

balzac

214

balzac

moș goriot

balzac

Lei 5

editura minerva

«Ca operă care dezvăluie pînă în cutele cele mai ascunse dezumanizarea sub semnul banului, romanul *Moș Goriot* constituie un document de epocă, un studiu de moravuri, o cronică nemuritoare. Portretele, siluețele, caracterele, dialogurile, descrierile de decor, efectele dramatice ridică această creație pe culmile realismului.»

C. CIOPRAGA

Ilustrația copertei: *Ion Bănuțescu*

honoré de balzac

moş goriot

ROMAN

TRADUCERE DE CEZAR PETRESCU
PREFAȚĂ DE CONSTANTIN CIOPRAGA

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI ● 1972
EDITURA MINERVA ● BUCUREȘTI

Ediția a II-a (B.P.T.)

Honoré de Balzac : *Oeuvres complètes — La comédie humaine (Scènes de la vie parisienne)*.
9-ème vol., Editeur Alexandre Houssiaux. rue
du jardinet Saint-André des Arts, 3, Paris, 1869.

PREFAȚĂ

Prin excepționala capacitate creatoare, ca și prin temperamentul voluntar, Honoré de Balzac a fost o personalitate care amintește de marile figuri ale Renașterii. Pentru realizarea proiectelor lui temerare, altora le-ar fi trebuit mai multe vieți. Realist de mare profunzime, observator al epocii, a fixat în pânze de dimensiuni impresionante tipuri și situații care concurează cu cele din viață. *Comedia umană* reface minuțios, dând risului o semnificație filozofică, cronica moravurilor de la 1816 la 1848. E o comedie tragică, din care scenele dantești nu lipsesc, personajele de prim-plan fiind reprezentanții burgheziei în ascensiune, resturile unei nobilimi în declin grabnic, și, uneori, masele populare.

Transformările sociale prin care trecea Franța după revoluția cea mare din 1789, după dezolanta aventură napoleoniană, și acum după restaurația monarhiei, în 1815, apoi de la revoluția din iulie 1830 până la cealaltă, de proporții mai mari, din 1848, sub domnia lui Ludovic-Filip — au găsit în pătrunzătorul scriitor un martor ce știa să vadă dincolo de suprafața lucrurilor. Cronica lui nu-i o simplă frescă decorativă, ci interpretarea unor fenomene complicate. Până la revoluția din iulie 1830, nobilimea încercase recucerirea totală a vechilor privilegiilor. Revoluția, în cele „trei zile glorioase“, a spulberat iluziile conților și marchizilor. Începea dominația burgheziei ajunse. Ca să intre în grațiile acesteia, Ludovic-Filip își spunea „rege-burghez“, susținând deviza : „im-

bogățiți-vă". Balzac este, mai ales, pictorul excelent al epocii lui Ludovic-Filip. Idolul burgheziei, banul, prezidează disoluția pe toate planurile. Potrivit devisei regale, se dezlănțuie o luptă funestă de acaparare. Conștiințe tulburi, apucături sordide, mașinațiuni criminale se asociază în scopul aceleiași cauze. Fiica bogată a fostului viticultor se plimbă în strălucitoare echipaje blazonate. Foștii ofițeri, ridicați în grad peste noapte de Napoleon Bonaparte, au ajuns înalți demnitari. Curtezane spirituale primesc din partea burghezilor bogați daruri princiare. Plăcerile simțurilor nu cunosc margini; se petrece zgomotos, spectaculos, în saloane și în parcuri. E o frenezie ce sfidează mizeria maselor populare. Dar în umbră poporul se pregătește de luptă.

Începutul dominației burgheziei financiare dă curs destrămării morale. Viciile, ipocrizia, dezumanizarea merg mână în mână cu rapacitatea. Unui observator ager ca Balzac i se deschideau perspective de studiu din cele mai felurite. Propunându-și să consemneze datele reprezentative în tablouri de moravuri, a înțeles să lase posterității documente zguduitoare privind fiziologia societății contemporane. A cercetat de aceea cu perspicacitate mecanismul îmbogățirii. Scriitorul se comportă ca un istoric, urmărind trecerea banului din mână în mână, analizând stările morale tenebroase, descriind rolul presei, coborînd în culisele politice, instalîndu-se în preajma cămătarilor, scrutînd existența preoților, comentînd aranjamentele matrimoniale.

Genialul scriitor era un spirit constructiv, un arhitect operînd cu cuvînte, un regizor sensibil la situațiile tari. Izolat într-o încăpere modestă, se consacră enormei lui opere cu o pasiune ce merge dincolo de limitele rezistenței. Dacă geniul nu-i decît o înverșunată putere de muncă, inteligență în slujba unui mare scop și imaginație neistovită, creatorul *Comediei umane*, bărbat robust și ordonat, pare o simbolizare a muncii atotrium-

fătoare. Arhitectul s-a format lucrînd, după un timp simţînd nevoia sistematizării ansamblurilor într-un tot unitar. „Am întreprins istoria întregii societăţi — scria el. Mi-am exprimat adesea planul în această singură frază: o generaţie este o dramă cu patru sau cinci mii de personaje ce ies în relief. Drama aceasta e cartea mea.”

Pe scurt, *Comedia umană* e un întreg alcătuit din aproape o sută de opere. Într-un prospect din 1842, se spune că obiectul *Comediei* e de a „realiza, în detaliile sale infinite, istoria fidelă, tabloul exact al moravurilor societăţii noastre moderne”. Titlurile sînt grupate după afinităţi. Multe opere au apărut, altele sînt schiţate, altele numai în proiect. Din o sută patruzeci şi trei de titluri, cîte se anunţau în catalogul din 1845, două treimi au fost scrise. Alte volume, între care spumoa-sele *Povestiri poznaşe* şi cîteva piese de teatru rămîn în afara *Comediei*.

Ideea de suită dramatică se remarcă şi în diviziunile *Comediei*, în scene, fie după criteriul geografic, fie după aspecte sociale, fie după profesii. Nu toate volumele sînt la fel de valoroase. Sînt însă cîteva care trebuie menţionate: *Scene din viaţa privată*: *Gobseck* (1830), *Casa „La Motanul cu mingea”* (1830), *Femeia de treizeci de ani* (1831—1842), *Colonelul Chabert* (1832); *Scene din viaţa de provincie*: *Eugénie Grandet* (1833), *Crinul din vale* (1836), *Iluzii pierdute* (1837—1843), *O gospodărie de flăcăi* (1842); *Scene din viaţa pariziană*: *Moş Goriot* (1834), *Mărirea şi decăderea lui César Birotteau* (1837), *Verişoara Bette* (1846), *Vărul Pons* (1847); *Scene din viaţa politică*: *O afacere tenebroasă* (1841); *Scene din viaţa militară*: *Şuanii* (1829); *Scene din viaţa de ţară*: *Medicul de ţară* (1833), *Preotul de ţară* (1839—1846), *Ţărani* (1844).

Înaintaşii în linie paternă ai scriitorului fuseseră ţărani din Tarn. Îşi spuneau nu Balzac, ci Balssa. Tatăl

ajunse administrator al spitalului din Tours, unde Honoré veni pe lume la 20 mai 1799. Fiind numit în întendența militară, modestul slujbaș de provincie se strămută în 1814 cu ai săi la Paris, locul de obârșie al soției, oraș în care fiul termină studiile liceale. Copilăndrul privește cu propriii săi ochi căderea imperiului napoleonian și etapele Restaurației. În 1816, scrie, cu înirigurarea debutului, primele pagini, insignifiante era student al facultății de drept, calitate în care face stagii, obligatorii de altfel, la un avocat, apoi la un notar, acestea înlesnindu-i cunoașterea tranzacțiilor financiare și mai ales a tertipurilor îmbogățirii.

Intenția de a se consacra literaturii a fost primită de familie cu răceală. După un scurt consiliu, i se dădu un termen de doi ani în care să-și dovedească posibilitățile. În cazul unui eșec, trebuia să se lase de literatură pentru a deveni om de legi. Grăbit, tânărul Balzac compune, într-o încordare neconținută, drame, romane, încercări pe teme felurite, unele din acestea publicate sub pseudonime curioase. Familia și cunoscătorii nu sînt însă mișcați. Literatura e abandonată un timp, în schimbul unor planuri himerice de îmbogățire rapidă. Epoca își marca amprenta și asupra sa. Iată-l angajat în întreprinderi riscante: tipograf, turnător de litere, editor al unor clasici francezi în ediții complete. Imaginîndu-și că exploatările de argint din Sardinia, părăsite din vremea romanilor, nu vor fi fost epuizate, trecu la redeschiderea unei mine. Intenționa să facă în Polonia mari plantații de stejar de plută, care ar fi adus beneficii imense. În mai toate aceste acțiuni în care el, plin de idei, a dat greș, alții au găsit într-adevăr surse de cîștig. Lichidînd cu pierderi enorme, în 1828 Balzac era dator cu o sumă de aproape o sută de mii de franci. Pentru a scăpa de creditori și cămătari, începe din nou să scrie, publicînd mai activ ca înainte. Tot restul vieții nu va fi decît o strădanie neistovită de a satisface pe

creditori, de care nu va scăpa. Lucrează câte şaisprezece ore pe zi, adaugă volum lângă volum, câştigă sume destul de mari, dar nu îndeajuns pentru a se ridica deasupra datoriilor.

Cu romanul *Şuanii* din 1829, tânărul care pînă atunci dăduse scrieri uşoare, fără personalitate, începe să atragă atenţia. În fiecare an, de acum încolo, predă editorilor unul sau mai multe volume. Clausturat între pereţii camerei sale, în halat de călugăr, cum îl înfăţişează portretul lui Louis Boulanger, veghează fără încetare deasupra paginilor albe, care, într-o adevărată febră, se acoperă cu un scris hotărît, nervos, subţire. La corectura în pagină, textul iniţial va fi complet transformat, încît Balzac ajunge sîmă culegătorilor. De multe ori, se chinuieşte şaiszeci de nopţi pentru a corecta şi finisa o povestire elaborată în prima formă în numai şase zile. De nenumărate ori, o parte din ceea ce câştigă se întoarce la tipografi pentru a-i determina să modifice textul după voinţa sa.

Lucrurile continuă astfel, într-o încordare epuizantă, treizeci de ani. Rezistenţa la uzură are totuşi limitele ei. Bărbatul jovial, căruia un contemporan îi spusese glumind „mistreţul vesel“, îşi prelungeşte eforturile consumînd cafea, impunîndu-şi să stea trez la neîntreputa datorie a vieţii: munca. Discuţii, corespondenţă, cîteva călătorii peste hotare nu-l abat de la ritmul fundamental. Cele cincizeci de mii de ceşti de cafea vor încovoia prematur pe iscusitul maestru, grăbindu-i sfîrşitul.

Din 1832 intrase în corespondenţă cu o admiratoare poloneză: contesa Hanska. Pentru a o vedea, călătoreşte pe rînd, în fugă, la Geneva, la Viena, la Roma, la San-Petersburg şi Kiev. La 14 martie 1850, după ce-şi pregătise un apartament somptuos în strada Fortunée, sărbătorea căsătoria cu vechea prietenă. Cinci luni mai tîrziu, la 19 august, Balzac se stîngea, la cincizeci şi unu de ani.

Correspondența cu contesa Hanska a fost publicată postum, în două volume : *Scrisori către o străină*.

Alături de *Eugénie Grandet*, de *Verișoara Bette*, de *Gobseck* și poate de *Iluzii pierdute*, romanul *Moș Goriot* intră în categoria capodoperelor balzaciene nemuritoare. Pe cât de neîntrecut analist al relațiilor sociale de provincie se relevă tânărul Balzac în *Eugénie Grandet* (are treizeci și patru, treizeci și cinci de ani) pe atât de strălucit cunoscător al moravurilor pariziene apare el în *Moș Goriot* din 1834, apoi în *Verișoara Bette*, din preajma sfârșitului. Contemporanii au remarcat, începînd cu Lamartine, că Grandet, avarul morbid, e o replică genială la avarul lui Molière, o figură mai adîncită psihologic. S-a remarcat apoi că tema shakespeariană a ingratitudinii filiale din *Regele Lear* dobîndește în drama bătrînului Goriot, disprețuit de fiicele pe care le idolatrizează, trăsături noi, impresionante.

Pictor pe viu, observator de mare adîncime psihologică, cel ce-și spunea „notar al adevărului“ aduce în scenă oameni cu trăsături și particularități ce nu se confundă. Fie în viciu și ticăloșie, fie în voință, eroii lui dispun de o energie ieșită din comun, de o vitalitate, de un suflu enorm. Ipocriții, dezumanizații, seclerații lui au depășit ultima limită general cunoscută, fiind niște apariții monstruoase : eroi balzacieni. Exagerare conștientă ? Aici e parcă ceva mai mult : pasiune comparabilă cu aceea a fizicianului ori a chimistului de a găsi prin experimente rezistența ultimă a unor lucruri. Îngroșînd trăsăturile, eroii balzacieni sînt mai reali, mai energici parcă decît cei din mulțime.

În aparență, moș Goriot, festul negustor de paste făinoase, care, din dragoste pentru fiicele sale, acceptă să ducă o viață mizeră, pare o epavă fără voință ; în realitate, întreaga lui existență se concretizează în pasiunea paternă, în numele cărcia, el, neputinciosul, săvîrșește

fapte ce afirmă o voință unilaterală, bolnăvicioasă, de necrezut. Pentru el, fiicele sînt „viciul“ său, „iubitele sale“, „totul“. De cealaltă parte, renegatele Delphine și Anastasie (comparabile în ingraturitudine cu Regane și Goneril din *Regele Lear*) își sistematizează voința în sensul ignorării tatălui pentru a se impune, nestingherite de amintirea originii umile, în rîndurile aristocrației.

În saloanele elegante domină calculul meschin și viciul. Burghezia parvenită merge pe urmele nobilimii depravate. Întreaga psihologie a acestor medii e dictată de puterea banului. Căci să nu ne înșelăm, romanul nu reflectă numai o dramă morală, de aspect strict familial, ci întregeste, împreună cu alte opere balzaciene, tabloul unei societăți pentru care supremul miraj e luxul. Fondul real al romanului în care tînărul Rastignac vizează îmbogățirea pe orice cale, în care ocașul Vautrin clamează cinic atotputernicia aurului, în care Goriot consideră că „banul e însăși viața“, e social, cu nenumărate ramificații care explică de fapt cazul Goriot.

Ca și în alte opere, prozatorul, care-și spune *doctor în științe sociale*, ține să precizeze că faptele din 1819 și anii următori sînt autentice: „*drama aceasta nu este o plăsmuire sau un roman*“. Lucru cu totul neobișnuit, se pronunță cuvîntul *studiu*: observația faptelor concrete va fi o bază pentru concluzii. Precum în cele mai bune romane balzaciene, descripția minuțioasă a cartierelor, a străzilor, a saloanelor, a personajelor, a costumelor sugerează realist, prea insistent, cîteodată, un cadru, o atmosferă. Ambianța din pensiunea Vauquer, unde bătrînul Goriot își trăiește apusul, respiră mîrginire, platitudine, culori întunecate. Acolo totul e trist și pîngărit, totul are „*miros de pensiune*“, totul apare demodat în decorul „*de o rară urîțenie*“. Descrierea acestui colț de lume în care „*domnește mizeria lipsită de orice poezie*“, constituie un capitol clasic, ilustrativ.

În această atmosferă grea, tulbure, se adună, printr-un proces de selecție tragică, naufragiați ai vieții, ființe vegetative. Pătrunzător, scriitorul extrage primele observații. Corelațiile dintre mediu și pensionari au un caracter revelator, foarte elocvent. Înainte de toate, doamna Vauquer, proprietara pensiunii, e o pasăre de pradă, fără tresăriri umane: *„întreaga ei făptură te lă-murește asupra pensiunii, după cum pensiunea te lă-murește asupra persoanei sale. Temnița nu merge fără temnicer“*. Deducțiile sînt întemeiate pe realități. Cu înfățișarea ei vulgară, mica burgheză *„reprezintă parcă salonul, sala de mîncare și grădinița, luate la un loc, vestește înfățișarea cuhnei și parcă-ți spune cum trebuie să arate clienții pensiunii“*.

Pensionarii doamnei Vauquer sînt studenți sărmani, tineri veleitari ca Eugène de Rastignac, fete bătrîne, un bărbat cu perucă neagră (Vautrin, ocnaș evadat), un anonim Poiret, impersonal și misterios, insignifiantul Goriot, țintă a glumelor și curiozității celorlalți și alții, banali sau bizari. Indivizii din casa cu *„ciudate monstruoziități“* reprezintă mai toți, la periferia Parisului elegant, *„drame vii și mute, drame reci“*. Vechii pensionari se cunoșteau așa de bine, încît *„nu mai aveau să-și spună nimic“*. *„O asemenea adunare trebuia să cuprindă și cuprindea într-adevăr în mic toate elementele unei întregi societăți.“*

Numai în aparență firele principale ale acțiunii duc spre casa leproasă din strada Neuve-Sainte-Géneviève. În realitate, în paginile operei se confruntă moravurile felișurilor exponenți ai vieții pariziene, drama lui moș Goriot denunțînd prin reflexe sugestive structura falsă a întregului edificiu social burghez. S-a observat de mult că romanul, păstrîndu-și unitatea de compoziție, implică trei subiecte, fiind vorba de: suferințele lui Goriot, respins de fiicele sale denaturate, de formarea ambiției lui Rastignac, sărman student în drept, în ve-

derea viitoarelor lovituri care-l vor duce în fruntea Franței (ministru și pair), în sfârșit, de răzvrătirea ocașului evadat, Vautrin, împotriva societății ce beneficia de avantajele Restaurației.

Văduv de timpuriu, Goriot, acest straniu personaj care pare în același timp imbecil și sublim, și-a concentrat întreaga viață sufletească în sentimentul patern. Individ care dă totul fără să aștepte în schimb nimic. Sărac, după ce a cunoscut bogăția, se mîngie gîndind la luxul fiicelor. Fostul fabricant de paste făinoase suportă cu seninătate ironiile colocatarilor din casa Vauquer, înfruntă lipsurile cele mai dureroase și, resemnat, găsește argumente care să justifice comportarea celor două odrasle. Asupra septuagenarului decrepit, gata să accepte toate încercările martiriului, se proiectează de repetate ori lumina întregului tablou. Sîntem în fața unui simbol al durerii, teribil de real, tulburător prin lipsa totală de reacție. Goriot e o victimă, cu trăsături exagerate poate, însă credibile, zguduitoare. Iar „cînd introduce victime în opera sa — remarcă G. Brandes — Balzac e totdeauna sentimental“.

Deși șarjat, Goriot nu încetează nici o clipă de a fi adînc uman, stimulînd nu pesimismul, ci revolta. „Flagelat, sîngerînd în sentimentul său cel mai pur, speculantul de făină din timpul Revoluției se închide în el însuși. Nimic din durerea lui nu transpare, căci mîrginit, neexteriorizîndu-se, drama se consumă mut. Nu e primit nici în casa contesei Restaud, la Anastasie, nici în casa baronului de Nucingen, bancherul, soțul Delphinei, dar de pe figura lui zîmbetul bonom n-a dispărut. Pe un fond suflătesc lipsit de subtilități, cu semne de nerozie mai degrabă, sentimentul paternității s-a dezvoltat pînă la nesocotință.“ Lucrurile evoluează în sensuri contrastante. Cu cît răceala fiicelor devine mai condamabilă, cu atît dragostea tatălui ia forme anormale. În-

treaga existență a lui Goriot se bazează pe autoiluzionare, pe un fetișism de neexplicat. „Goriot își socotea fetele lui în rindul îngerilor și deci, cu mult deasupra lui, bietul de el! Pînă și suferințele pe care i le pricinuiau îl făceau fericit.“

Acest „Crist al paternității“, cum îi zice Balzac, e un mitoman. Între realitate și fabulos, pentru el mai multă trecere are fantasticul. „Iubesc pînă și caii care le poartă și aș vrea să fiu cățelușul care stă pe genunchii lor. Plăcerile lor sînt toată viața mea. În felul meu sînt fericit.“ Umiliința celui ce vede în gesturile neutre ale fiicelor, într-un surîs, într-o vorbă semne de atenție supremă, se învețează cu nebunia. Ce sînt eu, se întreabă el? „Un cadavru fără nici o însemnătate, al cărui suflet este pretutindeni unde se află fetele mele.“

Se ajunge chiar la o curioasă substituție imaginară de senzații. „Viața mea, toată, este în cele două fete... Trăiesc trei vieți deodată.“ Monologurile și dialogurile lui se reduc la această elocință simplă, izvorită dintr-un patetism comprimat. Insignifiantul joacă în viața lui un rol imens. O scrisoare din care emană parfumul Delphinei devine obiect de adorație. Apelativul comun tată îl îngheață; tăticule îl încintă. Între erosul studentului Rastignac și dragostea paternă a lui Goriot, cu toate diferențele normale, bătrînul se înalță mult deasupra vizînd absolutul. Tînărul curtezan „nu putea să nu recunoască în sinea lui că iubirea de tată a bătrînului, pe care nu o păta nici un interes, strîvea, prin stăruința și puterea ei, propria lui putere“.

Prin intensitatea duioșiei, Goriot, tată izolat, și-a aliat, s-ar zice, mijloacele de manifestare ale dragostei materne. Limbajul lui e mereu comun și solemn. E mai ales de un vibrant dramatism. În teatru, în *Tatăl* lui Strindberg tensiunea gravă biciuiește, înfiorîndu-ne. Goriot e mai aproape de *Mama* lui Karel Čapek, blîndă, tolerantă, înfinit înțelegătoare. Nimic mai matern decît chemările

tatălui, îndurerat de necazurile fiicelor. „*Veniți încoace, veniți să plîngeți, inima mea e largă și poate cuprinde totul... Da, puteți s-o sfișiați și din fiecare fișie puteți să faceți cîte o inimă de tată.*”

Deși placid și absent, aplecat asupra lui însuși, Goriot e un personaj profund dramatic, nu atît în sine, cît în ciocnirile cu celelalte figuri din roman. Eroul lent, închistat, fixat în ticuri, devine în partea finală exploziv, contradictoriu, spectaculos. Interesant e că și sub aspectul compoziției, ultimele șaptezeci-optzeci de pagini sînt mult mai dinamice decît celelalte, apăsate de descrieri și detalii încetinitoare, pregătind *atmosfera* dramei.

Traectoria parvenirii lui Rastignac, meridional înflăcărât, inteligent și abil, abia a început. Prezența bătrînului Goriot, colocatar la pensiunea Vauquer, se dovedește a-i fi de folos, constituind pentru el mai mult decît un obiect de studiu. Aprig, perspicace, studentul în drept își propune, îndată după instalarea la Paris, să se înalțe cît mai sus. După ce, în primele luni, „*voise să se cufunde cu totul în muncă*”, își dă seama de marea influență a femeilor în societatea vremii. Concluzia la care ajunge e simplă : cu frumusețea lui, adăugînd și eleganța, își va găsi o proteguitoare.

Inițierea în viața saloanelor îi revelă că, nu o dată, impertinența trece drept spirit, scepticismul înlocuiește reveriile idilice, compromisul moral poate ține loc de virtute. Calculul rece se substituie avîntului. Protocolul aristocratic are efecte magice în ochii burghezilor captivați de aparențe. Un nume sonor stîrnește invidia negustorului îmbogățit. Rangul se menține cu „*cabrioletă*”, „*frac*”, „*ghete lustruite*”, „*lanțuri de aur*”, „*dimineața mănuși albe de căprioară*”, „*seara mănuși galbene*”. Fiicele lui Goriot au, fiecare, cîte un amant cunoscut de toată lumea, pentru care risipesc sume considerabile. Mobilul balurilor în marile palate din fobur-

gul Saint-Germain se concretizează într-o constatare semnificativă: „*La Paris era cam greu să găsești o femeie care să nu fie prinsă într-o dragoste...*”

Rațional, perseverent, ambițios, Eugène de Rastignac câștigă întâi încrederea bătrînului Goriot, apoi dragostea fiicei lui, Delphine, baroană de Nucingen. Revoltat de comportarea desfrînatului de Marsay, fostul amant al Delphinei, bătrînul favorizează inconștient noua legătură adulterină a tinerei femei. Se bucură, egoist, că în felul acesta, el, tatăl, o va vedea mai desne în apartamentul tănuț din strada Artois.

Treptat, intrusul își compune o viață complicată, adaptîndu-se mediului, trăind pe mai multe planuri. În Rastignac se confruntă „*doi sau trei oameni ce trăiesc contopiți în sufletul oricărui tînăr parizian*”. Reminiscențe dintr-o conștiință curată îl îndeamnă cîteodată la un examen intim cu sine însuși. Nostalgia binelui nu l-a părăsit; minciuna îl dezgustă, însă o clipă numai. Asemenea debateri severe lasă loc șovăirilor. Influența mediului, nefastă, seducătoare, e prea puternică. În ce parte va înclina el definitiv?

Văzut în ezitățile și încercările morale, superficialul Rastignac apare mai dramatic în final, ca și Goriot. În această parte mai ales, el devine exponentul unui *Bildungsroman*, erou ale cărui experiențe se concretizează într-un portret cu largi implicații etico-sociale. În biografia lui interesează nu numai aspectul formativ, individual; *stilul* său etic ține de o societate profund coruptă de spectrul banului.

Este Rastignac o întrupare a ambiției oarbe de parvenire? Sentimentele sale etice sînt ele atrofiate total? Răspunsul nu poate fi categoric nici da, nici nu. La propunerea ocnașului Vautrin de a se apropia de domnișoara Victorine Taillefer, al cărei frate avea să fie suprimat în mod criminal, pentru ca ea să rămînă unică moștenitoare, studentul, deși dornic de îmbogățire, re-

fuză îngrozit. În suflet, el poartă amintirea existenței pașnice, corecte, din căminul părintesc. Când Delphine refuză să vină la căpătîiul tatălui muribund, numai pentru că ținea să fie prezentă la un bal, îndrăgostitul care mai are ceva „neprihănit“ se revoltă, însă tacit. Suflet scindat, expus tuturor vijeliilor, încovoiindu-se neconținut : „nu avea nici puterea de a-și lua față de ea (de Delphine) rolul moralistului, nici curajul de a i se înfățișa într-o atitudine ce ar putea să-i displacă, nici virtutea de a o părăsi“.

Rechizitoriul cel mai dur împotriva acestei lumi sor-dide îl va rosti însă ocnașul Vautrin. Scăpărător, răzvrătit și cinic, acesta e o figură cu totul ieșită din comun. Cu firea lui „rece și neclintită“, cu privirea ce pătrunde pînă „în străfundul tuturor problemelor“, într-o ireduc-tibilă dușmănie cu „orînduirea socială“, singularul perso-naj evadat din temniță găsește o adevărată desfătare să batjocorească miturile, falsa aureolă. În reflecțiile acestui declasat, neconținut la pîndă, adevăruri crude sînt rostite cu aerul celei mai mari nepăsări. Când străveziu, cînd misterios, el formulează despre „înalta societate“ opinii aspre. Parisul e o „mocirlă“, spune el, în limbajul-i colorat. „Cei care se minjesc de glod, umblînd în trăsură, sînt cinstiți, iar cei ce se min-jesc umblînd pe jos sînt pungași.“ Delincventul de rînd e arătat cu degetul la palatul justiției, ca „o ciudățenie“, în timp ce acaparatorul unui milion trece, în saloane, „drept o încarnare a virtuții“. În capitala Franței, unii își croiesc drum prin „strălucirea geniului“, alții prin „iscușința corupției“. Îndrăzneții sînt puțini : „...dintr-un milion de exemplare, zece viteji care se ridică deasupra tuturor lucrurilor, și chiar deasupra legilor“.

În limbajul anarhist-negativist al lui Vautrin se stre-coară, în picături tari, revolta lui Balzac. Teoretic, ge-nialul pictor de moravuri era partizan al aristocrației, legitimist și catolic. Practic, nu putea rămîne indiferent

la marile abuzuri și nedreptăți, comise în numele ordinii existente. În glasul lui Vautrin („*un mare poet*“) mocnește ura dreaptă împotriva convenționalismului burghez, împotriva minciunii aurite. În ochii burgheziei, Vautrin, devenit erou al unei drame de sine stătătoare, apărea drept acuzator monstruos. Vautrin a fost interzis, n-a putut pași pe scenă. Curvintele lui trebuiau ferecate. Vorbărețul trebuia să devină sfinx.

Însă ocașul știe să fie expansiv, volubil și convingător, studiindu-și victimele, dozându-și savant efectele, scrutând conștiințele. Acest „*feroce logician*“ acționează degajat, neavînd în vedere decît scopul urmărit. Temutul raisonneur strînge „*ca într-o menghină întreaga societate*“. „*Nu există principii — îi spune el lui Rastignac — există numai evenimente; nu există legi, există numai împrejurări: omul superior merge laolaltă cu evenimentele și împrejurările, ca să le poată cîrmui...* Taina marilor averi, a căror obîrșie nu se cunoaște, este o crimă care a fost uitată, pentru că a fost săvîrșită după toate regulile artei.“ Întregindu-i discursurile, Balzac însuși vorbește de păcatele săvîrșite „*din pricina orînduirii sociale de astăzi*“. Vîndut poliției secrete de domnișoara Michonneau, evadatul nu-și încheie rolul de acuzator. „*Toate ticăloșiile pe care le ducem noi în spinare sînt mai puțin decît ticăloșia pe care o purtați în suflet voi, mădulare fleșcăite ale unei lumi putrede.*“

Cu excepția lui Goriot, indisponibil pentru altceva decît dragostea paternă, toți ceilalți tind să parvină. Înainte de Balzac, observă G. Brandes, romanul și eroii lui gravitau în jurul amorului; Balzac a înțeles că „*idolul epocii era nu amorul, ci banul, de aceea banul sau goana după bani deveni miezul operei sale*“. Pe fruntea lui Rastignac, răzvrătitul Vautrin citește un gînd ambițios: „*cît mai sus*“. Delphine de Nucingen, soție de financiari, își privește sora cu invidie, căci Anastasie de Restaud, măritată cu un nobil, a fost pri-

mită la curte. Apriga patroană Vauquer visează „să se mărite, să-și vîndă pensiunea, să intre în lumea aleasă a burghezimii, să ajungă doamnă cu vază în cartier, să organizeze chete pentru ajutorarea săracilor, duminica să facă, într-un grup restrîns de prieteni, mici plimbări la Choisy, Saisy, Gentilly; să se ducă la teatru, în lojă, ori de cite ori o avea poștă, fără să mai aștepte biletele de favoare pe care i le dădea uneori vreunul dintre clienții pensiunii, dar numai în toată căldurilor lui iulie...” Și Vautrin nutrește planuri, pe măsura ambianței: „Ideea mea este să duc o viață patriarhală pe un vast domeniu de vreo sută de mii de pogoane, undeva în Statele Unite, prin sud. Vreau să mă fac plantator, să am sclavi, să cîștig bune milioane, vînzînd boi, tutun, lemne, să trăiesc ca un împărat, făcîndu-mi toate poftele și ducînd un trai pe care nici nu-l poți concepe aici, unde oamenii stau înfundați în vizuinele astea de cîrămidă.”

Deși fascinat de „febra cîștigului“, de „setea de aur“ și „demonul luxului“, Rastignac ajunge, în clipe de sinceritate cu el însuși, la concluzii semnificative. Contesa de Beauséant i-a demonstrat că societatea contemporană era „o reuniune de înșelați și înșelători“, că sub bunele maniere se ascunde egoismul: mediu frapant contradictoriu. Apostazia filială la care se dedau fiicele lui Goriot, spre a corespunde conveniențelor aristocratice, dezgustă chiar pe acela ce nu personifică virtutea imaculată. „...Sînt în plin infern și sînt silit să rămîn aici. Orice blestemății ți se vor spune despre lumea bună, crede-le! Nici un Juvenal n-ar putea s-o zugrăvească în toată grozăvia ce se ascunde sub aurul și pietrele scumpe care o acoperă.“ Așa-zisa lume înaltă i se înfățișează într-o lumină implacabil tristă: „...un ocean de glod, în care omul, de îndată ce pune piciorul, se cufundă pînă la gît. Aici nu se săvîrșesc decît crime meschine, își spuse el. Vautrin e mai mare.”

Lui Balzac îi place să vorbească în pilde, să găsească analogii, simboluri. Societatea pariziană i se relevă sub trei fețe: Supunerea, Lupta și Răzvrătirea. Pîngărit sufletește de contactul cu această lume imundă, Rastignac nu cutează să se hotărască pentru nici una. Goriot reprezenta supunerea; Vautrin, răzvrătirea. „*Supunerea era plictisitoare, Răzvrătirea, cu neputință, Lupta, nesigură.*“

Mai hotărît ar fi Vautrin, dacă răzvrătirea lui tulbure n-ar fi minată de egoism și idei anarhiste. Conturat după modelul renumitului Vidocq, fost ocnaș și autor de memorii (cu o biografie senzațională ca aceea a viitorului Jean Valjean din *Mizerabilii* lui Hugo) eroul balzacian cu iluminări și prăbușiri, găsește el însuși că seamănă cu un Don Quijote. Cu toate deosebirile dintre ei, și Rastignac și Vautrin deplîng, patetic sau sarcastic, destinul lui Goriot, părintele disprețuit. În ochii acestuia, cuprinși de „*demență*“, se concentrează suprema amărăciune. Scena morții bătrînului, de o zguduitoare umanitate, e un amestec de delir și de mult prea tardivă luciditate. Muribundul se revoltă împotriva ginerilor escroci, rostește adevărul despre fiicele ingrate („*amîndouă au inimi de piatră*“), își recunoaște păcatul de a le fi iubit peste măsură. În monologul contradictoriu se succed blamul și adorația, blestemul și ruga, tăria din urmă și fragilitatea. Mort între străini, înmormîntat din milă, renegat la modul absolut, Goriot e mai real, mai complex, mai uman decît legendarul rege Lear.

Imaginația balzaciană excelează în sensul finalurilor dramatice. După o lungă preparație, nu o dată ternă sau prea încărcată cu detalii, acțiunea se precipită, strîngîndu-se. Biografia lui Goriot nu e văzută decît în decursul ultimelor luni de viață. Dacă în conduita fiiceilor lui abundă trăsăturile teatrale, un *teatralism* convențional, Goriot, placidul, devine progresiv un personaj

tragic. Ar trebui un mare actor pentru a-i da expresie scenică. Dramatic în confruntările cu societatea și cu propria-i conștiință e și Rastignac, în care prozatorul vede „*unul din cele mai dramatice subiecte ale civilizației noastre moderne*“.

În gustul pentru exagerarea trăsăturilor se remarcă la Balzac influența romantică, din epocă. Sîntem introduși în mediile aristocratice, dar și în aventurosul polițist cu scene de argot. Contrastele se țin lanț, Goriot, cu „*masca lui de ghips*“, simbolizînd paternitatea pînă la sacrificiu, iar fiicele, nerecunoștința pînă la ferocitate; timida Victorine Taillefer reprezentînd supunerea filială, iar Vautrin, răzvrătirea socială; saloanele în roz și bleu oglindind existența somptuoasă, iar pensiunea Vauquer mizeria cumplită. „*De o parte, fragedele și fermecătoarele imagini ale celei mai elegante lumi, chipuri tinere, pline de viață, încadrate în adevărate minuni de artă și de lux, capete pasionate, pline de poezie; de cealaltă parte, tablouri sinistre în chenare de glod și fețe pe care pasiunile nu-și lăsaseră decît coardele și mașinăria lor.*“

Neconținut, Balzac face disecție și anatomie, neconținut trage concluzii parțiale, ridicîndu-se pe nesimțite la sinteze, la considerații despre lume condensate în formule, în aforisme, în generalități de aspect filozofic, social sau etic. Înaintea lui Zola, Balzac a arătat o mare încredere în recente descoperiri ale științei. Aspirînd să cunoască totul sau cît mai mult în diverse domenii, urmărea cu emoție dezbaterile din științele naturale, din fizică, din medicină. Admira teoriile lui Geoffroy Saint-Hilaire (cărui îi și dedică romanul *Moș Goriot*), citează pe Lamarck, pe Cuvier și alții. Erudiția în domeniul picturii, de asemenea, impresionează. Scientismul constituie o dovadă a încrederii în progres. Epoca reînvie în toate dimensiunile ei. Pensionarii din casa Vauquer glumesc în legătură cu terminația *rama*, provenind

din *diorama*, „*invenția cea nouă, care îi dădea spectratorului o iluzie optică mai puternică decât panoramele*“. Pentru descifrarea vieții interioare a lui Goriot, Rastignac îi propune tânărului medicinist Bianchon să recurgă la sistemul lui Gall — frenologia, modernă pe atunci. Din privirile fascinatoare ale lui Vautrin se degajă o „*mare forță magnetică*“, în măsură să calmeze chiar și pe alienații furioși. În problema temperamentelor, care, „*orice s-ar spune, domină întreaga societate*“, prozatorul emite despre eroii săi opinii curioase; crede însă neîndoios în ele.

Apărut la un an după *Eugénie Grandet*, romanul *Moș Goriot* e capodopera care reunește toate marile calități ale geniului balzacian: putere de observație, pătrundere psihologică, viziune dramatică, imaginație suplă, vervă extraordinară. Împărțirea în capitole de la prima apariție în *Revue de Paris* devenea de prisos, romanul fiind scris dintr-un singur suflu, curgând ca un fluviu. Ca operă care dezvăluie pînă în cutele cele mai ascunse dezumanizarea sub semnul banului, romanul constituie un document de epocă, un studiu de moravuri, o cronică nemuritoare. Portretele, siluetele, caracterele, dialogurile, descrierile de decor, efectele dramatice ridică această creație pe culmile realismului.

Nu fără îndreptățire, Hugo a văzut în Balzac, la înmormîntarea acestuia, un creator „*din rasa puternică a scriitorilor revoluționari*“. Însă nimeni n-a rostit un elogiu mai cuprinzător ca Engels, care acorda *Comediei umane* o prețuire excepțională. Din opera lui Balzac, cu tablouri sociale de neuitat, Engels a învățat mai mult „*decît din toate cărțile istoricilor, economiștilor, statisticienilor din acea epocă, luate la un loc*“. „*Balzac este un maestru al Realismului, mai mare decît orice Zola prezent, trecut și viitor.*“

CONST. CIOPRAGA

TABEL CRONOLOGIC

1799 20 mai : Se naște, la Tours, Honoré de Balzac, fiu al lui Bernard Balzac (mai exact : Balssa), administrator de spital, și al bogăteseii Laura Sallember.

Contemporan cu Lamartine, născut în 1790, cu Alfred de Vigny, născut în 1797, cu Victor Hugo, născut în 1802, cu Alexandre Dumas-tatăl și cu Prosper Mérimée, născuți în 1803, cu George Sand, născută în 1804.

1804 Copilul, precoce, este elev extern al colegiului din Tours.

La 18 mai, Napoleon Bonaparte se proclamă împărat.

Chateaubriand publică povestirea *René*, operă preromantică.

1807—1813 Viitorul scriitor studiază la colegiul oratorienilor din Vendôme.

Doamna de Staël publică în 1807 romanul preromantic *Corinne*.

1814 Tatăl e numit administrator pentru aprovizionarea diviziei I militare din Paris ; ado-

lescentul Balzac își continuă studiile în capitala Franței, la pensionul Lepitre.

Căderea lui Napoleon Bonaparte, obligat să se retragă în insula Elba. Restaurarea monarhiei cu Ludovic al XVIII-lea.

1816 Tînărul Balzac frecventează cursurile facultății de drept. Stagiu obligator ca secretar de avocat, întrerupt după optsprezece luni.

1817 Stagiu în biroul unui notar, prilej de a cunoaște resorturile ascunse ale tranzacțiilor bănești.

1819 Împărtășește familiei intenția de a se dedica literaturii. Instalat într-o mansardă, în strada Lesdiguières, se silește ca în următorii doi ani să dovedească părinților aptitudinile sale creatoare.

1820 Apar *Meditațiile* lui Lamartine, operă poetică de mare răsunet, marcînd începutul romantismului.

Lectura tragediei *Cromwell* făcută de Balzac familiei e întîmpinată negativ.

1822 Balzac publică romanul *Moștenitoarea din Birague*, care trece neobservat.

Noi manifestări romantice : Vigny — *Poeme*, Hugo — *Ode*.

1825 Sub pseudonime sonore (M. de Vieillerglé, Saint-Alme, lord R'Loone), după 1821 publică vreo patruzeci de încercări literare, în

special romane de aventuri, unele cu substrat istoric : *Jean Louis sau Fata găsită, Vicarul din Ardeni, Clotilde de Lusignan etc.*

Cumpără o tipografie în strada Visconti. Încearcă, fără succes, să obțină venituri, organizând o turnătorie de caractere tipografice. În colaborare cu librarul Canel scoate ediții populare complete ale clasicii Molière și La Fontaine, ruinându-se.

1827 Apare prefața la drama *Cromwell* de Victor Hugo, răsunător manifest romantic.

1828 Lichidînd tipografia, cu pierderi enorme (aproape o sută de mii de franci), se instalează în strada Cassini.

1829 Semnînd prima dată cu numele real, Balzac publică romanul *Șuanii*, consacrat evocării luptelor dintre republicani și susținătorii monarhiei, în 1791, în Vendée și alte regiuni din vestul Franței. Începe *Comedia umană*.

1830 Revoluția burgheză din iulie se încheie după trei zile, cu înlăturarea lui Carol al X-lea, partizan al feudalismului absolutist. La 6 august începe domnia lui Ludovic-Filip (1830—1848), favorabil burgheziei.

Balzac oglindește în operă epoca „regelui burghez”. Începe seria scrierilor ce-i vor aduce celebritatea. Bibliografiile contemporane înregistrează aproape o sută de lucrări de Balzac elaborate în 1830. Dintre ele în-

fruntă timpul : Casa „La motanul cu mingea” și Gobseck.

Are loc „bătălia” în jurul piesei *Hernani* de Victor Hugo, romantismul ieșind învingător.

- 1831 Publică romanul *Pielea de săgri*. Începe elaborarea romanului *Femeia de treizeci de ani*.

Stendhal tipărește capodopera *Roșu și Negru*, iar Victor Hugo, prolific, romanul *Notre-Dame de Paris*, volumul de versuri *Foi de toamnă* și drama *Marion Delorme*.

- 1832 Balzac publică volumele : *Colonelul Chabert*, *Preotul din Tours*, *Louis Lambert*.

Victor Hugo oferă teatrului drama *Regele petrece*. Sub semnătura George Sand apare romanul *Indiana*.

Insurrecție la Paris, la 5 și 6 iunie.

Începe corespondența dintre Balzac și contesa poloneză Hanska (*Străina*), care va continua aproape două decenii.

- 1833 Succes răsunător cu capodopera *Eugénie Grandet* și *Medicul de țară*.

Septembrie-octombrie, popas la Neuchâtel, în Elveția.

Apare comedia *Capriciile Mariane* de Musset.

- 1834 În plină maturitate, Balzac publică o nouă capodoperă : *Moș Goriot*. Tot acum apare *În căutarea absolutului*.

Musset compune piesele *Lorenzaccio*, *Fantasio*, *Cu dragostea nu-i de glumit*.

Criticul Sainte-Beuve publică romanul *Voluptate*
Mișcări muncitorești la Lyon (9—13 aprilie), insurtecție republicană la Paris (14 aprilie).

1834—1836 Sub titlul *Studii de moravuri din secolul al XIX-lea* apar cîte patru volume de : *Scene din viața particulară*, *Scene din viața de provincie*, *Scene din viața pariziană*.

1835—1840 Apare ciclul de romane intitulat *Studii filozofice*.

Musset publică *Noaptea*.

1836 Nou succes, cu romanul *Crinul din vale*.

Musset face senzație cu *Confesiunea unui copil al secolului*.

1837 *Scenele din viața pariziană* se întregesc cu romanul *Mărirea și decăderea lui César Biotteau*. Încheie seria celor treizeci de *Povestiri poznașe* (începută în 1832), pastîșind limba și stilul lui Rabelais.

1837—1843 Redactează voluminosul roman *Iluzii pierdute*, cu elemente autobiografice din anii debutului literar.

1838 Scrie piesa de teatru *Mercadet*, reprezentată postum.

1839 La *Scenele din viața de țară* se adaugă romanul *Preotul de țară* (terminat în 1846).

Apare romanul lui Stendhal *Mănăstirea din Parma*.
Insurecții muncitorești conduse de Barbès și Blanqui.

- 1840 Scrie piesa de teatru *Vautrin*, după numele unui personaj din romanul *Moș Goriot*, — dramă interzisă.

Socialistul utopic Proudhon publică lucrarea *Despre proprietate*.

Victor Hugo publică volumul de versuri *Raze și umbre*.

Mérimee publică nuvela *Colomba*.

Se afirmă tragedia Rachel.

Apare comedia lui Eugène Scribe *Paharul cu apă*.

- 1841 Alte opere. *Scene din viața de provincie: Ursule Mirouët; Scene din viața politică: O afacere tenebroasă*.

- 1841—1842 Scrie romanul *Pescuitorii în apă tulbure*.

Alexandre Dumas începe ciclul *Contele de Monte-Cristo*.

- 1842 Apare *O gospodărie de flăcăi*, în cadrul *Scenelor din viața de provincie*.

- 1842—1846 Sub titlul general *Comedia umană*, sugerat, probabil, de marchizul de Belloy, apar operele complete, în 16 volume.

- 1843 *Iulie-octombrie*: vizită la Petersburg.

1844 Scrie romanul *Țăranii* (partea întâi) și *Moderne Mignon*.

George Sand compune romane „socialiste” și cîmpenești.

Alexandre Dumas publică romanul popular *Cei trei muschetari*.

Octombrie : călătorie la Dresda.

1845 Balzac schițează un catalog al *Comediei umane*, cuprinzînd 143 de lucrări, unele deja apărute, altele în proiect. Nouăzeci de opere au fost realizate.

Călătorie, cu doamna Hanska, în Germania și Italia.

1846 Romanul *Verișoara Bette*, capodoperă de analiză, se adaugă *Scenelor din viața pariziană*. Scriitorul se instalează în strada Fortunée, astăzi Balzac.

1847 Romanul *Vărul Pons* dezvăluie aspecte din aceleași medii pariziene, dominate de mirajul banului. Ședere la moșia doamnei Hanska, în Ucraina : septembrie 1847-februarie 1848.

1848 Izbucnește revoluția împotriva regimului Ludovic-Filip. Regele se refugiază în Anglia.

1848—1850 Din nou în Ucraina (septembrie 1848-mai 1850). Epuizat de muncă, bolnav, de inimă, scriitorul nu-și mai regăsește ritmul de lucru.

1849 Provoacă răsunet așteptate *Memorii de dincolo de mormânt* de Chateaubriand.

1850 14 martie : Căsătoria cu doamna Hanska, văduvă din 1841.

Mai : Iarăși la Paris.

19 august : Balzac moare, în strada Fortunée.

C. C.

*Marcelui și ilustrul
Geoffroy Saint-Hilaire ¹,
drept mărturie a admirației mele
pentru lucrările și geniul său. .*
de BALZAC

¹ *Geoffroy Saint-Hilaire* (1772—1844), naturalist francez, membru și mai apoi președinte al Academiei Franceze, autorul unor tratate privind evoluția vertebratelor.

Doamna Vauquer, născută de Conflans, este o femeie în vîrstă, care de vreo patruzeci de ani ține la Paris o pensiune de familie în strada Neuve-Sainte-Geneviève, între Cartierul Latin și foburgul Saint-Marcel. La această pensiune, cunoscută sub numele de Casa Vauquer, se primesc deopotrivă bărbați și femei, tineri și bătrîni, fără ca vreodată gura cleветitoare a lumii să fi găsit ce să scornească despre cele ce se petrec în această respectabilă casă. Nu-i mai puțin adevărat, însă, că de vreo treizeci de ani nu s-a pomenit printre clienți nici o femeie tînără, iar pentru ca vreun tînăr să ajungă a locui aci, trebuia ca familia să-i trimită o sumă prea mică să-și țină zilele. Cu toate acestea, în anul 1819, dată la care începe drama ce urmează, se afla aci în pensiune o biată fată. Oricît de discreditat ar fi azi cuvîntul dramă, după chipul deșănțat și fără noimă în care a fost risipit în aceste vremuri de jalnică literatură, e nevoie totuși să-l folosim aici; nu fiindcă această istorisire ar fi dramatică în sensul adevărat al cuvîntului, ci fiindcă sfîrșind cartea veți vărsa

poate cîteva lacrimi *intra muros* și *extra muros*¹. Fi-va ea oare înțeleasă și dincolo de zidurile Parisului? Îngăduie-ni-se a ne îndoi, căci nu se poate pricepe felul cu totul deosebit al unei asemenea scene, plină de tilcuri și de culoare locală, decît între colinele Montmartre și dealurile de la Montrouge, în această ilustră vale a dărăpănăturilor ce stau să se surpe și a gîrlelor negre de noroi; val_e plină de suferințe reale, de bucurii prea adesea amăgitoare și atît de cumplit zbuciumată încît nu știu ce fapt ar trebui să se întîmple pentru a lăsa o senzație de oarecare durată. Totuși, chiar și în această lume se ivesc ici și colo dureri care, prin vălmășagul lor de vicii și virtuți, dobîndesc o oarecare măreție și solemnitate; în fața lor egoismele și interesele amuțesc; dar senzația cu care rămîi ține numai bine cît ai înfuleca pe nemestecate un fruct savuros. Carul civilizației, întocmai ca acela al idolului de la Jaggernat², trecînd peste o inimă care nu se lasă atît de ușor zdrobită și în care i s-a împiedicat roata, abia dacă își încetinește o clipă mersul, o strivește și își urmează mai departe drumul glorios. Așa veți face și domniile-voastre, care ținînd această carte în mînă vă cufundați în toată voia în jilțul moale, spunîndu-vă: „O fi, poate, o poveste amuzantă“. Dar după ce veți fi aflat taina chinurilor lui moș

¹ Înăuntrul și în afara cetății (lat.). În text cu sensul de înăuntrul și în afara Parisului.

² *Jaggernat* sau *Djaggernat*, localitate în India, unde aveau loc anual mari serbări religioase, în cursul cărora statuia zeului cetății era plimbată într-un car uriaș printre pelerini.

Notele de subsol, neurmărite de vreo mențiune specială, aparțin prof. Theodosia Ioachimescu.

Goriot, veți cina cu poftă, punînd lipsa dumnea-voastră de sensibilitate pe seama autorului, învinuindu-l că a depășit măsura și că face poezie. Ah ! țineți minte însă : drama aceasta nu este o plăsmuire sau un roman. *All is true*¹ ; ea este atît de adevărată, încît oricine poate s-o regăsească în propria sa viață, în propriul lui suflet.

Casa în care se află această pensiune de familie este proprietatea doamnei Vauquer. E așezată în josul străzii Neuve-Sainte-Geneviève, acolo unde terenul coboară către strada Arbaletiei într-un povîrniș atît de repede și de anevoios, încît numai rareori caii îl urcă sau îl coboară. Iată de ce domnește o atît de deplină liniște peste toate aceste ulițe înghesuite între domul Val-de-Grâce și cel al Panteonului, două monumente care schimbă culoarea cerului, împrăștiindu-și în văzduh răsfîrîngerile aurii și înnegurînd pămîntul cu umbrele mohorîte pe care le aștern uriașele lor cupole. Aici caldarîmul e zvîntat ; în albia pîrîiașelor nu-i nici apă, nici mîl, și de-a lungul zidurilor crește iarba. În drum pe-aici, chiar și cel mai nepăsător dintre oameni se simte cuprins de tristețe, ca de altfel toți cei care trec obișnuit pe aceste străzi. Aici uruitul unei trăsuri ia proporțiile unui eveniment ; casele sînt posomorîte, iar din zidurile uriașe se desprinde un iz de pușcărie. Un parizian care s-ar rătăci prin partea locului, n-ar vedea decît pensiuni de familie sau așezăminte asemănătoare, mizerie sau plictiseală, bătrîni care își așteaptă moartea și un tineret zvăpăiat care muncește în silă. Nici un alt cartier al Parisului nu este mai trist și — de ce n-am spune-o ? — mai

¹ Totul este adevărat (engl.).

puțin cunoscut. Mai ales strada Neuve-Sainte-Geneviève e ca o ramă de bronz, singura potrivită pentru a încadra o dramă ca asta, care nu poate fi îndeajuns înțeleasă dacă nu prezentăm dinainte atmosfera, culorile-i întunecate și conținutul ei grav ; tot așa se împuținează lumina de la o treaptă la alta, și glasul călăuzei se stinge atunci când călătorul coboară în catacombe. Nimerită asemuire ! Căci cine ar putea spune cu hotărîre ce este mai groaznic la vedere : inimi secătuite, sau cranii deșarte ?

Fațada pensiunii dă către o grădiniță, așa încît casa cade în unghi drept pe strada Neuve-Sainte-Geneviève, de unde se vede tăiată parcă în toată adîncimea ei. De-a lungul fațadei, între casă și grădiniță, se întinde o cărare prunduită, în formă de jgheab, lată cam de un stîngen, din care pornește o alee presărată cu nisip și tivită cu mușcate, cu leandri și cu rodii răsădite în ghivece mari de faianță albastră și albă. În această alee intri pe o portiță, deasupra căreia e bătută o firmă, pe care scrie : „Casa Vauquer“, iar dedesubt : „Pensiune de familie pentru ambele sexe și alții“. În timpul zilei, printre zăbrelele portiței, prevăzută cu un clopoțel cu sunet ascuțit, se întrezărește la capătul micului pavaj, pe zidul din fața străzii, o arcadă imitînd marmura verde, zugrăvită de cine știe ce meșter din cartier. În firida pe care o închipuie această zugrăveală se ridică o statuie, care-l înfățișează pe Amor. După spoiala scorojită care o acoperă, amatorii de simboluri ar fi înclinați poate să descopere în aceasta un mit al amorului parizian, de a cărui iluzie se vor lepăda cîțiva pași mai departe. Sub soclu, o inscripție pe jumătate ștearsă îți aduce

aminte de vechimea acestui monument prin entuziasmul pe care-l mărturisește față de Voltaire, reîntors la Paris în 1777 :

ORICINE-AI FI, ACESTA ȚI-E STĂPÎNUL ;
ȚI-A FOST, ÎȚI ESTE SAU ÎȚI VA FI.

Seara, cînd se întunecă, poarta cu zăbrele e dublată de un obloîn masiv. Grădinița, care ține cît fațada, e cuprinsă între zidul dinspre stradă și zidul comun cu clădirea vecină, în lungul căreia se întinde o mantie de iederă, care o învăluie toată și care atrage privirile trecătorilor prin efectul ei pitoresc pentru Paris. Fiecare perete este îmbrăcat în spalieri și viță-de-vie, ale cărei boabe stafidite și brumate sînt pentru doamna Vauquer, în fiecare an, prilej de îngrijorare și sămîntă de vorbă cu feluriții clienți ai pensiunii. De-a lungul fiecărui zid se întinde cîte o alee îngustă, ce duce către un umbrar de tei, cuvînt pe care doamna Vauquer, deși născută de Conflans, îl pronunță cu încăpăținare *tiei*, în ciuda observațiilor de ordin gramatical pe care i le fac oaspeții dumisale. Între aceste două alei mărginașe, străjuite de pomi roditori tunși ca niște cariere, se află o tarla pătrată, semănată cu anghinare și tivită pe margini cu măcriș, lăptuci și pătrunjel. Sub umbrarul de tei e așezată o masă rotundă, vopsită verde, iar în jurul ei — cîteva scaune. În zilele de zăpușeală, convivii de la pensiune, care sînt îndeajuns de avuți ca să-și îngăduie luxul unei cafele, vin aici să o savureze, pe o dogoare în stare să clocească ouăle și să scoată puii din găoace. Ridicată în trei caturi și mansardă, fațada este zidită din piatră și spoită în culoarea aceea galbenă care sluțește toate casele din Paris. Ferestrele — cinci de fie-

care etaj — au mici pervazuri pătrate și sînt împodobite cu jaluzele, una mai sus, alta mai jos, parcă pentru a-și face în ciudă una alteia. Spatele casei are numai cîte două ferestre, cele de la parter avînd zăbrele. Îndărătul clădirii este o ogradă lată de vreo douăzeci de pași, în care viețuiesc în bună pace porci, găini, iepuri de casă și în fundul căreia se ridică o magazie de lemne. Între magazie și fereastra bucătăriei e atîrnat un dulap de păstrat mîncările, pe sub care trece jgheabul de lături. Ograda aceasta răspunde în strada Neuve-Sainte-Geneviève printr-o porțiță, prin care bucătăreasa azvîrle gunoiul din casă după ce curăță cloaca aceasta cu mare belșug de apă, de teama molimilor.

Făcut parcă înadins pentru a adăposti o pensiune de familie, parterul cuprinde mai întîi o încăpere luminată de cele două ferestre ce dau către stradă și în care intri pe o ușă cu geam de sus pînă jos. Acest salon dă într-o sufragerie, despărțită de bucătărie printr-o scară, ale cărei trepte sînt făcute din scînduri pătrate de lemn, vopsite și bine spălate. Nimic mai trist decît salonul acesta, mobilat cu jilțuri și scaune acoperite cu stofă de păr de cal, învrîstată cu perechile ei de dungi — una mată, alta lucioasă. În mijloc se află o masă rotundă, cu o tăblie de marmură Sainte-Anne, împodobită cu obișnuitul serviciu pentru ceai, de porțelan alb, înzorzonat cu dungulițe aurii pe jumătate șterse de vreme, model atît de des întîlnit astăzi pretutindeni. Încăperea, cu dușumeaua destul de șubrezită, e îmbrăcată cu tăblii de lemn cam pînă la brîul omului. Restul pereților este acoperit cu tapete lucioase, înfățișînd cele mai de seamă

scene din *Télémaque*¹, ale cărui personaje clasice sînt zugrăvite în culori. Între cele două ferestre zăbrelete se află un panou care înfățișează ospățul dat de Calypso² în cinstea fiului lui Ulyse. De patruzeci de ani, pictura aceasta stîrnește glumele clienților tineri, care au iluzia că bătîndu-și joc de cina la care-i osîndește mizeria se ridică deasupra situației lor. Căminul zidit din piatră, a cărui vatră totdeauna curată arată că aici nu se face foc decît la zile mari, este împodobit cu două vase pline cu flori artificiale, vechi și decolorate, care țin de urît unei pendule de marmură albăstrie, de o rară urîțenie. Din această primă încăpere se desprinde un miros, care nu are un nume precis și pe care ar trebui să-l numim *miros de pensiune*. Un miros de odaie închisă, de mucegai, de rînced : un miros care-ți dă fiori de frig, pe care-l simți jilav în nări, care-ți pătrunde în haine, care-ți amintește o sală de unde abia s-a strîns masa — o duhoare de vase nespălate, de bucătărie, de azil de săraci. Mirosul acesta s-ar putea descrie, poate, numai dacă s-ar inventa un procedeu de cîntărire a tuturor elementelor grețose stîrnite de rîgielile guturăioase *sui generis* ale fiecărui client — tinăr sau bătrîn. Și totuși, oricîtă scîrbă ți-ar pricinui acest salon, în comparație cu sala de mîncare de alături ți se pare elegant și parfumat ca un budoar. Sala aceasta, cu pereți în întregime îmbrăcați în lemn, a fost cîndva zugră-

¹ Roman mitologic de François Fénelon (1651—1715), unde sînt povestite încercările prin care trece Telemac, fiul rătăcitorului Ulyse, pentru a-și regăsi tatăl. Deși are caracter de legendă, cartea constituie de fapt o critică severă la adresa domniei lui Ludovic al XIV-lea (n.r.).

² Nimfă din mitologia elină, fiica lui Okeanos, unul dintre titanii mărilor (n.r.).

vită într-o culoare, pe care astăzi n-o mai poți desluși și pe care jegul s-a stratificat, desenînd tot felul de chipuri bizare. De-a lungul pereților se înșiruie cîteva polițe slinoase, înșesate de carafe ciobite și cu luciul șters de vreme, inele de metal pentru sulul șervetelor, teancuri de farfurii din porțelan gros, cu chenar albastru, fabricate la Tournai ¹. Într-un ungher se află un dulăpior cu despărțituri numerotate, în care se țin șervetele clienților, pătate de sosuri ori de vin. Mai sînt apoi sumedenii de mobile, vechi de cînd lumea, care nu și-au găsit loc nicăieri și au fost strînse aici așa cum strîng nebunii din balamuc tot felul de hîrburi ale civilizației. Poți vedea de pildă un barometru, cu un călugăr capuțin care cînd plouă iese din chilia lui ; gravuri de o slutenie care-ți taie pofta de mîncare, toate în ramă de lemn negru lustruit și cu dungi aurite ; o pendulă încadrată în solzi de aramă ; o sobă verde, lămpi Argand ² pline de colb și îmbîcsite de ulei, o masă lungă, acoperită cu o mușama atît de soioasă, încît un client poznaș dinafară s-ar fi putut iscăli pe ea întrebuițînd degetul în loc de plaivăz ; scaune schiloade, mici crîmpeie din acele rogojini de papură ferfenițită, care se deșiră neconținut, dar niciodată nu se destramă cu totul, și niște sobițe prăpădite, coșcovite pe dinăuntru, cu ușile stricate și cu mînerile de lemn arse tăciune. Ca să arăți cît este de vechi acest mobilier, cît este de hîrbuit și putregăit, mîncat de vreme, olog, chior și schilod, clătinîndu-se la fiecare mișcare și

¹ *Tournai sau Tournay*, oraș în Belgia, renumit pentru industria sa de porțelanuri.

² Lămpi cu dublu curent de aer, inventate de fizicianul elvețian Aimé Argand (1753—1803).

gata să-și dea duhul în orice clipă, ar trebui o descriere care ar lungi prea mult această povestire și pe care cititorii grăbiți nu ne-ar ierta-o. Dușumeaua roșie a fost de atâtea ori vopsită și frecată. Încît a ajuns numai găuri. Pe scurt, aci domnește mizeria lipsită de orice poezie : o mizerie avară, apăsătoare, flenduroasă. O mizerie care dacă încă nu-i astupată de noroi e totuși plină de pete ; dacă nu-i ciuruită de găuri și nu-i curg încă peticele, curînd-curînd o va mânca putregaiul.

Încăperea aceasta se arată în toată splendoarea ei dimineța, către ceasul șapte, cînd motanul doamnei Vauquer, luînd-o înainte stăpînei, sare de pe un dulap pe altul, mustăcește după laptele din cele cîteva străchini acoperite cu farfurii și începe a toarce cu noaptea-n cap. Îndată se înfățișează și văduva, gătită cu boneta ei de tul, de sub care atîrnă o buclă rotundă de păr fals, ce lunecă într-o parte ; calcă agale, tîrșindu-și papucii scîlciați. Fața-i bătrînoară și bucălată, din mijlocul căreia nasul îi iese ca un plisc de papagal ; mîinile mici și durdulii, mutra ei grăsană ca de țircovnic, sîinii revărsați, care tremură la fiecare pas — toate se potrivesc de minune cu această sală, unde mizeria se prelinge ca igrasia pe pereți, unde s-a cuibărit specula și al cărei aer dospit și înmiasmat, e respirat de doamna Vauquer fără nici o scîrbă. Chipu-i rece ca întîia brumă de toamnă, ochii împresurați de zbîrcituri, cu expresia lor care trece de la surîsul profesional al dansatoarei la posaca încruntare a cămătarului, pe scurt, întreaga ei făptură te lămurește asupra pensiunii, după cum pensiunea te lămurește asupra persoanei sale. Temnița nu merge fără temnicer ; una fără alta nu pot fi închipuie. Buhăiala găl-

bejită a acestei femei mărunte este produsul vieții acesteia, după cum tifosul este consecința emanațiilor dintr-un spital. Juponul ei de lână tricotată, mai lung decât rochia — croită la rîndul ei dintr-o altă rochie, mai veche — și ale cărei scame curg prin găurile stofei mîncate de vreme, reprezintă parcă, luate la un loc, salonul, sala de mîncare și grădinița, vestește înfățișarea cuhnei și parcă-ți spune cam cum trebuie să arate clienții pensiunii. Cu ea aci, tabloului nu-i mai lipsește nimic. Avînd aproape cincizeci de ani, doamna Vauquer seamănă cu toate femeile care au trecut prin grele impasuri. Are ochi sticloși, înfățișarea nevinovată a unei codoașe, care mai întii îți respinge cu indignare tîrgul, pentru ca apoi să-ți poată smulge o plată mai bună, și care, ca să trăiască bine, e gata la orice ; gata să vîndă pe Georges sau Pichegru¹, dacă Georges sau Pichegru n-au fost încă vînduți. Totuși, clienții pensiunii, auzind-o oftînd și văicărindu-se ca și dînșii, o cred săracă lipită pămîntului și spun că *la urma urmei e o biată femeie de treabă*. Ce va fi fost pe vremea domnului Vauquer ? Ea nu vorbea niciodată despre răposatul. Cum își pierduse averea ? „Cu necazurile !“, răspundea ea. Față de dînsa se purtase rău : nu-i lăsase decît ochii, ca să plîngă ; casa aceasta, ca să aibă din ce trăi, și dreptul de a nu lua parte la suferințele semenilor săi, pentru că, după cum singură spunea, îndurase ea însăși toate suferințele de pe lume. Auzind pașii mărunți și iuți ai stăpînă-si, Silvia — bucătăreasa mătăhăloasă —

¹ Charles Pichegru, general francez care, împreună cu Georges Cadoudal, a conspirat împotriva lui Napoleon Bonaparte; trădînd Republica.

se grăbea să servească dejunul clienților care locuiau în pensiune.

Îndeobște, clienții dinafară nu se abonau decît la masa de seară, care costa treizeci de franci pe lună. La data cînd începe această istorisire, internii erau în număr de șapte. La etajul întîi se aflau două apartamente, cele mai bune din toată casa. Doamna Vauquer stătea în cel mai modest, celălalt fiind închiriat doamnei Couture, văduva unui comisar-ordonator¹ de pe vremea Republicii. Doamna Couture locuia împreună cu o fată tînără, care se numea Victorine Taillefer și căreia îi ținea loc de mamă. Pensiunea amîndurora se ridica la o mie opt sute de franci. Cele două apartamente de la etajul al doilea erau ocupate, unul de către un bătrîn cu numele de Poiret, celălalt de către un om de vreo patruzeci de ani, care purta o perucă neagră, își cănea favoriții, se da drept fost negustor și se numea Vautrin. Etajul al treilea avea patru camere, din care două erau închiriate : una de către o fată bătrînă, numită domnișoara Michonneau, alta de către un fost fabricant de fidea, de steluțe și scrobeală, care îngăduia să i se spună moș Goriot. Celelalte două încăperi erau lăsate pentru păsările călătoare, studenții aceia nefericiți care, ca moș Goriot și ca domnișoara Michonneau, nu puteau plăti mai mult de patruzeci și cinci de franci pe lună pentru casă și masă ; doamna Vauquer însă nu era prea bucuroasă de asemenea oaspeți, pentru că mînceau prea multă pîine, și nu-i primea decît atunci cînd nu găsea alți clienți mai acătării. În clipa de față, una dintre aceste două camere era ocupată de un tînăr, de felul lui de pe lîngă Angoulême, care venise la Paris ca

¹ Funcționar însărcinat cu mînuirea fondurilor.

să studieze dreptul și a cărui familie numeroasă îndura prea grele lipsuri ca să-i mai poată trimite o mie două sute de franci pe an. Eugène de Rastignac — așa îl chema — era unul dintre tinerii pe care suferința i-a plămădit pentru muncă, care înțeleg din fragedă tinerețe speranțele puse în ei de părinți, și care își pregătesc o viață frumoasă, drămluind din vreme roadele studiilor și potrivindu-le de mai înainte pe măsura viitoarelor prefaceri ale societății, pentru ca astfel, ei cei dinții, să poată trage toate foloasele cuvenite. Fără ciudatele lui iscodiri și fără iscusința cu care știa să se introducă în saloanele Parisului, această povestire n-ar fi colorată cu acele nuanțe adevărate, datorite fără îndoială spiritului său ager și dorinței sale de a pătrunde dedesubturile unei situații înspăimântătoare, tănuțită cu aceeași grijă de cei care o creaseră, ca și de cei sortiți să o trăiască.

Deasupra acestui al treilea etaj era podul în care se întindeau rufe la uscat și două odăi de mansardă, în care dormeau un rindaș numit Christophe și mătăhăloasa Silvia, bucătăreasa. În afară de cei șapte clienți interni, doamna Vauquer mai avea, în anii buni, ca și în cei răi, opt studenți la drept sau la medicină și doi sau trei obișnuiți din cartier, toți aceștia abonați numai la masa de seară. Sala cuprindea în fiecare seară optsprezece persoane și ar fi putut cuprinde chiar douăzeci; dimineața, însă, nu veneau decât cei șapte locatari, a căror reuniune era parcă o masă de familie. Toți veneau în papuci, își îngăduiau confidențe asupra ținutei sau înfățișării externilor și asupra evenimentelor din seara precedentă, vorbind cu încrederea pe care le-o dădea intimitatea. Acești

șapte clienți erau copiii răsfățați ai doamnei Vauquer, care își drămluia cu o precizie de astronom îngrijirile și atențiile față de fiecare, după suma plătită. Adunați laolaltă din întâmplare, toți se bucurau de aceeași considerație. Cei doi locatari de la etajul al doilea nu plăteau decît șaptezeci și doi de franci pe lună. Acest preț de nimic care nu se întilnește decît în cartierul Saint-Marcel, între Bourbe și Salpêtrière¹, și de la care numai doamna Couture era exceptată, arată că acești clienți trebuiau să se afle sub povara unor suferințe mai mult sau mai puțin vădite. Priveliștea tristă pe care o înfățișa interiorul acestei case se repeta în îmbrăcămintea obișnuiților ei, deopotrivă de zdrențăroasă. Bărbații purtau redingote a căror culoare ajunsese cu totul îndoielnică, ghetе care în cartierele elegante se aruncă la gunoi, rufe ponosite, veșminte care își trăiseră traiul. Femeile purtau rochii demodate, vopsite din nou și iarăși decolorate, vechi dantele cîrpite, mănuși lustruite de atîta purtare, gulerașe totdeauna pîrlite cu fierul de călcat și fișuiri destrămate. Dacă așa arătau veșmintele, purtătorii lor se înfățișau — aproape toți — cu trupuri bine legate, alcătuiți care ținuseră piept furtunilor vieții, fețe reci, aspre, șterse ca banii scoși din circulație. Gurile veștejite erau înarmate cu dinți nesățioși. Acești clienți ai pensiunii te făceau să întrevezi drama săvîrșită sau în curs de desfășurare; nu drame jucate la lumina rampei, în decoruri de pînză vopsită, ci drame vii și mute, drame reci, care răscolesc sufletul pînă în străfunduri, drame care nu se sfîrșesc niciodată.

¹ Spital de boli mintale și azil de bătrîne la Paris.

Bătrina domnișoară Michonneau purta pe ochii ei osteniți un abajur slinos de tafta verde, cercuit pe un fir de alamă, de care s-ar fi înspăimîntat chiar și ingerul milei. Șalul ei cu sărăcăcioase franjuri plîngătoare părea că acoperă un schelet, într-atît de ciolănoase erau formele pe care le ascundea. Ce acid despuia această făptură de toate farmecele feminității? Odinioară trebuie să fi fost, fără îndoială, frumoasă și trupeșă; era oare o victimă a viciului, a necazurilor, a cupidității? Să se fi istovit în aprige iubiri? Să fi fost vînzătoare într-un magazin de mode, sau numai curtezană? Să fi ispășit triumfurile unei nerușinate tinereți, în a cărei întîmpinare plăcerile veniseră în valuri, prin această bătrînețe de care trecătorii fugeau înspăimîntați? Privirea ei fără culoare îți da fiori de gheață; fața ei pungită era ca o amenințare. Avea un glas subțirel, ca de greier, care vestește din tufișul lui apropierea iernii. Spunea că îngrijise un bătrîn care suferise de un catar al bășicii udului și pe care copiii săi, crezîndu-l sărac, îl părăsiseră cu totul. Acest bătrîn îi lăsase prin testament o rentă viageră de o mie de franci, periodic disputată de moștenitori, care o acopereau cu tot felul de defăimări. Deși jocul pasiunilor îi pustiise fața, rămăseseră totuși în țesuturile ei urme de un alb și de o gingășie care îngăduiau bănuiala că și trupul ar păstra unele rămășițe de frumusețe.

Domnul Poiret era un fel de manechin automat. Cînd îl vedeai în Grădina Botanică, răsărind ca o umbră cenușie de-a lungul unei alei, cu o șapcă veche, pleoștită pe cap, abia ținînd în mînă bastonul cu măciulie de fildeș îngălbenit, filfiindu-și pulpanele tocite ale redingotei, care nu prea izbuteau să acopere nădragii aproape ciuruți de

găuri, cu picioarele în ciorapi albaștri, bițind de parc-ar fi fost totdeauna beat, cu jiletca albă, soioasă și cu jaboul de muselină groasă și ghemuită, care nu prea se potrivea cu cravata legată în jurul gâtului de curcan, te întrebai dacă această umbră, proiectată parcă de o lanternă magică, aparține cu adevărat cutezătoarei rase a fiilor lui Iafet¹, care roiau ca fluturii pe Bulevardul Italian. Ce trudă izbutise oare să-l zbîrcească în halul acesta? Ce pasiune îi va fi gălbejit fața-i ca un bulb, care, dacă ar fi fost caricaturizată, ar fi părut o șarjă, care depășește limitele adevărului? Ce fusese oare în viața lui omul acesta? Fusese, poate, slujbaș la Ministerul de Justiție, la biroul la care călăii își trimit notele de cheltuieli, socoteala furniturilor de văluri negre pentru paricizi, de rumeguș de lemn pentru ghilotină, de sfoară pentru cuțite. Sau, poate încasator la poarta vreunui abator ori subinspector al salubrității. În sfîrșit, omul acesta părea să fi fost unul dintre asinii care învîrt uriașa noastră moară socială, unul dintre acei Ratonii ai Parisului care nu-și cunosc nici măcar Bertranzii² respectivi, unul dintre pivoții pe care s-au învîrtit nefericirile și murdăriile publice, pe scurt — unul dintre aceia despre care, văzîndu-i, putem spune: „Avem nevoie totuși și de ăștia“. Parisul cel frumos nu cunoaște aceste chipuri gălbejite de suferințe morale sau trupești. Dar Parisul este un adevărat ocean. Aruncați sonda înăuntrul lui: nu-i veți afla niciodată adîncimea. Străbateți-l, zugrăviți-l; oricît de mulți

¹ Iafet, al treilea fiu al legendarului Noe, ar fi — după *Biblie* — strămoșul ramurii indo-germanice.

² Aluzie la fabula lui La Fontaine *Maimușa și motanul*. Motanul Raton scoate castanele din jeratic, în vreme ce maimușa Bertrand nu-și dă osteneala decît să le roațăie.

și de grijului vor fi exploratorii acestei ape, totdeauna va rămîne un loc necercetat, totdeauna vor rămîne flori, perle, monștri, lucruri nemai-auzite, pe care scafandrii literari le-au scăpat din vedere. Casa Vauquer este una dintre aceste ciudate monstruozități.

Două figuri alcătuiau aici un contrast izbitor față de toți ceilalți clienți și obișnuiți ai acestei case. Deși domnișoara Victorine Taillefer avea o față bolnăvicios de albă, ca toate fetele roase de cloroză, și deși prin tristețea ei de fiecare clipă, prin ținuta-i stinjenită, prin înfățișarea ei sărăcăcioasă și uscățivă era legată de suferința generală care alcătuia fondul acestui tablou, chipul ei nu era totuși îmbătrînit, iar în mișcări și glas păstrase o anume sprinteneală. Tînăra ei suferință era ca un arbust cu frunzele pălite, de curînd sădit într-un pămînt neprielnic. Cu obrazul ei roșcovan, cu părul bălai avînd răsfrîngerii de văpaie, cu mijlocul prea subțiratic, avea grația pe care poezii de astăzi o găsesc în unele statuete din evul mediu. În ochii cenușii, cu nuanțe întunecate, se oglindeau blîndețea și resemnarea creștină. Îmbrăcămintea simplă, ieftină îi trăda formele fragede. Era drăguță, prin juxtapunere. Dacă ar fi fost și fericită, ar fi fost încîntătoare : fericirea este poezia femeilor, cum găteala este fardul lor. Dacă un bal, cu toată veselia lui, și-ar fi răsfîrînt luminile tradafirii pe fața ei palidă ; dacă bucuriile unei vieți elegante i-ar fi împlinit, i-ar fi îmbujorat obraji, care începuseră să se scofilcească ; dacă iubirea ar fi dat o nouă însuflețire ochilor ei triști, Victorine ar fi putut să țină piept celor mai frumoase fete. Îi lipsea ceea ce plămădește a doua oară pe orice femeie : găteala și scrisorile de dragoste. Despre viața ei s-ar fi putut scrie o carte.

Taică-său, socotind că are motive să n-o recunoască drept fiica lui, o alungase de lângă sine, dându-i numai șase sute de franci pe an, și își dosise averea în așa fel încît s-o poată lăsa în întregime fiului său. Chinuită de deznădejde, mama Victorinei se adăpostise la o rudă depărtată a ei, doamna Couture, în casa căreia își dăduse sufletul, iar acum doamna Couture o îngrijea pe orfană ca pe propria ei copilă. Din păcate, însă, văduva comisarului-ordonator al armatelor Republicii nu avea decît mica ei parte din avere și pensia, așa că într-o bună zi putea s-o lase pe biata fată în voia soartei, fără experiență și fără nici un venit. Femeie de ispravă, o ducea pe Victorine în fiecare duminică la biserică și o puneă să se spovedească de două ori pe lună, vrînd să facă din ea, pentru orice întîmplare, o fată pioasă. Avea dreptate. Simțămîntul religios deschidea un viitor acestui copil nerecunoscut, care își iubea totuși tatăl și care în fiecare an se ducea la el ca să-i aducă cuvîntul de iertăciune din partea mamă-si; dar în toți anii bătuse zadarnic la ușa casei părintești. Fratele ei, singurul care ar fi putut să mijlocească o împăcare, nu venise s-o vadă niciodată, în patru ani, și nu-i trimitea nici un ajutor. Ea îl implora pe Dumnezeu să-l lumineze pe tatăl ei, să îmbuneze inima fratelui și se ruga pentru sufletele lor, fără a le aduce vreo învinuire. Doamna Couture și doamna Vauquer nu găseau în dicționarul injuriilor destule cuvinte ca să califice această purtare sălbatică. Dar cînd ele aruncau toate blestemele asupra acestui milionar ticălos, Victorine rostea cuvinte blînde, ca gunguritul hulubului sălbatic, care, chiar cînd cade doborît de glonț, în țipătul lui de durere mărturisește încă iubirea.

Eugène de Rastignac avea înfățișarea meridionalului : obrazul alb, părul negru, ochii albaștri. Ținuta, felul de a se purta, atitudinea lui de fiecare clipă arătau că descinde dintr-o familie nobilă, în care fusese crescut dintru început în tradițiile cele mai alese. Dacă își cruța îmbrăcămintea, dacă în zilele obișnuite purta hainele de anul trecut, putea totuși uneori să iasă în oraș îmbrăcat ca un tânăr elegant. Îndeobște, purta o redingotă veche, o jiletcă tocită, o cravată neagră, prăpădită, decolorată și înnodată strîmb — cravata obișnuită a studentului — niște pantaloni la fel de jerpeliți și ghețe pingelite.

Vautrin, om de patruzeci de ani, cu favoriții căniți, era trăsura de unire între aceste două personaje și ceilalți clienți ai pensiunii. Făcea parte dintre oamenii despre care poporul spune : „Strașnic voinic !“ Lat în umeri, cu trunchiul bine împlinit, cu mușchii care se vedeau puternici, avea mîini groase, pătrate, cu falangele pline de smocuri stufoase de păr roșu învăpăiat. Fața, brăzdată de dungi pretimpurii, arăta o oarecare asprime, pe care o dezmințea însă purtarea lui blajină și prietenoasă. Vocea de bas cantabil se potrivea de minune cu greoaia lui veselie și nu era de loc neplăcută. Era de felul lui îndatoritor și glumeț. Dacă se strica vreo încuietoare de ușă, numaidecît o desfăcea, o dregea, o ungea, o pilea și o punea la loc, spunînd : „Eu i-s nașul !“ De altfel, știa tot felul de lucruri despre mare, despre corăbii, despre Franța, despre țările străine, despre afaceri, oameni, evenimente, legi, hoteluri și pușcării. Dacă vreunul începea să se văicărească, se arăta îndată gata să-i vină în ajutor. Împrumutase bani în mai multe rînduri doamnei Vauquer și cîtorva dintre clienții pensiunii. În ciuda înfățișării lui de

om cumsecade, avea un fel de a te privi, adînc și neînduplecat, care stîrnea atîta teamă, încît datornicii lui ar fi înfruntat mai degrabă primejdia morții decît pe aceea de a nu-i înapoia banii împrumutați. Iar felul cum zvîrlea scuipatul dintr-o țîșnătură, arăta că are o fire rece și neclintită, care nu s-ar fi dat înapoi nici de la o crimă ca să iasă dintr-o încurcătură. Ca un judecător neîndurat, ochiul lui răzbătea pînă în străfundul tuturor problemelor, tuturor conștiințelor, tuturor simțămîntelor. De obicei, după ce prînzea ieșea îndată în oraș, se întorcea la vremea cinei, după care o ștergea repede, în mare grabă, și nu revenea decît către miezul nopții, descuind ușa cu o cheie potrivită pe care i-o încredințase doamna Vauquer. Era singurul care se bucura de favoarea aceasta. Dar și el se avea tare bine cu văduva, căreia îi spunea mamă, cuprinzînd-o pe după mijloc, măgulire nu îndeajuns de prețuită. Biata femeie își închipuia că treaba asta e ușoară, în vreme ce, dintre toți, numai Vautrin avea brațul destul de lung ca să poată cuprinde o atît de vastă circumferință. Una dintre trăsăturile firii lui era dărnicia cu care plătea cincisprezece franci pe lună pentru *gloria*¹, pe care o lua după masă. Dacă la pensiune tinerii prînși în viața Parisului ca într-un vârtej și bătrînii nepăsători față de tot ce nu-i atinge de-a dreptul nu ar fi privit lucrurile cu atîta ușurință, ei nu ar fi avut nici o îndoială în privința lui Vautrin. Dar în timp ce el cunoștea sau ghicea toate treburile celor din jurul lui, nici unul dintre ei nu izbutise să-i pătrundă nici gîndurile, nici îndeletnicirile. Deși punca între sine și cei din preajma sa, drept barieră, înșelă-

¹ Amestec de ceai, cafea și coniac.

toarea lui înfățișare de om de ispravă, se iveau totuși destule prilejuri ca să-ți dai seama de înfricoșătoarea adâncime a firii lui. Dintr-o glumă vrednică de Juvenal¹, prin care voia parcă să arate câtă plăcere îi făcea să batjocorească legile, să biciuiască înalta societate, să-i arate că este în contradicție cu ea însăși, puteai adesea să bănuiești că privea cu dușmănie orînduirea socială și că în adîncul vieții lui era o taină ascunsă cu multă grijă.

Atrasă — poate fără să-și dea seama — de forța unuia sau de frumusețea celuilalt, domnișoara Teillefer își împărțea privirile ei furișate și tainicele ei gânduri între acest om de patruzeci de ani și între tînărul student; dar nici unul, nici celălalt nu păreau a se gândi la ea, deși întîmplarea ar fi putut să schimbe de la o zi la alta situația fetei și să facă din ea o partidă bogată. De altfel, nimeni nu se ostenea să cerceteze dacă nefericirile despre care vorbeau unul sau altul dintre clienți erau născocite sau adevărate. Fiecare arăta celuilalt o nepăsare care se îmbina cu neîncrederea ce izvora din starea lor. Știau prea bine că nu au putința să-și ușureze suferințele, și povestindu-și-le neconținut goliseră cupa consolărilor. Ca și soții într-o veche căsnicie, nu mai aveau să-și spună nimic. Nu mai păstrau decît legăturile unei existențe mecanice, jocul unei mașinării neunșe. Cînd le ieșea în cale un orb treceau mai departe, fără a se opri; ascultau fără nici o tresărire istorisirea oricărei nenorociri; și chiar gîndul morții, în care nu vedeau decît dezlegarea unei probleme de mizerie, îi făcea să rămînă nepăsători în fața

¹ *Decimus Iunius Juvenalis*, poet satiric latin, care biciuiește prin versurile sale moravurile corupte ale contemporanilor (n.r.).

cele mai cumplite agonii. Între aceste suflete bîntuite de deznădejde, singura fericită era doamna Vauquer, care domnea peste acest ospiciu fără paznici. Grădinița aceea, care, tăcută și rece, uscată sau umedă, avea ceva din pustietatea stepei fără de hotar, ei i se arăta ca o dumbravă luminoasă. Hardughia aceea, cu fațada ei galbenă și posomorită, iar înăuntru cu iz coclit de dugheană, ei i se părea plină de încântări. Ale ei erau celulele acestea. Și ea era aceea care îi hrănea pe acești ocnași osîndiți pe toată viața, exercitînd asupra lor o autoritate respectată. Unde să găsească sărmanii de ei în tot Parisul, la prețul pe care li-l pretindea ea, o mîncare sănătoasă și îndestulătoare și un apartament, pe care și-l puteau face, dacă nu elegant și primitiv, cel puțin curat și sănătos? Doamna Vauquer putea să-și îngăduie cea mai strigătoare nedreptate — cel lovit de ea trebuia să rabde fără a crîcni.

O asemenea adunare trebuia să cuprindă și cuprindea într-adevăr în mic toate elementele unei întregi societăți. Printre cei optsprezece convivi se afla, ca în toate școlile, ca în toată lumea, un biet ins hărțuit de toți ceilalți, un cal de bătaie asupra căruia glumele răutăcioase cădeau ca grindina. La începutul celui de-al doilea an, Eugène de Rastignac era încredințat că personajul acesta este cel mai impresionant dintre toți ceilalți clienți în mijlocul cărora era osîndit să viețuiască încă doi ani de zile. Acest *pâtura*¹ era moș Goriot, fost fabricant de paste făinoase, asupra căruia un pictor sau un istoric ar fi proiectat lumina întregului tablou. Ce întîmplare făcuse ca disprețul pe jumătate dușmănos al celorlalți, prigoana și

¹ Victimă, cal de bătaie (n.r.).

mila lor, lipsa lor de respect în fața suferinței să cadă tocmai asupra celui mai vechi dintre clienții pensiunii? Le stîrnise el însuși prin vreo ciudățenie sau prin vreun caraghioslic dintre acelea pe care lumea le iartă mult mai greu decît orice viciu? Aceste întrebări sînt în strînsă legătură cu nenumărate alte nedreptăți sociale. Este poate în firea omului să arunce toate suferințele tocmai asupra celui care îndură totul din umilință adevărată, din slăbiciune sau din nepăsare. Nu ne place oare, tuturora, să ne cercăm puterea pe seama unuia sau altuia? Puștiul cel mai plăpînd sună la toate ușile pe vreme de ger sau se cațără, ca să-și scrie numele, pe monumentul de care nimeni nu s-a atins pînă atunci.

Moș Goriot, un bătrîn de vreo șaizeci și nouă de ani, se retrăsese la doamna Vauquer în 1813, cînd se lăsase de negoț. La început luase apartamentul ocupat de doamna Couture, plătind pe atunci o pensiune de o mie două sute de franci ca unul pentru care cinci ludovici sînt o nimica toată. Doamna Vauquer înnoise cele trei încăperi ale acestui apartament în schimbul unei prealabile despăgubiri, care reprezenta — zicea ea — valoarea unui mobilier ca vai de el, alcătuit din niște perdele de americană galbenă, jilțuri de lemn lustruit îmbrăcate în catifea de Utrecht, cîteva cromolitografii și niște tapete, pe care le respinseseră pînă și crîșmarii din mahala. Moș Goriot, căruia pe atunci i se spunea cu toată cinstea „domnul Goriot“, se lăsase înșelat cu o atît de generoasă dărnicie, încît din pricina aceasta pesemne fusese socotit de la început drept un imbecil cu totul neprețuit în afaceri. Goriot a adus cu sine o bogată garderobă și multă rufărie — magnific trusou al oricărui negustor care, înainte de a ieși din negoț

își cumpără tot ce-i trebuie. Doamna Vauquer s-a uitat ca la o minunăție la cele optsprezece cămăși de demiolandă, a căror finețe era cu atît mai bătătoare la ochi cu cît fostul fabricant de fidea purta înfipite în dantela jaboului două ace, fiecare cu cîte un mare diamant și legate între ele cu un lănțug de aur. Purtînd mai totdeauna un costum albastru-deschis, își punea în fiecare zi o jiletcă de pichet alb, sub care se legăna pîntecul proeminent în formă de pară, săltînd în sus și-n jos un lanț gros de aur împodobit cu brelocuri. În tabacheră, care era tot de aur, păstra un medalion cu șuvițe de păr, care te făceau să-l bănuiești de cine știe ce aventuri amoroase. Cînd gazda îl învinui că ar fi un crai, pe buze îi flutură veselul surîs al burghezului măgulit în vanitatea lui. Bogata argintărie pe care o avusese în gospodăria lui umplu sertarele *armarelor*¹. El pronunța acest cuvînt așa cum îl rostește prostimea. Ochii văduvei scînteiară cînd îl ajută, îndatoritoare, să-și despacheteze și să-și rînduiască polonicele, lingurile, tacîmurile, serviciile de untdelemn și de oțet, sosierele, farfuriile, tăvițele cu cești și păhăruțe de argint aurit, pe scurt : piese mai mult sau mai puțin, frumoase, cîntărind destule mărci² și de care bătrînul nu voia să se despartă. Darurile acestea îi aminteau zilele solemne ale vieții lui de familie.

— Țasta, spusese el către doamna Vauquer strîngînd în mîini o farfurie și un castronaș pe al cărui capac erau zugrăvite două turturile giugiulindu-se, ăsta este cel dintîi dar pe care mi l-a făcut ne-

¹ Corect : *armoire* (fr.) — dulap.

² Veche măsură de greutate, cîntărind aproximativ 250 de grame (n.r.).

vastă-mea, de ziua aniversării noastre. Biata de ea! Ca să-l cumpere, și-a jertfit toate economiile ei de fată. Vedeți, doamnă, mai degrabă aș rîci pămîntul cu unghiile decît să mă despart de ăsta. Mulțumesc lui Dumnezeu, voi putea să-mi beau cafeaua din el în fiecare dimineață, pînă la sfîrșitul vieții. N-am de ce mă plînge, bănuții pe care i-am pus deoparte au să-mi ajungă încă multă vreme.

În sfîrșit, doamna Vauquer, cu ochii ei de țarcă, mai văzuse într-o condică cîteva însemnări, care, adunate în fugă, arătau că acest excelent Goriot are un venit de vreo opt sau zece mii de franci. Din ziua aceea, doamna Vauquer, născută de Conflans, care avea patruzeci și opt de ani bătuți pe muchie, dar nu mărturisea decît treizeci și nouă, începu a-și face planuri. Deși pleoapele ochilor lui Goriot atîrnau în jos, răsfrînte și umflate, din care pricină trebuia să se șteargă destul de des cu batista, ea găsea totuși că avea o înfățișare plăcută și tocmai așa cum se cuvenea. De altfel, pulpa picio-rului, groasă și larg arcuită în afară, ca și lungul lui nas patrat, vesteau însușiri morale pe care vă-
duva le prețuia pare-se cu deosebire și pe care le mărturiseau cu aceeași tărie chipul lui rotund ca o lună plină și înfățișarea-i de om de treabă, naiv și oarecum prostuț. Se vedea cît de colo că e un animal bine clădit, gata să-și pună toată puterea firii lui într-un simțămînt. Frizerul Școlii Poli-tehnice venea în fiecare dimineață să-i pudreze părul, pe care-l purta pieptănat în sus, de o parte și de alta, ca două aripi de hulub, împodobindu-i plăcut fața cu cele cinci șuvițe pe fruntea îngustă. Deși oarecum bătărănos, se purta însă îmbrăcat cu atîta îngrijire și își lua priza de tabac cu atîta

măreție, trăgînd-o pe nas ca un om temeinic încredințat că nu-i va lipsi niciodată porția de Macuba¹, încît, în ziua cînd domnul Goriot a intrat în pensiunea ei, doamna Vauquer s-a perpelit toată noaptea ca o potîrnice în învelișul ei de slănină; arzînd de dorința de a-și lepăda doliul pe care-l purta după Vauquer, visa să renască în chip de doamna Goriot. Să se mărite, să-și vîndă pensiunea, să intre în lumea aleasă a burghezimii, să ajungă doamnă cu vază în cartier, să organizeze chete pentru ajutorarea săracilor, duminica să facă, într-un grup restrîns de prieteni, mici plimbări la Choisy, Soisy, Gentilly²; să se ducă la teatru, în lojă, ori de cîte ori o avea poftă, fără să mai aștepte biletele de favoare pe care i le dădea uneori vreunul dintre clienții pensiunii, dar numai în toiul căldurilor lui iulie; așa visa doamna Vauquer întregul Eldorado³ al micilor căsnicii pariziene. Nu mărturisise nimănui că avea patruzeci de mii de franci, strînși ban cu ban. În privința averii, se socotea, fără îndoială, o partidă potrivită pentru Goriot.

„Cît despre rest, nu sînt mai prejos decît el!“ își spunea văduva zvîrcolindu-se în pat, ca și cînd ar fi vrut să se încredințeze că mai dispune încă de farmecele pe care mătăhăloasa Silvia le găsea în fiecare dimineată tot mai veștejite.

Începînd din ziua aceea, vreme de trei luni, văduva Vauquer a recurs la serviciile frizerului domnului Goriot și și-a cumpărat cîteva rochii, pentru că, se scuza ea, trebuia să dea casei un anume

¹ Tutun de Macuba (Martinica), care miroase a trandafir și a violete.

² Localități pitorești din apropierea Parisului.

³ Țară imaginară, bogată în aur și pietre scumpe (n.r.).

decor, potrivit cu preacinstitele fețe care o frecventau. De asemenea, își dădu multă osteneală ca să scape de unii clienți, anunțînd că de aci înainte nu va mai primi decît pe oamenii cei mai distinși din toate punctele de vedere. Cînd se înfățișa vreun străin, se lăuda cu preferința pe care i-o arătase domnul Goriot, unul dintre negustorii cei mai de vază și cei mai respectați din Paris. În același timp, împărți prin oraș prospecte cu firma „Casa Vauquer“, care era — după cum spunea ea — „una dintre cele mai vechi și mai stimate pensiuni de familie din Cartierul Latin“, avînd una dintre cele mai frumoase priveliști asupra văii Gobelinelor (se zărea de la cel de-al treilea etaj) și o grădină plăcută, la capătul căreia se întindea o alee de tei. Doamna Vauquer făgăduia prin prospect aer curat și liniște. În urma acestui prospect a venit la pensiune doamna contesă de Ambermesnil, femeie de treizeci și șase de ani, care aștepta sfîrșitul unei lichidări de bunuri și fixarea unei pensii, pe care urma să o primească în calitate de văduvă a unui general căzut pe cîmpurile de luptă. Doamna Vauquer purtă de grijă ca mesele să fie mai bune decît pînă atunci, încălzi saloanele vreme de vreo șase luni și își ținu atît de bine făgăduielile din prospect, încît trebui să mai dea de la ea. Drept urmare, contesa îi spuse doamnei Vauquer, numînd-o scumpă prietenă, că-i va aduce pe baroana de Vaumerland și pe văduva colonelului conte Picquiseau, două dintre prietenele ei, îndată ce vor sfîrși timpul pentru care apucaseră să plătească la o pensiune din cartierul Marais ¹, mai scumpă decît casa Vauquer. De altfel,

¹ Vechi cartier al Parisului (arondismentele III și IV), cu multe și vechi hoteluri.

aceste două doamne vor putea trăi în tot largul lor îndată ce birourile Ministerului de Război vor sfîrși lucrările.

— Dar, spunea ea, birourile astea nu mai sfîrșesc niciodată.

După masa de seară, cele două văduve se urcau în camera doamnei Vauquer, unde se așezau la taifas, bînd cassis¹ și ciugulind dulciuri păstrate numai pentru sufletele stăpînei. Doamna de Ambermesnil încuviința în totul părerile gazdei sale în privința lui Goriot, păreri minunate, pe care de altfel le ghicise din prima zi, și spunea că îl socoate un om desăvîrșit.

— Ah ! scumpă doamnă, răspundea văduva, e sănătos tun, s-a păstrat în deplină putere și e încă în stare să ferească o femeie.

Cuprinsă de mărinimie, contesa îi făcu cîteva imputări în privința îmbrăcămînții, care nu se potrivea de fel cu năzuințele ei.

— Trebuie să-ți pregătești ținuta de campanie, îi spuse ea.

După îndelungate chibzuințe, cele două văduve porniră împreună la Palais-Royal², unde cumpărară, de la Galeries de Bois, o pălărie cu pene și o bonetă. De aci, contesa își duse prietena la Petite Jeannette, unde aleseră o rochie și o eșarfă. Cu aceste muniții de război și gata să înceapă lupta, doamna Vauquer semăna leit cu emblema restaurantului „Boeuf á la mode“³. Totuși, cînd se uită

¹ Lichior de coacăze negre.

² Clădire destinată inițial membrilor familiei regale, transformată ulterior într-un conglomerat de magazine, prăvălii de tot soiul și mai ales tripouri.

³ Restaurant din Paris pe a cărui firmă era pictată o vacă cu pălărie de panglici și pene, înfășurată într-o eșarfă cu ciucuri și împodobită cu cercei și mărgele.

în oglindă se văzu atît de mult schimbată în bine, încît se socoti îndatorată contesei și, deși nu era prea darnică de felul ei, o rugă să primească o pălărie de douăzeci de franci. Adevărul era, însă, că doamna Vauquer avea de gînd să-i ceară un serviciu : să-l iscodească pe Goriot și să-i deschidă ochii asupra marilor însușiri ale doamnei Vauquer. Doamna de Ambermesnil se arătă gata a lua parte, cu toată prietenia, la această vicleană uneltire, și tot dînd tîrcoale bătrînului fabricant de făinoase izbuti în cele din urmă să aibă o discuție cu el ; dar, văzîndu-l rușinat, ca să nu spunem refractar la încercările pe care i le stîrnea propria ei dorință de a-l cuceri pentru sine, contesa ieși revoltată de grosolănia lui.

— Îngerășule, îi spuse scumpei sale prietene, n-ai să te alegi cu nimic de la omul ăsta ! E bănuitor, caraghios, e un cărpănos, o vită-ncălțată, un nătărău, de pe urma căruia n-ai să ai decît neajunsuri.

În urma celor petrecute între domnul Goriot și doamna de Ambermesnil, contesa nici nu mai voi să dea ochii cu el. A doua zi ea plecă, uitînd să plătească pensiunea pe șase luni și lăsînd cîteva boarfe, care nu făceau mai mult de cinci franci. Cu toată strășnicia pe care doamna Vauquer o puse în cercetările sale, nu izbuti să capete nici o informație, în tot Parisul, cu privire la contesa de Ambermesnil. Ea vorbea adesea de această jalnică întîmplare, plîngîndu-se de prea marea ei încredere în oameni, deși era mai neîncrezătoare decît o pisică ; făcea parte, însă, din acele ființe care îi privesc cu bănuială pe cei ce le sînt aproape și se dăruiesc cu totul celui dintîi venit. Fapt moral ciudat, dar adevărat, a căruia rădăcină poate fi cu

ușurință aflată în inima omenească. Unii oameni nu mai au, poate, nimic de câștigat față de cei cu care viețuiesc laolaltă ; după ce și-au dezvăluit sufletul în toată deșertăciunea lui, ei știu că aceștia îi judecă în taină, cu toată asprimea cuvenită ; dar fiind bîntuiți de o nepotolită dorință de măguliri, a căror lipsă o simt, sau roși de pofta de a arăta că posedă însușiri pe care nu le au, oamenii aceștia, nădăjduiesc că vor putea dobîndi prin viclenie prețuirea sau sufletul celor care nu-i cunosc, cu riscul chiar de a le pierde mai târziu. În sfîrșit, sînt și oameni care se nasc mercenari, care nu-și ajută niciodată prietenii sau pe cei ce le sînt aproape, pentru că aceasta ar însemna împlinirea unei îndatoriri ; pe cînd dacă fac un serviciu unui străin dobîndesc un câștig de amor propriu : cu cît cercul afecțiunilor lor este mai restrîns, cu atît iubesc mai puțin ; cu cît se întinde mai mult acest cerc, cu atît sînt mai săritori. Doamna Vauquer ținea fără îndoială de aceste două feluri de firi meschine, prefăcute, dezgustătoare prin însăși natura lor.

— Dacă aș fi fost aici, îi spunea în vremea aceea Vautrin, nu ți s-ar fi întîmplat nenorocirea asta. Ce frumusețel ți-aș fi dat-o de gol pe șmechera aia ! Le cunosc eu *mutrele*...

Ca toate spiritele înguste, doamna Vauquer era deprinsă să rămînă în cercul întîmplărilor, fără a le cerceta cauzele. Pentru propriile ei greșeli, îi plăcea să-i scoată vinovați pe alții. Cînd se văzu păgubită, socoti că toată această nefericire purcede de la cînstitul fabricant de făinoase și de atunci începu, după cum spunea ea, să se dumească în privința lui. Cînd își dădu seama că toată stăruința ei de a-l stîrni și toate ostenele ei de

a-și da ifose erau zadarnice, ghici îndată pricina. Înțelese că acest client al pensiunii își are, după cum spunea ea, *apucăturile* lui. În sfârșit, își luă nădejdea, cu care se mîngîiase atîtea zile, convîngîndu-se că nu avea nici un temei și că nu va scoate niciodată nimic de la omul acesta, așa cum spusese fără cruțare contesa, care părea a fi foarte pricepută în astfel de treburi. Și, în chip firesc, doamna Vauquer merse mult mai departe în dușmănia ei decît mersese în prietenie. Ura ei nu era pe măsura iubirii, ci a speranțelor înșelate. Dacă inima omului, urcînd pe culmile afecțiunii, găsește ici și colo locuri de popas, rareori se întîmplă să se mai oprească atunci cînd lunecă pe povîrnișul repezit al simțămintelor dușmănoase. Dar domnul Goriot era client al pensiunii, și din pricina aceasta văduva era silită să-și stăpînească izbucnirile amorului propriu jignit, să-și înăbușe suspinele pe care i le pricinuise această dezamăgire și să-și înghită dorința de răzbunare, întocmai ca un călugăr care a fost jignit de stareț. Sufletele mici își împlinesc simțămintele lor — pe cele bune ca și pe cele rele — într-un neîntrerupt șir de josnicii. Văduva își folosi toată răutatea ei de femeie ca să născocască tot soiul de tainice prigoniri împotriva victimei sale. Mai întîi suprimă toate suplimentele introduse în pensiune.

— S-a isprăvit cu castraveciorii și cu sardelele ; asta-i curată înșelătorie ! îi spuse Silviei, în dimineața în care își reluă vechiul ei program.

Domnul Goriot era un om cumpătat, la care zgîrcenia atît de trebuincioasă celor ce își agonisesc singuri averea degenerase în obicei. O supă, un rasol, o mîncare de legume, asta fusese, asta trebuia să fie totdeauna masa lui de predilecție.

Îi era deci foarte greu doamnei Vauquer să-l necăjească pe acest client, pe care nu-l putea atinge în gusturile lui. Deznădăjduită că a dat peste un om pe care nu-l putea lovi în nici un fel, începu a-l disprețui, făcînd astfel ca la ura ei împotriva lui Goriot să ia parte și ceilalți clienți ai pensiunii, care, ca să se înveselească, găsiră cu cale să o slujească în răzbunările ei. Către sfîrșitul celui dintîi an, văduva ajunsese atît de departe cu bănuielile ei, încît se întreba cum se face că acest neguțator bogat, care avea o rentă de șapte-opt mii de livre, care poseda o minunată argintărie și niște bijuterii cum numai la o curtezană poți vedea, locuia totuși la ea, plătindu-i o pensiune atît de mică față de averea lui. În cea mai mare parte din acest prim an, Goriot luase adesea masa în oraș, o dată sau de două ori pe săptămînă ; după aceea, pe nesimțite, ajunsese să nu mai mănînce în tîrg decît de două ori pe lună. Aceste mici escapade ale domnului Goriot se potriveau atît de bine cu interesele doamnei Vauquer, încît după aceea ea fu foarte nemulțumită de exactitatea crescîndă cu care clientul începuse a-și lua iarăși mesele la pensiune. Această schimbare fu explicată atît prin împuținarea treptată a averii lui Goriot, cît și prin dorința lui de a-și necăji gazda. Una dintre cele mai urîte deprinderi ale acestor firi meschine este de a pune pe seama altora propria lor josnicie. Din nefericire, la sfîrșitul celui de-al doilea an domnul Goriot dădu o îndreptățire tuturor flecărelilor a căror țintă era, rugînd-o pe doamna Vauquer să-l mute la catul al doilea și să-i scadă pensiunea la nouă sute de franci. Și fu silit să-și restrîngă într-atît cheltuielile, încît în tot timpul iernii nu făcu niciodată focul în camera sa. Doamna Vau-

quer i-a cerut plata înainte ; la care lucru domnul Goriot, căruia de atunci a început să i se spună „moș Goriot“, s-a învoit de îndată. S-au pus ră-măşaguri cine va ghici adevărata cauză a acestei decăderi. Anevoioasă încercare ! Moș Goriot era, după cum spusese falsa contesă, un prefăcut, un om închis. După judecata capetelor deşarte, totdeauna guralive pentru că n-au de spus decît nimicuri, cei care n-au obiceiul să vorbească despre treburile lor se îndeletnicesc desigur cu lucruri necinstite. Astfel s-a ajuns ca acest distins neguţător să fie privit ca un pungaş, acest curtezan bătrîior să fie socotit drept un bătrîn caraghios. Uneori moș Goriot trecea, după cum îl socotea Vautrin, care tocmai atunci se mutase în casa Vauquer, drept un jucător la Bursă care, după ce se ruinase speculînd rente, umbla acum — după o expresie destul de tare în limbajul oamenilor de afaceri — *să pingelească* şi el pe cine poate. Alteori se spunea că ar fi unul dintre acei mărunţi jucători de cărţi care îşi încearcă norocul ca să cîştige în fiecare seară zece franci la masa verde. Cîteodată făceau din el un spion în legătură cu cercurile înalte ale poliţiei ; Vautrin susţinea însă că nu este destul de viclean ca să poată fi *d-ai lor*. În afară de toate acestea, moș Goriot mai era „un avar“, care dădea împrumuturi cu săptămîna, un „jucător la loterie“, care urmărea mereu acelaşi număr. Pe scurt, făceau din el tot ceea ce viciul, necinstea şi neputinţa puteau născoci mai misterios. Numai că, oricît de nevrednice ar fi fost purtările şi viciile lui, duşmănia pe care o stîrnea nu mergea pînă acolo încît să-l poată izgoni : omul îşi plătea pensiunea. Şi apoi, le era de folos : toţi îşi descărcau pe el buna sau reaua dispoziţie, prin

glume sau ocări, ca și cum și-ar fi șters tălpile pe un preș. Opinia doamnei Vauquer părea cea mai apropiată de adevăr, așa încît și-o însușiră toți. După cum spunea ea, acest om, care s-a păstrat atît de bine, sănătos tun și cu care ai fi putut să ai multe desfătări, era un desfrînat cu poftă nefirești. Iată faptele pe care se întemeia în defăimările ei. La cîteva luni după ce plecase pacostea de contesă, care trăise vreme de șase luni pe socoteala dumisale, într-o dimineață, înainte de a coborî din pat, doamna Vauquer auzise pe scară foșnet de rochie de mătase și pas ușor de femeiușcă sprintenă, care se strecura spre odaia lui Goriot, a cărei ușă se deschisese cu înțelepciune taman atunci. Îndată după aceea, Silvia cea butucănoasă veni să-i spună stăpînă-si că o fată, prea drăguță ca să poată fi cinstită, *îmbrăcată ca o zeiță*, cu ghetă înalte de fetru, pe care nu se vedea nici un strop de glod, se strecurase ca un țipar, din uliță pînă în cuhnă, și o întrebase care este apartamentul domnului Goriot. Doamna Vauquer și bucătăreasa dumisale au ascultat la ușă și au prins cîteva cuvinte rostite cu duioșie în timpul acestei vizite, care n-a fost tocmai scurtă. La plecare, cînd domnul Goriot își întovărășea *dama*, Silvia cea butucănoasă și-a luat în grabă panerul și s-a făcut că pleacă la piață, ca să-i poată urmări pe cei doi îndrăgostiți.

— Doamnă, i-a spus stăpînă-si cînd s-a întors, al dracului de bogat trebuie să fie totuși domnul Goriot, ca să le țină pe picior așa mare! Închîpuiți-vă că la colț cu strada Estrapade aștepta o trăsură de casă, o minune, nu altceva, în care s-a urcat ea.

La prînz, doamna Vauquer s-a ridicat de la masă ca să coboare o perdea, apărîndu-l astfel pe domnul Goriot de o rază de soare, care îl stînjenea, căzîndu-i drept în ochi.

— Eh, domnule Goriot, frumoasele te îndrăgesc și soarele te caută, spuse ea, făcînd aluzie la vizita pe care o primise neguțătorul. Și, drace, știu că ai gust bun, era tare drăgălașă...

— Era fata mea, spuse el cu un fel de mîndrie, în care ceilalți clienți ai pensiunii se grăbiră să vadă o neroadă îngîmfare de bătrîn, care încearcă să iasă cu fața curată.

O lună mai tîrziu, domnul Goriot primi o a doua vizită. Fiică-sa, care întîia oară venise în rochie de dimineată, de data aceasta veni după amiază, îmbrăcată ca pentru vizită. Clienții pensiunii care ședeau de vorbă în salon avură prilejul s-o vadă, drăguță, cu părul auriu, subțirică, grațioasă și mult prea distinsă ca să poată fi fata unui om ca moș Goriot.

— Iac-o și p-a doua ! spuse Silvia cea butucănoasă, care nu o mai recunoscuse.

Cîteva zile după aceea, o altă tînră, înaltă și bine împlinită, oacheșă, cu părul negru și ochii vii, întrebă de domnul Goriot.

— Iac-o și p-a treia ! spuse Silvia.

Această a doua fată, care și întîia oară venise să-l vadă pe tată-său dimineată, cîteva zile mai tîrziu, înspre seară, coborî din trăsură în rochie de bal.

— Iac-o și p-a patra ! spuseră deodată doamna Vauquer și Silvia cea butucănoasă, nerecunoscînd nici pe departe în această doamnă din înalta societate pe fata care întîia oară venise îmbrăcată într-o modestă rochie de dimineată.

În vremea aceea, Goriot plătea încă o mie două sute de franci pensiune. Doamna Vauquer găsi că e foarte firesc ca un om bogat să aibă patru sau cinci amante, ba chiar îl socoti foarte dibaci în încercarea de a le prezenta drept fetele lui. Iar faptul că le aducea la pensiunea Vauquer nu o necăji de fel. Numai că, găsimd în aceste vizite explicația nepăsării lui Goriot față de ea însăși, își îngădui, la începutul celui de-al doilea an, să-l numească *motan bătrîn*. În sfîrșit, cînd pensionarul nu mai putu plăti decît cei nouă sute de franci, văzînd într-o zi pe una dintre aceste doamne coborînd din trăsură, doamna Vauquer îl întrebă cu toată insolența ce are de gînd să facă din casa dumisale. Moș Goriot îi răspunse că doamna e fata lui cea mare.

— Dar ce, ai treizeci și șase de fete ? spuse înăcrîtă doamna Vauquer.

— N-am decît două, răspunse pensionarul, cu blîndețea omului scăpătat, care din pricina sărăciei a ajuns la cea mai de pe urmă supunere.

Către sfîrșitul celui de-al treilea an, moș Goriot, restrîngîndu-și și mai mult cheltuielile, se mută la catul al treilea, plătînd patruzeci și cinci de franci pe lună pensiune. Renunță la tutun, își concedie peruchierul și nu-și mai pudră părul. Cînd se înfățișă pentru prima oară nepudrat, gazda, văzîndu-i adevărata culoare a părului, un cenușiu murdar care bătea în verzui, slobozi un strigăt de mirare. Cu fața sa înnegurată tot mai mult, zi cu zi, pe nesimțite, de tristețea durerilor tănuite, moș Goriot părea cel mai mîhnit dintre toți mesenii. Atunci nimeni nu mai avu nici o îndoială : moș Goriot era un bătrîn deșucheat, și dacă ochii dumisale scăpaseră pînă acum de vătămătoarea

înriurire a leacurilor cerute de bolile de care suferă, aceasta nu se datora decît iscusinței doctorului său. Culoarea respingătoare a părului era urmarea exceselor pe care le făcuse și a drogurilor pe care le luase ca să le poată continua. Aceste bîrfeli își găseau o îndreptățire în starea trupească și sufletească a moșneagului. Cînd văzu că frumoasa lui rufărie s-a ferfenițit, își cumpără o pînză ieftină de paisprezece bani cotul, ca s-o înlocuiască. Diamantele, tabachera de aur, lanțul, bijuteriile pieriră una cite una. Lepădase fracul albastru-deschis și tot costumul lui bogat, ca să poarte — iarna, ca și vara — o redîngotă de postav grosolan, de culoare castanie, o jiletcă de păr de capră și pantaloni cenușii de piele de drac. Trupește, se împuțina văzînd cu ochii ; pe fața-i pînă atunci buhăită de mulțumirea unei fericiri burgheze se iviră cute multe și adînci ; fruntea i se încreți, fălcile îi ieșiră la vedere. Trecuseră patru ani de cînd se așezase în strada Neuve-Sainte-Geneviève și era de nerecunoscut. Blajinul fabricant de făinoase care la șaizeci și doi de ani nu arăta nici de patruzeci, tîrgovețul voinic și pîntecos, bine păstrat în nerozia lui, cu o sprinteneală care îi înveselea pe trecători, cu surîsul oarecum tineresc, părea acum un septuagenar îndobitocit, gălbejit, tremuînd din toate încheieturile. Ochii albaștri și plini de viață aveau acum umbre tulburi, cenușii, erau stinși, nu mai lăcrimau, ci, cu tivul lor roșiatic, parcă plîngeau cu sînge. Unii îl priveau cu silă, alții cu milă. Cîțiva tineri studenți în medicină, văzînd cum îi atîrnă buza de jos și măsurîndu-i din ochi unghiul facial, îl declarară atins de cretinism, după ce îl hărțuiseră îndelungă vreme, fără a scoate nimic de la el. Într-o seară, după

masă, cînd doamna Vauquer îi spusese în batjocură : „Eh, fetele dumitale nu mai vin să te vadă ?“, punîndu-i la îndoială paternitatea, moș Goriot tresări, ca și cînd gazda l-ar fi îmboldit cu un fier.

— Mai vin cîteodată, răspunse el cu glas tulburat.

— Ah ! Ah ! le mai vezi cîteodată ? strigară studenții. Bravo, moș Goriot !

Dar bătrînul nu auzi glumele pe care le stîrnise răspunsul său : căzuse iarăși într-o îngîndurare, pe care cei ce nu-l cunoșteau îndeajuns o socoteau un fel de toropeală senilă, datorită lipsei de inteligență. Dacă l-ar fi cunoscut temeinic, poate că i-ar fi preocupat adînc problema stării lui trupești și sufletești ; dar lucrul acesta era deosebit de anevoios. Deși era ușor de aflat dacă Goriot fusese într-adevăr fabricant de făinoase și la cît se ridica averea lui, bătrînii, a căror curiozitate se trezise, nu ieșeau din cartierul lor și trăiau la pensiune ca stridiile pe stîncă. Cît despre ceilalți, îndată ce ieșeau din strada Neuve-Sainte-Geneviève, viața Parisului, cu însuflețirea ei deosebită, îi făcea să-l uite cu totul pe bietul moșneag, pe seama căruia se veseleau. Atît pentru bătrînii înguști la minte, cît și pentru tinerii fără de griji, sărăcia lucie în care trăia moș Goriot și înfățișarea lui neroadă nu se potriveau de fel cu avuția sau cu vreo însușire oarecare. Cît despre femeile pe care le dădea drept fetele lui, toți împărtășeau părerea doamnei Vauquer, care spunea, cu judecata aspră a tuturor bătrînelor care s-au deprins să-și facă tot felul de închipuiri și a căror îndeletnicire de fiecare seară este trîncăneala :

— Dacă moș Goriot ar avea fete atît de bogate, cum păreau a fi doamnele care veneau să-l vadă,

n-ar sta el în casa mea la catul al treilea, cu patruzeci și cinci de franci pe lună, și n-ar umbla îmbrăcat ca un nevoiaș.

Nimic nu putea să dezmință aceste presupuneri. Așa că, spre sfârșitul lunii noiembrie 1819, când a izbucnit această dramă, fiecare dintre cei ce se aflau la pensiune își avea, în privința bietului bătrîn, ideile lui bine statornicite. Moș Goriot n-avusese în viața lui nici nevastă, nici fată; abuzînd de plăcerile vieții, a ajuns un melc, o moluscă antropomorfă, bună de clasat în familia *caschetiferelor*, spunea un slujbaș de la Muséum¹, obișnuit cu categorisirile. Poiret era un vultur, un gentilom pe lingă Goriot. Poiret vorbea, raționa, răspundea; e drept că vorbind, raționînd, răspunzînd nu spunea nimic, pentru că avea obiceiul să repete cu alte cuvinte ceea ce spusese ceilalți; dar lua parte la convorbire, era viu, părea sensibil, în vreme ce moș Goriot, spunea mai departe slujbașul de la Muséum, se statornicise definitiv la zero grade Réaumur.

Eugène de Rastignac se întorsese de acasă într-o stare de spirit pe care desigur că au cunoscut-o toți tinerii cu însușiri alese sau cei cărora o situație anevoioasă le dă pentru o clipă calități de oameni de elită. În cel dintîi an al șederii sale la Paris, puțina muncă pe care o cere luarea primelor examene în facultate îi lăsase destul timp liber ca să poată gusta desfătările Parisului. Unui student nu-i rămîne prea mult timp liber dacă vrea să vadă tot ce se joacă la fiecare teatru, să cerceteze ieșirile labirintului parizian, să afle deprinderile, să învețe limba și să se obișnuiască cu

¹ Muséum d'histoire naturelle — numele pe care-l purta atunci Grădina Botanică.

plăcerile pe care nu le poate găsi decît în capitală, dacă vrea să scotocească în toate ungherele, unde vrei și unde nu vrei, să urmeze cursurile care îl atrag, să inventarieze tezaurele muzeelor. Și atunci, studentul se înflăcărează pentru niște nimicuri, care i se par mărețe. Își descoperă un om de seamă printre profesorii de la Collège de France¹, plătiți ca să fie la înălțimea auditoriului, își îmbătoșează cravata și se îmbracă sclivisit ca să cucerească femeile care vin la Opera Comică în primele locuri de la galerie. În aceste inițieri succesive, studentul își leapădă zgura, dobîndește o mai largă priveliște asupra vieții și pînă la urmă ajunge să-și dea seama că societatea este alcătuită dintr-o suprapunere de straturi omenești. Dacă la început a privit cu încîntare echipajele care defilează pe Champs-Élysées sub îmbelșugata revărsare a soarelui, curînd după aceea ajunge să le rîvnescă. Cînd Eugène plecă în vacanță, după ce își luase bacalaureatul în litere și bacalaureatul în drept, el trecuse prin această ucenicie fără să fi băgat de seamă. Iluziile lui din copilărie, gîndurile pe care și le făcuse acolo, în provincie, se mistuiseră. Cu această nouă înțelegere a lucrurilor și cu o nemăsurată ambiție, el putu să vadă lumea de la conacul părintesc, familia lui, în adevărata lor lumină. Taică-său, maică-sa, cei doi frați, cele două surori și o mătușă, care n-aveau altă avere decît o pensie, trăiau toți din moșioara de la Rastignac. Acest domeniu, cu un venit de vreo trei mii de franci, legat de rodul viei, trăia în nesiguranța în care trăiește orice podgorie, prin însăși natura produsului ei : și totuși, din

¹ Institut de învățămînt superior din Paris, fondat în 1530, unde audierea cursurilor nu era urmată de obligativitatea examenelor.

acest venit trebuia să smulgă în fiecare an o mie două sute de franci pentru Eugène. Înfațișarea acestei neconținute strimtorări, care îi fusese cu generozitate ascunsă pînă acum, comparația pe care fu silit s-o facă între surorile lui, care i se păruseră atît de frumoase cînd era copil, și femeile de la Paris, care i se arătaseră ca niște frumuseți de vis, viitorul îndoielnic al acestei numeroase familii, care nu se întemeia decît pe ei, zgîrcenia încordată cu care văzu că se adunau cele mai neînsemnate roade ale pămîntului, băutura ce se făcea pentru casă din drojdia care rămînea în teasc, în sfîrșit, o mulțime de împrejurări, pe care ar fi de prisos să le însemnăm aici, îi înzeciră dorința de a se înălța cît mai sus și îi stîrniră o aprigă sete de onoruri. Ca toate sufletele mari, Eugène nu voia să recurgă la nimeni, decît la propriile lui însușiri. Dar el avea în întregime firea meridionalului; cînd pornea deci la faptă, hotărîrile lui trebuiau să treacă prin acele șovăiri care-i cuprind pe tinerii ce se află în largul mării, neștiind nici în ce parte să-și îndrepte puterile, nici sub ce unghi să umfle pînzele. Dacă la început voise să se cufunde cu totul în muncă, mai tîrziu, ispitit de trebuința de a-și făuri legături, își dădu seama de marea înrîurire pe care o aveau femeile în viața socială și se hotărî pe loc să se avînte în societatea înaltă, pentru a-și cuceri cîteva proteguitoare; ar putea oare să dea greș în această încercare un tînăr înflăcărat și spiritual ca el, al cărui spirit și a cărui înflăcărare erau și mai puternic puse în lumină de o ținută elegantă și de un fel de frumusețe energică, de care femeile se lasă prinse cu atîta voie bună? Aceste gînduri îl năpădiră pe

cîmp, în timpul plimbărilor pe care odinioară le făcea cu atîta voieşie împreună cu surorile lui, care însă acum îl găsiră cu totul schimbat. Mătuşă-sa, doamna de Marcillac, fusese pe vremuri prezentată la curte, unde avusese prilejul să cunoască artistocraţia cea mai aleasă. Răscolind amintirile cu care ea îl legănase de atîtea ori, tînărul plin de ambiţie îşi dădu seama că şi-ar putea crea cîteva legături în societate cel puţin tot aşa de folositoare ca şi învăţătura pe care o dobîndea la Facultatea de drept ; o iscodi deci în privinţa rudelor cu care ar putea să intre în legătură. După ce scutură arborele genealogic cu toate ramurile lui, bătrîna doamnă socoti că, dintre toţi cei care ar putea fi de folos nepotului ei în gîntea egoistă a neamurilor avute, doamna vicontesă de Beauséant ar fi cea mai puţin îndărătnică. Îi scrisese acestei tinere femei o scrisoare în stilul de pe vremuri şi i-o înmînă lui Eugène, spunîndu-i că, dacă va izbuti pe lîngă vicontesă, ea îl va ajuta să-şi regăsească şi rudele celelalte. Rastignac trimise doamnei de Beauséant scrisoarea pe care i-o dăduse mătuşă-sa. Vicontesa îi răspunse printr-o invitaţie la balul de a doua zi.

Aceasta era situaţia generală în pensiunea de familie a doamnei Vauquer la sfîrşitul lui noiembrie 1819. Cîteva zile mai tîrziu, Eugène se întoarse de la balul doamnei de Beauséant către ceasul două noaptea. Ca să cîştige timpul pierdut, studentul, plin de curaj, îşi făgăduise pe cînd dansa să lucreze pînă în zori. Era cea dintîi noapte de veghe în mijlocul acestui cartier tăcut, şi se afla sub vraja înşelătoarei energii pe care i-o dăduse strălucitoarea privelişte a înaltei societăţi. Masa de seară n-o luase la doamna Vauquer. Pensionarii îşi închipuiseră deci că nu se va întoarce

decît a doua zi dimineată, cum se mai întîmplase de atîtea ori cînd fusese la serbările de la Prado sau la balurile de la Odeon şi cînd venise cu ciorapii de mătase plini de glod şi cu pantofii de bal scîlciati. Cînd se duse să închidă poarta, Christophe rămase o vreme să mai caşte gura pe uliţă. Tocmai atunci se ivi Rastignac, astfel încît putu să se urce în camera lui fără să facă nici un zgomot, urmat de Christophe, care în schimb făcea destul. Eugène se dezbracă, îşi puse papucii de casă, îmbracă o redingotă ponosită şi îşi aprinse focul de turbă, grăbindu-se să se apuce de lucru, iar Christophe, bocănind cu încălţările lui greoaie, acoperi aceste pregătiri, care trecură aproape neauzite. Înainte de a se cufunda în cărţile lui de drept, Eugène rămase cîteva clipe pe gînduri. Cunoscută în doamna vicontesă de Beauséant pe una dintre reginele modei din Paris, iar casa ei era socotită drept cea mai plăcută din tot foburgul Saint-Germain¹. Prin nume şi prin avere, făcea parte din stratul cel mai de sus al aristocraţiei. Mulţumită doamnei de Marcillac, mătuşa-sa, el, un biet student sărac, se bucurase de o bună primire în această casă, favoare pe care n-o putea preţui în toată însemnătatea ei. A fi admis în saloanele acelea aurite era un adevărat brevet de înaltă nobleţe. Înfăţişîndu-se în această societate, cea mai inaccesibilă din toate, cucerise dreptul de a putea intra pretutindeni. Orbit de strălucitoarea reunire, neputînd să schimbe decît puţine cuvinte cu vicontesa, Eugène se mulţumise să deosebească în mulţimea zeităţilor pariziene care se îmbulzeau la această petrecere pe una dintre acele femei care vrăjesc dintru început pe orice tînăr. Despre con-

¹ Cartier al nobilimii franceze (n.r.).

tesa Anastasie de Restaud, înaltă și bine împlinită, se spunea că avea o statură cum puține se aflau în tot Parisul. Închipuiți-vă o femeie cu ochi mari, întunecați, cu o mână minunată, cu un picior bine desenat, cu mișcări pline de foc, o femeie pe care marchizul de Ronquerolles o numea un cal pursînge. Această finețe a nervilor nu-i împuțina cu nimic farmecul; trupul i se arcuia în rotunjimi pline, fără a se putea spune că e prea grasă. *Cal pursînge, femeie de rasă* — locuțiunile acestea începuseră a înlocui încetul cu încetul îngerii cerului, figurile osianice¹, toată vechea mitologie a iubirii, respinsă de dandysm². Pentru Rastignac, însă, doamna Anastasie de Restaud era femeia pe care o dorea. În lista dansatorilor pe care contesa îi scrisese pe evantai, Rastignac obținuse două dansuri, și în timpul celui dintîi contradans găsise prilejul să vorbească cu ea.

— Unde aş putea să vă mai văd, doamnă? o întrebase el dintr-o dată, cu năvalnica putere a pasiunii, care place atît de mult femeilor.

— O, răspunse ea, la Bois, la Bouffons³, la mine, pretutindeni.

Și zvînturatul meridional se grăbise a se împrieteni cu această fermecătoare contesă, atît cît se poate împrieteni un tînăr cu o femeie în răstimpul unui contradans și al unui vals. Spunînd că este văr cu doamna de Beauséant, femeia, pe care el

¹ Eroi ai poemelor compuse de Ossian, bard scoțian (secolul al III-lea), ale căror chipuri se străvăd prin nouri și ceață.

² *Dandy* — tînăr de o eleganță prea rafinată, uneori exagerată. *Dandysm* — comportare, ținută de *dandy* (n.r.).

³ E vorba de teatrul Bouffons, unde trupe de actori — mai ales italieni — dădeau spectacole de operă bufă.

o socotea o înaltă doamnă, îl invită la ea, deschizându-i astfel ușa casei ei. După surîsul pe care i-l aruncă la despărțire, Rastignac își spuse că va trebui să-i facă o vizită. În aceeași seară, norocul îi scosese în cale un om care nu-și bătuse joc de ignoranța lui, socotită păcat de moarte în lumea unor impertinenți iluștri, cum erau toți acei Maulincourt, Ronquerolles, Maxime de Trailles, de Marsay, Adjuda-Pinto, Vandenesse, care străluceau acolo în toată gloria îngîmfării lor, între femeile cele mai elegante, ca lady Brandon, ducesa de Langeais, contesa de Kergarouët, doamna de Sérizy, ducesa de Carigliano, contesa Ferraud, doamna de Lanty, marchiza d'Aiglemont, doamna Firmiani, marchiza de Listomère și marchiza de d'Espard, ducesa de Maufrigneuse și les Grandlieu¹. Din fericire pentru el, neștiutorul student dădu peste marchizul de Montriveau, amantul ducesei de Langeais, un general de o copilăroasă naivitate, care-l lămuri că doamna de Restaud locuiește în strada Helder. Să fii ținăr, să fii însetat de lume, să flămânzești după o femeie și, deodată, să vezi că ți se deschid două case! Să pui piciorul în foburgul Saint-Germain, la vicontesa de Beauséant, și genunchiul în șoseaua Antin², la contesa de Restaud! Să-ți arunci o privire de-a lungul saloanelor Parisului, crezîndu-te băiat destul de drăguț ca să poți afla sprijin și ocrotire în sufletul unei femei din această societate! Să te simți destul de ambițios ca să poți da o superbă lovitură de picior în coarda întinsă pe care trebuie să pășești cu siguranța acrobatului ce știe că nu se va pră-

¹ Personaje din romanele lui Balzac care alcătuiesc marele ciclu al *Comediei umane* (p.r.).

² Arteră din Paris, locuită de negustori bogați și mai ales de bancheri.

buși., și să găsești într-o femeie fermecătoare cum-
păna cea mai de temei! Cu aceste gânduri și în
fața acestei femei, care se înălța, minunată, în
preajma focului de turbă, între Codul civil și
sărăcia lui, cine n-ar fi căutat oare să-și pă-
trundă viitorul și cine nu l-ar fi împodobit cu
toate izbînzile din lume, așa cum făcea Eugène
în seara aceea? Cu gândurile împrăștiate, el se
bucură de pe acum cu atîta tărie de fericirile ce
aveau să vină încît se și vedea alături de doamna
de Restaud, cînd tăcerea nopții fu tulburată de
un oftat, ca un *ah!* al sfîntului Iosif¹, care în su-
fletul tînărului răsună ca un horcăit de muribund.
Deschise încetinel ușa, și ieșind în sală văzu un
tîv de lumină sub ușa lui moș Goriot. Temîndu-se
ca vecinul său să nu fie poate bolnav, se aplecă
și privind pe gaura cheii îl văzu pe bătrîn înde-
letnicindu-se cu o treabă care i se păru atît de
suspectă, încît socoti ca o îndatorire față de socie-
tate să cerceteze îndeaproape ce învîrtește în miez
de noapte așa-zisul fabricant de făinoase. Moș
Goriot, după cum se vedea, răsturnase masa și
legase de stinghia ei o farfurie și castronaș,
ămîndouă de argint aurit, bogat împodobite, cu-
prînzîndu-le în jur cu o sîrmă groasă și strîngîn-
du-le cu atîta putere, încît era vădit că le frîngea,
ca să facă din ele un lingou.

„Drace, zdravăn om!” își spuse Rastignac vă-
zînd brațele puternice ale bătrînului, care, cu aju-
torul acelei legături, plămădea fără nici un zgo-
mot argintul aurit, ca pe o pastă. „Să fie oare un
hoț sau un tînuitor, care, ca să-și poată duce
fără primejdie negoțul, face pe prostul, pe ne-

¹ E vorba, probabil, de o analogie cu strădaniile lui
Iosif din Arimateea (personaj biblic) de a-l coborî pe
Cristos de pe cruce și de a-l înmormînta.

putinciosul și trăiește ca un milog?“ se întrebă Eugène, ridicîndu-se o clipă.

Studentul se uită iarăși pe gaura cheii. Moș Goriot, care desfăcuse legătura, luase bucata de argint, o pusese pe masă, după ce așternuse mai întîi învelitoarea, și o rostogoli pînă cînd îi dădu rotunjimea unei băre, treabă pe care o împlini cu o minunată ușurință.

„Să fie tot așa de puternic pe cît era regele August al Poloniei?“ își spuse Eugène, cînd bara fu aproape rotunjită.

Moș Goriot își privi cu tristețe opera; lacrimi prinseră a-i curge pe obraz. „Suflă în feștila la a cărei lumină lucrase pînă atunci, și Eugène îl auzi culcîndu-se și oftînd ușor.

„E nebun“, gîndi studentul.

— Sărman copil! spuse cu glas tare moș Goriot.

Auzind aceste cuvinte, Rastignac chibzui că e mai înțelept să țină în taină această întîmplare și să nu-l osîndească în chip nesocotit pe vecinul său de cameră. Cînd să se întoarcă în odaia lui, auzi deodată un zgomot destul de greu de redat, pricinuit pesemne de niște oameni care urcau scara încălțați cu tîrlci de stofă. Eugène ciuli urechea și deosebi în adevăr două respirații alternative. Fără să fi auzit nici scîrțîitul ușii, nici pașii oamenilor, văzu deodată o slabă licărire de lumină la catul al doilea, la domnul Vautrin.

„Cam multe mistere pentru o pensiune de familie!“ își spuse el.

Coborî cîteva trepte, rămase la pîndă și auzi clinchet de monede de aur. Îndată, lumina se stinse, și cele două respirații se auziră din nou, fără ca ușa să fi scîrțîit. Apoi, pe măsură ce se depărtau cei doi oameni, zgomotul slăbea.

— Cine-i acolo ? strigă doamna Vauquer, de la fereastra odăii ei.

— Eu, maică Vauquer, m-am întors acasă, răspunse Vautrin cu vocea lui groasă.

„Ciudat ! Christophe pusese zăvorul, își spuse Eugène intrînd în odaia lui. Aici la Paris trebuie să stai de veghe noaptea, că să știi ce se petrece în preajma ta.“

Abătut de la gîndurile lui de dragoste și de mărirea de aceste mici întîmplări, se apucă de lucru. Dar cum gîndurile îi erau îndreptate cînd către moș Goriot, cu bănuielile pe care i le stîrnise, cînd — mai ales — către doamna de Restaud, care îi răsărea în față în orice clipă vestindu-i un destin strălucit, se culcă și adormi cu pumnii strînși. Din zece nopți pe care un tînăr le făgăduiește muncii, șapte sînt dăruite somnului. Vîrsta de douăzeci de ani nu-i vîrsta vegherilor.

A doua zi dimineată se lăsase asupra Parisului o ceață deasă, dintr-acelea care învăluie și îngurează orașul într-atît încît pînă și oamenii cei mai rînduiți în treburi se înșeală asupra orei. Se pierd însemnate întîlniri de afaceri. La vremea prînzului, toți cred că e opt dimineata. Era nouă și jumătate, și doamna Vauquer nu se mișcase încă din pat. Christophe și butucănoasa Silvia, întîrziînd și ei, își luau în tihnă cafeaua, preparată din laptele destinat pensionarilor, lapte pe care Silvia îl fierbea mai mult pentru ca doamna Vauquer să nu bage de seamă această nelegiuită dijmuire.

— Silvia, spuse Christophe muind în ceașcă cea dintîi felie de piine prăjită, noaptea asta au venit doi inși la domnul Vautrin, care, oricum, e un om de treabă. Dacă doamna intră la bănuieli, să nu-i spui nimic.

— Ți-a dat ceva ?

— Mi-a dat pataca de cinci pe luna asta, ca și cînd mi-ar fi spus : „Ține-ți gura“.

— Numai el și doamna Couture nu sînt cîrpa-noși. Toți ceilalți parcă ar vrea să-ți ia cu stînga bacșișul pe care ți-l dau cu dreapta de Anul nou, spuse Silvia.

— Și, la urma urmei, ce-ți dă ? făcu Christophe. O prăpădită de patacă de cinci franci. Iacătă doi ani de cînd moș Goriot își face singur pantofii. Lui Poirot, zgîrie-brînză cum e, puțin îi pasă de vacs și mai degrabă l-ar bea decît să-l strice pe scîlcieturile lui. Cît despre pipernicitu ăla de student, îmi dă patruzeci de bănuți. Cu patruzeci de bănuți nu-mi plătește nici peria de lustruit. Și, pe deasupra, își vinde și vechiturile. Ce mai dărîmat !

— Eh ! făcu Silvia sorbindu-și cafeaua cu înghițituri mici, locurile noastre sînt totuși cele mai procopsite din cartier : trăim bine. Dar, Christophe, pentru că veni vorba de babacul Vautrin, ai auzit ceva ?

— Da. Acum cîteva zile am întîlnit pe uliță un domn, care mi-a spus : „La voi locuiește un domn voinic, care-și cănește barbetele ?“ „Nu, domnule, i-am răspuns eu, nu și le cănește. Un om așa de vesel n-are vreme pentru asemenea treabă.“ I-am povestit întîmplarea asta lui domnu Vautrin, care mi-a spus : „Bine-ai făcut, băiete ! Totdeauna să răspunzi la fel. Nimic mai urît decît să ne dăm metehnele în vileag. Din pricina asta ajung unii oameni de nu se mai pot căsători.“

— Eh, iacă, și pe mine — într-o zi, la piață — a vrut unul să mă tragă de limbă ca să spun dacă l-am văzut cînd își schimbă cămașa. Auzi poznă !...

He, făcu ea tăind firul istorisirii, bate zece fără un sfert la Val-de-Grâce ¹ și nimeni nu mișcă.

— Ei așa ! Au plecat cu toții. Doamna Cœur și domnișoara cea tânără s-au dus pe la opt la Saint-Étienne, ca să se grijească. Moș Goriot a plecat cu un pachet. Studentul se-ntoarce abia la zece, cînd se sfîrșește cursul. I-am văzut plecînd, cînd măturam scara. Ba moș Goriot m-a și lovit cu drăcia pe care o ducea-n brațe, că era tare ca fierul. Ce-o fi învîrtind omu ăsta ? Îl răsucesc toți ca pe un titirez, dar — oricum — e un om de treabă, care face mai multe parale decît toți ceilalți laolaltă. Nu dă mare lucru ; dar cucoanele la care mă mîna cîteodată scutură niște bașisiuri strașnice și-s tare bine-mpopoțonate.

— Alea care cică-s fetele lui, ha ? O duzină-n cap.

— Eu am fost numai la două, alea care au venit și aici.

— Auzi că doamna a-nceput să miște. Are s-o pornească iar cu tărăboiul ei. Trebuie să mă duc. Dumneata ia seama la lapte, Christophe, adică-telea-n privința pisicii.

Silvia urcă scara către odaia stăpîină-si.

— Ce-i asta, Silvia ? M-ai lăsat să dorm dușă pînă la zece fără un sfert ? Asta nu s-a mai în-tîmplat niciodată.

— E o ceață, s-o tai cu cuțitul.

— Și masa de dimineață ?

— Eh, pensionarii dumneavoastră parc-ăveau pe dracu-n ei. Au șters-o cînd plesnea de ziuă.

— Vorbește corect, Silvia, urmă doamna Vauquer. Se spune : „cînd se crăpa de ziuă“.

¹ Spital din Paris.

— Ah, doamnă, am să spun cum vreți dumneavoastră. Dar, oricum ar fi, veți lua masa de dimineață la zece. Michonnetta și Poireau-ul nici n-au mișcat pînă acum. Numai ei sînt acasă, și dorm ca doi bușteni ce sînt.

— Bine, Silvia, dar tu-i pui pe-amîndoi laolaltă, ca și cînd...

— Ca și cînd ce ? urmă Silvia, cu rîsul ei zgomotos de năroadă. Amîndoi fac doar o pereche minunată.

— Mi se pare ciudat, Silvia, cum a intrat astănoapte în casă domnul Vantrin după ce Christophe a pus zăvorul la poartă.

— Dimpotrivă, doamnă, Christophe l-a auzit pe domnul Vautrin și s-a dus de i-a deschis. Și iacătă că dumneavoastră ați crezut...

— Dă-mi camizola și du-te de pregătește masa. Fă niște cartofi la berbecul care a rămas de ieri și niște pere coapte, din cele de două parale bucata.

Puțin după aceea coborî și doamna Vauquer, tocmai în clipa în care motanul, răsturnînd cu o lovitură de labă farfurioara care acoperea o cană cu lapte, începuse să linciurească în mare grabă.

— Mistigris ! strigă bătrîna.

Motanul fugi, dar după un timp veni să se alinte la picioarele ei.

— Da, da, acumai-ncepi cu șiretlicurile, lichea bătrînă ! spuse ea. Silvia ! Silvia !

— Da, doamnă. Ce s-a-ntîmplat ?

— Ia vezi din care ceașcă s-a înfruptat motanul.

— Asta e numai din vina dobitocului de Christophe, că doar i-am spus să pună un șervet deasupra. Unde-o fi șters-o ? Dar n-aveți grijă, doamnă. Ceașca asta am s-o dau lui moș Goriot. Am să pun nițică apă înăuntru, și n-are să bage

de seamă. Că nu ia seama la nimic, nici chiar la mîncare.

— Dar unde s-o fi dus caraghiosul ăla ? spuse doamna Vauquer așezînd farfuriile pe masă.

— Cine poate ști ? ! Învîrtește niște afaceri îndrăcite.

— Am dormit prea mult, zise doamna Vauquer.

— De aceea arătați ca o roză abia smulsă din grădină !

În clipa aceea se auzi clopoțelul de la poartă, și Vautrin intră în salon, cîntînd cu glasul-i puternic :

*Am cutreierat lumea îndelung
Și pretutindeni m-am arătat...*

— Oh ! Oh ! Bună ziua, maică Vauquer, spuse el cînd dădu cu ochii de gazdă, pe care o cuprînsese curtenitor cu amîndouă brațele.

— Haide, sfîrșește...

— Spune „Neobrăzătule !“, urmă el. Hai, spune. Vrei să spui, sau nu ? Iaca, am să-ți dau ajutor la pusul mesei. Ah ! sînt drăguț, nu-i așa ?

*Să curtezi și brune și blonde,
Să iubești, să suspini...*

— Am văzut ceva ciudat...

...la voia întîmplării.

— Ce ? întrebă văduva.

— La opt și jumătate, moș Goriot se afla la un argintar de pe strada Dauphine, care cumpără tacîmuri și găitane de fier. I-a vîndut pe preț bun un obiect de menaj de argint aurit, destul de bine teșit pentru un om care nu e de meserie.

— Ei, adevărat ?

— Da. Veneam către pensiune, după ce condusesem un prieten, care a plecat în străinătate cu un vas din serviciul Mesageriilor regale. L-am pîndit pe moș Goriot să văd ce are de gînd — știi, ca să mai rîdem ! S-a întors în cartierul nostru și s-a oprit în strada Grès, la un cămătar vestit, Gobseck¹, un păcătos, care ar fi în stare să facă pietre de domino din ciolanele lui taică-său, un fel de ovrei, arab, grec, țigan, un om pe care cu greu l-ai putea jefui, pentru că își ține toți banii la bancă.

— Dar la urma urmei, moș Goriot asta ce face ?

— Nu face nimic, răspunse Vautrin. Dimpotrivă, desface. E destul de idiot ca să se ruineze în dragostea lui pentru fetele alea care...

— Vine ! anunță Silvia.

— Christophe, strigă moș Goriot, vino cu mine.

Christophe porni după moș Goriot și se întoarse îndată.

— Unde te duci ? îl întrebă doamna Vauquer.

— M-a trimis domnul Goriot.

— Ce-i asta ? zise Vautrin, smulgînd din mîna lui Christophe o scrisoare, pe care citi : „Doamnei contese Anastasie de Restaud“. Și te duci... urmă el înapoiind scrisoarea lui Christophe.

— În strada Helder. Am poruncă să n-o dau decît în mîna doamnei contese.

— Ce e înăuntru ? făcu Vautrin ridicînd scrisoarea în lumina ferestrei. Un bilet de bancă ? Nu ! Întredeschise plicul. O poliță achitată ! strigă el. Drace ! E galant babalicul. Hai, pehlivanule, vezi-ți de drum, urmă Vautrin, lăsîndu-și laba uriașă pe scăfîrlia lui Christophe și răsucindu-l pe călcîie ca pe un zar. Te-ai învîrtit de un bacșiș zdravăn.

¹ Personaj balzacian, din nuvela cu același titlu (n.r.).

Sfirșiră de pus masa. Silvia fierbea laptele. Doamna Vauquer aprindea focul, ajutată de Vautrin, care fredona mereu :

*Am cutreierat lumea îndelung
Și pretutindeni m-am arătat...*

Doamna Couture și domnișoara Taillefer se întoarseră tocmai în clipa când totul era gata.

— Unde ați fost cu noaptea-n cap, frumoasa mea doamnă ? o întreabă doamna Vauquer pe doamna Couture.

— Am fost să ne rugăm Sfântului Ștefan din Munte. Nu trebuie să ne ducem astăzi la domnul Taillefer ? Biața micuță tremură ca o frunză, urmă doamna Couture așezându-se la gura sobei și întinzându-și picioarele.

Din pantofii ei începuă să se ridice aburi.

— Încălzește-te și dumneata, Victorine, spuse doamna Vauquer.

— Faci foarte bine, domnișoară, că te rogi lui Dumnezeu să împlînzească inima tatălui dumitale, spuse Vautrin dîndu-i un scaun. Dar atît nu-i de ajuns. V-ar trebui un prieten, care s-o zgîlție pe scîrnăvia, pe sălbăticiunea aceea care, după cum umblă vorba, stă pe o avere de trei milioane, dar nu vrea să te înzestreze. O fată frumoasă are totuși nevoie de zește în vremea de astăzi !

— Biata copilă ! spuse doamna Vauquer. Dar lasă, puicuță, pînă la urmă monstrul are să plătească păcatul pe care-l săvîrșește.

Auzind aceste cuvinte, ochii Victorinei se umplură de lacrimi, iar văduva, la un semn pe care i-l făcu doamna Couture, tăcu.

— Dacă am putea să-l vedem măcar, dacă aș putea să-i vorbesc, să-i dau cea din urmă scrisoare pe care i-a scris-o nevastă-sa... reluă vorba văduva

comisarului-ordonator. N-am îndrăznit să i-o trimit prin poştă. Îmi cunoaşte scrisul...

— *O, nevinovate, nefericite şi prigonite femei!* strigă Vautrin, tăindu-le vorba. Aici aţi ajuns? Peste câteva zile am să-mi vâr şi eu nasul în treburile dumneavoastră, şi o să vedeţi că totul are să meargă bine.

— Oh! domnule, spuse Victorine, învăluindu-l într-o privire deopotrivă înlăcrimată şi învăpăiată pe Vautrin, care nu se arătă totuşi tulburat, dacă ştiţi vreo cale pe care să puteţi ajunge la tatăl meu, spuneţi-i că dragostea lui şi cîntea mamei mele au pentru mine mai mult preţ decît toate bogăţiile din lume. Dacă veţi izbuti să-l îmblînzii cîtuşi de puţin în asprimea lui, am să mă rog lui Dumnezeu pentru dumneavoastră. Fiţi încredinţat că am să vă port o recunoştinţă...

— *Am străbătut lumea îndelung*, cîntă Vautrin, cu o notă de ironie în glas.

Goriot, domnişoara Michonneau, Poirot coborîră şi ei, atraşi poate de mirosul rîntaşului pe care-l pregătea Silvia pentru berbecul care rămăsese din ajun. În clipa cînd cei şapte tovarăşi de masă se așezară, spunîndu-şi bună ziua, ceasul bătău zece. În uliţă se auziră paşii studentului.

— În sfîrşit, domnule Eugène, spuse Silvia, astăzi mîncînci şi dumneata o dată cu toţi ceilalţi.

După ce îi salută pe pensionari, studentul se așeză lîngă moş Goriot.

— Am avut o aventură ciudată, zise el scoţîndu-şi în farfurie o copioasă porţie de berbec şi tăindu-şi o bucată zdrăvăănă de piine, pe care doamna Vauquer le măsură din ochi.

— O aventură? întrebă Poirot.

— Şi de ce te miri, rablă bătrînă? îi spuse Vautrin lui Poirot. Domnul e făcut să aibă aventuri.

Domnișoara Taillefer strecură o privire sfioasă către tânărul student.

— Povestește-ne aventura, îl rugă doamna Vauquer.

— Ieri am fost la balul doamnei vicontese de Beauséant, o vară de-a mea, care are o casă minunată, cu apartamente îmbrăcate în mătase, care, pe scurt, ne-a dat o serbare superbă, unde am petrecut ca un rege...

— Ca un sfredeluș, spuse Vautrin întrerupându-l scurt.

— Domnule, se iuți Eugène, ce vrei să spui?

— Am spus *sfredeluș* pentru că *sfredelușii* petrec mai bine decât regi.

— Adevărat. Aș fi mai bucuros să fiu această mică păsărică fără nici o grijă decât rege, pentru că... făcu Poirot, idemistul ¹.

— În sfârșit, urmă studentul tăindu-i vorba, am dansat cu una dintre cele mai frumoase femei, o contesă fermecătoare, cea mai ispititoare faptură pe care am văzut-o în viața mea. Purta în păr flori de piersic, avea la cingătoare cel mai frumos mănunchi de flori, flori naturale, care te îmbătau cu mireasma lor. Dar ar fi trebuit s-o vedeți; e cu neputință să descrii o femeie cuprinsă de în-suflețirea dansului. Ei bine, astăzi pe la nouă dimineața am întâlnit-o pe această divină contesă mergînd pe strada Grès. Oh, cum îmi bătea inima! Credeam că...

— Că vine încoace, îl completă Vautrin, aruncîndu-i o privire scormonitoare. Se ducea, fără îndoială, la taica Gobseck, un cămătar. De cîte

¹ Numit astfel fiindcă repeta mecanic cele auzite de la interlocutorii săi. (De la lat. *idem* — identic, la fel.) (N. r.)

ori vei scotoci în inima unei femei din Paris, vei găsi întâi cămătarul, și apoi amantul. Contesa dimitale se numește Anastasie de Restaud și locuiește în strada Helder.

La auzul acestui nume, studentul se uită ținută la Vautrin. Moș Goriot ridică deodată capul și-i cuprinse pe amândoi într-o privire luminoasă și plină de meliniste, care îi surprinse pe toți ceilalți pensionari.

— Christophe are s-ajungă prea târziu, ea s-a și dus într-acolo ! strigă îndurerat Goriot.

— Am ghicit, spuse Vautrin plecându-se la urechea doamnei Vauquer.

Goriot era cu gândul aiurea, nici nu-și dădea seama ce mănincă. Niciodată nu arătase atât de îndobitocit și de copleșit ca în clipa aceea.

— De unde dracu știi cum o cheamă, domnule Vautrin ? întrebă Eugène.

— Ah, ah, iacătă că și moș Goriot știa, răspunse Vautrin. De ce să nu știi și eu ?

— Domnul Goriot ? strigă studentul.

— D-apăi cum ? ! zise bietul moșneag. Și spui că ieri era strașnic de frumoasă, ha ?

— Cine ?

— Doamna de Restaud.

— Ia te uită la bătrînul zgîrie-brînză, făcu doamna Vauquer către Vautrin, cum îi lucesc ochii !

— Așadar, e întreținuta lui ? îl întrebă în șoaptă domnișoara Michonneau pe student.

— Oh, da, era peste măsură de frumoasă, reluă vorba Eugène, pe care moș Goriot îl privea cu neșaf. Dacă n-ar fi fost și doamna de Beauséant, divina mea contesă ar fi fost regina balului. Tinerii nu se uitau decît la ea ; eram al doisprezecelea pe listă ei ; a fost poftită la toate contradansurile.

Femeile celelalte turbau, nu alta ! Dacă ieri a fost o ființă cu adevărat fericită pe lume, asta a fost ea. Cu drept cuvînt se spune că nimic nu-i mai frumos decît o fregată cu pînze, un cal în galop și o femeie dansînd.

— Ieri în vîrfurile scării, la o ducesă, spuse Vautrin. Azi dimineată pe treapta cea mai de jos, la un cămătar. Astea-s parizienele. Dacă bărbații nu le pot da destui bani pentru lux, care nu cunoaște nici o frînă, atunci se vînd. Dacă nu știu să se vîndă, sînt în stare să-și spintece mamele, ca să scoată cît le trebuie pentru a se putea arăta în lume în toată strălucirea. Pe scurt : știu să înfrunte cele mai grele primejdii. Cunosoc, cunosoc !

Moș Goriot, care, în timp ce vorbea studentul, se luminase la chip că soarele în zilele lui minunate, se întunecă dintr-o dată auzind neîndurătoarele observații ale lui Vautrin.

— Bine, spuse doamna Vauquer, dar unde ți-e aventura ? Ai vorbit cu ea ? Ai întrebato dacă vrea să învețe dreptul ?

— Nici nu m-a văzut, răspunse Eugène. Dar să îți spun una dintre cele mai frumoase femei din Paris pe strada Grès, la ceasul nouă, o femeie care fără îndoială că n-a putut să se întoarcă acasă după bal decît la două dimineată, nu vi se pare un lucru ciudat ? Numai la Paris se pot întîmpla asemenea aventuri.

— Fleacuri ! Sînt atîtea altele și mai ciudate ! — strigă Vautrin.

Domnișoara Taillefer abia ascultă toată istorisirea, cufundată cu totul în gîndurile pe care i le stîrnea noua încercare ce avea să facă în ziua aceea de a răzbate pînă la tatăl ei. Doamna Couture

fi făcu semn că e vremea să se îmbrace. Ieșiră amîndouă. Moș Goriot se ridică și el.

— L-ați văzut? spuse doamna Vauquer către Vautrin și ceilalți pensionari ai ei. Nu mai încape vorbă că toată averea și-a cheltuit-o cu femeile alea.

— Nimeni n-are să mă facă să cred, izbucni studentul, că frumoasa contesă de Restaud e amanta lui moș Goriot.

— Dar, spuse Vautrin întrerupîndu-l, nici nu vrem să te convingem. Ești încă prea tînăr ca să cunoști cu adevărat Parisul. Mai tîrziu ai să afli că în lumea asta sînt ceea ce noi numim *oamenî pătimași*...

La aceste cuvinte, domnișoara Michonneau se uită la Vautrin cu ochi plini de înțelegere. Era ca un cal de regiment în clipa cînd aude goarna.

— Ah, ah! făcu Vautrin, oprindu-se ca să-i arunce o privire adîncă, parcă noi n-avem micile noastre patimi?

Bătrîna domnișoară lăsă ochii în jos, ca o călugăriță rușinată la vederea unei statui.

— Ei bine, urmă el, oamenii ăștia cînd mușcă dintr-o idee nu-i mai dau drumul. Nu-și pot stîmpăra setea decît cu o anume apă, de la o anume fîntînă, cel mai adesea stătută. Ca să bea din apa aceea ar fi în stare să-și vîndă nevestele și copiii, ar fi în stare să-și vîndă și suflétul diavolului. Pentru unii, fîntîna asta este jocul de cărți, Bursa, o colecție de tablouri sau de insecte, muzica; pentru alții — o femeie care știe să le bucătărească cele mai alese bunătăți. Acestora din urmă poți să le oferi toate femeile de pe pămînt. Zadarnic. Au să-ți rîdă în nas, pentru că ei nu o vor decît pe aceea care știe să le împlinească dorința pătimașă. Adesea, femeia asta nu-i iubește

de fel, îi bruftuiește și le vinde foarte scump mici fărîme de mulțumire. Caraghioșii ăștia nu se dezgustă însă niciodată și sînt în stare să pună zălog la muntele de pietate cea din urmă învelitoare de pat ca să-i ducă femeii iubite ultimul ban. Moș Goriot e unul dintre ei. Contesa îl stoarce pentru că știe că-i va păstra taina. Asta e înalta societate! Bietul om nu se gîndește decît la ea. Dincolo de patima lui, cum ai văzut, e o bestie de rînd. Cum îl aduci însă la capitolul ăsta, îi trec prin ochi scilipiri de diamant. O taină ca asta e ușor de dezlegat. Astăzi de dimineată a dus la topit oarecare argintărie aurită și după aceea l-am văzut intrînd la taica Gobseck, în strada Grès. Fii atent la ce-ți spun! Întorcîndu-se acasă l-a trimis pe nărodul de Christophe la conțesa Restaud. Christophe ne-a arătat adresa de pe plic, în care era o poliță achitată. E limpede că dacă și conțesa s-a dus la bătrînul cămătar treaba nu îngăduia întirziere. Moș Goriot i-a achitat în chipul cel mai elegant datoria. Nu-i nevoie de cine știe ce deșteptăciune ca să vezi cum s-au petrecut lucrurile. Aceasta dovedește, tinere, că în vreme ce petrecea, dansa și se măimuțarea vînturîndu-și florile de piersic și ținîndu-și rochia cu două degete, conțesa dumitale era, cum se spune, la marea ananghie, gîndindu-se la polițele ei sau ale amantului ei, care urmau a fi protestate.

— Ceea ce spui dumneata îmi stîrnește o cumplită dorință de a cunoaște adevărul. Miine am să mă duc la doamna de Restaud, spuse cu însuflețire Eugène.

— S-ar putea să te întîlnești cu bătrînul Goriot, venit să primească prețul darului pe care cu atîta eleganță i l-a făcut.

— Așadar, spuse Eugène cu silă, Parisul dumitale e o mocirlă ?

— Și încă ce mocirlă ! urmă Vautrin. Cei care se mînjesc de glod umblînd în trăsură sînt cinstiți, iar cei care se mînjesc umblînd pe jos sînt pun-gași. Dacă ai nefericirea să șterpelești un lucru de nimic, te arată lumea cu degetul în Piața Palatului de Justiție, ca pe o ciudățenie. Dacă furi însă un milion, ești socotit în saloane drept o încarnare a virtuții. Și ca să menținem această morală chel-tuim treizeci de milioane pe an cu jandarmeria și justiția... Nostimă treabă !

— Cum, exclamă doamna Vauquer, să-și fi vîndut moș Goriot serviciul de argint aurit ?

— N-avea pe capac două turturele pe o creangă ? întrebă Eugène.

— Ba da.

— Ținea mult la el. În timp ce se trudea să-l teșească, plîngea. Întîmplător, l-am văzut, spuse Eugène.

— Ținea la el ca la viața lui, răspunse văduva.

— Vedeți ce pătimaș e unchiașul ? strigă Vautrin. Femeia aceea știe cum să-l învîrtească.

Studentul se urcă în camera lui. Vautrin ieși în oraș. Puțin după aceea, doamna Couture și domnișoara Taillefer plecară cu birja, pe care le-o adusesese Silvia. Poirot oferi brațul domnișoarei Michonneau și porniră amîndoi să facă o plimbare la Grădina Botanică, cele două ceasuri care urmau fiind cele mai frumoase din tot cursul zilei.

— Ei, iacătă-i, parc-ar fi luați cu cununie, spuse Silvia cea butucănoasă. Asta e întîia oară cînd ies împreună în oraș. Atîta sînt de uscați, că dacă s-ar ciocni ar scăpăra taman ca un amnar.

— Ar fi vai de șalul domnișoarei Michonneau, spuse doamna Vauquer rîzînd : ar arde ca iasca.

Goriot se întoarce către ceasul patru și, la lumina celor două lămpi care fumegau, o văzu pe Victorine cu ochii înroșiți. Doamna Vauquer asculta istorisirea vizitei pe care o făcuseră fără nici un folos în dimineața aceea la domnul Taillefer.

Plăcînd că trebuie să le primească, Taillefer le îngăduise totuși să ajungă pînă la el, ca să aibă o lămurire cu ele.

— Dragă doamnă, povestea doamna Couture doamnei Vauquer, închipuie-ți că nici măcar n-a poftit-o pe Victorine să șadă, așa că tot timpul a rămas în picioare. Cît despre mine, mi-a spus foarte rece, fără pic de mînie, să nu ne mai ostenim să venim la el ; că domnișoara — n-a numit-o fiica lui — își face ei însăși un rău tulburîndu-l cu aceste vizite (o dată pe an, monstrul !) ; că mama Victorinei neavînd nici o avere cînd s-a căsătorit, Victorine nu-i poate pretinde nimic ; pe scurt, lucrurile cele mai aspre, care au făcut-o pe biata micuță să izbucnească în plîns. Atunci, mititica de ea, s-a aruncat la picioarele tatălui ei și i-a spus fără teamă că dacă a stăruit atîta, a fost numai pentru mamă-sa, că ea se va supune fără murmur voinței lui, dar că îl roagă să citească testamentul bieteii răposate. Și Victorine a luat scrisoarea și i-a pus-o în față, spunîndu-i din adîncul inimii cele mai frumoase lucruri din lume — nu știu de unde le-o fi cules, pesemne că Dumnezeu i le dicta, pentru că biata copilă era atît de inspirată, încît ascultînd-o plîngeam și eu, ca o proastă. Și în timpul ăsta, știi ce făcea această scîrnăvie de om ? Își tăia unghiile ! A luat scrisoarea, pe care biata doamnă Taillefer a udat-o cu lacrimile ei, și a zvîrlit-o pe cămin, spunînd : „Bine ! “ A dat s-o ridice de jos pe fiică-sa, dar cînd ea a vrut să-i sărute mîinile, și le-a tras înapoi. Nu e un ticălos

în toată puterca cuvîntului? Cît despre nătăfle-
țul de fecioru-său, cînd a intrat în odaie nici
măcar n-a salutat-o pe soră-sa.

— Sînt deci niște monștri! strigă moș Goriot.

— După aceea, urmă doamna Couture fără să
ia în seamă izbucnirea unchiașului, tatăl și fiul au
plecat, salutîndu-mă și rugîndu-mă să-i iert, căci
au treburi grabnice. Asta a fost toată vizita noas-
tră. Cel puțin, a văzut-o pe fiică-sa. Nu înțeleg cum
poate s-o renege, că semănă cu el ca două picături
de apă.

Pensionarii — cei interni ca și cei externi —
sosiră unii după alții, urîndu-și bună ziua și în-
cepînd a-și spune tot felul de fleacuri, glumele
obișnuite ale parizienilor din anume categorii so-
ciale, în care prostia intră ca element principal
și al căror merit stă îndeosebi în gest sau pro-
nunție. Acest fel de a vorbi se schimbă neconținut.
Gluma din care izvorăște nu dăinuie niciodată
o lună încheiată. Un eveniment politic, un proces
de la Curtea cu juri, un cîntec de stradă, o farsă
făcută de un actor — totul slujește la întreținerea
acestui joc al spiritului, care constă mai ales în
a prinde ideile și cuvintele din zbor, ca pe niște
mingi, și apoi în a le arunca îndărăt, ca dintr-o
lovitură de rachetă. Diorama¹, invenția cea nouă,
care îi dădea spectatorului o iluzie optică mai pu-
ternică decît panorama², adusese în unele ate-

¹ Vederi pictate pe pînză și supuse unui joc de lu-
mini într-o cameră complet întunecată.

² Un mare tablou circular, întins pe zidurile unei ro-
tonde și luminat de sus, în așa fel încît spectatorul, pla-
sat în centrul rotondei, avea iluzia că se află pe o înăl-
țime și că vede în jur o priveliște nesfîrșită. Ca și dio-
rama, ca și — mai tîrziu — lanterna magică, toate sînt
popasuri în drumul către marea invenție a cinemato-
grafiei.

liere de pictură un nou gen de glumă, o vorbire în *rama*, caraghioslic pe care unul dintre obișnuiții pensiunii Vauquer, un pictor tânăr, îl inoculase tovarășilor săi de masă.

— Eh, *domnule*¹ *Poiret*, cum merge mica dumitale *sănătaterama*? întrebă funcționarul de la Muséum. Apoi, fără să mai aștepte răspunsul, se întoarse către doamna Couture și Victorine: Sinteți mîhnite, doamnele mele.

— Nu mîncăm? strigă Horace Bianchon, student în medicină și prieten cu Rastignac. Micul meu stomac mi-a căzut *usque ad talones*².

— Strașnic *fricorama*! zise Vautrin. Ho, moș Goriot, mai strînge-te oleacă, ce dracu! Ai astupat toată gura sobei cu picioarele dumitale!...

— Ilustre domnule Vautrin, spuse Bianchon, de ce spui dumneata *fricorama*? Greșești, se spune *frigorama*.

— Nu, zise slujbașul de la Muséum, se spune *fricorama*, după regula: „Mi-e *fric* la picioare“.

— Ah! Ah!

— Iată și pe excelența-sa marchizul de Rastignac, doctor în *drept-curmeziș*³, strigă Bianchon înșfăcîndu-l pe Eugène de gît și strîngîndu-l să-l înăbușe. Oho! Unde-s ceilalți? Oho!

Domnișoara Michonneau intră ușurel, salută tăcută pe meseni și se așează lîngă cele trei femei.

— Cînd văd liliacul ăsta îmi vine să clănțan din dinți, spuse Bianchon cu glas scăzut către

¹ În text: *monsieur*.

² În călcîie (lat.).

³ În text: *droit-travers*.

Vautrin. Cum tocmai acum studiezi sistemul lui Gall⁴, găsești că are bosa lui Iuda.

— Domnul l-a cunoscut personal ? întrebă Vautrin.

— Cine nu s-a întâlnit cu el ? ! răspunse Bianchon. Pe cuvîntul meu, fata asta bătrînă și clorotică îmi amintește de viermii aceia lungi, care pînă la urmă izbutesc să roadă bîrna cea mai puternică.

— Uite care-i povestea, tinere, spuse cvadrage-narul mîngîindu-și bărbetele :

*Și ca un trandafir, a trăit cît trăiesc
trandafirii*

O singură dimineață.

— Ah ! Ah ! Uite o minunată *suporama*, spuse Poirot văzîndu-l pe Christophe, care intrase purtînd cu cîntea cuvenită castronul cu supă.

— Mă iartă, domnule, interveni doamna Vauquer, este o supă de varză.

Toți tinerii izbucniră în rîs.

— Te-a înfundat, Poirot !

— Poirrette înfundat !

— Marchează două puncte la maica Vauquer, zise Vautrin.

— Ați văzut ce ceață a fost azi-dimineață ? întrebă slujbașul.

— A fost, răspunse Bianchon, o ceață frenetică și nemaipomenită, o ceață lugubră, melancolică, verzuie, înăbușitoare, o ceață Goriot.

— *Goriorama*, spuse pictorul, pentru că nu se vedea nimic.

⁴ *Joseph Gall* (1758—1828), medic german, întemeietorul frenologiei (teorie care definea caracterul uman după conformația craniului). Mai tîrziu, dovedindu-se neîntemeiată, această teorie a fost părăsită.

— He, milord Gâ-ôriette, est vorba de domneta.

Așezat în coada mesei, lângă ușa prin care se servea, moș Goriot înălță capul, adulmecînd o bucată de pîine pe care o avea sub șervet, deprindere veche, din vremea cînd făcea negoț, și care mai ieșea uneori la iveală.

— He, strigă înăcrită doamna Vauquer, cu o voce care birui deopotrivă zgomotul lingurilor, al farfuriilor, ca și glasurile celorlalți pensionari, nu cumva nu-ți place pîinea ?

— Dimpotrivă, doamnă, răspunse bătrînul, e făcută din făină de Étampes ¹, calitatea-ntii.

— După ce o cunoști ? îl întrebă Eugène.

— După culoarea atît de albă, după gust...

— După gustul nasului, pentru că văd că o miroși, spuse doamna Vauquer. Atîta ai strîns baierile pungii, încît pînă la urmă o să găsești mijlocul să te hrănești adulmecînd aerul din cuhne.

— Să-ți brevetezi invenția, spuse slujbașul de la Muséum, și ai să te îmbogățești.

— Lăsați-l în pace ! Asta e numai ca să ne încredințeze că a fost fabricant de făinoase, zise pictorul.

— Așadar, nasul dumitale este o retortă ? întrebă din nou slujbașul de la Muséum.

— Re... ce ? făcu Bianchon.

— Re-tetă.

— Re-zedă.

— Re-vers.

— Re-gres.

— Re-flex.

— Re-flux.

— Re-cord.

¹ Localitate în Franța, vestită pentru grîncele sale.

— *Re-cordorama.*

Aceste opt răspunsuri țîșniră din toate ungherele încăperii, iuți ca o salvă de pușcă, și stîrniră cu atît mai vîrtos rîsul, cu cît bietul moș Goriot se uita la tovarășii de masă cu înfățișarea de prostănac a omului ce încearcă să înțeleagă o limbă pe care n-o cunoaște.

— Re... ? îl întrebă pe Vautrin, care ședea lingă el.

— Revent, amice, răspunse Vautrin plesnindu-i o palmă în pălărie și înfundîndu-i-o pînă peste ochi.

Uluit de această neașteptată lovitură, bietul moșneag rămase o clipă încremenit. Christophe îi luă farfuria din față, crezînd că-și sfîrșise supa ; așa că, după ce își așează pălăria cum se cuvenea, cînd dădu să-și urmeze cina nimeri cu lingura în scîndura mesei. Cei de față izbucniră în hohote de rîs.

— Faci glume proaste, domnule, spuse bătrînul, și dacă îți vei mai îngădui vreodată o asemenea lovitură...

— Ce-o să se întîmple, tătucule ? îi tăie vorba Vautrin.

— Ai să mi-o plătești scump într-o bună zi...

— În iad, nu-i așa ? întrebă pictorul. În colțul întunecat în care sînt puși copiii răutăcioși.

— Văd că nu mănînci nimic, domnișoară, spuse Vautrin către Victorine. Așadar, tata s-a arătat îndărătnic.

— O grozăvie ! zise doamna Couture.

— Ar trebui pus la locul lui, spuse Vautrin.

— Dar, interveni Rastignac, care ședea lingă Bianchon, domnișoara ar putea să intenteze un proces de pensie alimentară, de vreme ce nu mănîncă de fel. Eh, eh ! Ia uitați-vă cum o cercetează moș Goriot pe domnișoara Victorine !

Bătrînul uitase de masă și privea la biata fată, în ale cărei trăsături era o izbucnire de cumplită suferință, suferința copilului nerecunoscut, care totuși își iubește tatăl.

— Dragul meu, spuse Eugène cu glas scăzut, ne-am înțeles cu toții în privința lui moș Goriot. Nu este nici idiot, nici neputincios. Aplică-i sistemul lui Gall și spune-mi ce crezi despre el. Astă-noapte l-am văzut frîgînd un serviciu de argint aurit, ca pe un bulgăre de ceară ; și în clipa aceea îi citeai pe față simțăminte neobișnuit de puternice. Are o viață atît de plină de taine, încît merită osteneala de a o cerceta. Da, da, Bianchon, poți să rîzi cît poțesteți, dar eu nu glumesc.

— Sînt de acord, răspunse Bianchon, că omul ăsta e un caz clinic. Dacă vrea, îl disec.

— Nu, studiază-i craniul.

— Ah, prostia lui poate fi contagioasă.

A doua zi, Rastignac se îmbracă cu toată grija și pe la ceasul trei după amiază o porni către doamna de Restaud. Pe drum se lăsă cuprins de acele speranțe de o nebună nechibzuință, care înfrumusețează cu atîtea minunate emoții viața tuturor tinerilor : în asemenea clipe ei nu mai socotesc nici piedicile, nici primejdiile, ci văd numai izbînda, poetizîndu-și existența prin simplul joc al închipuirii și simțindu-se nefericiți sau mîhnîți atunci cînd li se prăbușesc planurile, care nu trăiau decît în neînfrîinatele lor dorințe ; dacă n-ar fi neștiutori și sfioși, viața socială li s-ar părea de netrăit. Eugène pășea cu luare-amînte, păzindu-se de glodul uliței ; dar mergînd, se gîndea ce are să-i spună doamnei de Restaud, aduna provizii de vervă, născocea răspunsuri spirituale într-o convorbire imaginară, își pregătea

replici subtile, fraze în genul lui Talleyrand¹, presupunînd că va găsi o clipă prielnică pentru a-i face mărturisirea de dragoste pe care își întemeia întregul lui viitor. Într-acestea, studentul călcă într-o băltoacă, așa că ajungînd în piața Palais-Royal fu nevoit să-și lustruiască ghetele și să-și perie pantalonii.

— Ah, dacă aș fi bogat, își spuse el schimbînd o patacă de cinci franci pe care o luase la el *pentru cazul cînd s-ar întîmpla vreo nenorocire*, aș fi luat o trăsură, și pe drum aș fi putut chibzui în deplină liniște.

În cele din urmă ajunse la casa din strada Hellder și întrebă de contesa de Restaud. Slugile, care-l văzuseră străbătînd curtea pe jos, fără să fi auzit vreun huruit de trăsură oprită la poartă, îi aruncară o privire de dispreț. Eugène o primi cu minia rece a omului care știe bine că într-o zi va birui. Privirea aceea îl umilise cu atît mai mult cu cît încă de cînd intrase în curte înțelesese că în această privință se afla în inferioritate; în adevăr, un cal minunat bătea pămîntul cu copita, înhămat cu toată bogăția la una dintre acele elegante cabriolette care arată cu prisosință belșugul unei vieți de risipă și lasă să se întrevadă deprinderea tuturor fericirilor pe care le poate dărui Parisul. Eugène se înnegură dintr-o dată. Sertărașele din creier, pînă atunci deschise și pe care se bizaia a le găsi pline de spirit, se închiseră pe loc, iar el se simți stupid. Un valet de cameră se duse să-l anunțe. Așteptînd răspunsul, Eugène rămase în anticameră, schimbîndu-se de pe un picior pe altul, cu cotul rezemat pe încheietoarea ferestrei

¹ Charles-Maurice Talleyrand-Périgord (1754—1838), om politic francez, abil și lipsit de scrupule.

și privind distrat în curte. Timpul i se părea nesfârșit, și fără îndoială că ar fi plecat dacă n-ar fi fost înzestrat cu acea stăruință caracteristică meridionalului, care cînd merge drept către țintă face adevărate minuni.

— Domnule, spuse valetul, doamna este în budoarul dumisale și, fiind foarte ocupată, nu mi-a dat nici un răspuns ; dar domnul, dacă vrea, poate să poftască în salon ; mai așteaptă cineva.

Admirînd înfricoșătoarea putere a acestor oameni, care pot cu un singur cuvînt să pună sub acuzare și să-și judece stăpîinii, Rastignac deschise cu hotărîre ușa pe care cu puțin înainte ieșise valetul, gîndind fără îndoială că în felul acesta se va arăta față de aceste slugi cutezătoare ca un obișnuit al casei ; dar — spre marea lui uluire — se trezi într-o cămară plină cu lămpi, dulapuri, un aparat de încălzit prosoapele de baie — o cămară care dădea într-o sală întunecată și către scara din dos. Rîsetele înăbușite pe care le auzi în urma lui îi stîrniră un simțămînt de stînjenire.

— Salonul este aici, domnule, îi spuse valetul, cu un respect prefăcut, care părea încă o batjocură.

Întorcîndu-se cu grabă, Eugène se lovi de o cadă, dar — din fericire — își prinse la vreme pălăria, care altfel ar fi căzut în baie. Tocmai atunci, la celălalt capăt al sălii, luminată de o lampă mică, se deschise o ușă, și Rastignac auzi în același timp glasul doamnei de Restaud și glasul lui moș Goriot, iar după aceea îi auzi sărutîndu-se. Eugène se întoarse în sufragerie, o străbătu și, pășind în urma valetului, intră în primul salon. Cum fereastra dădea către curte, rămase în dreptul ei. Voia să vadă dacă acest moș Goriot era același moș Goriot pe care-l cunoștea de la pen-

siune. Inima îi bătea cu putere și îi veniră în minte cumpăniturile reflecții pe care le făcuse Vautrin. Văletul îl aștepta la ușa salonului, din care ieși un tânăr elegant.

— Plec, Maurice, spuse el. Spune-i doamnei contese că am așteptat-o mai mult de-o jumătate de ceas.

Îndrăznețul acesta, care fără îndoială trebuie să fi avut o anume îndreptățire în atitudinea lui, porni, fredonând un crîmpei de arie italienească, către fereastra la care ședea Eugène, ca să-l vadă la față și în același timp să vadă ce se întîmplă în curte.

— Ar fi mai bine dacă domnul conte ar mai aștepta o clipă ; doamna a sfîrșit, zise Maurice întorcîndu-se în anticameră.

Între timp, moș Goriot ieșise pe scara de serviciu și se îndrepta către poarta cea mare. Unchiașul se pregătea să-și deschidă umbrela, fără să bage de seamă că pe poarta larg deschisă intrase într-un tilbury¹ un tânăr spilcuit. Moș Goriot avu doar vremea să se tragă îndărăt, pentru a nu fi strivit. Speriindu-se de umbrelă, calul zvîcni ușor, pornind în goană către peronul de intrare. Tânărul se întoarce mîniat, dar dînd cu ochii de moș Goriot îl salută înainte ca acesta să fi ieșit pe poartă, cu considerația silită cu care sînt salutați cămătarii de care avem nevoie sau cu respectul ce trebuie dat fără voie unui om compromis, de care după aceea te vei rușina tu însuși. Moș Goriot răspunse cu un mic salut prietenesc, plin de bonomie. Toate acestea se petrecură cu repeziciunea fulgerului. Eugène urmărise scena cu atîta

¹ Gabrioletă ușoară, elegantă, cu două locuri, numită astfel după numele inventatorului ei.

încordare, încît nici nu-și dădu seama că nu se află singur în salon, cînd deodată auzi vocea contesei.

— Ah, plecai, Maxime ? întrebă ea, cu un glas în care imputarea se îmbina cu o fărîmă de ciudă.

Contesa nău băgase de seamă că între timp intrase în curte elegantul tilbury. Întorcîndu-se brusc, Rastignac o văzu îmbrăcată într-o minunată rochie de casă de cașmir alb cu funde trandafirii, pieptănată în fugă, ca mai toate parizienele dimineata. Din toată ființa ei se desprindea o mireasmă îmbătătoare. Fără îndoială că abia ieșise din baie, și frumusețea domolită — dacă putem spune astfel — era și mai ispititoare, iar ochii îi erau umezi. Tinerii știu să prindă totul dintr-o privire : spiritul lor se contopește cu frumusețea unei femei, așa cum o plantă soarbe din aer substanțele potrivite naturii ei. Așa și Eugène simți frăgezimea mîinilor ei, fără ca pentru asta să aibă nevoie să le atingă. Cuprinzîndu-i sinii cu privirea, văzu sub țesătura cașmirului răsfrîngerile lor trandafirii, răsfrîngeri pe care rochia de casă ușor întredeschisă le dezvăluia cînd și cînd. De ajutorul corsetului, contesa nu avea nevoie : cingătoarea era de ajuns ca să-i învedereze mijlocul mlădios. Gîtul ei era o poftire la dragoste, iar picioarele se ascundeau cu drăgălășenie în pantofii de casă. Eugène nu-l văzu pe Maxime decît în clipa cînd acesta luă mîna contesei ca să i-o sărute ; tot atunci îl văzu și contesa pe Eugène.

— Ah, dumneata erai, domnule de Rastignac ! Sînt bucuroasă să te văd, spuse ea cu un aer în fața căruia oamenii de spirit știu că trebuie să se supună.

Maxime se uita cînd la contesă, cînd la Eugène, cu o privire menită a-l face pe acest musafir ne-

poftit să înțeleagă că trebuie să plece fără întîrziere.

„Ah, draga mea, sper că ai să mi-l dai degrabă afară pe acest mic caraghios.“ Așa s-ar fi putut tălmăci în cuvinte, limpede și deschis, privirile celui tînăr de o cutezătoare mîndrie pe care contesa Anastasie îl numise Maxime și al cărui chip ea îl cerceta cu stăruință supusă, care mărturisește deodată fără voia ei toate secretele unei femei. Rastignac se simți cuprins de o aprigă ură împotriva acestui tînăr. Mai întii, Maxime, cu frumosul lui păr auriu, atît de bine încrețit, îl făcea pe Eugène să-și dea seama cît de îngrozitoare este pieptănătura lui ; în al doilea rînd, Maxime avea ghetecumpe și curate, în timp ce ale lui Eugène, cu toată grija cu care umblase pe uliță, prinseseră o ușoară diră de noroi ; în sfîrșit, Maxime purta o elegantă redingotă, care îi cădea strîns pe trup, dîndu-i o siluetă de femeie frumoasă, pe cînd Eugène era îmbrăcat, la ceasul două și jumătate, în frac negru. Băiatul isteț din Charente înțelese că, prin îmbrăcămîntea lui, fusese biruit de acest dandy înalt și subțiratic, cu privirea limpede, cu fața palidă, unul dintre oamenii care ar fi în stare să-și însușească chiar și averea unor orfani. Fără a mai aștepta răspunsul lui Eugène, doamna de Restaud trecu ca într-o bătaie de aripi în celălalt salon ; poalele rochiei de casă fluturau de o parte și de alta, strîngîndu-se și desfășurîndu-se și dîndu-i astfel înfățișarea unui fluture uriaș. Maxime o urmă. Cuprins de minie, Eugène veni după ei. Toți trei se găsiră deci față-n față, în mijlocul vastului salon, dinaintea căminului. Studentul știa prea bine că-l stînjenește pe acest odios Maxime, dar voia cu tot dinadinsul să-l stînjenească, înfruntînd chiar primejdia de a o nemulțumi pe

doamna de Restaud. Deodată, amintindu-și că-l întâlnise la balul doamnei de Beauséant, înțelese ce legături erau între Maxime și doamna de Restaud, și cu acea tinerească îndrăzneală care te face să săvârșești cele mai grozave nerozii sau să dobindești cele mai mari izbînzi, Eugène își spuse : „Este rivalul meu și trebuie să-l răpun“.

Nechibzuitul ! Nu știa că Maxime de Trailles, contele, se lăsa insultat, pentru ca astfel să aibă dreptul de a trage întiiul la duel și să-și poată uide adversarul. Eugène era un iscusit vînător, dar nu ajunsese încă să doboare într-o sală de tir douăzeci de păpuși din douăzeci și două. Tînărul conte se trînti într-o berjeră ¹, lîngă foc, luă văturaiul și începu a răscoli jeraticul din cămin cu o mișcare atît de repezită, cu o față atît de întunecată, încît pe frumosul chip al Anastasiei se așternu într-o clipă umbra mîhnirii. Tînăra femeie se întoarse către Eugène și-i aruncă una din acele priviri reci, întrebătoare, care spun limpede : „De ce nu pleci ?“ și după care oamenii binecrescuți știu că trebuie să găsească fără întîrziere cîteva fraze, ce s-ar cuveni să fie numite fraze de plecare.

Eugène însă luă o înfățișare plăcută și spuse :
— Doamnă, țineam să vă văd pentru...

Se opri brusc. Se deschisese o ușă. Domnul din tilbury se ivi în prag ; fără pălărie și fără a o saluta pe contesă, aruncă o privire neliniștită către Eugène, întinzîndu-i mîna lui Maxime și spunîndu-i „Bună ziua“ cu o frățietate care pe Eugène îl aruncă într-o adevărată uluire. Tinerii din provincie nu știu cît de plăcută e viața în trei.

¹ Fotoliu larg și adînc.

— Domnul de Restaud, îi spuse contesa lui Eugène, arătînd către bărbatu-său.

Eugène se înclină adînc.

— Domnul, urmă ea, înfățişîndu-l pe Eugène contelui de Restaud, este domnul de Rastignac, rudă prin familia Marcillac cu doamna vicontesă de Beauséant, la al cărei bal de zilele trecute am avut plăcerea să-l întîlnesc.

Rudă prin familia Marcillac cu doamna vicontesă de Beauséant ! Aceste cuvinte, pe care contesa le rostise cu oarecare emfază, din pricina mîndriei pe care o simte orice doamnă cînd poate dovedi că nu primeşte decît oaspeţi aleşi, avură un efect magic : contele îşi părăsi ţinuta lui de o rece solemnitate şi îl salută pe student.

— Sînt încîntat, domnule, spuse el, că am prilejul să vă cunosc.

Chiar şi contele Maxime de Trailles îi aruncă lui Eugène o privire neliniştită, părăsind înfăţişarea impertinentă de pînă atunci. Această lovitură de baghetă, datorită puternicei intervenţii a unui nume, deschise într-o clipă treizeci de sertăraşe în creierul tînărului meridional şi-i redete spiritul pe care şi-l pregătise. Ca într-o scăpărare de lumină, văzu deodată limpede viaţa înaltei societăţi pariziene, care pînă în clipa aceea i se arătase învăluită în întuneric. Casa Vauquer, moş Goriot — toate acestea rămaseră undeva departe.

— Credeam că familia Marcillac s-a stins, spuse contele de Restaud către Eugène.

— Da, domnule, răspunse el. Unchiul meu, cavalierul de Rastignac, s-a căsătorit cu ultimă moştenitoare a familiei Marcillac. N-au avut decît o fată, care s-a măritat cu mareşalul de Clarimbault, strămoş dinspre mamă al doamnei de

Beauséant. Noi sîntem ramura cea mică, ramura cu atît mai scăpătată cu cît unchiul meu, vice-amiralul, și-a pierdut toată averea în slujba regelui. Guvernul revoluționar n-a vrut să admită creanțele noastre cînd a lichidat Compania Indiilor.

— Unchiul dumitale nu comanda *Le Vengeur*¹ înainte de 1789 ?

— Ba da.

— Atunci, trebuie să-l fi cunoscut pe bunicul meu, care comanda *Warwick*².

Maxime ridică ușor din umeri, uitîndu-se către doamna de Restaud ca și cînd i-ar fi spus : „Dacă începe să vorbească despre marină cu ăsta, sîntem pierduți“ ; Anastasie înțelese privirea domnului de Trailles. Cu acca minunată putere pe care o au femeile, spuse zîmbind :

— Vino, Maxime, am să te întreb ceva. Domnilor, vă lăsăm să navigați împreună pe *Warwick* și pe *Le Vengeur*.

Se ridică și-i făcu un semn de vicleană veselie lui Maxime, care o însoți către budoarul ei. Dar abia ajunse la ușă această pereche morganatică — pentru a folosi o spirituală expresie germană, care nu poate fi tălmăcită în franceză — și contele întrerupse convorbirea cu Eugène.

— Anastasie, strigă el, rămii, draga mea ! Știi bine că...

— Mă întorc, mă întorc, spuse ea curmîndu-i vorba. Lipsesc numai o clipă, ca să-l rog ceva pe Maxime.

Și se întoarse îndată. Ca toate femeile care nu-și pot împlini fanteziile decît ținînd seama de firea

¹ Răzbunătorul.

² Numele unui vas de luptă, după numele contelui de Warwick, general englez, ucis în 1471.

bărbatului pentru a ști pînă unde pot merge fără a pierde o atît de prețioasă încredere, și care tocmai de aceea nu-l necăjesc niciodată în lucrurile mărunte ale vieții, contesa înțelesese din mlădie-re-a vocii contelui că, dacă ar mai fi întîrziat în budoar, n-ar fi fost de fel în siguranță. Această nepotrivită întîmplare era numai din pricina lui Eugène. De aceea contesa, întorcîndu-se către Maxime, i-l arată pe student cu un gest și o în-fățișare de vădită ciudă. Dar Maxime se ridică și spuse ironic contelui, nevastei acestuia și lui Eugène :

— Eh, văd că aveți treabă. Nu vreau să vă stingheresc. Rămîneți cu bine.

Și plecă cu grabă.

— Mai stai, Maxime ! strigă contele.

— Vino diseară la masă, îi spuse contesa, care, lăsîndu-i încă o dată pe Eugène și pe conte, se duse după Maxime în celălalt salon, unde zăboviră îndeajuns împreună, nădăjduind că domnul de Restaud va izbuti să scape de Eugène.

Rastignac îi auzea cînd pe unul, cînd pe celălalt vorbind, tăcînd. Dar răutăciosul student își cheltuia verva cu domnul Restaud, îl măgulea, îl atrăgea în alte discuții, ca să stea pînă la reîntoarcerea contesei, crezînd că va putea afla legăturile dintre ea și moș Goriot. Femeia aceasta, vădit îndrăgostită de Maxime, care se dovedea stăpînă pe bărbatul ei și care era legată în taină de bătrînul fabricant de făinoase — i se părea într-adevăr un mister. Eugène voia cu orice preț să pătrundă misterul acesta, nădăjduind că astfel va stăpîni ca un suveran această femeie, pariziană în adevăratul înțeles al cuvîntului.

— Anastasie ! strigă contele, chemîndu-și iarăși nevasta.

— Haide, bietul meu Maxime, zise contesa, trebuie să ne resemnăm. Pe diseară.

— Sper, Nasie, îi șopti el la ureche, că vei porunci ca niciodată să nu mai fie primit acest tînăr, care de cîte ori ți se întredeschidea rochia se uita la tine cu ochi de foc. Are să-ți facă o mărturisire de dragoste, are să te compromită și o să mă silești să-l ucid.

— Ești nebun, Maxime, spuse ea. Nu-ți dai seama că acești tineri studenți sînt, dimpotrivă, cele mai bune paratrăsnete ? N-ai nici o grijă, am să fac așa încît Restaud să prindă dușmănie pe el.

Maxime izbucni în rîs și ieși, urmat de contesă, care trecu la fereastră, ca să-l vadă cum se va urca în trăsură, cum își va juca în loc calul și cum va plesni din bici. Nu se întoarse în salon decît după ce slugile închiseră poarta cea mare.

— Ascultă, dragă, îi strigă contele cînd o văzu în prag, moșia pe care o stăpînește familia domnului nu-i departe de Verteuil, pe Charente ; unchiul domnului și bunica mea se cunoșteau.

— Sînt încîntată că sîntem între cunoscuți, răspunse îngîndurată contesa.

— Mai mult decît vă închipuiți, adăugă Rastignac cu glas scăzut.

— Cum ? întrebă ea cu grabă.

— Da, urmă el, am văzut ieșind de la dumneavoastră un domn cu care sînt vecin de cameră în aceeași pensiune — moș Goriot.

La auzul acestui nume, împodobit și cu anexa moș, contele, care răscolea jeraticul în cămin, zvîrli cleștele în foc, ca și cînd i-ar fi ars mîna, și se ridică.

— Domnule, ai fi putut să spui domnul Goriot ! strigă el.

Văzîndu-l pe conte atît de întăritat, contesa mai întîi păli, apoi se învăpăie și rămase stînjenită. După un răstimp îi răspunse, cu un glas pe care se strădui a-l face cît mai firesc și cu o înfățișare de prefăcută degajare :

— Este omul pe care-l iubim cel mai mult.

Se opri, aruncă o privire către pian și, parcă sub imboldul unui capriciu, spuse :

— Vă place muzica, domnule ?

— Mult, răspunse Eugène, stacojiu la față și îndobitocit de gîndul nelămurit că a săvîrșit o uriașă nerozie.

— Cîntați ? întrebă ea îndreptîndu-se spre pian și trecîndu-și mîna cu o mișcare plină de vioiciune, peste toate clapele, de la do de jos pînă la fa de sus. Rrrah !

Contele de Restaud se plimba de la un capăt la altul al salonului.

— Păcat, vă lipsește unul dintre cele mai puternice mijloace de succes. *Ca-a-ro, ca-a-a-ro, ca-a-a-a-ro, non du-bi-ta-re*¹, cîntă contesa.

Rostind numele lui moș Goriot, Eugène dăduse o lovitură de baghetă magică, dar cu un efect potrivit celui care se produsese cînd pronunțase cuvintele „rudă cu doamna de Beauséant“. Se găsea în situația unui om care, primit printr-o favoare în casa unui amator de curiozități, lovește din greșeală o vitrină plină de figurine sculptate și răstoarnă trei-patru capete care nu erau destul de bine fixate. În clipa aceea ar fi vrut să-l înghită pămîntul. Fața doamnei de Restaud era

¹ Iubitule, nu te îndoii (it.).

aspră, rece, și ochii ei, acum nepăsători, ocoleau privirile bietului student.

— Doamnă, spuse el, văd că aveți de vorbit cu domnul de Restaud. Vă rog să primiți omagiile mele și să-mi îngăduiți...

— Oricînd veți veni, spuse cu grabă contesa oprindu-l cu un gest, fiți încredințat că ne veți face — domnului de Restaud și mie — cea mai mare plăcere.

Eugène se înclină adînc în fața celor doi soți și ieși, urmat de domnul de Restaud, care, în ciuda împotrivirilor sale, îl întovărăși pînă în anticameră.

— Cînd se va mai înfățișa domnul acesta, spuse contele lui Maurice, nici doamna, nici eu nu vom fi acasă.

Cînd Eugène ieși începuse să plouă.

„Uite, își spuse el, am făcut o stîngăcie, căreia nu-i cunosc nici cauza, nici urmările ; iar acum, pe deasupra, o să-mi stric fracul și pălăria. Mai bine aș rămîne în ungherul meu și aș învăța dreptul, cu un singur gînd : să ajung un magistrat strașnic. Cum să merg în lume, cînd ca să mă înfățișez așa cum se cuvine îmi trebuie cabrioletă, ghete lustruite, dichisuri de care nu te poți lipsi, lanțuri de aur, dimineața mănuși albe de căprioară, care costă șase franci, și seara mănuși galbene ? Dracu să te ia, moș Goriot, unchiaș caraghios ce ești !“

Cînd ajunsese sub poarta de la stradă, un birjar, care desigur că pusese la adăpost o pereche de înșurăței și acum voia să-i ciupească stăpînului său cîteva curse de contrabandă, văzîndu-l pe Eugène fără umbrelă, în frac negru, jiletcă albă, mănuși galbene și ghete lustruite, îi făcu semn.

Eugène era sub puterea uneia din acele minii înăbuşite care-l împing pe un tânăr să se afunde tot mai mult în prăpastia în care a intrat, ca şi când în adîncul ei ar nădăjdui să găsească o ieşire. Cu o înclinare din cap, făcu semn că a primit cererea birjarului. Se urcă în trăsură în care cîteva bobite de floare de lămîiţă şi cîteva fire de beteală mărturiseau trecerea înşurăteilor.

— Unde merge domnul ? întrebă birjarul, care se grăbise să-şi lepede mănuşile albe.

„Ei, ce dracu ?! îşi spuse Eugène. De vreme ce mă afund, cel puţin să trag un folos din asta !“

— La casa Beauséant, adăugă el cu glas tare.

— Care ? întrebă birjarul.

Minunat cuvînt, care îl ului cu totul pe Eugène. Acest om de lume, care era încă la începutul carierei lui, nu ştia că în Paris erau două case Beauséant, nu cunoştea cît de bogat era în rude, care habar n-aveau de el.

— Vicontele de Beauséant, strada...

— Strada Grenelle, spuse birjarul dînd din cap şi tăindu-i vorba. Ştiţi, mai este şi casa contelui şi marchizului de Beauséant, pe strada Saint-Dominique, adăugă el ridicînd scara trăsurii.

— Ştiu foarte bine, răspunse scurt Eugène.

„Aşadar, toată lumea îşi bate joc de mine astăzi ! îşi spuse el, aruncîndu-şi pălăria pe pernele din faţă. Cu cît am cheltuit în escapada asta aş fi putut să răscumpăr pe un rege din captivitate. Dar, cel puţin, acum îmi voi face vizita la aşazisa mea vară ca un adevărat aristocrat. Moş Goriot mă costă pînă acum cel puţin zece franci ! Bătrînul scelerat ! Povestind aventura mea doamnei de Beauséant, poate c-am s-o înveselesc. Ea

trebuie să cunoască, fără îndoială, misterul legăturilor criminale dintre acest bătrîn guzgan fără coadă și femeia aceasta frumoasă. Decît să mă năpustesc cu capul înainte, ca într-un zid, în femeia asta necinstită, care îmi face impresia că e și tare costisitoare, mai bine să caut a intra în grațiile vară-mi. Dacă doar numele frumoasei vicontese are atîta putere, cîtă greutate trebuie să aibă persoana ei ? Așadar, să începem de sus. Cînd dai de vreo piedică în cer, du-te de-a dreptul la Dumnezeu !“

Aceste cuvinte cuprind pe scurt cele o mie și una de gînduri între care se zbătea Eugène. Privind cum cădea ploaia, avu oarecum un simțămînt de liniște și încredere. Cheltuind două dintre cele cîteva neprețuite piese de cinci franci care îi mai rămăseseră, își spunea el, le dădea cea mai de folos întrebuințare : își cruța fracul, ghețele și pălăria. Iar cînd îl auzi pe birjar strigînd : „Poarta, vă rog“, avu chiar o clipă de voie bună. Un portar în livrea roșie, cu fireturi de aur, deschise poarta, care scîrțîi din toate balamalele, și Rastignac simți o învăluire de mulțumire cînd trăsura, trecînd pe sub portic, făcu ocolul curții și se opri sub acoperișul de sticlă al peronului. Birjarul, în largu-i caftan albastru cu tiv roșu, veni să lase în jos scara trăsurii. Coborînd, Eugène auzi risete înăbușite care veneau de deasupra peristilului. Cei trei-patru valeți de la intrare începuseră a face glume pe seama acestui echipaj, care, după cum se vedea, nu putea veni decît de la o nuntă de mahala. Veselia lor îl readuse la realitate pe student în clipa cînd făcu o asemuire între birja lui și cupeul de alături — unul dintre cele mai elegante din Paris, tras de doi cai focoși, gătiți cu trandafiri la ureche și mușcînd zăbala, în timp

ce vizitiul — pudrat, cu cravata bine potrivită — îi strunea în frîu, ca și cînd ar fi vrut s-o ia razna.

La doamna de Restaud, în șoseaua Antin, așteptase la scară cabrioleta ușoară a unui tînăr de douăzeci și șase de ani. Aici, în foburgul Saint-Germain, aștepta un luxos echipaj de mare senior, pe care nu l-ai fi putut cumpăra nici cu treizeci de mii de franci.

„Cine o mai fi și-aici? se întrebă Eugène, înțelegînd cu oarecare întîrziere că la Paris era cam greu să găsești o femeie care să nu fie prinsă într-o dragoste și că pentru a cuceri pe una dintre aceste regine trebuia să plătești un preț mai scump chiar decît sîngele. Ce dracu?! Fără îndoială că și vară-mea are un Maxime al ei.“

Urcă treptele peronului cu moartea-n suflet. Ușa cu geamuri se deschise îndată; valeți se înșiruiău gravi, ca măgarii la țesălat. Balul la care luase parte fusese dat în marile apartamente de primire, care se aflau la parter. Cum între primirea invitației și bal nu avusese vreme să facă o vizită doamnei de Beauséant, Eugène nu avusese prilejul să vadă și apartamentele de locuit, așa încît acum vedea pentru întîia oară minunile acestei eleganțe, care dezvăluiau sufletul și deprinderile unei femei distinse. Studiul era cu atît mai atrăgător cu cît salonul doamnei de Restaud îi slujea drept termen de comparație. Vicontesa își primea musafirii la patru și jumătate precis. Dacă ar fi venit cu cinci minute mai devreme, nu l-ar fi primit. Eugène, care habar n-avea de feluritele rînduieli de purtare ale înaltei societăți pariziene, fu condus pe o scară largă, albă, plină de flori, cu rampa aurită, cu covor roșu, la doamna de Beauséant, a cărei biografie vorbită — una dintre ne-

număratele istorisiri care se schimbă neconținut, povestită seară de seară, la ureche, în toate saloanele Parisului — n-o cunoștea.

De trei ani, vicontesa se împrietenise cu unul dintre cei mai cunoscuți și mai bogați seniori portughezi, marchizul de Adjuda-Pinto. Era una dintre acele nevinovate legături care au atîta farmec pentru cele două ființe, legate atît de strîns, încît nu mai pot îngădui între ele pe un al treilea. De aceea, vicontele de Beauséant dăduse el însuși pildă celorlalți, respectînd — de voie, de nevoie — această legătură morganatică. La începutul acestei prietenii, cei care veniseră către ceasul două ca să o vadă pe vicontesă o găsiseră totdeauna în tovarășia marchizului de Adjuda-Pinto. Cum nu putea să le închidă ușa, pentru că aceasta ar fi fost o necuviință, doamna de Beauséant își primise musafirii cu atîta răceală și în timpul vizitei privise cu atîta luare-aminte ornamentele tavanului, încît toți își dăduseră seama cît de mult o stînjeneau.

Cînd Parisul află că oricine vine s-o vadă între ceasul două și patru o tulbură, doamna de Beauséant se găsi în cea mai deplină singurătate. Cînd se ducea la Bouffons sau la Operă, era întovărită de domnul de Beauséant și de domnul de Adjuda-Pinto; dar, ca un om care știe cum să se poarte în lume, domnul de Beauséant, după ce îi instala în lojă, pleca. Acum, domnul de Adjuda urma să se căsătorească. Lua o domnișoară de Rochefide. Din toată înalta societate, o singură ființă nu știa nimic de această căsătorie, și ființa aceasta era doamna de Beauséant. Cîteva prietene îi vorbiseră destul de vag; ea rîsesese, crezînd că prietenele voiau să tulbure o fericire de care

erau geloase. În timpul acesta urma să se facă legiuitele anunțuri. Deși venise hotărît să anunțe vicontesei apropiata lui căsătorie, frumosul portughez nu îndrăznea totuși să-i spună nici un cuvînt. De ce ? Fără îndoială, nimic nu este mai greu decît să-i dai unei femei un asemenea *ultimatum*. Sînt oameni care se simt mai în largul lor în timpul unui duel în fața adversarului, gata să-i înfigă spada în inimă, decît înaintea unei femei care, după ce-și debitează toate elegiile vreme de două ceasuri, face pe moarta și cere săruri. Astfel, în clipa aceea domnul de Adjuta-Pinto ședea pe ghimpi și abia aștepta să plece, spunîndu-și că doamna de Beauséant are să afle această știre pe altă cale, că are să-i scrie și că lui îi va fi mai ușor să dezbată acest asasinat din dragoste, prin corespondență decît prin viu grai. Cînd valetul de cameră al vicontesei anunță că a sosit domnul Eugène de Rastignac, marchizul de Adjuda-Pinto avu o tresărire de bucurie. Trebuie să știți că o femeie îndrăgostită este mult mai iscusită în a-și făuri bănuieli decît în a da înfățișări diferite desfătărilor sale. În clipa cînd urmează să fie părăsită, ghicește tilcul unui gest într-un răstimp mai scurt decît îi trebuia armăsarului lui Virgilius ca să adulmece îndepărtatele corpuscule care-i vesteau iubirea. Fiți încredințați, deci, că doamna de Beauséant a surprins involuntara, ușoara, dar îngrozitor de naiva tresărire a domnului de Adjuda-Pinto. Eugène nu știa că la Paris nu trebuie să te înfățișezi nicăieri înainte de a fi aflat de la prietenii casei povestea bărbatului, a nevestei și a copiilor, ca să nu săvîrșești fără voie una dintre acele bătășanii despre care se spune cu atîta haz în Polonia : *Înjugă cinci boi la car, fără îndoială*

ca să te scoată din hırtoapele în care te-ai împotmolit. Dacă aceste nefericiri care se pot întâmpla în orice convorbire nu au încă, în Franța, un nume al lor, lumea își închipuie, desigur, că ele nu se întâmplă niciodată, asta e din pricina vastei publicități pe care o au în țara noastră clevetirile. După ce se împotmolise o dată la doamna de Restaud, care nu-i lăsase nici măcar răgazul să înjuge cei cinci boi la car, numai Eugène era în stare s-o ia da capo cu bădărănia, venind la doamna de Beauséant. Dacă însă mai înainte stînjenisese cumplit pe doamna de Restaud și pe domnul de Trailles, acum îl scotea din încurcătură pe domnul de Adjuda.

— Cu bine ! spuse portughezul, grăbindu-se să plece, cînd Eugène intră în minunatul salonaș, în care cenușiul se îmbina cu trandafiriul, iar luxul părea a fi numai eleganță.

— Dar rămînem înțeleși pentru astă-seară, spuse doamna de Beauséant întorcînd capul către marchiz și aruncîndu-i o privire. Nu mergem la Bouffons ?

— Nu pot, răspunse el punînd mîna pe clanță.

Doamna de Beauséant se ridică și îl chemă lingă ea, fără ca măcar să se uite la Eugène, care — în picioare, uluit de strălucirea acelei minunate avuții — credea că trăiește aievea cine știe ce poveste arabă ; aflat în fața acestei femei, care însă nici nu-l băga în seamă, acum nu știa în ce ungher să se mai ascundă. Vicontesa ridicase arătătorul mîinii drepte, și cu o mișcare plină de gingășie îl poftea pe marchiz să se așeze pe scaunul din fața ei. În acest gest, despotismul pasiunii se învederă cu atîta putere, încît marchizul lăsă

clanța ușii și veni lângă vicontesă. Eugène îl privi nu fără ciudă.

„Acesta-i stăpînul cupeului, își spuse el. Trebuie așadar să ai cai focoși și livrele, trebuie ca aurul să curgă în valuri, ca să poți dobîndi o privire de la una dintre aceste femei ?“

Demonul luxului îi mușcă inima, febra cîștigului îl cuprinse, setea de aur îi uscă gîtlejul. Pentru întreg trimestrul avea o sută treizeci de franci. Tată-său, maică-sa, frații și surorile lui, toți laolaltă, nu cheltuiau nici două sute franci pe lună. Această comparație de-o clipă între starea lui de acum și ținta la care trebuia să ajungă îi spori și mai mult uluirea.

— Dar de ce *nu poți* să vii la Teatrul Italian ? îl întrebă vicontesa, rîzînd, pe portughez.

— Am treabă. Iau masa la ambasadorul Angliei.

— Ai să lași treburile pe altă dată.

Cînd un om înșeală o femeie, e osîndit să grămădească minciuni peste minciuni. Domnul de Adjuda spuse atunci rîzînd :

— Ții cu tot dinadinsul ?

— Sigur că da.

— Asta voiam să aud, răspunse el aruncînu-i o privire care ar fi încredințat pe oricare altă femeie.

Luă mîna vicontesei, o sărută și plecă.

Eugène își trecu mîna prin păr și se frînse de mijloc într-un salut, crezînd că acum doamna de Beauséant avea să-și aducă aminte de el.

Dar ea se ridică deodată, trecu cu grabă în galerie și, alergînd la fereastră, îl văzu pe domnul de Adjuda tocmai în clipa cînd se urca în trăsură. Ascultînd cu încordare porunca pe care acesta avea s-o dea, îl auzi pe servitor repetînd vizitiului :

— La domnul de Rochefide.

Cele cîteva cuvinte și felul cum domnul de Adjuda se afundă în pernele trăsorii au fost ca un fulger și ca un trăsnet pentru această femeie, care se întoarse coplesită de ucidătoare temeri. La atîta se reduc în înalta societate catastrofele cele mai îngrozitoare. Vicontesa trecu în camera ei de culcare, se așează la o măsuță și luă o gîngășă filă de hirtie.

„De vreme ce iei masa la familia Rochefide, scrise ea, iar nu la Ambasada engleză, îmi ești dator o explicație. Te aștept.“

După ce îndreptă cîteva litere stîlcite de tremurul convulsiv al mîinii, adăugă un C., care însemna „Claire de Bourgogne“, și sună.

— Jacques, spuse ea către valetul de cameră, care veni de îndată, la șapte și jumătate te duci la domnul de Rochefide și întrebi de domnul marchiz de Adjuda. Dacă domnul marchiz e acolo, îi dai biletul acesta, fără să aștepți răspuns; dacă nu e acolo, te întorci și-mi aduci scrisoarea.

— Este cineva în salon, care așteaptă pe doamna vicontesă.

— Ah, da, spuse ea deschizînd ușa.

Eugène începuse a se simți foarte stingherit cînd în sfîrșit văzu pe vicontesă, care-i spuse cu un glas atît de tulburat, încît tînrul fu mișcat pînă în adîncul sufletului :

— Mă iartă, domnule, am avut de scris cîteva rînduri, dar acum sînt cu totul a dumitale.

Nu știa ce spune, pentru că iată ce gîndea : „Ah ! vrea să se însoare cu domnișoara de Rochefide ! Dar e liber ? Astă-seară această căsătorie va fi sfărîmată, sau dacă nu, eu... Dar mîine nici nu va mai fi vorba de asta.“

— Verișoară... spuse Eugène.

— Cum ? făcu vicontesa aruncându-i o privire a cărei asprime îl îngheță.

Eugène înțelese ce însemna acest *cum*. În răstimp de trei ceasuri aflate atâtea lucruri, încît acum veghea neconținut.

— Doamnă... reluă vorba, roșind.

Șovăi o clipă și apoi urmă : Vă cer iertare. Am nevoie de atîta ocrotire, încît o fărîmă de rudenie n-ar pricinui poate nici un necaz.

Doamna de Beauséant surise, dar cu mîhnire ; simțea de pe acum nenorocirea care vuia în jurul ei.

— Dacă ați cunoaște starea în care se află familia mea, urmă el, cred că v-ar plăcea să jucați rolul uneia din acele zine binefăcătoare care sînt bucuroase să înlătore piedicile din calea finilor lor.

— Ei bine, vere, spuse ea rîzînd, cu ce-ți pot fi de folos ?

— Știu și eu ? ! Însuși faptul că țin de dumneavoastră printr-o legătură de rudenie, care se pierde în întuneric, este pentru mine un uriaș noroc. Dar m-ați tulburat, nu mai știu ce voiam să vă spun. Sînteți singura ființă pe care o cunosc în tot Parisul... Ah, da, voiam să vă cer sfatul, rugîndu-vă să mă primiți ca pe un biet copil care vrea să se agațe de poala rochiei dumneavoastră și care ar fi în stare să-și dea viața pentru dumneavoastră.

— Ai fi în stare să ucizi un om pentru mine ?

— Aș ucide și doi, făcu Eugène.

— Copil ce ești ! Da, ești un copil, spuse ea, stăpînindu-și lacrimile. Dumneata ai să iubești cu toată sinceritatea.

— Oh ! făcu el ridicînd capul.

Răspunsul trufaș pe care-l dăduse Eugène stîrni în suflétul vicontesei un viu interes față de el. Pentru întîia oară meridionalul lucra cu chibzuință. Între salonașul albastru al doamnei de Restaud și salonașul trandafiriu al doamnei de Beauséant, el făcuse trei ani de *drept parizian*, despre care nu se vorbește de fel, deși alcătuiește o înaltă jurisprudență socială care, bine învățată și bine aplicată, te duce oricît de sus.

— Ah, mi-am adus aminte, zise Eugène. Am remarcat la balul dumneavoastră pe doamna de Restaud, și astăzi dimineată i-am făcut o vizită.

— Cred că ai stînjenit-o, spuse doamna de Beauséant surîzînd.

— Eh, da, sînt un neștiutor, care fără ajutorul dumneavoastră are să-și ridice toată lumea împotriva lui. Cred că e foarte greu să găsești la Paris o femeie tînără, frumoasă, bogată, elegantă care să fie liberă, și totuși am nevoie de una ca să mă învețe ceea ce dumneavoastră femeile știți să lămuriți atît de minunat : viața. Pretutindeni am să dau peste un domn de Trailles oarecare. Am venit deci la dumneavoastră ca să-mi dezlegați o enigmă și ca să vă rog a-mi spune ce prostie am făcut. Am vorbit despre un oarecare moș...

— Doamna ducesă de Langeais, anunță Jacques tăind vorba studentului, care schița un gest de mare ciudă.

— Dacă vrei să izbutești în lume, îi spuse cu glas scăzut contesa, mai înainte de orice, să nu fii atît de demonstrativ. Ah, bună ziua, draga mea, urmă ea ridicîndu-se ca s-o primească pe ducesă, ca și cînd și-ar fi întîmpinat o soră; îi strînse mîinile cu o risipă de mîngîieri, la care ducesa răspunse la rîndul ei cu cele mai drăgălașe dezmierdări.

„Iată două bune prietene, își spuse Rastignac. De aci înainte voi avea două ocrotitoare. Aceste două femei au desigur aceleași afecțiuni, și cea care a sosit acum fără îndoială că se va interesa și ea de mine.“

— Cărui minunat gând dătoresc fericirea de a te vedea, draga mea Antoinette ? întrebă doamna de Beauséant.

— L-am văzut pe domnul de Adjuda-Pinto intrând la domnul de Rochefide, și atunci mi-am închipuit că ești singură.

Doamna de Beauséant nici nu-și mușcă buza, nici nu se împurpură la față ; privirea ei rămase aceeași, și fruntea i se luminează parcă, în vreme ce ducea rostea aceste cuvinte fatale.

— Dacă aș fi știut că ești ocupată... adăugă ducesa întorcându-se către Eugène.

— Domnul este domnul Eugène de Rastignac, unul dintre verii mei, îl prezintă vicontesa. Ai știri de la generalul de Montriveau ? făcu ea. Sérizy mi-a spus ieri că nu s-a mai arătat pe nicăieri. A fost astăzi pe la dumneata ?

Ducesa, despre care se spunea că fusese părăsită de domnul de Montriveau, pe care-l iubea nebunește, simți drept în inimă ascuțișul acestei întrebări și, roșind, răspunse :

— Ieri a fost la Ellysée.

— De serviciu ? întrebă doamna de Beauséant.

— Clara, desigur că știi, reluă ducesa aruncând valuri de ură din ochi, că miine se fac anunțurile pentru căsătoria domnului de Adjuda-Pinto cu domnișoara de Rochefide.

Lovitura era prea tare ; contesa păli, dar răspunse rîzînd :

— Un zvon dintre cele cu care se amuză proștii. Ce l-ar putea face pe domnul de Adjuda să ducă

în familia Rochefide unul dintre cele mai falnice nume ale Portugaliei ? Familia Rochefide abia a fost înnobilită de curînd.

— Dar Berthe va avea, zice-se, o rentă de două sute de mii de livre.

— Domnul de Adjuda e prea bogat ca să-și facă asemenea socoteli.

— Bine, draga mea, dar domnișoara de Rochefide e o fată fermecătoare.

— Ah !

— În sfîrșit, el ia masa astă-seară la ei, și toate condițiile au și fost hotărîte. Mi se pare foarte ciudat că ești atît de puțin informată.

— Așadar, domnule, ce nerozie ai făcut ? întrebă doamna de Beauséant. Acest biet copil, abia aruncat în lume, nu înțelege nimic din tot ce vorbim noi, draga mea Antoinette. Fii îngăduitoare față de el și hai să amînăm discuția noastră pe mîine. Vezi, mîine faptul va căpăta întărire oficială, iar tu, desigur, vei fi destul de îndatoritoare ca să-l anunți.

Ducesa întoarse către Eugène una din acele pri-viri trufase care-l învăluie pe un om din cap pînă-n picioare, îl turtesc și-l reduc la zero.

— Doamnă, fără să-mi dau seama, am înfipt un pumnal în inima doamnei de Restaud. Fără să-mi dau seama, asta a fost greșeala mea, spuse studentul, pe care inteligența îl slujise destul de bine și care descoperise mușcătoarele ironii ce se ascundeau sub frazele pline de prietenie ale celor două femei. Dumneavoastră nu-i izgoniți pe cei care, pricinuindu-vă o suferință, îi cunosc toată taina, ba poate că vă și temeți de ei ; în același timp însă, cel care jignește fără a ști cît de adîncă este rana pe care o face este privit ca un prost,

ca un neîndeminatic care nu e în stare să tragă folos din nimic și totîi îl disprețuiesc.

Doamna de Beauséant aruncă studentului o privire caldă, în care sufletele alese știu să pună deopotrivă recunoștință și demnitate. Privirea aceasta fu ca un balsam, care alină inima studentului adînc sîngerată de privirea de portărel cu care îl cîntărise cu o clipă mai înainte ducesa.

— Închipuiți-vă, urmă Eugène, că izbutisem să dobîndesc bunăvoința domnului de Restaud ; pentru că, spuse el, întorcîndu-se către ducesa cu o înfățișare în același timp umilă și vicleană, trebuie să vă mărturisesc, doamnă, că nu sînt decît un biet student, cu desăvîrșire singur, cu desăvîrșire sărac...

— Să nu spuneți asta, domnule de Rastignac. Nouă femeilor nu ne plac niciodată oamenii care displac celorlalți.

— Ah ! făcu Eugène, n-am decît douăzeci și doi de ani, trebuie să știi să rabzi suferințele vîrstei tale. De altfel, în clipa de față sînt la spovedanie și nicăieri n-aș fi putut găsi un mai frumos confesional în care să pot îngenunchea ; aici păcătuiești, și dincolo te învinuiești.

Ducesa luă o înfățișare aspră auzind aceste cuvinte îndreptate împotriva religiei, pe care le și înfieră pentru necuviința lor, spunînd vicontesei :

— Domnul ajunge să...

Doamna de Beauséant rîdea din plin — și de văru-său, și de ducesa :

— Abia a sosit, draga mea, și caută o învățătoare care să-l învețe cum să se poarte.

— Doamnă ducesa, reluă vorba Eugène, nu este oare firesc să cauți a te iniția în tainele celor care ne vrăjesc ?

„Ia uite, își spuse în sine, văd c-am început să vorbesc ca un frizer.“

— Dar doamna de Restaud este, pare-mi-se, eleva domnului de Trailles, zise ducesa.

— Habar n-aveam, doamnă, reluă studentul. Așa că m-am aruncat ca un zevzec între ei doi. Pînă la urmă, ajunseseam să mă înțeleg destul de bine cu bărbatul, iar cît despre femeie, îmi dădeam seama că are să mă îngăduie o vreme, cînd deodată m-am apucat să le spun că cunoșteam pe un om pe care-l văzusem ieșind pe scara de serviciu și care, în fundul unei săli întunecoase, o îmbrățișase pe contesă.

— Cine era ? întrebare amîndouă.

— Un bătrîn care trăiește cu doi ludovici pe lună, la capătul foburgului Saint-Marceau ; un nenorocit în toată puterea cuvîntului, de care-și bate joc toată lumea și căruia îi spunem moș Goriot !

— Dar copil ce ești, izbucni vicontesa, doamna de Restaud este una dintre domnișoarele Goriot.

— Fata unui fabricant de făinoase, reluă ducesa, o femeiușcă prezentată la curte în aceeași zi cu fata unui cofetar. Nu-ți mai aduci aminte, Clara ? Regele a început să rîdă și a făcut în latinește o glumă bună în legătură cu făina. Oameni... dar cum a spus oare ? oameni...

— *Ejusdem farinae*¹, zise Eugène.

— Chiar așa, întări ducesa.

— Ah, este deci tatăl ei ! urmă studentul, cu o mișcare de groază.

— Bineînțeles. Moșneagul are două fete, pe care le iubește nebunește, deși și una, și cealaltă aproape că l-au renegat.

¹ Din aceeași făină, de aceeași teapă (n.r.).

— Cea de-a doua, zise vicontesa întorcîndu-se către doamna de Langeais, nu s-a măritat cu un bancher care are un nume nemțesc, un baron de Nucingen ? Nu se numește Delphine ? Nu este blonda care vine la Operă în una din lojile laterale, care vine și la Bouffons și rîde foarte tare, ca să atragă atenția spectatorilor asupra ei ?

Ducesa răspunse rîzînd :

— Dar, draga mea, te admir. De ce te ocupi atît de mult de oamenii ăștia ? Numai un îndrăgostit nebun, cum a fost Restaud, s-a putut mînji cu făina domnișoarei Anastasie. Oh ! Pînă la urmă n-are să se dovedească un bun negustor ! Nevastă-sa a încăput pe mîna domnului de Trailles, care o va nenoroci.

— Și-au renegat tatăl ! repetă Eugène.

— Da, da, reluă vicontesa. Și-au renegat tatăl, tatăl lor, un tată admirabil, care le-a dat, pe cît se spune, cîte cinci sau șase sute de mii de franci fiecareia, ca să le facă fericite măritîndu-le bine și care nu și-a păstrat pentru el decît o rentă de opt sau zece mii de livre, închipuindu-și că fetele lui vor rămîne ale lui, că și-a întemeiat alături de el două existențe, două case în care va fi adorat, răsfățat. Și după doi ani, ginerii l-au alungat din societatea lor ca pe cel din urmă nenorocit...

Cîteva lacrimi se rostogoliră din ochii lui Eugène, care se adăpase de curînd din seninele și sfintele simțiri ale vieții de familie, care se afla încă sub vraja credințelor de tinerețe și care își trăia cea dintîi zi pe cîmpul de bătaie al civilizației pariziene. Tresăririle sufletului, atunci cînd sînt cu adevărat sincere, trec atît de firesc asupra celor din jur, încît, vreme de-o clipă, toți trei se priviră în tăcere.

— Ei, Doamne, da, spuse doamna de Langeais, faptul pare într-adevăr groaznic, și totuși vedem în fiecare zi asemenea întâmplări. Care să fie pricina ? Spune-mi, draga mea, te-ai gândit vreodată ce este un ginere ? Un ginere este un om pentru care noi, dumneata, sau eu creștem o ființă plăpândă și scumpă, o ființă de care sîntem legate cu o mie de legături, care vreme de șaptesprezece ani este bucuria întregii familii, care este sufletul ei pur, cum ar spune Lamartine, dar care va ajunge flagelul aceleiași familii. Cînd omul acesta ne-o va lua din mîinile noastre, mai întîi se va sluji de dragostea ei față de el ca de o secure, cu care va tăia în sufletul și în carnea acestui înger toate simțămintele prin care biata ființă era legată de familia ei. Pînă ieri, fata noastră era totul pentru noi, și noi eram totul pentru ea ; a doua zi însă, e dușmanca noastră. Nu vedem oare asemenea tragedii repetîndu-se în fiecare zi ? Într-o casă, nora își înfruntă cu toată cutezanța socrul care a jertfit totul fiului său. În casa de-alături, un ginere își alungă soacra. Aud adesea pe unul și pe altul întrebîndu-se ce drame se petrec astăzi în societate ; dar drama ginerelui este înfricoșătoare, fără să mai vorbesc de căsătoriile noastre, care au ajuns adevărate neghiobii. Înțeleg prea bine ce s-a întîmplat cu bietul fabricant de făinoase. Pe cît mi-aduc aminte, acest Foriot...

— Goriot, doamnă.

— Da, acest Moriot pe vremea Revoluției a fost președintele secției din care făcea parte ; a fost amestecat în toate secretele foametei, care a rămas de pomină ; în vremea aceea și-a început cariera, vînzînd făină pe preț înzecit. Și-a avut să vîndă cît a poftit. Administratorul bunică-mi i-a vîndut făina pentru niște sume imense. Fără-ndoială că

acest Goriot împărțea câștigul cu Comitetul salvării publice, cum făceau toți cei de teapa lui. Mi-aduc aminte că administratorul îi spunea bunicii că poate să rămână în toată siguranța la Grandvilliers, pentru că grîul ei era un excelent certificat de civism. Ei bine, acest Lorient, care vindea grîu celor care tăiau capetele semenilor lor, n-a avut decît o pasiune. După cum se spune, își adoră fetele. Pe cea mare a cocoțat-o în casa lui Restaud, iar pe cealaltă a dat-o baronului de Nucingen, un bancher bogat, care face pe regalistul. Înțelegeți prea bine că pe vremea Imperiului cei doi gineri nu aveau prea mari necazuri primind în casele lor pe acest cetățean de la Nouăzeci și trei ¹; era pe timpul lui Bonaparte, și asemenea lucruri erau trecute cu vederea. Cînd s-au întors însă Bourbonii, cetățeanul îl cam stînjenea pe domnul de Restaud și cu atît mai vîrtos pe bancher. Fetele, care își iubeau poate și atunci tatăl, au încercat să împace și capra, și varza — și tatăl, și soțul : au început a-l primi pe Goriot numai cînd nu aveau nici un alt musafir, născocind cele mai duioase pretexte. „Vino, tată, o să ne simțim mai în voie, pentru că o să fim între noi !“ etc. Întrucît mă privește, draga mea, cred că simțămintele adevărate au ochi și inteligență : de aceea acest biet om de la Nouăzeci și trei a simțit că-i singeră inima. A înțeles că fetelor le era rușine să se arate în lume alături de el; că ele își iubeau bărbații și că el primejduia reputația ginerilor lui. Nu-i rămînea decît să se sacrifice. Și s-a sacrificat,

¹ După ce-i stîlcește în mod intenționat numele, arătîndu-și în chipul acesta disprețul pentru burghezie, ducesa de Langeais îl numește pe Goriot *cetățean de la Nouăzeci și trei*, adică partizan al perioadei celei mai radicale a revoluției din 1789—1794.

pentru că era tată ; el însuși și-a impus surghiunul. După aceea, văzînd că fetele erau mulțumite, a înțeles că făcuse tocmai ceea ce trebuia. Tatăl și copiii au fost complici în această mărunță crimă. Și lucruri de felul acesta vedem pretutindeni. În saloanele fetelor lui, acest moș Doriot n-ar fi arătat oare ca o pată de țitei pe un preș ? El singur nu s-ar fi simțit în voie și s-ar fi plictisit. Ceea ce i s-a întîmplat acestui părinte i se poate întîmpla celei mai frumoase femei cu omul cel mai iubit : dacă îl plictisește cu dragostea ei, el pleacă, recurge la orice lașitate ca să scape de ea. Toate sentimentele ajung cîndva la punctul acesta. Sufletul nostru este ca un tezaur : dacă-l golești dintr-o dată, ești ruinat. Nu îngăduim unui simțămînt să se arate în toată plinătatea lui, cum nu îngăduim unui om să n-aibă un ban în pungă. Acest părinte dăruise tot ce avea. Vreme de douăzeci de ani dăruise măruntaiele din el, dragostea lui ; într-o zi și-a dăruit și averea. După ce au stors bine lămîia, fetele au zvîrlit-o la colțul străzii.

— Lumea e ticăloasă, spuse vicontesa jucîndu-se cu franjurile șalului, fără a ridica ochii, lovită în plin de cele cîteva cuvinte pe care doamna de Langeais le strecurase înadins în istorisirea acestei întîmplări.

— Ticăloasă ? Nicidecum, reluă ducesa. Lumea își urmează drumul ei, atîta tot. Vă spun toate acestea ca să vă arăt că nu mă înșel de fel în privința lumii. Sînt de părerea dumitale, spuse ea strîngînd mîna vicontesei. Lumea este o mocirlă, să încercăm a rămîne deasupra ei.

Se ridică și o sărută pe doamna de Beauséant pe frunte, spunîndu-i :

— Ești foarte frumoasă în clipa asta, draga mea. Ai cele mai gingașe culori pe care le-am văzut vreodată.

Înclinînd ușor din cap către vărul vicontesei, plecă.

— Moș Goriot e sublim ! spuse Eugène, amintindu-și noaptea în care-l văzuse frîngîndu-și argintăria.

Doamna de Beausèant nu-l auzi, era copleșită de gînduri. Urmă un răstimp de tăcere, și bietul student, într-un fel de rușinată încrămenire, nu cuteza nici să plece, nici să rămînă, nici să vorbească.

— Lumea e ticăloasă și înveninată, spuse într-un târziu vicontesa. Cum te lovește o nenorocire, se ivește totdeauna un prieten gata să vină și să-ți-o spună, gata să-ți scormonească sufletul cu un pumnal, făcîndu-te să-i admiri mînerul. Au și început sarcasmele, a și început batjocura ! Ah, sînt hotărîtă să mă apăr !

Înălță fruntea ca o adevărată femeie din înalte societate, și în ochii plini de mîndrie scăpărară fulgere.

— Ah, făcu ea, văzîndu-l pe Eugène, dumneata erai aici !

— Încă, răspunse el cu o înfățișare vrednică de milă.

— Ei bine, domnule de Rastignac, să te porți cu lumea asta așa cum merită. Vrei să te înalți ; te voi ajuta. Să cercetezi pînă în străfunduri ticăloșia femeiască și să măsoari în toată întinderea ei nemernica vanitate a bărbaților. Deși am citit îndeajuns această carte a lumii, erau totuși unele pagini pe care nu le cunoșteam. Acum, știu totul. Cu cît vei fi mai socotit, mai rece, cu atît vei

ajunge mai sus. Lovește fără milă ; vei fi temut. În femei și bărbați să nu vezi decît niște cai de poștă pe care poți să-i lași să crape în marginea drumului, la cel dintîi popas, unde ți se dau alții: numai așa vei ajunge să-ți înfăptuiești năzuințele. Vezi, în lumea asta dacă n-ai să găsești o femeie care să-ți poarte de grijă n-ai să însemni nimic. Trebuie să fie tină, bogată, elegantă. Dacă ai însă o simțire sinceră, ascunde-o ca pe-o comoară ; nu îngădui nimănui să ți-o bănuiască, pentru că altfel ești pierdut. Nu vei mai fi călău, ci victimă. Dacă te vei îndrăgosti vreodată, păstrează-ți bine taina ! N-o da în vileag mai înainte de a ști cui îi deschizi sufletul. Ca să-ți aperi din vreme această iubire care n-a luat încă ființă, învață să nu te încrezi de fel în lumea asta. Ascultă-mă, Miguel... (Vicontesa se înșelase cu naivitate în privința numelui, fără să-și fi dat seama.) Există un lucru mai groaznic chiar decît felul în care a fost părăsit acel părinte de către cele două fiice ale sale, care ar fi bucuroase să-l știe mort : este dușmănia dintre cele două surori. Restaud e de neam vechi, nevastă-sa a fost adoptată, a fost prezentată la curte ; dar soră-sa, bogata ei soră, frumoasa doamnă Delphine de Nucingen, măritată cu un om de afaceri, moare de ciudă. Gelozia o roade ; între ea și soră-sa e o depărtare de o sută de leghe ; soră-sa nu mai e soră-sa, și amîndouă se leapadă una de alta, cum s-au lepădat de tatăl lor. De aceea, doamna de Nucingen ar linge tot noroiul din strada Saint-Lazare pînă-n strada Grenelle ca să poată intra în salonul meu. A crezut că de Marsay o va ajuta să-și ajungă ținta și s-a făcut sclava lui de Marsay, înăbușindu-l cu dragostea ei. Dar lui de Marsay puțin îi pasă de ea.

Dacă mi-o vei prezenta, vei fi Benjaminul ¹ ei și te va adora. După aceea, iubește-o dacă poți ; dacă nu, slujește-te de ea. Am s-o văd o dată sau de două ori, la seratele cele mari, cînd vine lume multă ; dar n-am s-o primesc niciodată dimineța. Am s-o salut, și asta-i va fi de ajuns. Dumneata ți-ai închis singur ușa contesei, rostind numele lui moș Goriot. Da, dragul meu, poți să te duci de douăzeci de ori la doamna de Restaud, n-ai s-o găsești niciodată acasă. Te-ai dat singur afară. Așadar, moș Goriot să te introducă la doamna Delphine de Nucingen. Frumoasa doamnă de Nucingen va fi firma dumitale. Fii omul ales de ea, celelalte femei vor înnebuni după dumneata. Rivalele, prietenele, cele mai bune prietene vor voi să te răpească din brațele ei. Sînt femei care nu iubesc decît pe bărbatul ales de o altă femeie, după cum sînt atîtea biete burgheze care, copiind modelul pălăriilor noastre, speră să-și însușească și felul nostru de a fi. Vei avea succes. La Paris, succesul e totul, e cheia puterii. Cînd femeile spun că ești spiritual, că ai talent, bărbații le cred, dacă nu-i dezamăgești. Atunci vei putea să vrei orice, vei răzbate pretutindeni. Și vei afla atunci ce e lumea — o reuniune de înșelați și de înșelători. Nu te amesteca nici cu unii, nici cu alții. Ca să intri în acest labirint, îți dau numele meu, ca un fir al Ariadnei², dar să nu-l compromiți, spuse ea sumetîndu-și capul și aruncînd o privire de regină către student. Să mi-l aduci înapoi nepătat. Și-acum lasă-mă... Și noi femeile avem bătăliile noastre...

¹ Erou biblic, iubit cu pasiune de tatăl său, Iacob ; prin extensie, numele lui e folosit pentru a desemna persoana favorită a cuiva.

² Mitologia povestește că Ariadna, fiica regelui Minos din Creta, l-a scos din labirint pe legendarul Tezeu, cu ajutorul unui ghem de ață. În text, cu sens generalizat (n.r.).

— Și dacă veți avea vreodată nevoie de un om de ispravă care să dea foc pulberii din stîncă ? spuse Eugène tăindu-i vorba.

— Ei ? întrebă ea.

El se bătu cu mîna în piept, răspunse cu un surîs la surîsul vară-si și plecă. Era ceasul cinci. Îi era foame, și se temea că va ajunge prea tîrziu la masa de seară. În temerea aceasta, simți fericirea de a străbate Parisul în goană. Această plăcere pur fizică îi îngădui să se lase cu totul în voia gîndurilor care-l asaltau. Cînd un tînăr de vîrsta lui e lovit de disprețul cuiva, se înfurie, turbează, ridică pumnul împotriva întregii societăți, vrea să se răzbune și în același timp se îndoiește de el însuși. În clipa aceea, Rastignac era copleșit de cuvintele acestea : *Ți-ai închis singur ușa contesei.*

„Am să mă duc ! își spuse el, și dacă doamna de Beauséant are dreptate, dacă vor fi dat poruncă să nu fiu primit... eu... Doamna de Restaud mă va găsi în toate saloanele în care va veni. Voi învăța să mînuiesc armele, să trag cu pistolul și-l voi uide pe frumosul ei Maxime.“

„Dar banii ! îi striga conștiința lui, de unde ai să-i iei ?“

Deodată, avu în fața ochilor strălucitoarea bogăție din casa contesei de Restaud. Văzuse acolo luxul de care, fără îndoială, fosta domnișoară Goriot trebuia să fie foarte îndrăgostită — aurării, lucruri scumpe puse la vedere, luxul lipsit de inteligență al oricărui parvenit, risipa de bani a oricărei curtezane. Această orbitoare imagine fu nimicită de mărețul palat Beauséant. Închipuirea lui, strămutată în sferele înalte ale societății pariziene, stîrni în sinea lui o mie de gînduri rele, care-i lărgiră în același imp și mintea, și conștiința. Lumea i se arătă așa cum era : legile și morala

neputincioase față de cei bogați, iar averea — *ultima ratio mundi* ¹. „Vautrin are dreptate, averea înseamnă virtute !“ își spuse el.

Cînd ajunse în strada Neuve-Sainte-Geneviève, urcă în grabă în camera lui, coborî ca să-i dea zece franci birjarului și intră în sala de mîncare, cu toate duhurile ei, unde îi văzu înșiruiți, ca vitele în fața ieslei, pe cei optsprezece tovarăși de masă, gata să înceapă a mesteca din fălci. Priveliștea acestei mizerii și întreaga înfățișare a sălii i se părură groaznice. Tranziția era prea bruscă și contrastul prea puternic ca să nu-i dezlănțuie în suflet, dincolo de orice măsură, simțămîntul ambiției. De o parte, fragedele și fermecătoarele imagini ale celei mai elegante lumi, chipuri tinere, pline de viață, încadrate în adevărate minuni de artă și de lux, capete pasionate, pline de poezie ; de cealaltă parte, tablouri sinistre în chenare de gîod și fete pe care pasiunile nu-și lăsaseră decît coar-dele și mașinăria lor. Învățăturile pe care minia i le smulsese doamnei de Beauséant, viclenele ei făgăduieli îi reveniră în gînd, și mizeria începu a le dezbate. Ca să ajungă la bogăție, Rastignac hotărî să lupte pe două metereze în același timp, să se întemeieze pe știință și pe iubire, să fie și savant, și om de lume. Era încă destul de copilăros. Aceste două lumi sînt niște asimptote ², care nu se pot întîlni niciodată.

— Ești cam posomorît, domnule marchiz, îi spuse Vautrin aruncîndu-i una dintre acele priviri prin care acest om răzbătea parcă în cele mai ascunse taine ale sufletului.

¹ Rațiunea supremă a lumii (lat.) (n.r.).

² În geometrie, drepte situate în așa fel de o curbă în-cît nu se pot întîlni niciodată (n.r.).

— Nu sînt dispus să îngădui glumele celor care îmi spun „domnule marchiz“, răspunse el. Aici, ca să fii un adevărat marchiz trebuie să ai o sută de mii de livre rentă, și cînd trăiești în casa Vauquer nu prea ești favoritul Fortunei ¹.

Vautrin se uită la Rastignac cu un aer părintesc și disprețuitor, ca și cînd ar fi spus : „Mormolocule, aș putea să te-nghit dintr-o îmbucătură!“ și apoi răspunse :

— Ești necăjit pentru că poate n-ai avut succes pe lîngă frumoasa contesă de Restaud.

— Mi-a închis ușa în nas pentru că i-am spus că tată-său mănîncă la masă cu noi, izbucni Eugène.

Cei de față se uitară unii la alții. Moș Goriot lăsă capul în jos și se întoarse într-o parte, ca să-și șteargă ochii :

— Mi-ai aruncat tutun în ochi, îi spuse el vecinului său.

— De-acî înainte, oricine îl va jigni pe moș Goriot va avea de-a face cu mine, răspunse Eugène cu privirea țintită asupra celui care ședea alături de fostul fabricant de făinoase. Moș Goriot prețuiește mai mult decît noi toți laolaltă. Nu vorbesc, bineînțeles, de doamne, spuse el întorcîndu-se către domnișoara Taillefer.

Fraza aceasta curmă dintr-o dată discuția. Eugène o rostise într-un chip care-i făcu pe toți ceilalți să tacă. Numai Vautrin îi spuse în zeflîmea :

— Ca să-l iei pe moș Goriot pe-seama dumitale și să te declari girantul său trebuie să știi bine cum se ține o sabie în mîină și cum se trage cu pistolul.

— Chiar așa voi face, spuse Eugène.

— Așadar, astăzi ai început lupta.

¹ Zeița soartei și a norocului la romani (n.r.)

— Poate că da, răspunse Rastignac. Dar n-am de dat socoteală nimănui despre treburile mele, pentru că nici eu nu caut să aflu ce fac alții noaptea.

Vautrin se uită chiorîș la Rastignac.

— Băiețas, dacă vrei să nu te lași păcălit de păpușile de la bîlci, trebuie să intri în baracă, iar nu să te mulțumești a privi prin găurile pînzei. Și cu asta, basta, adăugă el văzîndu-l pe Eugène gata să-și iasă din fire. O să stăm olecă de vorbă, între patru ochi, oricînd vei voi.

Masa urmă într-o tăcere posomorită. Moș Goriot, copleșit de adîncă durere pe care i-o pricinuisese fraza studentului, nu înțelese că cei din jur îl priveau cu alți ochi și că un tînăr care era în stare să curme persecuțiile de pînă atunci îi luase apărarea.

— Domnul Goriot, murmură doamna Vauquer, ar fi deci la ora asta tatăl unei contese ?

— Și al unei baronese, îi răspunse Rastignac.

— Altceva nici n-ar putea face, îi spuse Bianchon lui Rastignac. I-am studiat capul : n-are decît o bosă, bosa paternității, așa că o să fie un *părinte etern*¹.

Eugène era prea încordat pentru ca gluma lui Bianchon să-l poată înveseli. Voia să folosească sfaturile doamnei de Beauséant și se întreba de unde și cum să-și procure banii de care avea nevoie. Căzu pe gînduri văzînd cum i se desfășurau în fața ochilor, îmbelșugate și deșarte în același timp, toate savanele lumii. Cînd se sfîrși masa, ceilalți se ridicară pe rînd și ieșiră.

¹ Joc de cuvinte, *Père eternal* avînd și înțelesul de Dumnezeu.

— Așadar, mi-ai văzut fata ? îl întrebă Goriot cu glasul tulburat.

Trezit din gândurile sale, Eugène îi luă mîna, îl privi cu un fel de duioșie și-i răspunse :

— Ești un om brav și demn. Vom vorbi despre fetele dumitale mai tîrziu.

Se ridică fără a mai asculta ce-i spunea mîș Goriot și se retrase în odaia lui, unde îi scrisese mamei sale scrisoarea următoare :

„Dragă mamă, vezi, poate mai ai un sîn pentru mine. Sînt pe punctul de a mă îmbogăți. Am însă nevoie de o mie două sute de franci — și asta cu orice preț. Nu-i spune nimic tatei despre această cerere a mea, poate că s-ar împotrivi, iar eu dacă n-aș putea face rost de acești bani aș cădea pradă unei asemenea deznădejdi, încît aș fi în stare să-mi zbor creierii. Îți voi explica motivele mele îndată ce te voi vedea, pentru că ar trebui să-ți scriu volume întregi ca să te fac să înțelegi situația în care mă aflu. N-am jucat cărți, măicuța mea dragă, și nici n-am vreo datorie ; dar dacă vrei să-mi salvezi viața pe care mi-ai dat-o, găsește-mi cu orice chip această sumă. În puține cuvinte, am fost la vicontesa de Beauséant, care m-a luat sub ocrotirea ei. Trebuie să ies în lumea bună și n-am nici măcar cu ce să-mi cumpăr o pereche de mînuși. Aș fi în stare să mănînc piine goală, să beau apă chioară, la nevoie chiar să ajunz, nu mă pot lipsi însă de uneltele cu care se muncește via prin partea locului. E vorba, intrucît mă privește, să-mi croiesc drum în viață sau să rămîn în noroi. Știu cite speranțe v-ați pus voi în mine și vreau să le înfăptuiesc fără întîrziere. Măicuța mea dragă, vinde ceva din vechile tale bijuterii, am să-ți cumpăr altele cît de curînd. Cunosc în-deajuns situația familiei noastre ca să pot prețui

aşa cum se cuvine un sacrificiu ca acesta, şi fii încredinţată că nu-ţi cer să-l faci în zadar, căci de-ar fi aşa aş fi un monstru. În rugămintea mea să nu vezi decît strigătul unei imperioase necesităţi. Întregul nostru viitor atîrnă de acest ajutor bănesc cu care trebuie să încep războiul; căci această viaţă a Parisului este o neconţinută luptă. Dacă pentru a completa suma nu găseşti alt mijloc decît să vinzi dantelele mătuşii, spune-i că am să-i trimit altele, mai frumoase etc“.

În acelaşi timp scrise cîte o scrisoare fiecăreia dintre surorile lui, cerîndu-le să-i trimită economiile lor; şi ca să le smulgă fără ca ele să vorbească în familie de acest sacrificiu, despre care ştia că vor fi fericite să-l facă pentru el, căută să mişte gingăşia lor sufletească atingînd coarda onoarei, care este atît de întinsă şi răsună cu atîta putere în inimile tinere. Cînd sfîrşi aceste scrisori, se simţi cuprins de un tremur pe care nu şi-l putea stăpîni; îi bătea inima, tresărea. Tînărul însetat de măriri cunoştea imaculata nobleţe a acestor suflete îngropate acolo, departe, în singurătatea lor; el ştia cîte suferinţe va pricinui celor două surori ale sale, după cum tot aşa de bine ştia cît de bucuroase vor fi; cu cîtă voie bună vor sta de vorbă, în taină, în cel mai dosit ungher al grădinii despre preaiubitul lor frate. Conştiinţa lui se înălţă deodată, şi în lumina ei le văzu numărîndu-şi în ascuns mica lor comoară; le văzu desfăşurînd viclenia lor de fete ca să-i trimită *incognito* aceşti bani, încercînd cea dintîi înşelătorie ca să fie cu adevărat sublime.

„Inima unei surori este pură ca diamantul, este un abis de duioasă iubire!“ îşi spuse Eugène.

Îi era rușine de scrisorile pe care le scrisese. Cît de puternice vor fi rugile lor, cît de pur va fi elanul cu care sufletele lor vor chema sprijinul cerului ! Cu cîtă voluptate se vor sacrifica ! Cît de îndurerată va fi mamă-sa dacă nu-i va putea trimite toți banii ! Și din toate aceste minunate simțăminte, din toate aceste cumplite sacrificii, el își va face scara pe care va urca pînă la Delphine de Nucingen. Cîteva lacrimi, cele din urmă fărîme de tămîie aruncate pe sfîntul altar al familiei, îi picurară din ochi. Umblă de colo-colo într-o frămîntare plină de deznădejde. Moș Goriot, văzîndu-l în această stare prin ușa care rămăsese întredeschisă, intră înăuntru și-l întrebă :

— Ce s-a întîmplat, domnule ?

— Ah ! Bunul meu vecin, sînt încă fiu și frate, după cum dumneata ești tată. Cu drept cuvînt tremuri pentru soarta contesei Anastasie. A încăput pe mîinile unui oarecare Maxime de Trailles, care o va distruge.

Moș Goriot se trase îndărăt îngăimînd cîteva cuvinte, pe care Eugène nu le înțelegea. A doua zi, Rastignac se duse să pună scrisorile la poștă. Șovăi pînă în clipa din urmă, dar le aruncă în cutie, spunîndu-și : „Voi izbuti“. Cuvînt de jucător, cuvînt de mare căpitan de oaste, cuvînt fatalist care-i duce pe oameni mai degrabă la pierzanie decît la mîntuire.

Cîteva zile după aceea, Eugène se duse la doamna de Restaud, dar nu fu primit. Reveni încă de trei ori, și de fiecare dată găsi ușa închisă, deși venise la ora la care contele Maxime de Trailles nu se afla acolo. Vicontesa avusese dreptate. Studentul se lăsă de învățătură. La cursuri se ducea numai cînd se striga catalogul, și îndată ce răspundea prezent o și zbughea. Își făcuse raționa-

mentul pe care și-l fac mai toți studenții. Va da un zor în preajma examenelor ; hotări să-și facă reinscrierile trimestriale pentru anul al doilea și al treilea, iar după aceea să învețe temeinic și dintr-o dată toate cursurile de drept, în ultimul moment. Avea astfel în fața lui cincisprezece luni de libertate, ca să navigheze pe oceanul Parisului, ca să neguțeze cu femeile sau ca să-și pescuiască norocul. În săptămîna aceea o văzu de două ori pe doamna de Beauséant, la care nu se intra decît în clipa în care ieșea trăsura marchizului de Adjuda. Vreme de cîteva zile încă, această vestită femeie, cea mai poetică figură din tot foburgul Saint-Germain, rămase biruitoare, făcînd să se amîne căsătoria domnișoarei de Rochefide cu marchizul de Adjuda-Pinto. Dar aceste ultime zile, care, din pricina temerii că-și va pierde fericirea, au fost mai înflăcărâte decît toate celelalte, trebuiau să grăbească dezastrul. Marchizul de Adjuda, ca și familia Rochefide, văzuseră în cearta și în împăcarea care îi urmase o împrejurare fericită ; ei sperau că doamna de Beauséant se va deprinde încetul cu încetul cu ideea acestei căsătorii și că va sfîrși prin a-și jertfi diminețile unui viitor prevăzut în viața tuturor oamenilor. În ciuda celor mai sfinte făgăduințe reînnoite în fiecare zi, domnul de Adjuda juca deci teatru, iar vicontesei îi plăcea să se lase înșelată. „În loc să sară, ca o adevărată aristocrată, pe fereastră, ea se rostogolește pe scară“, spunea ducesa de Langeais, prietena ei cea mai bună. Totuși, aceste ultime lumini străluciră un răstimp destul de lung, în care vicontesa rămase la Paris, putînd astfel să-l ajute pe tînărul ei văr, căruia îi purta un fel de superstițioasă afecțiune. Eugène se dovedise plin de devotament și de simțire față de ea,

într-o împrejurare în care îndeobște femeile nu găsesc la nimeni o privire de milă sau de sinceră consolare. În asemenea clipe, dacă un bărbat le spune cuvinte de mîngîiere o face cu o anume chibzuință.

În dorința de a cunoaște în chip desăvîrșit terenul înainte de a încerca atacul împotriva casei Nucingen, Rastignac voi să afle în amănunt viața de pînă atunci a lui moș Goriot și culese știri sigure, care se pot rezuma astfel :

Jean-Joachim Goriot fusese înainte de Revoluție un simplu lucrător la fabrica de făinoase, priceput, strîngător și destul de întreprinzător ca să poată cumpăra fondul de comerț al stăpînului său, pe care soarta îl făcu să cadă victimă celui dintîi val de răzvrătire din 1789. Goriot se stabili în strada Jussienne, lîngă hala de grîne, și avu chibzuința de a primi președinția secției respective, ca să poată obține pentru negoțul său ocrotirea personajelor cu cea mai mare trecere în acea vreme plină de primejdii. Această înțelepciune fusese obîrșia averii sale, care începu să se înfiripe în timpul foametei, falsă sau adevărată, din pricina căreia grînele ajunseseră la Paris la prețuri uriașe. Mulțimea se omora la ușa brutăriilor, în vreme ce anumiți oameni cumpărau făinoase de la băcănii fără nici o îmbulzeală. În anul acela, cetățeanul Goriot adună capitalul care mai tîrziu îi dădu putința să-și facă negoțul cu acea superioritate pe care o are totdeauna cel ce dispune de un mare fond bănesc. S-a întîmplat și cu el ceea ce se întîmplă cu toți oamenii care au o pricere mărginită : l-a salvat propria lui mediocritate. De altfel, averea lui neieșind la iveală decît atunci cînd bogăția nu mai era o primejdie, el nu stîrni pizma nimănui. Negoțul de grîne îi ab-

sorbise parcă toată inteligența. Cînd era vorba de diferitele feluri de grîu de făină, de grăunțe, de cunoașterea calității și a provenienței lor, de meșteșugul păstrării lor, de prevederea prețurilor, de profetizarea recoltelor bogate sau sărace, de mijlocul de a-ți procura cereale cît mai ieftine, aducîndu-le din Sicilia sau din Ucraina, Goriot era neîntrecut. Din felul cum își ducea afacerile, cum explica legile asupra exportului și importului de grîne, cum le studia în spiritul lor, cum le descoperea lipsurile, l-ai fi crezut în stare să conducă un minister. Plin de răbdare, activ, energic, statornic, iute în expediția mărfii, avea un ochi de vultur, depășind totul, prevăzînd totul, știind totul, ascunzînd totul ; diplomat în concepție, soldat în luptă. Îndată însă ce ieșea din specialitatea lui, din dugheana lui sărăcăcioasă și obscură, în pragul căreia își petrecea ceasurile de trîndăvie, cu umărul rezemat de ușorul ușii, era din nou stupidul și grosolanul lucrător de odinioară, omul incapabil să înțeleagă un raționament, nesimțitor față de toate desfătările spiritului, spectatorul care adormea la teatru, unul din acei Dolibani ai Parisului, tari numai în prostia lor. Oamenii aceștia sînt aproape toți la fel. Aproape toți poartă în inima lor o simțire sublimă. Două simțăminte atotstăpînitoare umpluseră și sufletul acestui neguțător de făinoase, absorbîndu-i toată seva, după cum comerțul de grîne îi cuprinsese toată inteligența creierului. Nevastă-sa, singura fată a unui bogat fermier din ținutul Brie, a fost pentru el obiectul unei adorații religioase, al unei nemărginite iubiri. Goriot o prețuia pentru firea ei, plăpîndă și puternică, simțitoare și dragălașă în același timp, care era cu totul potrivnică firii lui. Dacă este un simțămînt cu adevărat înnăscut în

sufletul omului, acesta nu este oare mîndria de a ocroti în fiecare clipă o ființă slabă ? Adăugați la această iubire recunoștința vie cu care toate sufletele cînstite înconjură izvorul plăcerilor lor, și veți înțelege o mulțime de ciudățenii morale. După șapte ani de fericire, peste care nu trecuse nici o înnegurare, Goriot, din nefericire pentru el, își pierdu nevasta tocmai atunci cînd ea începuse a-l stăpîni chiar dincolo de sfera sentimentelor. Dînsa i-ar fi cultivat poate această fire amorțită, i-ar fi stîrnit poate înțelegerea pentru feluritele înfățișări ale lumii și ale vieții. În această stare, simțămîntul paternității s-a dezvoltat în sufletul lui Goriot pînă la nesocotință. Dragostea lui înșelată de moarte, o întoarse asupra celor două fete ale sale, care la început îi împliniră din belșug toate simțămintele. Oricît de strălucite erau propunerile pe care i le făceau unii neguțători sau fermieri dornici să-l aibă ginere, el rămase mai departe în văduvia lui. Socru-său, singurul om pentru care avea o oarecare slăbiciune, spunea că știe sigur că Goriot jurase în fața neveste-si să-i rămînă credincios chiar și după moartea ei. Oamenii din hale, incapabili să înțeleagă această minunată nebunie, începură să facă glume și-i născociră o poreclă caraghioasă. Cel dintîi dintre ei care, bînd un al-dămaș, se apucă să i-o spună în față se trezi cu o lovitură de pumn în umăr, care-l zvîrli cu capul înainte într-un stîlp de piatră din strada Oblin. Devotamentul nechibzuit, dragostea plină de temeri pe care Goriot le purta fetelor lui erau atît de bine cunoscute, încît într-o zi unul dintre concurenții lui, vrînd să-l îndepărteze din piață, pentru ca astfel să-și poată hotărî singur prețul pe care-l voia, îi spuse că Delphine a fost doborîtă de o cabrioletă. Palid, galben ca ceara, Goriot

plecase îndată din hăle. Vreme de câteva zile după aceea a fost bolnav din pricina reacţiunii pe care i-au pricinuit-o simţămintele potrivnice stîrnite de această falsă alarmă. Nu s-a repezit în umărul acelui om cu laba lui gata să strivească orice-iese în cale, în schimb, cînd l-a prins la strîmtoare l-a împins la faliment, alungîndu-l astfel din hăle. Educaţia celor două fete a fost, fireşte, cu totul nechibzuită. Avînd un venit de şaizeci de mii franci, din care nu cheltuia pentru el nici o mie două sute, fericirea lui Goriot era să împlinească toate fanteziile fetelor lui ; cei mai buni profesori primiră sarcina să le înzestreze cu talentele care fac dovada unei bune creşteri ; le luă de asemenea o domnişoară de companie, care, din fericire pentru ele, se nimeri să fie o femeie de spirit şi de gust. Călăreau, aveau trăsura lor, duceau viaţa pe care ar fi dus-o amantele unui bătrîn şi bogat senior. Era de ajuns să-şi spună dorinţele lor oricît de costisitoare, pentru ca îndată tatăl lor să le împlinească. Şi în schimbul tuturor acestor daruri nu le cerea decît o mîngîiere. Goriot îşi socotea fetele lui în rîndul îngerilor şi deci cu mult deasupra lui, bietul de el ! Pînă şi suferinţele pe care i le pricinuiau îl făceau fericit. Cînd ajunseră la vîrsta măritişului, îşi aleseră bărbaţii după gustul lor ; fiecare dintre ele primi drept zestre jumătate din averea bătrînului. Curtată pentru frumuseţea ei de contele de Restaud, Anastasie avea înclinări aristocratice, care o îndemnară ca părăsind casa părintească să se avînte în lumea mare. Delphine era iubitoare de arginţi : se mărită cu Nucingen, bancher de origine germană, care deveni baron al Sfîntului Imperiu. Goriot rămase neguţător de făinoase. Curînd după aceea, fetele şi ginerii se simţiră ruşinaţi din pricină că

bătrînul își ducea mai departe negoțul, deși asta era toată viața lui. După ce răbdă vreme de cinci ani stăruințele lor, se învoi în sfîrșit să se retragă din afaceri cu ceea ce va lua din vînzarea fondului de comerț și cu ceea ce cîștigase în acești ani din urmă; cu acest capital, care după socotelile doamnei Vauquer, la care venise să se statornicească, urma să-i aducă un venit de opt la zece mii de franci pe an, se aruncă în această pensiupe din pricina deznădejdiei care îl cuprinsese cînd văzuse că fetele, silite de bărbații lor, refuzaseră nu numai să-l țină în casele lor, dar chiar să-l primească din cînd în cînd în văzul lumii.

Aceasta era tot ce știa despre moș Goriot un oarecare domn Muret, care-i cumpărase fondul de comerț. Presupunerile pe care le făcuse ducesa de Langeais față de Rastignac își primeau astfel în-tărirea. Aci se sfîrșește expunerea acestei obscure dar cumplite drame din viața Parisului.

Către sfîrșitul acestei prime săptămîni din decembrie, Rastignac primi două scrisori : una de la mamă-sa, cealaltă de la surorile lui. Cele două scrisuri, pe care le cunoștea atît de bine, îl făcură să freamăte de bucurie și să tremure de spaimă. În cele două plicuri subțirele era hotărîrea de viață sau de moarte a speranțelor lui. Dacă gîndindu-se la sărăcia în care trăiau ai lui aștepta cu oarecare înfricoșare răspunsul lor, își dăduse seama prea bine de dragostea ce i-o purtau ca să nu se teamă că le va fi supt cele din urmă picături de sînge. Scrisoarea maică-si avea următorul cuprins :

„Iubitul meu copil, îți trimit ceea ce mi-ai cerut. Caută să întrebuițezi cu folos acești bani ; chiar dacă ar fi vorba de salvarea vieții tale, n-aș putea să găsesc a doua oară o sumă atît de mare fără

a-l încunoștința pe tatăl tău, ceea ce ar tulbura armonia căsniciei noastre. Ca să ne-o procurăm ar trebui să ipotecăm bucata noastră de pământ. Nu pot să judec valoarea unor proiecte pe care nu le cunosc; dar de ce natură sînt ele, ca să te temi a mi le mărturisi? Această explicație nu cerea în nici un caz volume întregi; nouă, mame-lor, ne este de ajuns un singur cuvînt, și acesta mi-ar fi cruțat chinurile incertitudinii. Nu pot să-ți ascund dureroasa impresie pe care mi-a pricinuit-o scrisoarea ta. Iubitul meu fiu, ce simțămînt te-a silit să-mi torni în suflet o asemenea spaimă? Desigur că ai suferit adînc scriindu-mi, pentru că și eu am suferit adînc citindu-ți scrisoarea. Pe ce drum vrei să pornești?

Vrei să-ți clădești viața și fericirea înșășiîndu-te drept ceea ce nu ești și intrînd într-o lume unde nu vei putea răzbate decît făcînd cheltuieli bănești pe care nu le vei putea suporta fără a pierde un timp atît de prețios pentru studiile tale? Bunul meu Eugène, în privința aceasta crede ce-ți spune inima mamei tale: la capătul cărărilor întortocheate nu este nimic măreț. Răbdarea și resemnarea trebuie să fie virtuțile tinerilor care se află în situația ta. Nu te dojenesc, nu vreau să însoțesc darul nostru cu nici o amărăciune. Îți vorbesc ca o mamă deopotrivă de prevăzătoare și încrezătoare în același timp. Dacă tu îți cunoști îndatoririle, eu știu tot așa de bine ce suflet curat și ce minunate năzuințe ai. Ți-aș putea spune deci fără teamă: Haide, dragul meu, înainte! Dar tremur, pentru că sînt mamă; și fiecare pas al tău va fi însoțit cu dragoste de rugile și binecuvîntările noastre. Fii chibzuit, drag copil. Trebuie să ai înțelepciunea unui om în toată puterea cuvîn-

tului : de mintea ta atîrnă soarta a cinci¹ ființe care-ți sînt scumpe. Da, tu ești tot norocul nostru, după cum fericirea ta este și a noastră. Toți ne rugăm lui Dumnezeu să te ajute în tot ce vei întreprinde. Mătușa ta, doamna de Marcillac, a fost în această împrejurare de o rară bunătate. A admis pînă și povestea cu mănușile tale. Spunea, plină de veselie, că are o slăbiciune pentru tine, cel mai mare dintre copiii noștri. Dragul meu Eugène, să-ți iubești mătușa ; nu-ți voi spune ce a făcut pentru tine decît după ce vei izbuti ; altfel, banii ei ți-ar arde degetele. Voi, copiii, nu vă puteți da seama ce înseamnă să-ți jertfești amintirile ! Dar ce n-am jertfi oare pentru voi ? Îmi spune să-ți scriu că te sărută pe frunte și că prin acest sărut ar vrea să-ți însuflească puterea de a fi cît mai fericit. Această blîndă și minunată femeie ți-ar fi scris cu mîna ei dacă guta nu i-ar fi înțepenit degetele. Taică-tău e sănătos. Recolta lui 1819 întrece toate speranțele noastre. Adio, drag copil ; despre surorile tale nu-ți spun nimic. Laure îți scrie și ea. Îi las ei plăcerea de-a flecări despre micile întîmplări din viața noastră. Deie Domnul să izbutești ! Oh ! da, să izbutești. Eugène, m-ai făcut să trec printr-o durere prea mare ca s-o mai pot îndura încă o dată. Acum, cînd aș fi vrut să am avere ca s-o pot dărui copilului meu, am înțeles ce înseamnă să fii sărac. În sfîrșit, adio ! Nu ne lăsa fără știri și primește sărutarea pe care ți-o dă mama ta.“

Cînd sfîrși de citit scrisoarea, Eugène era cu ochii în lacrimi ; îl vedea aieva pe moș Goriot

¹ În realitate e vorba de șapte ființe : doi frați, două surori, părinții și mătușa.

fărîmîndu-și argintăria și vînzînd-o ca să plătească polița fiică-si.

„Maică-ta și-a fărîmat bijuteriile ! își spunea el. Mătușă-ta a plîns, desigur, vînzîndu-și cîteva din relicvele ei ! Cu ce drept o blestemi pe Anastasie ? Ceea ce a făcut ea pentru amantul ei, tu ai făcut din egoism, pentru viitorul tău ! Dintre voi doi, care prețuiește mai mult ?“

Studentul simți un foc chinuitor, care-i mistuia străfundurile ființei. Îi venea să renunțe la gîndul de a intra în societatea înaltă, să nu primească banii aceștia. Fu cuprins de acele nobile și minunate remușcări tainice a căror valoare oamenii arareori știu s-o prețuiască atunci cînd își judecă semenii și care fac adesea ca îngerii cerului să-l absolve pe ucigașul osîndit de judecătorii pămîntului. Rastignac deschise scrisoarea soră-si, ale cărei întorsături de frază de o nevinovată grație îi înviorară inima.

„Scrisoarea ta a picat tocmai la timp, dragă frate. Agathe și cu mine voiam să întrebuițăm banii noștri în atîtea chipuri, încît nu ne puteam hotări ce să cumpărăm cu ei. Tu ai făcut ca slujitorul regelui Spaniei cînd a răsturnat toate ceașornicele stăpînului său — ne-ai pus de acord. Intr-adevăr, ne certam neconținut căreia dintre dorințele noastre să-i dăm preferință, fără a bănuî, dragul meu Eugène, întrebuițarea care înmănușchea toate aceste dorințe laolaltă. Agathe a sărit în sus de bucurie. Ce să-ți mai spun, toată ziua am fost nebune de bucurie ; drept care (stilul mătușii), mama ne-a spus, luîndu-și înfățișarea ei severă : «Dar ce v-a apucat, domnișoarelor ?» Dacă ne-ar fi și ciocănit oleacă, am fi fost, cred, și mai mulțumite. Femeia care suferă pentru cel

pe care-l iubește trebuie să găsească în aceasta o mare plăcere! Numai eu ședeam îngîndurată și mîhnită, în mijlocul bucuriei mele. Voi fi desigur o nevestă rea, sînt prea cheltuitoare. Îmi cumpărasem două cordoane, un croșet drăguț, ca să găuresc ochiulețele corsetelor, și alte nerozii de acestea, așa că aveam mai puțini bani decît doloșana de Agathe, care este stringătoare și adună peticele ca o țarcă. Avea două sute de franci! Iar eu, bietul meu prieten, numai cincizeci de taleri. Mi-am primit pedeapsa cu vîrf și îndesat; îmi vine să arunc cordonul în fîntînă, pentru că niciodată n-o să-l mai pot purta cu voie bună. Te-am jefuit. Agathe a fost fermecătoare. Mi-a spus: «Să-i trimitem cei trei sute cincizeci de franci din părătea amîndurora!» Eu însă nu m-am putut opri să-ți istorisesc lucrurile așa cum s-au petrecut. Știi cum am făcut ca să-ți executăm întocmai porunca? Ne-am luat glorioasa noastră avere, am plecat amîndouă la plimbare și cînd am ajuns în șosea am tras o fugă pînă la Ruffec, iar aici pur și simplu i-am dat banii domnului Grimbart, care ține biroul Mesageriilor regale! La întoarcere ne simțeam ușoare ca două rîndunele. «Fericirea ne-o fi făcînd așa de „ușoare“?»¹ mi-a spus Agathe. Am mai sporovăit noi despre multe și felurite lucruri, pe care n-am să-ți le repet, domnule parizian, pentru că prea era vorba numai și numai de dumneata. Oh, frățioare, te iubim mult! În două cuvinte, asta-i tot. Cît despre păstrarea tainei, după cum spune mătușa, două mici prefăcute ca noi sînt în stare de orice, chiar să-și țină și gura, cînd e nevoie. Mama a fost la An-

¹ Joc de cuvinte intraductibil: *alléger* — a ușura, și *allégit* — a micșora, a imputîna.

goulême împreună cu mătușa, în chipul cel mai misterios, și amîndouă au păstrat o deplină tăcere asupra înaltelor scopuri politice ale cîlătoriei lor, care de altfel n-a avut loc decît după îndelungate conferințe, de la care noi am fost izgonite, ca și domnul baron. Ce de lucruri mai preocupă spiritele în tot cuprinsul Statului Rastignac ! Rochia de muselină înflorată pe care infantele o brodează pentru majestatea-sa regina se lucrează mai departe în cel mai profund secret. Au mai rămas de făcut numai două plătci. S-a hotărît ca în partea dinspre Varteuil să nu se mai ridice împrejmuire de zid, ci să se facă un gard viu. Prostimea o să rămînă fără poamele din partea locului și fără spălieri, dar străinii vor avea o minunată privilegiate. Dacă moștenitorul prezumtiv are nevoie de batiste, îi dăm de știre că preainalta doamnă, văduva de Marcillac, scotocind în ale sale comori și cufere, cunoscute sub numele de Pompei și Herculanum, a descoperit o bucată de frumoasă pînză de Olanda, de care nici nu-și mai aducea aminte ; principesele Agathe și Laure au pus la porunca ei acul, ața și mîinile lor, care sînt ca totdeauna olecuță cam prea roșii. Cei doi tineri principii, don Henri și don Gabriel, potrivit funestului lor obicei, se îndoapă ca și în trecut cu magiun de fructe și must de struguri, le mînie pînă la turbare pe surorile lor, nu vor să învețe nimic, umblă hoinări după cuiburi de păsări, ridică toată casa cu larma lor și, înfrîngînd legile Statului, strică răchita ca să-și facă nuiiele de joacă. Nunțiul papal, numit vulgar domnul preot, îi amenință cu excomunicarea dacă vor urma să lase-n plata Domnului sfintele canoane ale gramaticii pentru războinicele pușcoace de soc. Adio, dragă frate ; nici o scrisoare n-a dus cu ea vreodată atîtea rugi pentru

fericirea ta și nici o iubire atît de desăvîrșit mulțumită. Așadar, cînd vei veni acasă vei avea să ne istorisești multe ! Mie îmi vei spune tot, pentru că sînt cea mai mare. Mătușa ne-a dat să înțelegem că ai succese în lumea bună.

E vorba de o doamnă, dar mai mult nu se spune...

Intre noi, o să ne înțelegem ! Ascultă, Eugène, dacă vrei, noi ne putem lipsi de batiste, ca să-ți facem cămăși. Răspunde-mi repede în privința asta. Dacă ai grabnică nevoie de cămăși frumoase și bine cusute, trebuie să ne apucăm de lucru îndată ; și dacă la Paris sînt modele pe care noi nu le cunoaștem, poți să ne trimiți unul, mai ales pentru manșete. Adio, adio ! Îți sărut tîmpla stîngă, care este numai a mea... Fila următoare o las Agathe, care mi-a făgăduit că nu va citi nimic din ceea ce ți-am scris. Dar, ca să fii mai sigură, am să stau lîngă ea cît timp îți va scrie. Sora ta, care te iubește,

LAURE DE RASTIGNAC

„Ah, da, își spuse Eugène, da, -trebuie să mă îmbogățesc cu orice preț ! Comori întregi n-ar putea răsplăti acest devotament. Aș vrea să le pot aduce toate fericirile deodată. O mie cinci sute cincizeci de franci ! gîndi el după un răstimp. Fiecare ban trebuie să-și dea folosul cuvenit ! Laure știe ce spune. N-am decît cămăși de pînză groasă. Cînd o fată se hotărăște să vegheze asupra fericirii cuiva, e mai vicleană ca un hoț. Inocentă față de ea însăși și prevăzătoare față de mine, este asemenea îngerului din cer, care iartă păcatele de pe pămînt fără să le înțeleagă.“

Lumea întreagă era a lui ! Își și chemase croitorul, îl și iscodise, îl și cucerise. De cînd îl văzuse

pe domnul de Trailles, Rastignac înțelesese înțiruirea pe care o au croitorii asupra vieții oamenilor tineri. Dar, vai ! Nu există drum de mijloc între aceste două extreme : un croitor este sau un vrăjmaș de moarte, sau un prieten pe care ți-l dăruiește nota de plată. Eugène întâlnește în croitorul său un om care înțelesese rostul negoțului său și care se socotea o trăsură de unire între prezentul și viitorul tinerilor. De aceea Rastignac, recunoscător, îl îmbogățește pe acest om printr-unul din acele cuvinte de spirit din care mai târziu avea să-și facă o adevărată faimă.

— Cunosc pantaloni făcuți de el care s-au căsătorit cu un venit de douăzeci de mii de livre, spunea Eugène.

O mie cinci sute de franci bani pe masă, și fă-ți cîte rînduri de haine poțtești ! Din clipa aceea bietul nostru meridional, scuturîndu-se de toate îndoielile, coborî la masă cu acea înfățișare care nu poate fi definită și pe care o are orice tînăr cînd are bani. Cînd banul alunecă în buzunarul unui student, el simte crescînd în sine o coloană fantastică de care știe că se póate rezema. Calcă mai falnic ca înainte, își dă seama că pîrghia lui are un punct de sprijin, te privește drept în ochi neșovăitor, se mișcă sprinten. În ajun, sfios și umil, s-ar fi lăsat lovit fără împotrivire ; a doua zi ar fi în stare să lovească el un prim-ministru. În inima lui se petrec fenomene nemaipomenite : vrea tot și poate tot, dorește tot ce-i trece prin cap, e vesel, generos, plin de însuflețire. Pe scurt, pasărea odinioară fără aripi și-a regăsit semețul ei zbor. Studentul fără bani înhață un căpețel de plăcere, asemenea cîinelui care strecurîndu-se printr-o mie de primejdii fură un os, îl sfărîmă,

îi sugerează măduva și aleargă mai departe ; dar tânărul care țacăne în buzunărașul jilecii câteva fugare monede de aur, trecătoare, își degustă plăcerile, le amănunțește, își face o desfătare din aceasta, e în al nouălea cer, nu mai știe ce înseamnă cuvântul *mizerie*. Întreg Parisul e al lui. Vîrsta la care totul strălucește, totul scînteiază, totul arde ca o vîlvătaie ! Vîrsta voiniciei bucurăse de care nu se folosește nimeni, nici bărbatul, nici femeia ! Vîrsta datoriilor și a înfriguratelor temeri, care fac ca fiecare plăcere să fie de zece ori mai puternică ! Cine n-a bătut malul stîng al Senei, între strada Saint-Jacques și strada Saints-Pères, habar n-are ce este viața !

„Ah, dac-ar ști parizienele, aici ar veni să caute dragostea !“ își spunea Rastignac înfulecînd perele coapte de două parale bucata care se serveau la masa doamnei Vauquer.

Tocmai atunci, un factor de la Mesageriile regale se înfățișă în sala de mîncare, după ce mai întîi își vestise sosirea prin zbîrnîitul clopoțelului de deasupra porții cu zăbrele. Întrebă cine este domnul Eugène de Rastignac și-i întinse două săculețe și un registru, în care trebuia să iscălească de primire. În clipa aceea Rastignac se simți sub pătrunzătoarea privire a lui Vautrin ca sub arsura unei plesnituri de bici.

— Acum o să ai cu ce să-ți plătești lecțiile de scrimă și ședințele de tir, îi spuse el.

— Au sosit galioanele¹, făcu doamna Vauquer uitîndu-se la cele două săculețe.

Domnișoara Michonneau se temu să ridice privirile asupra banilor, de frică să nu i se citească lăcomia în ochi.

¹ Veche denumire a corăbiilor spaniole de comerț (n.r.).

— Aveți o mamă tare bună, spuse doamna Couture.

— Domnul are o mamă foarte bună, repetă Poirot.

— Da, mămica și-a stors toată vloga, zise Vautrin. Acum poți să-ți faci toate poftetele, să intri în lumea mare, să pescuiești fete cu zestre și să dansezi cu contese care poartă flori de piersic în păr. Dar ascultă ce-ți spun eu tinere : apucă-te de tir !

Vautrin schiță mișcarea omului care-și ochește adversarul. Rastignac voi să dea un bacșiș factorului, dar nu găsi nimic în buzunar. Vautrin se scotoci și aruncă slujbașului o băncuță.

— Acum ai credit mare, adăugă el întorcându-se către student.

Rastignac se văzu nevoit să-i mulțumească, deși după acel înveninat schimb de cuvinte pe care-l avusese în ziua când fusese la doamna de Beaupréant, nu-l mai putea suferi. În cele opt zile care urmaseră, Eugène și Vautrin nu-și mai vorbiseră, mulțumindu-se doar să se cerceteze în tăcere. Studentul se întrebasese zadarnic pentru ce. De bună seamă, ideile țîșnesc în raport direct cu forța cu care sînt concepute și lovesc fără greș acolo unde le trimite creierul, după o lege matematică asemănătoare cu aceea care dirijează proiectilul cînd ieșe din țeava mortarului. Efectele sînt felurite. Dacă sînt firi simțitoare în care ideile se înfig adînc și fac ravagii, tot așa de adevărat este că sînt și firi puternic fortificate, craniile apărute de metereze de aramă, iar cînd voința altora se izbește de asemenea apărări, ea se frînge și cade la pămînt, cum cad gloanțele în fața unui zid masiv. Și, în sfîrșit, sînt firi moi și pufoase,

în care ideile altora mor, ca ghiulelele care se afundă fără a exploda în pământul afînat al redu-telor. Rastignac avea unul dintre acele capete pline de pulbere, care explodează la cea mai ușoară lovitură. Tinerețea lui era atît de clocotitoare de viață, încît era larg deschisă acestui tir de idei, acestei contagiuni de simțăminte, ale căror bizare manifestări ne izbesc fără să ne dăm seama. Vederea lui morală era tot așa de pătrunzătoare și de lucidă ca și ochii lui de linx. Fiecare dintre simțurile lui duble avea acea ciudată putere de întindere, acea flexibilitate care-i îngăduia să răzbată înainte și apoi să se întoarne încărcat cu toate senzațiile înregistrate, însușiri care ne minunează cînd le întîlnim la oamenii superiori, spadasi dibaci în a descoperi într-o clipă punctul slab al ericărei cuirase. De altfel, în luna din urmă, în sufletul lui Eugène crescuseră deopotrivă și defectele, și însușirile. Defectele i le stîrnea lumea bună, în care intrase, și în același timp împlinirea dorințelor lui, din ce în ce mai mari. Printre însușiri se număra și acea vivacitate meridională care în fața unei piedici îl împingea de-a dreptul către ea, ca s-o înlătore, și care nu îngăduie unui om de dincolo de Loara să zăbovească prea mult în vreo nesiguranță oarecare. Calitate în care nordicii văd un defect : după judecata lor, dacă prin aceasta s-a ridicat Murat¹, tot din aceeași pricină i s-a tras și moartea. Se cuvine să tragem deci concluzia că un meridional, care are darul de a îmbina viclenia nordicilor cu îndrăzneala celor de dincolo de Loara, este un om întreg și a lui va fi întreaga lume. Rastignac nu putea deci să rămînă

¹ *Ioachim Murat* (1767—1815), ofițer francez, ajuns, din simplu agricultor, cumnatul lui Napoleon Bonaparte.

îndelungă vreme sub focul bateriilor lui Vautrin, fără a se lămuri dacă omul acesta îi era prieten, sau dușman. În fiecare clipă i se părea că acest ciudat personaj îi ghicea pasiunile și-i citea în suflet, în vreme ce în sufletul lui Vautrin totul era așa de strașnic ferecat, încît avea parcă neclintita profunzime a unui sfinx care știe, care vede tot și nu spune nimic. Acum, cînd se știa cu buzunarul plin, Eugène se răzvrăti.

— Fii bun și așteaptă-mă, spuse el către Vautrin, care se ridicase să plece, după ce savurase cel din urmă strop de cafea.

— De ce? întrebă cvadragenarul punîndu-și pălăria cu boruri largi și luîndu-și bastonul cu șiș de fier, pe care adesea îl învîrtea ca pe o monecă, gata să se lupte fără teamă cu patru tîlhari deodată.

— Am să-ți plătesc datoria, urmă Rastignac desfăcînd pe loc un săculeț, și întorcîndu-se către doamna Vauquer îi numără o sută patruzeci de franci. Socoteală dreaptă — prietenie dreaptă, îi spuse el văduvei. Sîntem chit pînă la Sfîntul Silvestru. Schimbă-mi o patacă de cinci franci.

— Socoteală dreaptă — prietenie dreaptă, repetă Poirot, cu ochii la Vautrin.

— Uite și datoria, spuse Rastignac întinzînd banii către sfinxul cu perucă.

— Parcă ți-ar fi frică să-mi fii datornic, izbucni Vautrin înfigîndu-și pătrunzătoarea privire pînă-n străfundurile sufletești ale tînărului și aruncîndu-i una din acele priviri zeflemitoare și diogenice¹ din pricina cărora Eugène fusese de o sută de ori pînă acum gata să se ia la harță.

¹ Cinice, caustice. De la *Diogene*, filozof antic grec (413—323 î.e.n.), care disprețuia conveniențele sociale (n.r.).

— ...Mda, răspunse studentul, care se ridicase, cu cele două săculețe în mână, ca să se urce în camera lui.

Vautrin ieșea pe ușa care dădea în salon, iar Rastignac se îndrepta spre cea care ducea către scara interioară.

— Află, domnule marchiz de *Rastignacorama*, că ceea ce mi-ai spus adineauri nu-i tocmai politic, răspunse Vautrin trântind ușa dinspre salon și îndreptându-se către Eugène, care-l privea cu răceală.

Luînd cu sine pe Vautrin, Rastignac închise ușa sufrageriei și amîndoi se opriră sub scara interioară, în sălița pătrată dintre culne și sala de mîncare, a cărei ușa cu tăblii de lemn dădea spre grădină, avînd deasupra un geam cu zăbrele de fier. Acolo, studentul începu vorba, de față fiind și Silvia, care țîșnise din bucătărie :

— Domnule Vautrin, eu nu sînt marchiz și nu mă numesc *Rastignacorama*.

— Au să se-ncaiere, spuse domnișoara Michonneau cu nepăsare.

— Să se-ncaiere ! repetă Poiret.

— Da de unde ? ! răspunse doamna Vauquer mîngîind grămăjoara de bani pe care o avea în față.

— Uite că se duc sub tei ! strigă domnișoara Victorine ridicîndu-se ca să poată privi în grădină.

— Și totuși, bietul tînăr avea dreptate.

— Să mergem sus, micuța mea dragă, spuse doamna Couture. Treburile astea nu ne privesc...

Doamna Couture și Victorine se ridicară, dar în ușa dădură de bucătăreasa Silvia, care le tăie drumul.

— Ce-o mai fi și asta ? întrebă ea. Domnul Vautrin i-a spus domnului Eugène : „Să ne explicăm !“ Apoi l-a luat de braț, și acuma ia uitați-vă cum mai umblă prin anghinarea noastră.

Tocmai atunci, Vautrin se ivi în prag.

— Măicuță Vauquer, spuse el zîmbind, să nu te sperii, vreau să-mi încerc pistoalele afară, sub tei.

— Oh, domnule, zise Victorine împreunîndu-și mîinile, de ce vreți să-l uci-deți pe Eugène ?

Vautrin se trase doi pași îndărăt, uitîndu-se tîntă la Victorine.

— Ia uite, altă poveste ! strigă el cu un glas bățjocoritor care o făcu să roșească pe biata fată. E drăguț băiatu ăsta, nu-i așa ? Mi-ai dat o idee. Am să vă fac fericiți pe amîndoi, frumoasa mea copilă.

Doamna Couture o luă de braț pe orfana a cărei ocrotitoare era și, trăgînd-o după sine, îi spuse la ureche :

— Vai, Victorine, ești nemaipomenită astăzi !

— Nu vreau să se tragă cu pistolul aici la mine, spuse doamna Vauquer. Doar n-oi fi avînd de gînd să sperii vecinii și să-mi aduci poliția-n casă, la ceasu ăsta ?!

— Haide, liniștește-te, măicuță Vauquer, răspunse Vautrin. La, la, binișor... O să ne ducem la sala de tir.

Se întoarse la Rastignac, pe care-l luă prietenește de braț.

— Chiar dacă ți-aș fi dovedit că, la treizeci și cinci de pași depărtare, bag cinci gloanțe pe rînd într-un as de pică, îi spuse el, tot nu ți-ai fi pierdut curajul. Am impresia că ești nițeluș cam turbat,

și, cu firea asta ești în stare să te lași ucis, ca un imbecil.

— Dai îndărăt, zise Eugène.

— Nu mă scoate din sărite ! răspunse Vautrin. Dimineța asta nu e prea rece, hai să stăm acolo, urmă el arătându-i scaunele vopsite în verde. Acolo nu ne poate auzi nimeni. Am să-ți vorbesc. Ești un băietan de treabă și nu-ți vreau răul. Te iubesc, ai cuvîntul de cinste al lui Tromp... (Mii de tunete !) ~~Ai cuvîntul de cinste al lui Vautrin.~~ Am să-ți spun și de ce te iubesc. Pînă atunci, află că te cunosc ca și cînd ai fi copilul meu și am să-ți-o dovedesc. Pune săculețele coale, reluă Vautrin arătându-i masa rotundă.

Rastignac puse banii pe masă și se așeză pe un scaun, bîntuit de curiozitatea pe care i-o stîrnise în cel mai înalt grad brusca schimbare ce se săvîrșise în purtarea acestui om, care, după ce-i spusese că-l va ucide, acum i se înfățișa, ca un ocrotitor.

— Arzi de nerăbdare să afli cine sînt, cu ce m-am îndeletnicit sau cu ce mă îndeletnicesc astăzi, urmă Vautrin. Prea multe vrei să știi, micuțule ! Haide, liniștește-te. În privința asta, ai s-auzi alte lucruri ! Am trecut prin nenorociri. Întîi ascultă ce-ți spun eu și după aceea ai să-mi răspunzi. Uite viața mea de pînă astăzi, în trei cuvinte. Cine sînt ? Vautrin. Ce fac ? Fac ce-mi place. Să trecem mai departe. Vrei să știi ce fel de om sînt ? Sînt bun cu cei care-mi fac bine sau cu care mă înțeleg sufletește. Acestora le îngădui orice. Pot să-mi fărîme țurloaiele cu lovituri de picior, că nu le spun nici măcar : *Luafți seama !* Dar, zău, sînt de o drăcească răutate cu cei care mă hărțuiesc sau pe care nu-i am la inimă. Și e bine să știi că pot

ucide un om fără să-mi pese, cum nu-mi pasă de asta ! spuse Vautrin zvîrlind un scuipat printre dinți. Numai că mă străduiesc să-l ucid corect, adică atunci cînd este absolută nevoie. Sînt ceea ce se cheamă un artist. Așa cum mă vezi, am citit *Memoriile* lui Benvenuto Cellini¹, și încă în italianește. De la omul acesta, care era un falnic haidamac, am învățat să imit Providența, care ne ucide fără nici o noimă, și să iubesc frumosul, oriunde îl găsesc. Și la urma urmei, nu ți se pare minunată o partidă în care joci singur împotriva tuturor și ai noroc ? Am cugetat temeinic asupra alcătuirii actuale a dezordinii voastre sociale. Duelul e un joc de copii, micuțule, o neghiobie. Cînd dintre doi oameni unul trebuie să piară, trebuie să fii imbecil ca să te lași pe seama hazardului. Duelul ? Cap, sau pajură ! Asta e tot. Eu bag cinci gloanțe într-un as de pică, unul după altul, unul peste altul, în aceeași gaură, și încă de la treizeci și cinci de pași ! Cînd ți-a dat Dumnezeu acest mic talent, te socoți sigur c-ai să-ți dobori dușmanul. Ei bine, am tras asupra unui om de la douăzeci de pași și nu l-am nimerit. Caraghiosul nu pusese mîna în viața lui pe un pistol. Uite, spuse acest om extraordinar desfăcîndu-și jiletca și arătîndu-și pieptul păros ca o spinare de urs, dar garnisit cu o coamă roșcată, care-ți stîrnea un fel de scîrbă amestecată cu spaimă, ageamiul mi-a pîrlit blana, adăugă apăsînd degetul lui Rastignac pe o gaură pe care o avea în piept. Dar pe vremea aceea eram un copil, aveam vîrsta dumitale — douăzeci și unu de ani. Mai credeam încă în ceva, în iubirea femeii și într-o grămadă de alte

¹ Sculptor, gravor și argintar italian, care a trăit la curtea lui Francisc I, regele Franței (1500—1571) (n.r.).

prostii, care au să te zăpăcească și pe dumneata. Ne-am fi putut bate, nu-i așa ? Poate că m-ai fi ucis. Să presupunem că în clipa asta aș fi fost în mormînt. Dar dumneata unde ai fi fost ? Ar fi trebuit să speli putina, să te duci în Elveția, să papi banii babacului, care însă n-are nici o lețcaie. Am să-ți arăt limpede situația în care te afli. Dar am s-o fac cu superioritatea unui om care după ce a cercetat toate lucrurile astea a văzut că nu sînt decît două căi de urmat : ori supunerea stupidă, ori răzvrătirea. Eu nu mă supun la nimic, înțelegi ? Știi ce-ți trebuie dumitale, pe calea pe care ai pornit ? Un milion, și chiar acum. Fără asta, cu căpșorul ăsta al nostru, s-ar putea întâmpla să ne ducem să hoinărim printre lațurile de la Saint-Cloud, ca să vedem dacă nu cumva s-o fi aflînd o ființă supremă prin partea locului. Milionul acesta am să ți-l dau eu.

Tăcu un răstimp, privindu-l pe Eugène.

— Ah, ah, ai început să te uiți parcă mai frumos la tătucu Vautrin. De cînd auziși cuvîntul de adineauri, ești ca o fată căreia i s-a spus : „Pe diseară“, și care se gătește lingîndu-se pe bot, ca mîța după ce a băut lapte. Fie ce-o fi. Să vedem, care pe care ! Să-ți facem mai întîi socoteala, tinere. Avem acasă pe tata, pe mama, pe mătușa, două surori (optsprezece și șaptesprezece ani), doi frațiori (cincisprezece și zece ani ; acesta e întregul echipaj, după condica de apel. Mătușa le crește pe cele două surori ale dumitale. Preotul vine acasă să-i învețe latina pe cei doi frați. Familia mănîncă mai mult terci de macaroane decît pîine albă, tata își cruță cît poate pantalonii, mama abia izbutește să-și facă o rochie de iarnă și una de vară, surioarele se descurcă cum pot. Știu tot ; am umblat și

eu prin sud. Cam așa trebuie să stea lucrurile și pe la dumneata, dacă nu ți se trimit decît o mie două sute de franci pe an, iar din moșioara dumneavoastră cît un ceaunaș¹ abia puteți scoate trei mii de franci. Avem o bucătărească și un servitor, trebuie să păstrăm decorul, tata e baron. Cît despre noi, sîntem un ambițios, ne-am aliat cu familia de Beauséant, dar umblăm pe jos; vrem să ne îmbogățim, dar n-avem nici un ban; mîncăm mizerabilele tocane ale doamnei Vauquer, dar ne plac strălucitele mese care se dau în foburgul Saint-Germain; dormim într-un pat prăpădit, dar vrem să avem un palat! N-am să te dojenesc pentru ceea ce vrei să ai. Nu oricine se naște ambițios, sufletele! Întreabă-le pe femei ce fel de oameni caută, și îți vor răspunde că pe cei ambițioși. Ambițioșii au șalele mai puternice, sîngele — mai bogat în fier, inima — mai caldă decît ceilalți oameni. Și femeia se simte așa de fericită și așa de frumoasă în clipele în care e tare, încît dintre toți oamenii îl alege pe cel care are o forță uriașă, înfruntînd chiar primejdia de-a fi zdrobită de el. Am făcut acest inventar al năzuințelor dumitale ca să-ți pot pune probleme. Problema aceasta iat-o. Ni-e o foame de lup; avem niște colțișori tare ascuțiți; cum facem ca să avem ce băga în oală? Mai întîi avem să mîncăm Codul, ceea ce nu-î tocmai plăcut și nici nu duce la nimic; dar așa trebuie. Fie. O să ne facem avocat ca să ajungem președinte de curte cu juri și să vîrîm în pușcări pe niște bieți pîrliți care prețuiesc mai mult decît noi, punîndu-le pe umăr inițialele T. F.² și do-

¹ Joc de cuvinte intraductibil: *terre*=pămînt, *terrines* = bîrdacă, ceaun de pămînt.

² *Travail forcé* — muncă silnică.

vedind astfel celor bogați că pot să doarmă în deplină liniște. Nu-i o treabă tocmai nostimă, și apoi, ține mult. Întii, doi ani de așteptare la Paris, doi ani în care ne uităm cu jind la toate zaharicalele după care ne lasă gura apă. E obositor să poftesti neconținut și să nu te sature niciodată. Dacă ai fi un gălbejit și dacă ai avea fire de moluscă, n-ai avea de ce să te temi; dar sîngele nostru e fierbinte ca al leului și avem o asemenea poftă, încît din pricina ei am fi în stare să facem douăzeci de nerozii pe zi. Așadar, supliciul acesta, cel mai cumplit din cîte vedem în infernul bunului Dumnezeu, te va doborî. Să spunem că vei fi cuminte, că vei bea lapte și vei face elegii; în cazul acesta, inimos cum ești, după un lung șir de nervi și de lipsuri, care chiar și pe un cîine l-ar face să turbeze, va trebui să începi ca substitut al unui caraghios oarecare, în cine știe ce fundătură de provincie, unde stăpînirea îți va arunca o leafă de o mie de franci pe an cum arunci o strachină de fiertură unui zăvod de măcelărie. Latră după toți hoții, pledează pentru bogătani, mîină la ghilotină oameni de inimă! Omu dumneavoastră! Dacă n-ai neamuri la Ierusalim, putrezești într-un tribunal de provincie. Tocmai bine pe la treizeci de ani ai să ajungi judecător cu o mie două sute de franci pe an, dacă între timp nu-ți vei fi aruncat roba la gunoi. Pe la patruzeci de ani ai să te însori cu vreo fată de morar, cu un venit de — hai să zicem — șase mii de livre pe an. Mulțumesc! Dacă ai avea proptele ai ajunge procuror la treizeci de ani cu leafă de o mie de taleri și ai lua de nevastă pe fata primarului. Dacă mai faci și cîteva mărunte acte de lichelism politic, cum ar fi de pildă

să citești pe un buletin Villèle în loc de Manuel¹ (nume care rimează și, deci, nu-ți pricinuiesc frământări de conștiință), ajungi procuror general la patruzeci de ani și poți pune mâna pe un mandat de deputat. Trebuie să mai ții seama, dragă băiete, că în acest răstimp ne-am cam ferfenițit mica noastră conștiință, că vreme de douăzeci de ani am trecut prin atâtea necazuri, prin atâtea tainice suferințe și că surioarele noastre au rămas fete bătrâne. Pe deasupra, am onoarea să-ți atrag luarea-aminte că în toată Franța nu sînt decît douăzeci de procurori generali și că sînteți vreo douăzeci de mii de aspiranți la acest grad, printre care se află destui caraghioși care ar fi în stare să-și vîndă familia ca să salte cu o treaptă mai sus. Dacă ți-e silă de meseria asta, hai să căutăm alta. Baronul de Rastignac vrea poate să intre în avocatură? Frumușică socoteală! O să te chinuiești vreo zece ani, o să cheltuiești în fiecare lună o mie de franci, o să-ți faci o bibliotecă, un cabinet de notariat, o să umbli prin lumea bună, o să te ploconești în fața celor de la care poți ciupi un proces, o să gonești prin tot Palatul de Justiție pînă ți-o ieși limba de-un cot. Dacă din meseria asta te-ai putea pricopsi, n-aș zice nu. Dar găsește-mi, rogu-te, în tot Parisul cinci avocați care la vîrsta de cincizeci de ani să cîștige cincizeci de mii de franci pe an! Haida-de! Mai degrabă m-aș face tîlhar la drumul mare decît să-mi terfelesc sufletul în felul acesta. Și apoi, de unde să luăm banii? Chestia nu-i tocmai veselă. Ar mai fi o cale: o

¹ Joseph, conte de Villèle, era sub Restaurație șeful ultraregaliștilor; Jacques-Antoine Manuel era deputat liberal, opoziționist. A citi deci pe un buletin Villèle în loc de Manuel înseamnă a favoriza extrema dreaptă.

femeie cu zestre. Vrei să te însori ? Asta înseamnă să-ți agăți o piatră de gît. Și pe urmă, dacă te însori pentru bani, ce mai rămîne din onoarea, din noblețea noastră ? Mai bine ridică-te dintru început împotriva orînduirilor omenești. N-ar fi nimic să te tîrăști ca un șarpe dinaintea unei femei, să-i lingi picioarele maică-si, să te bălăcești în josnicie mai rău decît o scroafă, îh ! N-ăr fi nimic, dacă cel puțin ai izbuti să fii fericit. Dar lîngă o femeie pe care o vei lua în condițiile acestea vei avea soarta nenorocită a pietrelor de canal, peste care trec toate murdăriile. Mai bine să te războiești cu bărbații decît cu nevasta. Ai ajuns la răscrucea vieții, tinere. Alege-ți calea. Ai și ales-o : ai fost la verișoara noastră, doamna de Beauséant, și acolo ai adulmecat luxul. Ai fost la doamna de Restaud, fata lui moș Goriot, și ai adulmecat pariziana. În ziua aceea, cînd te-ai în-tors, îți erau scrise în frunte cuvintele pe care le-am citit dintr-o dată : *Cît mai sus ! cît mai sus*, cu orice preț. Bravo, mi-am spus, ștregarul ăsta-mi place. Ai avut nevoie de bani. De unde să-i iei ? Ai stors la sînge pe surioarele dumitale. Mai toți frații ciupesc cît pot de la surioarele lor. Cei o mie cinci sute de franci ai dumitale, smulși, Dumnezeu știe cum, dintr-un ținut-în care găsești mai degrabă castane decît bani, au să se ducă , unul după altul, ca soldații cînd pornesc după furtișaguri prin livezile oamenilor. Și după asta ce-ai să faci ? Ai să muncești ? Munca, așa cum o înțelegi dumneata în clipa de față, abia poate aduce la bătrînețe un apartament în casa măicuței Vauquer unui flăcău de vîrtoșia lui Poirer. Cinci-zeci de mii de tineri care se află, toți, în situația dumitale își propun să rezolve problema unei grab-

nice îmbogățiri. Dumneata ești unul dintre acești cincizeci de mii. Gîndește-te ce străduințe va trebui să depui și cît de înverșunată va fi lupta. Vă veți mîncă unii pe alții, ca păianjenii închiși într-o oală, din pricină că nu se găsesc cincizeci de mii de slujbe bune. Știi cum își croiesc oamenii drum aici la Paris ? Ori prin strălucirea geniului, ori prin iscusința corupției. În această mulțime de oameni, trebuie să răzbați ca o ghiulea de tun sau să te strecoari pe sub ascuns, ca și ciurma. Cîstea nu slujește la nimic. Oamenii se pleacă sub puterea geniului, îl urăsc, încearcă să-l defaime, pentru că geniul ia ce i se cuvine și nu împarte cu nimeni ; dacă însă stăruie, oamenii se pleacă în fața lui ; pe scurt, îl adoră în genunchi dacă n-au putut să-l îngroape în noroi. Dar talentele sînt rare ; corupția este în floare. Corupția este astfel arma mediocrității, care se revarsă din belșug, și pretutindeni îi vei simți ascuțișul. Vei vedea femei ai căror bărbați au o leafă de șase mii de franci pe an și care cheltuiesc numai pentru îmbrăcăminte peste zece mii de franci. Vei vedea slujbași cu o mie două sute de franci pe an cumpărînd pămînt. Vei vedea femei prostituîndu-se ca să poată ieși la plimbare în trăsura feciorului unui *pătr* al Franței ¹, care are dreptul să gonească la cursele de la Longchamps pe aleea din mijloc. L-ai văzut pe acest biet nătărău, moș Goriot, silit să plătească polița girată de fie-sa, al cărei bărbat are un venit anual de cincizeci de mii de franci. Te desfid să faci doi pași în Paris fără să dai de cele mai infernale uneltiri. Aș fi în stare să-mi

¹ Membru al Camerei aristocraților, numită *la Chambre des pairs*, care a funcționat în Franța de la 1814 pînă la 1848.

pun capul, contra unui firicel de salată din stratul acesta, că vei intra în cel mai cumplit viespar cu cea dintâi femeie care îți va plăcea, chiar dacă va fi bogată, frumoasă și tânără. Toate sînt în conflict cu legea, toate sînt în război cu bărbații lor, în toate privințele. N-aș mai isprăvi niciodată dacă aș sta să-ți lămuresc toate tîrgurile care se fac pentru amanți, pentru rochii, pentru copii, pentru cheltuiala casei sau pentru vanitate, rareori din virtute, crede-mă. De aceea omul cinstit este inamicul tuturor. Dar ce socoți că este un om cinstit ? La Paris, om cinstit este cel care tace și refuză să ia parte la împărțeala generală. Nu-ți vorbesc de acei bieți sclavi care pretutindeni fac toată treaba fără să fie niciodată răsplătiți pentru munca lor și pe care ei îi numesc frăția jerpeliților lui Dumnezeu. Fără îndoială, în lumea lor virtutea înflorește în toată minunata ei prostie, dar tot acolo s-a așezat și mizeria. Văd de pe acum schima pe care ar face-o acești oameni de ispravă dacă Dumnezeu ne-ar face proasta glumă de a lipsi de la judecata de apoi. Așadar, dacă vrei să te îmbogățești degrabă, trebuie ori să fii bogat dinainte, ori să te arăți ca atare. Ca să te înavuțești trebuie să dai lovituri mari ; altminteri, joci cu țiriita — și atunci, să fii sănătos, tinere ! Dacă în cele o sută de profesii pe care le poți face se întîmplă ca zece oameni să ajungă repede la țintă, lumea spune că sînt hoți. Nu-ți rămîne decît să tragi concluzia. Ți-am înfățișat viața așa cum este. Nu e mai frumoasă decît o kuhne, duhnește la fel și nu poți găti mîncare fără să te murdărești pe mîini. Învață doar să ieși cu fața curată. La asta se reduce toată morala vremii noastre. Dacă îți vorbesc așa despre lume, este pentru că ea însăși

mi-a dat acest drept : o cunosc. Socoți, poate, că o învinuiesc ? Nicidecum. Totdeauna a fost așa. Moralistii n-au s-o poată schimba niciodată. Omul este o ființă imperfectă. Uneori însă este mai mult sau mai puțin ipocrit. Atunci nerozii spun despre el că este sau că nu este cinstit. Nu învinuiesc pe bogătași și nu apăr poporul : omul de sus, omul de jos, omul de mijloc — toți sînt la fel. În toată această cireadă de boi găsești dintr-un milion de exemplare zece viteji care se ridică deasupra tuturor lucrurilor și chiar deasupra legilor. Printre ei mă număr și eu. Dacă ești un om cu adevărat superior, du-te drept la țintă și cu fruntea sus. Dar va trebui să te lupți cu pizma, cu defăimarea, cu mediocritatea, cu întreaga lume. Napoleon a dat peste un ministru de război pe care-l chema Aubry¹ și care era cît p-aci să-l trimită în surghiun. Pipăie-te pe toate părțile. Cercetează-te dacă ești în stare să te scoli în fiecare zi mai dîrz decît în ajun. În această situație, am să-ți fac o propunere pe care nimeni n-ar respinge-o. Ascultă cu luare-aminte. Eu, vezi dumneata, am o idee. Ideea mea este să duc o viață patriarhală pe un vast domeniu, de vreo sută de mii de pogoane, undeva în Statele Unite, prin sud. Vreau să mă fac plantator, să am sclavi, să cîștig cîteva bune milioane, vînzînd boi, tutun, lemne, să trăiesc ca un împărat, făcîndu-mi toate poftele și ducînd un trai pe care nici nu-l poți concepe aici, unde oamenii stau înfundați în vizuinele
• astea de cărămidă. Eu sînt un mare poet. Dar poeziile mele nu le scriu ; ele devin fapte și simțiri.

¹ E vorba probabil de François Aubry (1750—1802) fost membru în Comitetul salvării publice, care a avut înalte funcții militare și care a sîrșit deportat la Cayenne.

În clipa de față am cincizeci de mii de franci, cu care n-aș putea să cumpăr decît patruzeci de negri. Îmi trebuie două sute de mii ca să am două sute de negri și să-mi pot împlini dorința de-a trăi patriarhal. Negrii aceștia, vezi dumneata, sînt ca niște copii care-ți vin de-a gata : faci cu ei ce poțesteți, fără ca un procuror cîrcotaș să-ți ceară socoteală. Cu acest capital negru voi avea în zece ani trei sau patru milioane. Dacă izbutesc, nimeni nu mă va întreba „Cine ești ?“. Voi fi domnul Patru Milioane, cetățean al Statelor Unite. Voi avea cincizeci de ani, nu voi fi încă hodorogit și-mi voi petrece zilele așa cum mi-o trăsni prin cap. În două cuvinte, dacă îți dau o zestre de un milion îmi dai două sute de mii de franci ? Un comision de douăzeci la sută, ha ? E prea mult ? Ai să cîștigi dragostea femeiuștii dumitale. După nuntă, vreme de cincisprezece zile te vei arăta tulburat, chinuit de remușcări, mîhnit. Apoi, într-o noapte, după oarecare nazuri, între două îmbrățișări, spunîndu-i „dragostea mea !“, îi vei mărturisi că ai niște datorii care se ridică la două sute de mii de franci. Comedia asta o joacă în fiecare zi tinerii cei mai distinși. O femeie tînără are totdeauna punga deschisă pentru cel care i-a cucerit inima. Crezi că din treaba asta ai să rămîi păgubit ? Nu. Vei găsi mijlocul să recîștigi cei două sute de mii de franci într-o afacere oarecare. Cu banii și cu inteligența dumitale, ai să aduni averea pe care o vei dori. *Ergo*¹, după un răstimp de șase luni veți fi fericiți și dumneata, și femeia vrednică de iubirea dumitale, și tătucul Vautrin, fără să mai vorbim de fericirea familiei dumitale, care iarna își suflă-n pumni, pentru că n-au cu ce face focul în sobă. Nu

¹ Cuvînt latinesc — așadar, prin urmare (n.r.).

te mira nici de ceea ce-ți propun, nici de ceea ce-ți cer ! Din șazeci de căsătorii strălucite care se fac la Paris, patruzeci și șapte dau loc la tirguri de felul acesta. Camera notarilor a silit pe domnul...

— Și ce trebuie să fac ? întrebă cu lăcomie Eugène.

— Aproape nimic, răspunse Vautrin neputîndu-și stăpîni o tresărire de bucurie, asemenea strigătului înăbușit al pescarului în clipa cînd simte că peștele s-a prins în cîrligul undiței. Ascultă-mă cu luare-aminte ! Inima unei biete fete nenorocite și sărace este ca un burete lacom să se îmbibe de iubire, ca un burete uscat care se umflă de îndată ce simte un strop de simțire. A face curte unei fete care trăiește în singurătate, deznădejde și sărăcie și care nici nu bănuiește ce noroc o așteaptă, drace ! asta înseamnă să ai chintă și paisprezece la mîină, înseamnă să știi dinainte numerele cîștigătoare la loterie, înseamnă să joci la Bursă cunoscînd știrile care au să vină. Clădești pe piloni solizi o căsătorie indestructibilă. După aceea, oricîte milioane i-ar veni acestei fete, ea ți le va pune pe toate la picioare, ca pe niște pietricele. „Ia-le, iubitul meu ! Ia-le, Adolf ! Ia-le, Alfred ! Ia-le, Eugène !“ va spune fata, dacă Adolf, Alfred sau Eugène au avut înțelepciunea să se sacrifice pentru ea. Prin sacrificiu înțeleg să-ți vinzi o haină veche ca să mergeți împreună la restaurantul „Cadran bleu“ și să mîncăți pateuri cu ciuperci, iar de acolo să vă duceți seara la teatrul Ambigu-Comique. Sau să-ți pui ceasornicul amanet la muntele de pietate ca să-i cumperi un șal. Nu vorbesc de mîzgălelile amoroase și nici de mofăturile la care țin atîtea femei, ca de pildă cînd

ești departe de ele să arunci pe scrisoarea de dragoste câteva picături de apă în chip de lacrimi : am impresia că dumneata cunoști foarte bine graiul inimii. Parisul, vezi dumneata, este ca o pădure din Lumea Nouă, în care se agită douăzeci de triburi sălbatice — illinoi și huroni, — trăind din produsul pe care îl dau diferitele clase sociale ; iar dumneata ești un vânător de milioane. Ca să pui mîna pe ele te folosești de capcane, de țivlitori, de momeli. Unii vînează zestre, alții — mezaturi. Unii pescuiesc conștiințe, ceilalți își vînd clienții, legați cobză. Cel care se întoarce cu tolba plină este salutat, sărbătorit, primit în societatea bună. Să fim drepți cu acest pămînt atît de primitiv ; aici ai de-a face cu cel mai îngăduitor oraș din lume. În vreme ce mîndrele aristocrații din toate capitalele Europei resping din rîndurile lor pe un milionar infam, Parisul îl primește cu brațele deschise, aleargă la serbările lui, șade la masa lui și ciocnește cu infamia lui.

— Dar unde să găsesc o asemenea fată ? întrebă Eugène.

— E de pe acum a dumitale, o ai în față !

— Domnișoara Victorine ?

— Chiar ea !

— În ce fel ?

— S-a și îndrăgostit de dumneata micuța dumitale baroană de Rastignac !

— Dar n-are un ban, urmă Eugène cuprins de mirare.

— Ah, iată-ne în sfîrșit aici ! Încă două cuvinte, zise Vautrin, și vom fi pe deplin lămuriți. Taica Taillefer este un bătrîn ticălos care, pare-se, și-a ucis un prieten în timpul Revoluției. E unul dintre îndrăzneții care-mi plac mie, pentru gîndirea lor

independentă. E bancher, principal asociat în firma „Frédéric Taillefer et Comp.". Are un singur fiu cărui vrea să-i lase tot ce are, păgubind astfel pe Victorine. Nedreptățile de felul acesta nu-mi plac. Eu semăn cu Don Quijote : apăr pe cel slab împotriva celui tare. Dacă prin voința Celui-de-sus Taillefer ar rămîne fără acest fiu, el și-ar relua fata, pentru că vrea să aibă un moștenitor oarecare — prostie care este în firea oamenilor — căci nu mai poate avea copii de-aici încolo, după cum știu prea bine. Cu blîndețea și drăgălășenia ei, Victorine va izbuti îndată să-l atragă pe tată-său, iar după aceea îl va face să se-nvîrtă ca un titirez, sub biciul iubirii ! Pe de altă parte, ea va fi prea simțitoare la dragostea dumitale ca să te poată uita, așa că o vei lua de nevastă. Cît despre mine, iau asupra-mi rolul pronieii cerești și-l voi face pe Dumnezeu să voiască. Am un prieten cărui m-am devotat, un colonel din armata Loirei, care acum face parte din garda regală. Ascultîndu-mi sfaturile, s-a făcut ultraregalist : nu face parte dintre imbeciliile care țin la opiniile lor. Dacă ar fi să-ți mai dau vreo povață, îngerașule, ți-aș da-o pe aceasta : nu cumva să-ți prețuiești opiniile mai mult decît vorbele. Cînd ți le-o cere cineva, vinde-le pe loc. Cine se laudă că nu și-a schimbat niciodată părerea își ia sarcina de a umbla toată viața în linie dreaptă și este un nerod care crede în infailibilitate. Nu există principii, există numai evenimente ; nu există legi, există numai împrejurări : omul superior merge laolaltă cu evenimentele și împrejurările, ca să le poată cîrmui. Dacă ar exista principii și legi fixe, popoarele nu le-ar schimba cum schimbăm noi cămășile. Individul nu este obligat să fie mai înțelept decît în-

treaga nație. Omul care a adus Franței cele mai puține servicii este un fetiș venerat, pentru că toată viața a mers cu cei de stînga și e bun cel mult de pus la Conservator¹, între mașini, cu eticheta La Fayette². În același timp, prințul, asupra căruia fiecare își aruncă piatra și care disprețuiește îndeajuns omenirea ca să-i scuie în față toate jurămintele pe care i le cere, a împiedicat împărțirea Franței la Congresul de la Viena³: îi dătorăm lauri, dar îl acoperim cu noroi. Treburile astea le cunosc prea bine! Cunosc tainele atîtor oameni! De ajuns. Voi rămîne și eu neclintit în opinia mea numai în ziua cînd voi găsi trei capete care să gîndească la fel în privința aplicării unui principiu, dar pînă atunci pot să aștept mult și bine! Nu poți găsi nici chiar în tribunale trei judecători care să aibă aceeași părere asupra unui articol de lege. Dar să mă întorc la omul meu. Ar fi în stare să-l răstignească a doua oară pe Isus, dacă i-aș spune s-o facă. Cînd tătucul Vautrin îi va sufla o singură vorbă, îndată va căuta pricină acelui caraghios care nu-i trimite soră-si nici măcar un franc și...

¹ Conservatorul de arte și meserii, întemeiat la Paris în 1794 pentru învățămîntul artelor și științelor aplicate.

² *Marie-Joseph*, marchiz de La Fayette (1757—1834), general și om politic francez, care a luat parte la războiul de independență din America de Nord (1775) și la revoluțiile burgheze din Franța din anii 1789 și 1830. Deși în Franța în timpul Restaurației poziția lui de regalist liberal era echivocă și depășită, el rămăsese totuși un fel de simbol al politicii de stînga, dar un simbol inoperant. De aceea Vautrin îl trece printre obiectele de la Conservatorul (școala) de arte și meserii.

³ Aluzie la Talleyrand, prinț de Benevent, ministru al afacerilor externe sub Directorat, Consulat și Imperiu. Raliindu-se la Restaurația Burbonilor, a jucat un rol important în Congresul de la Viena din 1814.

Vautrin se ridică, se așează în poziție de apărare și, schițînd mișcarea unui maestru de scrimă care atacă, adăugă :

— ...și la cimitir cu el !

— Ce grozăvie ! strigă Eugène. Ai glumit ; nu-î așa, domnule Vautrin ?

— La-la-la, liniștește-te, urmă Vautrin. Nu fi copil. Sau, dacă asta te poate înveseli, mînie-te, înfurie-te ! Spune-mi că sînt un nemernic, un scelerat, un ticălos, un bandit, dar să nu-mi spui nici escroc, nici spion ! Haide, trage-ți salva de ocări. Te iert, e așa de firesc la vîrsta dumitale ! Am fost și eu ca dumneata. Numai că e nevoie și de chibzuință. Va veni o zi cînd vei săvîrși fapte și mai rele. Te vei duce să faci curte unei femei și vei primi bani de la ea. Te-ai gîndit la asta ? întrebă Vautrin. Pentru că, altfel, cum ai să izbutești în viață dacă nu-ți vei vinde dragostea ? Virtutea, dragul meu student, nu poate fi împărțită în felii. Virtutea este sau nu este. Ni se spune să ne căim de greșelile noastre. Frumușică treabă : te speli de o crimă printr-un act de căință ! Seducînd o femeie ca să ajungi pe cutare treaptă a scării sociale, vîrînd zîzanie între copiii unei familii, în sfîrșit, săvîrșind toate ticăloșiile care se practică — în taină sau altfel — pentru a-ți împlini o plăcere ori un interes personal, socoți, poate, că acestea sînt acte de credință, de speranță și de caritate ? De ce se dau două luni de închisoare unui dandy care într-o noapte șterpelește jumătate din averea unui copil și de ce ocna unui biet pîrlit care fură o hîrtie de o mie de franci, cu circumstanțe agravante ? Astea-s legile dumneavoastră. Nu există în ele un singur articol care să nu fie de-a dreptul absurd. Un om cu mănuși și cu vorba

meșteșugită săvârșește asasinate în care singele nu se varsă, ci se dăruiește ; un asasin deschide o ușă cu un șperaclu : două isprăvi de noapte ! Între ceea ce-ți propun eu și ceea ce-ai să faci dumneata singur într-o zi, nu lipsește decît singele. Crezi că există un lucru neclintit în lumea asta ! Disprețuiește deci oamenii și caută ochiurile prin care poți să ieși din rețeaua Codului. Taina marilor averi, a căror obîrșie nu se cunoaște, este o crimă care a fost uitată, pentru că a fost săvîrșită după toate regulile artei.

— Destul, domnule ! Nu vreau să mai ascult nici un cuvînt. Mă faci să mă îndoiesc de mine însumi. În clipa asta, singura mea știință este simțirea.

— Voia dumitale, frumusele. Te credeam mai tare, răspunse Vautrin. N-am să-ți mai spun nimic. Un ultim cuvînt numai.

Se uită țintă la student.

— Îmi cunoști secretul.

— Un tînăr care te respinge va ști să-l uite.

— Ai grăit frumos, mi-a plăcut. Altul, vezi dumneata, ar fi mai puțin scrupulos. Adu-ți aminte de ceea ce vreau să fac pentru dumneata. Îți dau cincisprezece zile de gîndire. Fără tocmeală.

„Ce minte ageră are omul acesta ! gîndi Rastignac uitînduse după Vautrin, care plecase liniștit, cu bastonul sub braț. Mi-a spus verde ceea ce doamna de Beauséant îmi spusese cu atîtea ocoluri. Mi-a sfîșiat inima cu gheare de oțel. De ce vreau să răzbat la doamna de Nucingen ? Vautrin mi-a ghicit motivele cînd eu însumi abia le concepusem. În două cuvinte, acest brigand mi-a spus despre virtute mai mult decît îmi spusese atîția oameni și atîtea cărți. Dacă virtutea nu îngăduie capitulări, înseamnă oare că mi-am jefuit surorile ?“

se întrebă Eugène zvîrlind săculețele cu bani pe masă.

Se așază pe un scaun și rămase cufundat într-o amețitoare meditație.

„Să rămii credincios virtuții, ce sublim martiriu ! Haida-de ! Toată lumea crede în virtute ; dar cîți sînt virtuoși ? Popoarele și-au făcut un idol din libertate ; dar din toate popoarele pămîntului este vreunul cu adevărat liber ? Tinerețea mea este încă senină, ca un cer fără nori : a vrea să ajungi la mărire și la bogăție nu înseamnă însă a te hotări să minți, să-ți încovoi spinarea, să te tîrăști, să te ridici iarăși, să lingusești, să te prefaci ? Nu înseamnă să consimți a fi valetul celor care au mințit, care și-au încovoiat spinarea, care s-au tîrît ? Înainte de-a ajunge complicele lor, trebuie să fii sluga lor. Ei bine, nu. Vreau să muncesc cu noblețe, cu sfințenie. Vreau să muncesc zi și noapte și să nu-mi dătoresc bogăția decît muncii mele. Va fi cea mai înceată îmbogățire, dar voi putea dormi liniștit. Ce poate fi mai minunat decît să-ți contempli viața și s-o găsești curată ca un crin ? Eu și viața sîntem ca un tînăr și logodnica lui. Vautrin mi-a deschis ochii asupra celor ce se întîmplă într-o căsătorie după zece ani. Drace, simt că-mi pierd capul. Nu vreau să mă mai gîndesc la nimic. Inima este un bun călăuz.“

Eugène fu smuls din visarea lui de glasul butucănoasei Silvia, care-i spuse că a venit croitorul, și el îl întîmpină ținînd în mînă cele două săculețe cu bani, lucru care nu-l supără de fel. După ce încercă haina de seară, îmbracă noul costum de dimineață, care îl schimba cu desăvîrșire.

— Acum sînt deopotrivă cu domnul de Trailles. În sfîrșit, mă înfățișez și eu ca un gentilom.

— Domnule, spuse moș Goriot intrînd în odaia lui Eugène, m-ai întreat dacă știu în ce case merge doamna de Nucingen.

— Da.

— Ei bine, luna viitoare se duce la balul mareșalului Carigliano. Dacă te vei putea duce și dumneata, îmi vei spune cum au petrecut cele două fete ale mele, cum erau îmbrăcate — în sfîrșit, totul.

— De unde ai aflat, bunul meu moș Goriot ? îl întrebă Eugène poftindu-l să șadă la gura sobei.

— Mi-a spus camerista ei. De la Thérèse și Constance aflu tot ce fac, răspunse el cu voioșie.

Bătrînul părea un amant încă destul de tînăr ca să se poată bucura de o stratagemă care îl pune în legătură cu iubita lui fără știrea ei.

— Eh, dumneata ai să le poți vedea ! spuse el, mărturisind naiv o dureroasă invidie.

— Nu știu, răspunse Eugène. Am să mă duc la doamna de Beauséant, ca s-o întreb dacă poate să mă prezinte nevestei mareșalului.

Eugène se gîdea cu o lăuntrică bucurie că de data aceasta se va înfățișa la vicontesă bine îmbrăcat, așa cum va fi totdeauna de aci încolo. Ceea ce moraliștii numesc abisurile inimii ome-nești sînt numai înșelătoarele gînduri, nestăpînite tresăriri ale interesului personal. Toate acele pepireții care prilejuiesc atîta vorbărie, toate acele repezi schimbări sînt numai chibzuințe care au un singur scop : să ne bucurăm cît mai mult de viață. Văzîndu-se îmbrăcat, bine înmănușat, bine încălțat, Rastignac uită virtuoasa lui hotărîre. Cînd trece de partea nedreptății, tinerețea nu are curajul să se uite în oglinda conștiinței, pe cînd maturitatea se privește cu toată luarea-aminte : în asta e toată deosebirea dintre cele două faze ale vieții.

De cîteva zile, cei doi vecini, Eugène și moș Goriot, legaseră bună prietenie. Această tainică amiție a lor pornea din aceleași pricini sufletești din care izvorîse nepotrivirea de simțăminte dintre Vautrin și student. Dacă un filozof îndrăzneț ar vrea să cerceteze efectele simțirilor noastre asupra lumii fizice, el ar găsi fără îndoială nenumărate dovezi ale materialității lor în raporturile pe care le creează între noi și animale. Nici un fizionomist nu poate ghici un caracter cu repeziciunea cu care orice ciine își dă seama dacă un necunoscut îl iubește sau nu. *Impreunarea atomilor*, expresie care a ajuns un fel de zicală de care se slujește oricine, constituie unul din acele fapte ce rămîn în vorbirea popoarelor ca să dezmință năvingiile filozofice de care se ocupă cei cărora le place să cearnă rămășițele cuvintelor primitive. Deodată, te simți iubit. Simțămîntul acesta răzbate prin spații și se întipărește în toate lucrurile. O scrisoare este un suflet; este un atît de credincios ecou al vocii care vorbește, încît firile gingașe o socot una dintre cele mai de preț comori ale iubirii. Prin sentimentele lui necugelte, moș Goriot se ridicase pînă la acel sublim la care se înalță neamul ciinilor, așa încît el adulumcase mila plină de înțelegere, bunătatea plină de prețuire și tinereasca simpatie pe care studentul i le purta în adîncul sufletului său. Această prietenie, care abia se înfiripa, nu dăduse totuși loc la nici o mărturisire. Dacă Eugène își arătase dorința de a o vedea pe doamna de Nucingen, nu o făcuse cu gîndul că bătrînul l-ar fi putut introduce în casa ei, ci numai cu nădejdea că vreo indiscreție de-a lui i-ar putea fi de folos. Iar moș Goriot nu-i vorbise despre fetele lui mai mult decît ceea ce-și îngăduise să spună de față cu

toți ceilalți în ziua cînd ele veniseră să-l vadă la pensiune.

— Dragă domnule, îi spusese bătrînul a doua zi, cum ai putut să crezi că doamna de Restaud s-ar fi supărat pe dumneata pentru că ai rostit numele meu ? Amîndouă fetele mă iubesc mult. Sînt un tată fericit. Numai că cei doi gineri s-au purtat rău cu mine. N-am vrut să le fac pe cele două ființe, care-mi sînt atît de scumpe, să sufere din pricina neînțelegerilor mele cu bărbații lor și am preferat să le văd în ascuns. Această taină îmi dă nenumărate bucurii, pe care ceilalți părinți, cei care pot să-și vadă fetele oricînd vor, nu le vor înțelege niciodată. Eu nu-mi pot vedea fetele, înțelege ? Și atunci cînd vremea e frumoasă, mă duc la Champs-Élysées, după ce mai întîi întreb pe cele două cameriste dacă fetele ies în ziua aceea la plimbare. Le aștept în marginea aleii ; cînd văd trăsurile apropiindu-se, îmi bate inima ; le admir în toaletele lor ; iar ele îmi aruncă în treacăt un suris, care îmi învăluie în aur întreaga priveliște, ca și cînd s-ar fi revărsat asupra-i razele unui soare minunat. Și pentru că ele trebuie să se întoarcă, rămîn pe loc. Le mai văd o dată ! Aerul le-a priit, au obrazii trandafirii. Aud în preajmă un glas : „Ce frumoasă femeie !“, și asta îmi umple inima de bucurie. Nu este sînge din sîngele meu ? Iubesc pînă și caii care le poartă și aș vrea să fiu cățelușul care stă pe genunchii lor. Plăcerile lor sînt toată viața mea. Fiecare iubeste în felul lui. Iubirea mea nu supără pe nimeni. Atunci, de ce nu-mi dau pace oamenii ? În felul meu, sînt fericit. Calc vreo lege dacă mă duc să-mi văd fetele seara, cînd pleacă de-acasă ca să se ducă la bal ? Și cît sufăr dacă ajung prea tîrziu

și mi se spune : „Doamna a plecat“ ! O dată, ca s-o văd pe Nasie, am așteptat pînă la ceasul trei dinsepre ziuă, pentru că n-o văzusem de două zile. Era cît pe ce să mor de bucurie ! Dacă ți se întîmplă să vorbești despre mine, să nu spui, rogu-te, decît un singur lucru : cît de bune sînt fetele cu mine. Vor să mă copleșească cu tot felul de daruri, dar mă împotrivesc, spunîndu-le : „Țineți-vă banii ! Ce vreți să fac eu cu lucrurile astea ? Mie nu-mi trebuie nimic.“ Într-adevăr, dragă domnule, ce sînt eu ? Un cadavru fără nici o însemnătate, al cărui suflet este pretutindeni unde se află fetele mele. După ce vei vedea pe doamna de Nucingen, ai să-mi spui care dintre ele ți se pare mai frumoasă, zise bătrînul după un răstimp de tăcere, văzînd că Eugène se pregătea să plece la Tuilleries, ca să facă o plimbare pînă la ceasul cînd putea să se înfățișeze la doamna de Beauséant.

Această plimbare îi fu fatală. Cîteva femei se uitară îndelung la el. Era așa de frumos, așa de tînăr și de o eleganță atît de aleasă ! Văzîndu-se privit aproape cu admirație, nu se gîndi de fel la surorile și la mătușa lui, căroră le luase cel din urmă ban, nici la tot ceea ce, cu o clipă mai înainte, respinsese cu atîta silă în numele virtuții. Trecuse în zbor deasupra lui demonul care atît de ușor poate fi luat drept înger, acel Satan cu aripile scîldate în atîtea culori, care seamănă rubine, care își aruncă săgețile de aur pe frontoanele palatelor, care îmbujorează obrajii femeilor și îmbracă într-o neroadă strălucire tronurile, atît de simple la obîrșia lor. Îl auzise glăsuind pe zeul acelei sforăitoare vanități, a cărei hîrîială ni se pare simbolul puterii. Cuvîntul lui Vautrin, oricît de cinic ar fi fost, se înfipsea în inima lui

cum se întipărește în amintirea unei fecioare mîrșavul chip al bătrînei neguțătoarese de vechituri, care i-a spus : „Ai putea să ai valuri de aur și de iubire !“ După ce se plimbă agale, către ceasul cinci, Eugène se duse la doamna de Beauséant, unde primi una din acele cumplite lovituri împotriva cărora sufletele tinere nu pot lupta. Pînă atunci, vicontesa se arătase față de el plină de aceea politicoasă blîndețe, de aceea dulce grație pe care o dă educația aristocratică și care nu este desăvîrșită decît dacă izvorăște din inimă.

De data aceasta, cînd intră, doamna de Beauséant avu o mișcare iute și-i spuse scurt :

— Domnule de Rastignac, mi-e cu neputință să te primesc, cel puțin în clipa aceasta ! N-am vreme...

Pentru un observator — și Rastignac dobîndise în scurtă vreme această însușire — fraza, mișcarea, privirea, mlădierea vocii răsfrîngeau firea și deprinderile castei. Sub mînușa de catifea, el văzu mîna de fier ; sub bunele maniere — egoismul și adevărata personalitate ; sub lustrul de deasupra — lemnul crud. Auzi și el în sfîrșit acel *Noi, Regele*, care, pornind de sub penajele tronului, se sfîrșește sub creasta coifului celui din urmă gentilom. Întemeindu-se pe cuvîntul ei, Eugène se încrezuse cu prea mare ușurință în noblețea femeii. Ca toți nenorociții, el semnase cu bună-credință minunatul pact care îl leagă pe binefăcător de cel îndatorat și al cărui prim articol consacră o desăvîrșită egalitate între sufletele cu adevărat mari. Binefacerea care unește două ființe în una singură este o pasiune cerească tot așa de neînțeleasă, tot așa de rară ca și adevărata iubire. Și una, și cealaltă izvorăsc din nebuna dărnicie a sufletelor

alese. Vrînd cu orice preț să ajungă la balul ducesei de Carigliano, Rastignac înghiți această dezlănțuire de mînie.

— Doamnă, spuse el cu glasul tulburat, n-aș fi venit să vă stînjenesc dacă n-ar fi vorba de un lucru însemnat. Fiți atît de bună și îngăduiți-mi să vă văd mai tîrziu. Voi aștepta.

— Bine, vino să iei masa cu mine, răspunse ea, oarecum stingherită de asprimea cu care-i vorbise ; pentru că într-adevăr era tot așa de bună pe cît era de distinsă.

Deși mișcat de această neașteptată schimbare, Eugène, plecînd de la doamna de Beauséant, își spunea :

„Tirăște-te, rabdă tot. Cum vor fi oare celelalte, dacă într-o clipită cea mai bună dintre femei șterge toate făgăduielile de prietenie pe care ți le-a făcut și te aruncă deoparte, ca pe-un pantof vechi ? Așadar, fiecare pentru sine ? E drept, casa ei nu este o dugheană și e vina mea că am nevoie de sprijinul ei. Trebuie — cum spune Vautrin — să te faci ghiulea de tun.“

Dar aceste amare reflecții se împrăștiară cînd Eugène se gîndi la plăcerea pe care spera s-o aibă luînd masa la vicontesă. Astfel, printr-un fel de fatalitate, cele mai mărunte întîmplări din viața lui se uneau ca să-l împingă pe calea pe care, după cum îi spusese cumplitul sfinx al casei Vauquer, va trebui — ca pe un cîmp de bătaie — să ucidă ca să nu fie ucis și să înșele ca să nu fie înșelat. Va trebui să-și lase la barieră conștiința, sufletul, să-și pună o mască, să-și bată joc de oameni fără nici o milă și, ca în vechea Lacedemonă, să înșface norocul pe furiș, ca să fie vrednic a purta coroana. Cînd se întoarse la vicontesă, Rastignac o găsi de o fermecătoare bunătate, așa cum se arătase

totdeauna față de el. Trecură împreună în sufragerie unde o aștepta viconteles și unde strălucea acel lux care însoțea mesele și care în timpul Restaurației a fost ridicat, după cum se știe, la cel mai înalt grad. Ca mai toți oamenii blazați, domnul de Beauséant nu mai avea nici o altă plăcere decît cea pe care i-o dădea o masă aleasă. În privința mîncării bune, făcea parte din școala lui L'udovic al XVIII-lea și a ducelui D'Escars. Masa vicontelui oferea deci un lux îndoit : al mîncării și al serviciului. Eugène, care mîncă pentru întîia oară într-o casă în care mărirea socială este ereditară, nu avusese pînă atunci prilejul să vadă o asemenea priveliște. Pe atunci moda suprimase supeurile, cu care se sfîrșeau balurile odinioară, pe vremea Imperiului, și la care ofițerii trebuia să-și refacă puterile, în vederea bătăliilor ce-i așteptau atît în țară, cît și peste hotare. Iar Eugène nu luase parte pînă atunci decît la baluri. Dar siguranța de sine, prin care mai tîrziu avea să se remarce în chip strălucit și pe care începea s-o aibă încă de pe acum, îl făcu să nu rămînă într-o înmărmurire de neghiob. Văzînd însă argintăria cizelată și toate nenumăratele meșteșuguri ale unei mese strălucite, care fu servită de la început pînă la sfîrșit fără a se auzi nici cel mai ușor zgomot, lucru pe care Eugène îl admira pentru întîia oară, i-ar fi fost foarte greu unui tînăr cu imaginația înflăcărată să nu prefere această viață de o necurmată eleganță vieții de lipsuri pe care se hotărîse s-o îmbrățișeze în dimineața aceleiași zile. Gîndul îl întoarse pentru o clipă înapoi, la pensiunea în care trăia, și îl cuprinse o groază atît de adîncă, încît își jură că — în ianuarie — va pleca de la doamna Vauquer, ca să se așeze într-o casă curată

și în același timp ca să scape de Vautrin, care-l ținea parcă neconținut de umăr, cu mîna lui puternică. Cînd cugeți la nenumăratele forme gălăgioase sau mute pe care le ia corupția la Paris, orice om de bun-simț se întreabă: ce judecată răătăcită face ca statul să întemeieze în orașul acesta școli și să adune laolaltă atîția tineri. Cum de mai sînt respectate femeile frumoase și cum se face că aurul pe care zarafii îl pun la vedere nu dispăre ca prin farmec din căușele lor? Cînd te gîndești, însă cît de rare sînt crimele și chiar delictele săvîrșite de tineri, cît respect se cuvine să avem pentru acești răbdători Tantal¹ care, războindu-se cu ei înșiși, ies aproape totdeauna biruitori! Dacă cineva l-ar zugrăvi cum se cuvine în lupta lui cu Parisul, bietul student ar fi unul dintre cele mai dramatice subiecte ale civilizației noastre moderne. Doamna de Beauséant se uita zadarnic la Eugène, îmbiindu-l să spună ce avea de spus; el nu voia să înceapă vorba în fața vicontelui.

— Vrei să mă duci astă-seară la Teatrul Italian? îl întreabă vicontesa pe bărbatu-său.

— Cred că nu te îndoiești nici o clipă cîtă plăcere mi-ar face dacă aș putea să-ți dau ascultare, răspunse el cu o curtenie zeflemitoare, care însă pe student îl amăgi. Dar trebuie să mă întîlnesc cu cineva la Teatrul de Varietăți.

„Se întîlnește cu amanta lui“, își spusese vicontesa.

— Așadar, astă-seară nu îl ai pe Adjuda? întrebă vicontele.

¹ *Tantalus* — în mitologia greacă, rege al Lydiei și fiul lui Zeus. Poftind la masă cîțiva zei din Olimp, el le-a servit carnea fiilor săi, pentru care a fost osîndit să fie aruncat în Tartar și supus unor chinuri îngrozitoare (n.r.).

— Nu, răspunse ea cu ciudă.

— Ei bine, dacă ai nevoie cu orice chip de un braț, ia-l pe-al domnului de Rastignac.

Vicontesa se întoarse către Eugène, surizînd.

— Are să fie destul de compromițător pentru dumneata, spuse ea.

— *Francezul iubește primejdia, pentru că în ea găsește gloria*, a spus domnul de Chateaubriand, răspunse Rastignac înclinîndu-se.

Puțin după aceea, plecă împreună cu doamna de Beauséant, într-un cupeu tras de cai iuți. către teatrul la care pe vremea aceea mergea toată înalta societate; iar cînd intră în una din logile din față și văzu că toate lornietele din sală se îndreptau spre el și spre vicontesă, se crezu dintr-o dată într-o lume de vis. Pășea dintr-o încîntare în alta.

— Spuneai că vrei să-mi vorbești, zise doamna de Beauséant. Ah, iată pe doamna de Nucingen în cea de-a treia lojă de lîngă noi. Sora ei și domnul de Trailles sînt în partea cealaltă.

Pe cînd vorbea, vicontesa se uita către loja în care ar fi trebuit să se afle domnișoara de Rochefide, și, văzînd că domnul de Adjuda lipsea, fața îi străluci de bucurie.

— E fermecătoare, zise Eugène după ce se uitase îndelung la doamna de Nucingen.

— Are gene albe.

— Da, dar ce drăguță talie subțirică!

— Are mîini prea mari.

— Ce ochi minunați!

— Are fața lunguiață.

— Dar o față prelungită dă o anume distincție.

— Bine că o are cel puțin pe față! Pentru că, altminteri, vezi te rog cum mînuiește lornionul!

În fiecare mișcare scoate capul Goriot-ul din ea, observă vicontesa, spre marea mirare a lui Eugène.

În adevăr, doamna de Beauséant își plimba lorneta peste întreaga sală, ca și când nici nu s-ar fi uitat la doamna de Nucingen, deși în realitate nu pierdea din ochi nici una din mișcările ei. Era o lume de o minunată distincție. Delphine de Nucingen se simțea destul de măgulită văzînd că tînărul, frumosul, elegantul văr al doamnei de Beauséant nu se uita decît la ea și nu mai vedea pe nimeni în jur.

— Dacă vei continua s-o copleșești cu privirile dumitale, vei stîrni un scandal, domnule de Rastignac. Sărînd în capul oamenilor, așa cum ai început, nu vei ajunge la nimic.

— Scumpa mea verișoară, răspunse Eugène, ai avut bunăvoința să mă ocrotești pînă acum ; dacă vrei să-ți desăvîrșești opera, nu-ți mai cer decît un serviciu, care dumitale nu-ți va da prea multă osteneală, iar mie îmi va fi de mare folos. Iată-mă îndrăgostit !

— Așa degrabă ?

— Da.

— De femeia aceasta ?

— Dorințele mele găsesc oare ascultare în altă parte ? întrebă el aruncînd o privire pătrunzătoare către vară-sa. Doamna ducesă de Carigliano, reluă el după un răstimp de tăcere, e prietenă cu doamna ducesă de Berry. Fii bună și vezi-o, recomandă-mă și pe mine și ia-mă cu dumneata la balul pe care-l dă luni. Voi întîlni acolo pe doamna de Nucingen și voi da cel dintîi asalt.

— Cu plăcere, răspunse ea. Dacă femeia aceasta îți place, treburile dumitale sentimentale vor merge foarte bine. Iată-l pe de Mârsay în loja prințesei

Galathionne. Doamna de Nucingen este supusă unui adevărat supliciu, turbează de furie. Aceasta este cea mai prielnică clipă ca să te apropii de-o femeie, mai ales de femeia unui bancher. Doamnelor acestora de pe șoseaua Antin le place grozav să se răzbune.

— Dar dumneata ce-ai face într-o asemenea împrejurare ?

— Eu ? Aș suferi în tăcere.

În același timp, marchizul de Adjuda tocmai intră în loja doamnei de Beauséant.

— Am dat peste cap treburile pe care le aveam, ca să te pot vedea, zise el, și ți-o spun pentru că nu am făcut nici un sacrificiu.

Strălucirea care se ivi deodată pe chipul vicontesei îl învăță pe Eugène să cunoască de atunci înainte înfățișarea adevăratei iubiri și să n-o confunde niciodată cu prefăcătoriile cochetăriei pariziene. Cuprins de o tăcută admirație pentru vară-sa, se ridică suspinînd și dădu locul său domnului de Adjuda.

„Ce aleasă, ce sublimă faptură este femeia care nutrește o asemenea iubire ! își spuse el. Și omul acesta o va trăda, pentru o păpușă ! Cum poate oare s-o trădeze ?“

Îl cuprinse o copilărească tulburare. Ar fi vrut să cadă la picioarele doamnei de Beauséant, ar fi vrut să fie puternic ca un demon, ca s-o poată lua în sufletul lui, ca vulturul care, smulgînd de pe cîmpie o căpriță albă de la ugerul maică-si, o duce în cuibul său. Se simțea umilit că în acest vast muzeu al frumuseții nu se afla nici un tablou al lui, nu avea nici o amantă.

„O amantă și o situație cvasi-regească, își spunea el, acesta este semnul puterii.“

Și se uită la doamna de Nucingen ca un om jignit de adversarul său. Vicontesa se întoarce către el și, printr-o singură clipire din ochi, îi mulțumi de-o mie de ori pentru atitudinea lui reținută. Actul întâi se sfârșise.

— Cunoști destul de bine pe doamna de Nucingen ca să-i poți prezenta pe domnul de Rastignac ? întrebă ea pe marchizul de Adjuda.

— Dar va fi încântată să-l cunoască pe domnul, răspunse marchizul.

Falnicul portughez se ridică și-l luă de braț pe student, care într-o clipită se găsi în fața doamnei de Nucingen.

— Doamnă baroană, zise marchizul, am cinstea să vă prezint pe cavalerul Eugène de Rastignac, văr cu vicontesa de Beauséant. I-ați făcut o atît de puternică impresie, încît, ca să-l fac deplin fericit, am ținut să-l aduc în fața idolului său.

Aceste cuvinte fură rostite cu un ton glumeț, menit să le învăluie înțelesul oarecum brutal, care însă, înfățișat cu dibăcie, nu displace niciodată unei femei. Doamna de Nucingen surise și-i arătă lui Eugène scaunul bărbatului ei, care ieșise din lojă cu puțin înainte.

— Nu cutez să vă propun a rămîne lângă mine, domnule, îi spuse ea. Cine are fericirea de-a sta alături de doamna de Beauséant nu-și părăsește locul.

— Dar, răspunse Eugène cu glas scăzut, mi se pare, doamnă, că dacă aș vrea să-i fac o plăcere vară-mi ar trebui să rămîn lângă dumneavoastră. Înainte de-a veni domnul marchiz, vară-mea și cu mine tocmai vorbeam despre distincția dumneavoastră, spuse el cu glas tare.

Domnul de Adjuda se retrase.

— Așadar, domnule, rămîneți cu mine ? Vom avea prilejul să ne cunoaștem. Doamna de Restaud îmi stîrnise mai demult cea mai vie dorință de-a vă vedea.

— Atunci, e tare ipocrită, pentru că în realitate a dat poruncă să nu fiu primit.

— Cum asta ?

— Doamnă, voi avea tăria sufletească de-a vă spune motivul ; dar, încredințîndu-vă această taină, cer toată îngăduința dumneavoastră. Sînt vecin cu tatăl dumneavoastră. Nu știam că doamna de Restaud este fata lui. Am avut nechibzuința de-a vorbi despre dînsul, cu toată nevinovăția, supărîndu-i astfel pe sora dumneavoastră și pe bărbatul ei. Doamna ducesă de Langeais și vară-mea au găsit că această apostazie¹ filială este o faptă atît de urită, încît dacă v-aș spune felul cum au judecat-o nici nu v-ar veni să credeți. Cînd le-am povestit scena, au rîs nebunește. Și atunci, făcînd o paralelă între dumneavoastră și sora dumneavoastră, doamna de Beauséant mi-a vorbit de dumneavoastră în cuvinte foarte frumoase și mi-a spus cît de minunat vă purtați cu vecinul meu, domnul Goriot. Și în adevăr, cum să nu-l iubiți ? Pune atîta pasiune în adorația ce vă poartă, încît am și început să fiu gelos. Astăzi dimineată am vorbit cu el, vreme de două ceasuri, numai de dumneavoastră. După aceea, cu sufletul plin de tot ce-mi povestise tatăl dumneavoastră, astă-seară, luînd masa cu vară-mea, i-am spus că nu puteți fi atît de frumoasă pe cît sînteți de iubitoare. Vrînd fără îndoială să sprijine o admirație

¹ Renegarea unei doctrine sau a unei concepții. În text e vorba de renegarea lui moș Goriot de către cele două fiice ale sale (n.r.).

atît de caldă, doamna de Beauséant m-a adus aici, spunîndu-mi cu grația ei de totdeauna că voi avea prilejul să vă văd.

— Cum, domnule, spuse nevasta bancherului, vă datoresc chiar de pe acum recunoștință ? Asta înseamnă că în scurtă vreme vom fi prieteni vechi.

— Deși în preajma dumneavoastră prietenia trebuie să fie un simțămînt puțin obișnuit, zise Rastignac, n-aș vrea să fiu niciodată prietenul dumneavoastră.

Aceste nerozii, veșnic aceleași și folosite de toți începătorii, izbutesc totdeauna să încînte femeile și nu par sărăcuțe decît cînd le citești cu mintea rece, în cărți. Ele dobîndesc o neprețuită valoare prin gestul, prin glasul, prin privirea tînărului care le rostește. Doamna de Nucingen îl găsi pe Rastignac fermecător. Apoi, ca toate femeile, neputînd răspunde nimic la niște întrebări puse atît de fățiș, vorbi despre altceva.

— Da, soră-mea își face rău ei însăși prin felul cum se poartă cu bietul tata, care a fost pentru noi un adevărat Dumnezeu. Cît despre mine, numai după ce domnul de Nucingen mi-a orînduit să nu-l primesc decît dimineața a trebuit să mă supun în această privință. Dar din pricina aceasta, multă vreme am fost foarte nenorocită. Plîngeam neconținut. Această constrîngere, care venea după alte asprimi ale căsătoriei, a fost una din cauzele care au contribuit în cea mai mare măsură la tulburarea căsniciei noastre. În ochii lumii sînt, fără îndoială, cea mai fericită femeie din Paris ; în realitate, însă, sînt cea mai nenorocită. Auzindu-mă cum îți spun toate acestea, ai să mă crezi nebună. Dar dumneata cunoști pe tata, și asta mă face să nu te socot un străin.

— Niciodată, îi spuse Eugène, nu v-a ieșit în cale un om care să dorească a vă sluji cu mai multă însuflețire. Către ce năzuieți dumneavoastră, toate ? Către fericire, urmă el cu un glas care pătrundea în suflet. Dacă pentru o femeie fericirea stă în a fi iubită, adorată, în a avea un prieten căruia să-i poată mărturisi toate dorințele, toate fanteziile, toate mîhnirile, toate bucuriile, față de care să se poată arăta cu sufletul despuiat de orice prefăcătorie, cu toate drăgălașele-i defecte și cu toate minunatele-i însușiri, fără a se teme că va fi trădată, ei bine, credeți-mă, această inimă devotată, totdeauna înflăcărată, n-o puteți găsi decît la un tînar plin de iluzii, gata să înfrunte moartea la un singur semn al dumneavoastră, un tînar care nu cunoaște încă nimic din lumea asta și care nici nu vrea să afle nimic, pentru că lumea lui sînteți dumneavoastră. Eu — veți rîde desigur de naivitatea mea — eu vin dintr-un fund de provincie și sînt cu desăvîrșire curat, pentru că n-am cunoscut decît suflete pure. La iubire nici nu mă gîndeam. S-a întîmplat însă să vin la vară-mea, care m-a așezat prea aproape de inima ei ; ea m-a făcut să ghicesc toate nenumăratele comori ale pasiunii. Sînt ca și Chérubin ¹, amantul tuturor femeilor, așteptînd să mă închin cu totul uneia dintre ele. Cînd am intrat în sala aceasta, văzîndu-vă, am avut simțămîntul că o apă mă purta parcă spre dumneavoastră. Mă gîndisem atît de mult la dumneavoastră ! Dar nu vă visasem atît de frumoasă pe cît sînteți în realitate. Doamna de Beauséant mi-a poruncit să nu vă mai privesc cu atîta stăruință. Nu știe cît de ispititor este să

¹ Adolescentul care începe să cunească dragostea, personaj din *Nunta lui Figaro* de Beaumarchais (n.r.).

privești frumoasele dumneavoastră buze roșii, fața albă, ochii atît de blînzi... Acum eu sînt cel care spune nebunii, dar lăsați-mă să vi le spun.

Nimic nu e mai plăcut pentru o femeie decît să asculte asemenea vorbe dulci. Le ascultă și cea mai severă, și cea mai cucernică, chiar dacă nu se cuvine să răspundă la ele. După acest început, Rastignac spuse tot ce avea pe suflet cu un glas înăbușit, ca să fie și mai plăcut ; iar doamna de Nucingen îl îndemna surizîndu-i, și la răstimpuri privea spre de Marsay, care nu părăsea de fel loja prințesei Galathionne. Rastignac rămase lîngă doamna de Nucingen pînă cînd bărbatul ei veni s-o ia.

— Doamnă, îi spuse Eugène, voi avea deci plăcerea să vă văd înaintea de balul ducesei de Carigliano.

— *Tacă toamna fă înfiță*, zise baronul, un alsacian pîntecos, a cărui față rotundă vestea o primejdioasă ascuțime de spirit, *fiți încretințat că feți fi pine primit.*

„De vreme ce nu s-a simțit jignită cînd am întrebat-o : «Mă vei iubi?», treaba merge bine. I-am pus zăbală calului. Să sărim în șa și să strunim bine friul“, își spunea Eugène, ducîndu-se să se încline către doamna de Beauséant, care se pregătea să plece împreună cu domnul de Adjuda.

Bietul student nîu știa că baroana de Nucingen fusese toată seara cu gîndurile împrăstiate, așteptînd de la de Marsay una din acele scrisori hotărîtoare, care sfîșie sufletul. Fericit de amăgitoarea-i izbîndă, Eugène o întovărăși pe vicontesă pînă sub peristilul teatrului, unde fiecare își aștepta trăsura.

— Vărul dumitale parcă ar fi alt om, spuse portughezul rîzînd către vicontesă după plecarea lui Eugène. O să pună mina pe toți banii bancherului. E mlădios ca un țipar și cred că are să ajungă departe. Numai dumneata ai fost în stare să-i alegi pe sprînceană o femeie care tocmai în clipa aceasta trebuie consolată.

— Dar, spuse doamna de Beauséant, rămîne de văzut dacă nu-l iubește încă pe cel care o părăsește.

Studentul se întoarse pe jos de la Teatrul Italian pînă în strada Neuve-Sainte-Genève, făurînd în gînd cele mai frumoase planuri. Băgase de seamă că și cînd se afla în loja vicontesei, și după aceea, cînd trecuse în loja doamnei de Nucingen, doamna de Restaud îl urmărise din ochi, și socotea că de aci încolo ușa contesei îi va fi iarăși deschisă. Astfel, își asigurase în mijlocul înaltei societăți pariziene patru legături însemnate — pentru că spera să dobîndească și bunăvoința doamnei de Carigliano. Fără a ști prea bine cum, el bănuia de pe acum că, în complicatul joc de interese din această lume, trebuie să se agăte de anume roți ca să se poată călăra sus pe mașină și se simțea destul de puternic ca să poată opri roata în loc.

„Dacă doamna de Nucingen mi se va arăta binevoitoare, o voi învăța cum să-și conducă bărbatul. Omul acesta face afaceri strălucite, și cu ajutorul lui m-aș putea îmbogăți dintr-o singură lovitură.”

Aceste gînduri, Rastignac nu și le mărturisea de-a dreptul; nu ajunsese încă atît de dibaci încît să poată pune în cifre o anumită situație, s-o poată cîntări și socoti. Ideile acestea pluteau în zăre ca niște nori ușurei și, fără a fi atît de brutale ca ideile lui Vautrin, dacă ar fi fost totuși

cercetate în creuzetul conștiinței nu s-ar fi găsit în ele nici o substanță cu adevărat pură. După un șir de asemenea târguieli cu ei înșiși, oamenii ajung la acea morală lăbărțată care este morala vremurilor de astăzi, vremuri în care rareori mai întâlnim, ca odinioară, oameni dintr-o bucată, voințe minunate care nu se pleacă niciodată în fața răului și cărora cea mai mică abatere de la linia dreaptă li se pare o grimă; mărețe imagini ale cinstei sufletești, care ne-au dăruit pînă acum două capodopere: Alceste¹, al lui Molière, și acum, de curînd, Jenny Deans și tatăl ei din opera lui Walter Scott². Poate că o operă opusă acestora, zugrăvind pe un om din înalta societate, un ambițios, care își rostogolește conștiința pe cel mai întortocheat drum, care încearcă să meargă pe marginea răului, pentru ca, atingîndu-și ținta, să-și poată păstra în același timp, cel puțin pe dinafară, o înfățișare de om cumsecade — poate că o asemenea operă n-ar fi nici mai puțin frumoasă, nici mai puțin dramatică.

Cînd ajunse în poarta pensiunii, Rastignac era cu totul îndrăgostit de doamna de Nucingen, care i se păruse gingașă și zveltă ca o rîndunică. Ochii de un farmec amețitor, țesutul subțire și mătăsos al pielii, sub care parcă vedeai cum curge sîngele, părul bălai — toate îi stăruiau în gînd. La această vrajă contribuise poate și mersul pe jos, care-i pusese sîngele în mișcare. Studentul bătu cu putere în ușa lui Moș Goriot.

¹ Personajul principal din comedia *Mizantropul* de Molière, care nu consimte la nici un compromis și nu face nici o concesie.

² Eroi din romanul *Frumoasa fată din Perth* al scriitorului scoțian Walter Scott (1771—1832).

— Vecine, spuse el, am văzut-o pe doamna Delphine.

— Unde ?

— La Teatrul Italian.

— Era voioasă ? Haide, intră.

Bătrînul, în cămașă de noapte, așa cum se scu-lase, descuie ușa și apoi se vîrî degrabă în pat.

— Spune-mi cum era, îl rugă el.

Eugène, care intra pentru întîia oară la moș Goriot, nu-și putu stăpîni o tresărire de uimire văzînd chițimia în care locuia tatăl, după ce privise cu încîntare scumpa găteală a fetei. Fereastra n-avea stor ; din pricina umezelii, tapetul se des-prinsese ici și colo de pe perete și se răsucise, dez-velind tencuiala afumată. Întins pe patu-i hodoro-git, Goriot n-avea decît o învelitoare subțire și o plăpumioară vătuită înfiripată din trențele stră-vechilor rochii ale doamnei Vauquer. Pardoseala era jilavă și năclăită de praf. În dreptul feres-trei era un bătrînesc și pîntecos scrin de lemn de trandafir, împodobit cu un lanț de mîini de aramă răsucite ca un curmei de viță și chenăruite cu frunzulițe și floricele, o mobilă veche, avînd dea-supra o tăblie de lemn, pe care se aflau un li-ghean și un ibric de spălat, și alături toate ustensi-lele de trebuință pentru bărbierit. Într-un ungher — pantofii. La capătul patului — o măsuță de noapte, căreia îi lipseau și marmura de deasupra, și ușa din față. Lîngă cămin, în care nu se zărea nici urmă de foc, era masa pătrată de lemn de nuc, de a cărei stinghie se slujise moș Goriot cînd își teșise serviciul de argint. Un birou dărăpănat, pe care se afla pălăria bătrînului, un jilt de pai cu fundul spart și două scaune întregeau acest sără-

căcios mobilier. De săgeata de deasupra patului, fixată pe podea cu o treanță, spînzura o biată fișie de stofă vrîstată în pătrățele roșii și albe. Fără îndoială că pînă și cel mai sărman comisionar avea în mansarda lui niște boarfe mai acătării decît cele pe care le pusese doamna Vauquer în odaia lui moș Goriot. Înfățișarea acestei încăperi te îngheța, îți strîngea inima și te făcea să te gîndești la cea mai jalnică celulă de închisoare. Din fericire, Goriot nu văzu înfățișarea pe care o luase chipul lui Eugène, cînd își așezase lumînarea pe masa de noapte. Bătrînul se întoarse către el, trăgîndu-și învelitoarea pînă sub bărbie.

— Ia spune, care-ți place mai mult : doamna de Restaud, sau doamna de Nucingen ?

— Prefer pe doamna Delphine, răspunse studentul, pentru că te iubește mai mult.

La auzul acestor cuvinte, rostite cu înflăcărare, bătrînul scoase brațul de sub învelitoare și strînse mîna lui Eugène.

— Mulțumesc, mulțumesc, răspunse cu glas tulburat. Și ce ți-a spus despre mine ?

Studentul îi repetă cuvintele băroanei înfrumusețîndu-le ; iar bătrînul le ascultă cum ar fi ascultat liturghia la biserică.

— A, scumpa mea copilă ! Da, da, mă iubește mult. Dar să nu dai crezare celor ce ți-a spus în privința Anastasiei. Vezi dumneata, între ele este oarecare gelozie. E și aceasta o dovadă a dragostei ce-mi poartă. Doamna de Restaud mă iubește și ea. Știi prea bine. Un tată este față de copiii lui ca Dumnezeu față de noi oamenii : pătrunde pînă în fundul sufletelor lor și le cunoaște toate gîndurile. Amîndouă sînt deopotrivă de iubitoare. Oh, dacă aș fi avut și gineri buni, ce fericit aș fi fost ! Se

vede însă că aici pe pământ nu ne este dat să cunoaştem fericirea deplină. Dacă aş fi putut să stau la ele şi, nu spun mai mult, dar să le fi auzit glasul, să le fi ştiut acolo, lângă mine, să le fi văzut umblind prin casă, plecând la plimbare, ca pe vremea când şedeau la mine, eh, cum mi-ar fi săltat inima de bucurie ! Erau elegant îmbrăcate ?

— Da, zise Eugène. Dar, domnule Goriot, când fetele trăiesc în atîta bogăţie, cum poţi dumneata să locuieşti în cocioaba asta ?

— Zău, răspunse el cu o înfăţişare care părea nepăsătoare, la ce mi-ar folosi o casă mai bună ? Sînt lucruri pe care nu pot să ți le lămuresc. Nu mă pricep să leg două vorbe ca lumea. La mine totul este aici, adăugă el arătînd spre inimă. Viaţa mea, toată, este în cele două fete. Dacă ele petrec, dacă sînt fericite şi bine îmbrăcate, dacă păşesc pe covoare scumpe, ce importanţă are, ce haină port eu sau în ce ungher mă odihnesc ? Nu simt de fel frigul dacă ştiu că ele stau la căldură. Nu mă plictisesc niciodată dacă ştiu că ele petrec. N-am alte necazuri decît pe ale lor. Cînd vei fi şi dumneata tată, cînd îţi vei vedea copiii ciripind şi cînd îţi vei spune : „Au răsărit din mine“, cînd vei simţi că acele plăpînde făpturi țin de fiecare picătură din singele dumitale şi că în ele este tot ce ai avut mai bun în dumneata, pentru că așa şi este, atunci vei ajunge să crezi că ești legat de copiii dumitale trup de trup, că la fiecare pas al lor te clatini dumneata însuți. Le aud glasul pretutindeni. O privire a lor cînd e tristă îmi îngheață singele în vine. Într-o zi ai să-ți dai seama că fericirea lor te face mult mai fericit decît propria dumitale fericire. N-aș putea să te lămuresc cum se întîmplă asta ; sînt tresăriri lăuntrice care îm-

prăstie mulțumirea pretutindeni. Trăiesc trei vieți deodată, înțelegi ? Vrei să-ți spun o nostimadă ? Eu n-am înțeles dumnezeirea decât atunci când am devenit tată. Dumnezeu e întreg și pretutindeni, pentru că din el a izvorât întreaga creație. Așa sînt eu cu fetele mele, domnule. Numai că eu le iubesc mai mult decât iubește Dumnezeu lumea, pentru că lumea nu este așa de frumoasă pe cît este Dumnezeu, pe cînd fetele mele sînt mult mai frumoase decât mine. Ele sînt mult mai frumoase decât mine. Sînt atît de aproape de sufletul meu, încît parcă știam că ai să le vezi în seara asta. Doamne ! Dacă s-ar ivi un om care s-o facă pe Delphine fericită, atît de fericită cît poate fi o femeie care se simte iubită, aș fi în stare să mă bag slugă la omul acela, aș fi în stare să-i curăț încălțările. Mi-a spus camerista ei că domnișorul acela, de Marsay, e un ciine păcătos. Cîteodată îmi venea să-i succesc gîtul. Să nu iubești o asemenea bijuterie de femeie, cu glas de privighetoare, și croită ca un adevărat model ! Unde i-or fi fost ochii cînd s-a hotărît să se mărite cu namila aceea de alsacian ? Amîndouă ar fi trebuit să-și ia bărbați tineri, drăguți, curtenitori. În sfîrșit, au făcut-o după capul lor.

Moș Goriot era sublim. Eugène nu-l văzuse pînă acum strălucind de focul pasiunii lui părintești. Un lucru vrednic de-a fi luat în seamă este această putere de infuzie pe care o au simțămintele. Cea mai grosolană ființă, de îndată ce dă grai unei puternice și adevărate iubiri, împrăstie un anume fluid, care-i schimbă fața, îi însuflețește gestul, îi înfrumusețează glasul. Adesea, ființa cea mai stupidă, sub puterea pasiunii, ajunge la cea mai înaltă elocință în idei, dacă nu chiar în vorbire, și pare că se mișcă într-un cerc de lumină. În clipa

aceea, bătrînul avea în glas și în gest acea putere de împărtășire a simțămîntelor la care nu poate ajunge decît un mare actor. Dar simțămîntele noastre nu sînt oare niște poeme ale voinței ?

— Ei bine, îi spuse Eugène, poate că n-o să-ți faci prea mult sînge rău aflînd că se va despărți de acest de Marsay. Domnișorul a părăsit-o ca să treacă la prințesa Galathionne. Cît despre mine, află că în seara aceasta m-am îndrăgostit de doamna Delphine.

— Ei aș ! făcu moș Goriot.

— Da. Și pare-mi-se că nici eu nu i-am dispăcut. Vreme de un ceas am vorbit numai despre dragoste, iar poimîine, sîmbătă, îi voi face o vizită.

— Oh, ce drag mi-ai fi, domnule, dacă ai izbuti să-i placi ! Dumneata ești bun, dumneata n-ai fi în stare s-o faci să sufere. A, dar dacă ai înșela-o, ți-aș suci gîtul. O femeie nu iubește de două ori în viață. Doamne, am început să spun prostii, domnule Eugène. E cam frig aici, să nu răcești. Doamne, așadar ai vorbit cu ea. Pentru mine ți-a spus ceva ?

„Nimic“, gîndi Eugène.

— Mi-a spus, zise el cu glas tare, că te sărută ca o fiică iubitoare.

— Cu bine; vecine ! Somn ușor, vise plăcute. Ale mele au și început, de cînd mi-ai spus vorba asta. Dumnezeu să-ți îplinească toate dorințele ! Astă-seară ai fost îngerul meu bun, mi-ai adus ceva din mireasma fetei mele.

„Sărmanul om ! își spuse Eugène, înainte de a adormi. Inima cea mai împietrită s-ar înduioșa de asemenea lucruri. Cît despre fie-sa, nici nu se

sinchisește de el, cum nu se sinchisește de sultanul turcilor.“

După această convorbire, moș Goriot îl socotea pe Eugène un prieten vrednic de a-i încredința orice taină, ceea ce niciodată nu nădărduse că va întâlni în viață. Între ei se crease singura legătură pe care bătrînul putea s-o aibă cu vreun alt om. Pasiunile nu se înșală niciodată în chibzuințele lor. Moș Goriot știa că, dacă Delphine s-ar îndrăgosti de Eugène, el, bătrînul, ar fi mult mai aproape de fie-sa și s-ar bucura de o mai bună primire în casa ei. De altfel îi și mărturisise lui Eugène una din suferințele lui. Doamna de Nucingen, căreia îi dorea de dimineată pînă seara toate fericirile din lume, nu cunoscuse încă încîntările iubirii. Fără îndoială, Eugène era, după cum spunea bătrînul, unul dintre tinerii cei mai drăguți din cîți întîlnise el în viață și Goriot avea parcă presentimentul că acest tînăr va dărui Delphinei toate desfătările de care pînă acum nu avusese parte. Moșneagul îl înconjură deci pe Eugène cu o prietenie din zi în zi mai puternică, fără de care nici n-am fi putut cunoaște deznodămîntul acestei istorisirii.

A doua zi, la masa de amiază, clienții pensiunii rămaseră surprinși văzînd că moș Goriot, care se așezase lîngă Eugène, nu-și mai lua ochii de la el, că schimbă cu el cîteva cuvinte și că fața bătrînului, care pînă atunci fusese ca o mască de gips, se schimbase cu totul. Vautrin, care în ziua aceea îl vedea pentru întîia oară pe student după discuția ce avusese loc între ei, voia parcă să-i citească în suflet. Aducîndu-și aminte de planul acestuia, Eugène, care noaptea trecută, înainte de-a adormi, măsurase vastul cîmp ce se desfășura înaintea

ochilor lui, se gîndi fără voie la zestrea domnișoarei Taillefer și nu se putu stăpîni de-a se uita la Victorine ca un tînăr plin de virtuți la o moștenitoare bogată. O clipă, din întîmplare, ochii li se întîlniră. Biata fată îl găsi pe Eugène încîntător în hainele cele noi. Acest schimb de priviri, care nu ținu mai mult de o secundă, fu atît de grăitor, încît Rastignac putu să-și dea seama că spre el se îndreaptă toate acele nelămurite dorințe care le cuprind cîndva pe fete și pe care ele le leagă de ființa celui dintîi bărbat fermecător ce le iese-n cale. Un glas tainic îi striga : „Opt sute de mii de franci !“ Dar el se aruncă din nou în amintirea întîmplărilor din seara trecută, spunîndu-și că pasiunea pe care se străduia s-o aibă pentru doamna de Nucingen era cel mai bun leac împotriva acestor ticăloase gînduri, care-l cuprindeau fără de voie în învăluirea lor.

— Aseară s-a cîntat la Teatrul Italian *Bărbierul din Sevilla*, de Rossini. Niciodată n-am auzit o muzică atît de frumoasă, spuse el. Doamne, e o adevărată fericire să ai o lojă la Italieni !

Moș Goriot prinse vorba din zbor, cum prinde cîinele o mișcare a stăpînului.

— Dumneavoastră, bărbații, trăiți ca-n sînul lui Avraam, spuse doamna Vauquer ; vă faceți toate mendrele.

— Cu ce te-ai întors acasă ? îl întrebă Vautrin.

— Pe jos, răspunse Eugène.

— Eu, urmă Vautrin, care voia să-l ispitească, nu m-aș mulțumi cu jumătăți de plăceri. Dacă m-aș duce la teatru, aș vrea să am trăsura mea, loja mea și să mă întorc apoi acasă cît mai comod cu putință. Tot sau nimic, asta e deviza mea.

— Minunată deviză ! încuviință doamna Vauquer.

— Poate că te vei duce pe la doamna de Nucingen, spuse Eugène în șoptă lui Goriot. Are să te primească, desigur, cu brațele deschise și are să te întrebe mii de nimicuri despre mine. Am aflat că ar fi în stare să facă orice ca să fie primită de vară-mea, vicontesa de Beauséant. Nu uita să-i spui că o iubesc prea mult ca să nu-i dau această mulțumire.

Ca să scape cât mai degrabă din această casă groaznică, Eugène plecă îndată la Facultatea de drept, și de acolo hoinări toată ziua prin oraș, pradă acelei înfierbîntări a minții prin care trec toți oamenii bîntuiți de nădejdi prea puternice. Vorbele lui Vautrin îl îndemnau să cugete asupra orînduirii sociale, cînd, deodată, în Grădina Luxemburg îi ieși în cale prietenul său Bianchon.

— Ce-i cu tine, ce ești așa de grav ? îl întrebă studentul în medicină, luîndu-l de braț ca să se plimbe împreună prin fața palatului.

— Mă frămîntă gînduri rele.

— Dè ce fel ? Sînt leacuri și împotriva gîndurilor.

— Ce leac ?

— Să li te supui.

— Glumești, fără să știi despre ce e vorba. L-ai citit pe Rousseau ¹ ?

— Da.

— Îți amintești de pasajul în care îl întreabă pe cititor ce-ar face dacă ar putea să se îmbogățească ucigînd pe un mandarin din China printr-un

¹ Jean-Jacques Rousseau (1712—1778), scriitor și filozof francez, democrat, ideolog al micii burghezii (n.r.).

simplic act de voință, fără măcar să se clinească din Paris ?

— Da.

— Ei bine...

— Fleacuri ! Eu am ajuns la al treizeci și treilea mandarin.

— Lasă gluma. Dacă ți s-ar face dovada că lucrul este cu puțință și că nu-i nevoie să faci decît un simplu semn din cap, spune : ai face-o ?

— E bătrîn tare mandarinul ? Dar oricum, tînăr sau bătrîn, paralic sau sănătos tun, zău... A dracului treabă ! Ei bine, nu !

— Ești un băiat de ispravă, Bianchon. Dar dacă ai iubi o femeie atît de mult încît să-ți dai suflul pentru ea și dacă ar avea nevoie de bani, de mulți bani, pentru rochii, pentru trăsuri, în sfîrșit, pentru toate fanteziile ei...

— Bine, dar tu îmi spui lucruri care-mi întorc mintea pe dos și după aceea îmi ceri să mai și gîndesc.

— Am înnebunit, Bianchon. Vindecă-mă. Am două surori de-o frumusețe, 'de-o nevinovăție îngerească și vreau să le văd fericite. De unde să scot, cel mai tîrziu pînă în cinci ani, două sute de mii de franci pentru zestrea lor ? Vezi tu, se ivesc în viață anume împrejurări în care trebuie să riști totul, iar nu să te mulțumești a cîștiga doar cîțiva gologani.

— Dar tu pui o problemă de care se lovește oricine cînd intră în viață și vrei să tai nodul gordian cu sabia. Pentru asta, dragul meu, ori ești Alexandru Machedon, ori sfîrșești în pușcărie. Întrucît mă privește, sînt fericit să-mi creez o mărunță existență în provincie, unde voi lua locul lui taică-meu, în chipul cel mai stupid cu puțință. Simțămintele

unui om își pot găsi împlinirea într-un cerc cît de mic, cu aceeași îmbelșugare ca și într-o vastă circumferință. Năpoleon nu mîncea seara de două ori și nici nu putea să aibă mai multe amante decît un simplu student în medicină cînd ajunge intern la spitalul Capușinilor. Fericirea fiecăruia, dragul meu, se va mărgini totdeauna între talpa piciorului și occiput ; și fie că ne va costa un milion pe an sau numai o sută de ludovici, percepția intrinsecă a acestei fericiri va fi aceeași în străfundurile ființei noastre. Iată de ce conchid să nu-l ucidem pe chinezul tău.

— Mă simt ușurat, Bianchon, și-ți mulțumesc. Vom fi totdeauna prieteni.

— Ascultă, reluă vorba studentul în medicină, ieșind de la cursul lui Cuvier¹ și intrînd în Grădina Botanică, am zărit-o pe Michonneau cu Poiret stînd pe o bancă de vorbă cu un domn, pe care anul trecut, în timpul mișcărilor de stradă, l-am văzut prin preajma Camerei Deputaților și care mi-a făcut impresia unui agent de poliție deghizat în onest rentier. Împerecherea asta trebuie studiată. Am să-ți spun altă dată de ce. La revedere, trebuie să răspund la apelul care se face la ceasul patru.

Cînd Eugène se întoarce la pensiune, moș Goriot îl aștepta.

— Uite o scrisoare de la ea, spuse bătrînul. Frumos scris, ha !

Eugène deschise scrisoarea și citi :

Domnule, tata îmi spune că vă place muzica italiană. Aș fi fericită dacă ați vrea să primiți un loc

¹ Georges Cuvier (1769—1832), naturalist francez, cunoscut pentru lucrările sale de anatomie comparată, paleontologie și clasificarea lumii animale (n.r.).

În loja mea. Vom putea asculta simbătă pe Fodor și Pellegrini¹, așa încît sînt încredințată că nu mă veți refuza. Bărbatu-meu vă roagă, împreună cu mine, să luați masa cu noi, prietenește. Dacă primiți, va fi mulțumit că-l veți scăpa de corvoada conjugală de-a mă însoți la teatru. Nu-mi răspundeți nimic și veniți, iar pînă atunci primiți salutările mele.

D. DE N."

→ Arată-mi-o și mie, se rugă bătrînul de Eugène după ce acesta citise scrisoarea. Nu-i așa că ai să te duci ? adăugă, adulmecînd hîrtia. Ce parfum minunat ! Pe aici au trecut degetele ei !

„O femeie nu cade așa pe capul unui bărbat, își spunea studentul. Vrea să se slujească de mine ca să-l aducă înapoi pe de Marsay. Asemenea lucruri nu se fac decît din ciudă.“

— Eh, la ce te gîndești ? întrebă moș Goriot.

Eugène nu cunoștea nebuna vanitate de care erau cuprinse pe atunci anume femei și nu știa 'că, pentru a răzbate în foburgul Saint-Germain, o nevastă de bancher era în stare să facă orice sacrificiu. După moda acelei vremi, în lumea femeilor pe treapta cea mai de sus ședeau acelea care erau primite în lumea din foburgul Saint-Germain — lume alcătuită din așa-numitele doamne de la Castelul cel Mic, în fruntea cărora erau doamna de Beauséant, prietena ei ducesa de Langeais și ducesa de Maufrigneuse. Numai Rastignac nu cunoștea apriga dorință a femeilor care locuiau pe șoseaua Antin de-a se ridica în sfera înaltă în care străluceau constelațiile sexului lor.

¹ *Joseph Fodor* (1752—1828), violonist olandez ; *Felice Pellegrini* (1774—1832), cîntăreț și compozitor italian, profesor la Conservatorul din Paris (n.r.).

Dar această neîncredere îi fu de mult folos, dîndu-i deopotrivă putința de-a se arăta nepăsător și trista putere de-a pune el condiții în loc să le primească pe cele pe care i le-ar fi pus ea.

— Da, mă voi duce, răspunse el.

Astfel, curiozitatea îl purta către doamna de Nucingen ; dacă însă această femeie l-ar fi disprețuit, el ar fi fost dus poate de pasiune. Aceasta nu-l împiedică totuși să aștepte cu un fel de înfrigurare ziua următoare și ceasul plecării. Pentru orice tînar, cea dintîi legătură cu o femeie are poate tot atîta farmec ca și întîia iubire nevinovată. Siguranța izbînzii aduce cu sine o mie de neîntîlniri fericiri pe care oamenii nu le mărturisesc și care alcătuiesc farmecul unui anume fel de femei. Dorința izvorăște în aceeași măsură din greutățile pe care le întîlnești în cale, ca și dintr-o biruință ușoară. Toate pasiunile oamenilor sînt fără nici o îndoială ațîțate sau întreținute de una sau alta din aceste două cauze, care își împart în două împărțirea iubirii. Această împărțire este, poate, o consecință a marii probleme a temperamentelor, problemă care, orice s-ar spune, domină întreaga societate. Dacă firile melancolice au nevoie de tonicul cochetăriei, oamenii iuți sau sanguini părăsesc cîmpul de luptă cînd văd că împotrivirea durează prea mult. Cu alte cuvinte, elegia este prin esența ei tot așa de limfatică pe cît de bilios este ditirambul. În vreme ce se îmbrăca, Eugène gusta toate măruntele fericiri pe care tinerii nu îndrăznesc să le mărturisească de teama de-a nu fi luați în rîs, dar care au darul de a le gîdila amorul propriu. Pieptănîndu-se, își spunea că peste acești cîrlionți întunecați va luneca privirea unei femei frumoase. Își îngădui toate maimușărelile copilă-

rești pe care le face orice fată cînd își pune rochia de bal. Desfăcînd pulpanele hainei, își admiră silueta subțiratică.

„Fără doar și poate că nu-i cea mai urîță !“ își spuse el.

După aceea coborî tocmai în clipa cînd obișnuții pensiunii erau la masă și primi cu veselie uralele și neroziile pe care le stîrnea eleganta lui ținută. O trăsătură a moravurilor caracteristice acestor pensiuni este uimirea pe care o stîrnește o îmbrăcăminte bine îngrijită. Cînd unul pune o haină nouă, fiecare trebuie să-și spună cuvîntul.

— Tț, tț, tț, tț ! făcu Bianchon plescăindu-și limba de cerul gurii, ca și cînd ar fi îndemnat un cal la drum.

— Arăți taman ca un duce, ca un *pair* ! zise doamna Vauquer.

— Domnul se duce să facă o cucerire ? își dădu cu părerea domnișoara Michonneau.

— Cucuriguuu ! strigă pictorul.

— Complimente nevestei dumitale, spuse slujbașul de la Muséum.

— Domnul are o nevastă ? întrebă Poiret.

— O nevastă cu mai multe compartimente, merge și pe apă, culoare garantată, prețul între douăzeci și cinci și patruzeci, desen cadrilat după ultima modă, ține la spălat, îmbracă frumos, jumătate ață, jumătate bumbac, jumătate lînă, ia cu mîna durerea de măsele și alte maladii aprobate de Academia regală de medicină ! Foarte bună pentru făcutul copiilor ! și mai bună contra durerilor de cap, obezității și altor boli de esofag, ochi și urechi ! strigă Vautrin cu comică repeziciune și cu accentul unui scamator. Mă veți întreba domnilor, cît costă minunea asta ? Doi bani ? Nu. Nu

costă nimic. E un rest dintr-o furnitură pe care am făcut-o pentru împăratul mongolilor și pe care toți suveranii din Europa, între care și maaarele duce de Baden, au dorit s-o vadă ! Intrați, domnilor ! Drept înainte. Nu uitați, vă rog, să treceți pe la casă. He, muzica ! Bum, la, la, bum, bum ! Domnu cu clarinetu, cînți prost și am să-ți dau peste labe, adăugă Vautrin cu glas răgușit.

— Doamne, ce haz are ! spuse doamna Vauquer către doamna Couture. Cu omu ăsta nu m-aș plictisi niciodată.

Printre rîsetele și glumele pe care le dezlănțui acest comic discurs, Eugène prinse privirea furișată a domnișoarei Taillefer, care se înclinase către doamna Couture ca să-i spună ceva la ureche.

— A venit cabrioleta, anunță Silvia.

— Dar unde-o fi invitat la masă ? întrebă Bianchon.

— La doamna baroană de Nucingen.

— Fata domnului Goriot, răspunse studentul.

La auzul acestui nume, toate privirile se îndarseră către fostul fabricant de făinoase, care se uita la Eugène cu un fel de pizmă.

În strada Saint-Lazare, Rastignac se găsi în fața unei case cu coloane subțirățice, cu porticuri meschine, care alcătuiesc ceea ce se numește la Paris stilul *drăgălaș*, o adevărată casă de bancher, plină de zorzoane scumpe, de stucaturi, de scări în mozaic de marmură. Doamna de Nucingen îl aștepta într-un salonaș tapetat cu motive italiene, care prin înfățișarea lui semăna oarecum cu o cafenea. Baroana era tristă. În străduințele ei de a-și ascunde mîhnirea, Eugène o urmări cu atît mai atent cu cît se vedea bine că nu pune nici o prefăcătorie. Crezuse că venirea lui o va însenina,

și cînd colo o găsea în plină deznădejde. Această dezamăgire fu ca o împunsătură în amorul lui propriu.

— Am prea puține drepturi, doamnă, ca să pot cere încrederea dumitale, îi spuse el după ce o hărțuise cu felurite glume în privința frămîntării pe care o avea, dar dacă te stînjenesc, mă bizui pe bună-credința dumitale și te rog să mi-o spui fătîș.

— Rămii, răspunse ea. Dacă ai pleca, aș fi cu desăvîrșire singură. Nucingen ia masa în oraș și nu vreau să fiu singură, am nevoie de distracție.

— Dar ce ai ?

— Ești cel din urmă căruia aș putea să i-o mărturisesc ! strigă ea.

— Vreau totuși să știu ce s-a întîmplat. Poate că sînt și eu amestecat oarecum în această taină.

— Poate ! Dar nu, urmă ea, e vorba numai de unele neînțelegeri, cum sînt în orice casă, și care trebuie îngropate în adîncul inimii. Nu ți-am spus și alaltăieri ? Nu sînt de fel fericită. Lanțurile de aur sînt cele mai grele.

Cînd o femeie spune unui tînăr că e nefericită, el, dacă este inteligent și bine îmbrăcat și dacă are în buzunar o mie cinci sute de franci, care-i asigură un bun răstimp de trai fără griji, va gîndi așa cum gîndea în clipa aceea Eugène și va cădea pradă îngîmfării.

— Dar ce poți dori dumneata peste ceea ce ai ? răspunse Eugène. Ești frumoasă, tînără, iubită, bogată.

— Să nu vorbim de mine, zise ea înclinînd capul cu mîhnire. Vom lua masa împreună, numai noi doi și vom merge să ascultăm cea mai fermecătoare muzică. Îți plac ? urmă după o clipă, ridicîndu-se

ca să-și arate rochia de cașmir alb cu desene albastre-verzui de cea mai bogată eleganță.

— Aș vrea să fii cu totul a mea, zise Eugène. Ești fermecătoare.

— Ai avea o tristă proprietate, răspunse ea cu un suris plin de amărăciune. În casa asta nu este nimic care să-ți vestească vreo nefericire, și totuși, în ciuda acestor aparențe, sînt deznădăjduită. Nopti întregi nu dorm din pricina suferințelor. O să mă urîtesc.

— Oh, asta e cu neputință, spuse studentul. Dar aș vrea să știu care sînt suferințele pe care o iubire devotată n-ar putea să le șteargă.

— Ah, dacă ți le-aș mărturisi ai fugi de mine, răspunse ea. Iubirea dumitale de pînă acum izvoarăște dintr-o curățenie pe care o au în chip obișnuit toți bărbații; dar dacă m-ai iubi cu adevărat, ai cădea într-o adevărată deznădejde. Vezi bine deci că nu pot să-ți mărturisesc nimic. Îndură-te, urmă ea, și haide să vorbim despre altceva. Vino să-ți arăt casa.

— Nu, doamnă, să rămînem aici, răspunse Eugène așezîndu-se lîngă doamna de Nucingen, pe canapeluța din fața căminului, și luîndu-i mîna cu o mișcare hotărîtă.

Ea i-o lăsă în voie, ba chiar și-o sprijini în mîna lui, cu una din acele mișcări încordate care mărturisesc o adîncă tulburare.

— Ascultă, îi spuse Rastignac, dacă ai vreo durere, trebuie să mi-o mărturisești. Vreau să-ți dovedesc că te iubesc pentru dumneata însăși. Sau te hotărăști să-mi vorbești și să-mi mărturisești suferințele dumitale, ca să le pot înlătura, chiar dacă pentru aceasta ar trebui să ucid șase

oameni, sau plec chiar acum, în clipa aceasta, și nu mai mă întorc niciodată.

— Ei bine, izbucni ea, cuprinsă de un gând disperat care o făcu să-și dea o lovitură de pumn în frunte, am să te pun chiar acum la încercare. Da, își spuse ea, altă cale n-am.

Sună.

— S-au pus caii la trăsura domnului? îl întrebă pe valet.

— Da, doamnă.

— O iau eu. Domnul are să meargă cu trăsura și cu caii mei. Nu servești masa înainte de șapte.

— Haide, vino, îi spuse lui Eugène, care credea că visează când se văzu în cupeul domnului de Nucingen, lângă această femeie.

— La Palais Royal, lângă Teatrul Francez, porunci ea vizitului.

Pe drum părea frământată și nu răspunse la nici una din nenumăratele întrebări ale lui Eugène, care nu știa cum să-și lămurească această încăpăținată și de nepătruns împotrivire.

„Numai de n-aș pierde-o!“ își spunea el.

Când trăsura se opri, baroana se întoarse către student cu o înfățișare care îl făcu să-și înăbușe nesocotitele cuvinte, pentru că în răstimp Eugène se înfierbântase.

— Mă iubești? îl întrebă ea.

— Da, răspunse el ascunzându-și neliniștea care-l cuprinsese.

— Și n-ai să gândești nimic rău despre mine, orișice ți-aș cere?

— Nu.

— Ești hotărât să mi te supui?

— Orbește.

— Ai jucat vreodată cărți ? il întrebă ea cu glas tremurat.

— Niciodată.

— Ah ! respiră ușurată. Atunci, vei avea noroc. Uite punga mea. Ia-o ! Înăuntru sînt o sută de franci, tot ce am eu, o femeie atît de fericită. Intră într-o casă de joc, nu știi anume unde, dar știu că pe-aici pe la Palais Royal se găsesc cîteva. Joacă cei o sută de franci la jocul care se numește ruletă. Ori îi pierzi pe toți, ori îmi aduci șase mii de franci. Cînd te vei întorce îți voi istorisi toate suferințele mele.

— Dracu să mă ia dacă înțeleg ceva din toată treaba asta, dar am să fac așa cum mi-ai spus, zise el cu bucuria pe care i-o pricinuia gîndul : „Dacă își dezvăluie toate tainele față de mine, după aceea nu va putea să-mi refuze nimic“.

Eugène luă frumoasa pungă și alergă la casa cu numărul 9, după ce află de la un hăinar care e cea mai apropiată casă de joc. Se urcă sus, își lăasă pălăria la garderobă, intră și întrebă unde e ruleta. Spre uimirea obișnuiților casei, un om de serviciu îl duse în fața unei mese lungi. Eugène, urmat de toți cei de față, întrebă fără nici o șovăire unde trebuie să pună miza.

— Dacă puneți un ludovic pe unul dintre aceste treizeci și șase de numere și dacă numărul dumneavoastră iese, luați treizeci și șase de ludovici, n spuse un bătrîn respectabil, cu părul alb.

Eugène aruncă suta de franci pe cifra anilor lui — douăzeci și unu. Un strigăt de mirare izbucni din toate părțile înainte de a-și da seama ce se întîmplase. Cîștigase fără să știe.

— Luați-vă banii, îi spune un domn în vîrstă, cu sistemul acesta nu puteți cîștiga de două ori.

Eugène ia lopăţica, pe care i-o întinde domnul în vîrstă, trage către sine cei trei mii şase sute de franci, şi, ca şi înainte, fără a cunoaşte nimic din regula jocului, îi pune pe toţi pe roşu. Galeria îl priveşte cu ciudă văzînd că joacă mai departe. Roata se învîrteşte, cîştigă încă o dată, şi bancherul îi aruncă încă trei mii şase sute de franci.

— Aveţi şapte mii două sute de franci, îi şopti la ureche domnul în vîrstă. Vă rog ascultaţi-mă şi plecaţi îndată, roşu a ieşit de opt ori în şir. Iar dacă sînteţi un spirit caritabil puteţi răsplăti acest sfat bun uşurînd suferinţele unui om care a fost prefect sub Napoleon şi care se găseşte astăzi în cea mai grea lipsă.

Uluit, Rastignac îl lasă pe bătrînul cu tîmplele albe să-i ia zece ludovici şi coboară scările, ducînd cei şapte mii de franci, neînţelegînd încă nimic din rînduiala jocului, dar uimit de norocul său.

— Eh, acum unde mă mai duci ? zise el arătînd doamnei de Nucingen cei şapte mii de franci după ce vizitiul închisese uşa cupeului.

Delphine îl trase nebuneşte către sine şi-l îmbrăţişă cu putere, dar fără patimă.

— M-ai salvat !

Lacrimi de bucurie îi năvăliră din plin pe obraji.

— Am să-ţi spun tot, prietene. Pentru că vei fi prietenul meu, nu-i aşa ? Mă vezi bogată, trăind în belşug, vezi că nu-mi lipseşte nimic sau părint că nu-mi lipseşte nimic. Ei bine, află că domnul de Nucingen nu-mi lasă nici un ban pe mîna : toate cheltuielile casei — trăsurile, lojile la teatru — le plăteşte el singur ; pentru toalete imi dă o sumă care nu-mi ajunge, ţinîndu-mă cu voinţă într-o mizerie pe care n-o ştie nimeni.

Sînt prea mîndră ca să-l implor. Şi dacă i-aş cum-păra banii pe preţul pe care vrea să mi-i vîndă, n-aş fi oare cea din urmă dintre creaturi ? De ce m-am lăsat jefuită, avînd o avere de şapte sute de mii de franci ? Din mîndrie, din indignare. Sîntem aşa de tinere, aşa de neştiutoare cînd ne mărităm ! De cîte ori trebuia să-i cer bani lui bărbatu-meu aveam simţămîntul că fiecare cuvînt m-ar fi izbit peste gură. N-am cutezat niciodată, am mîncat micile mele economii şi banii pe care mi i-a dat bietul tata ; după aceea am început să fac datorii. Căsătoria a fost pentru mine cea mai groaznică decepţie. Nu pot să-ţi spun tot ce-aş avea de spus. Mulţumeşte-te să ştii că dacă ar trebui să trăiesc cu Nucingen altfel decît avînd fiecare dintre noi apartamentul lui, separat, m-aş arunca pe fereastră. Cînd a trebuit să-i mărturisesc datoriile pe care le aveam, ca orice femeie tînără, bijuterii, fantezii (bietul tata ne obişnuise să nu renunţăm la nici o plăcere), am trecut printr-un adevărat martiriu. Pînă la urmă însă, am avut tăria să-i spun. Nu aveam şi eu averea mea ? Nucingen şi-a ieşit din minţi, mi-a spus că am să-l ruinez şi cîte alte grozăvii ! Dacă m-ar fi înghiţit pămîntul în clipa aceea, ce fericită aş fi fost ! A plătit pentru că-mi luase zestrea, dar de-atunci mi-a hotărît pentru cheltuielile mele o sumă pe care am primit-o cu resemnare, ca să am linişte în casă. După aceea am vrut să răspund amorului propriu al cuiva, pe care-l cunoşti, spuse ea. E adevărat că m-a înşelat ; aş vorbi cu păcat însă dacă n-aş recunoaşte că a fost o fire aleasă. Dar m-a părăsit într-un chip nevrednic ! Un om n-ar trebui să părăsească niciodată pe femeia căreia i-a aruncat într-o clipă de strîmtoare un

pumn de aur ! Ar trebui s-o iubească totdeauna. Dumneata, cu noblețea sufletească pe care o ai la douăzeci și unu de ani, tânăr și neîntinată cum ești, mă vei întreba cum poate o femeie să primească bani de la un bărbat. Doamne ! Dar nu este oare firesc să împărțim totul cu ființa căreia îi datorăm fericirea ? Când ai dăruit tot ce ai, cum să te mai îngrijești de o părticică din acel tot ? Banul nu ajunge să însemne ceva decît în clipa în care dragostea s-a irosit. Nu te-ai legat pe toată viața ? Cine se gîndește la despărțire cînd se crede cu adevărat iubit ? Cînd ne jurați o iubire veșnică, cum am putea să mai avem interese deosebite ? Astăzi, cînd Nucingen n-a vrut să-mi dea șase mii de franci, el, care dă această sumă în fiecare lună amănței lui, o fată de la Operă, nu-ți poți închipui cît am suferit. Voiam să-mi iau viața. Cele mai bune gînduri îmi treceau prin minte. Am avut clipe cînd pizmuiam o simplă servitoare, pe camerista mea, pentru soarta ei. Să mă fi dus să-i spun tatei ar fi fost o nebunie. Anastasie și cu mine l-am sugrumat : ar fi fost în stare să se vîndă și pe el, sărmanul, dacă ar fi putut dobîndi cei șase mii de franci. I-aș fi pricinuit o deznădejde zadarnică. Dumneata m-ai scăpat de rușine și de moarte, mă doborîse durerea. Ah, domnule, îți datoram această lămurire : m-am purtat nebu-nește cu dumneata. Adineauri, după ce-ai plecat, după ce te pierdusem din ochi în mulțimea de pe uliță, îmi venea să cobor din cupeu și să fug... Unde ? Nu știu nici eu... Această este viață pe care o duc jumătate din femeile din Paris : sub cea mai strălucitoare înfățișare, ele ascund în adîncul sufletului cele mai chinuitoare griji. Cunosc biete ființe mai nenorocite chiar decît mine. Sînt femei

care pun pe furnizorii lor să le facă note de plată false. Altele sînt silite să-și fure bărbații : astfel, unii dintre ei sînt încredințați că un cașmir de o sută de ludovici se vinde cu cinci sute de franci, iar alții că un cașmir de cinci sute de franci face o sută de ludovici. Poți întilni și femei păcătoase, care-și țin copiii nemîncați și ciupesc de ici, de colo ca să-și facă o rochie. Întrucît mă privește, nu m-am mînjit niciodată cu asemenea ticăloase înșelătorii. Măcar această tortură sufletească n-o am. Dacă atîtea femei se vînd bărbaților lor ca să-i poată stăpîni, eu cel puțin sînt liberă ! Aș putea să-l fac pe Nucingen să mă învăluie în aur din creștet pînă-n tălpi, dar prefer să plîng cu capul rezemat pe pieptul unui om pe care îl pot prețui. Ah ! astă-seară domnul de Marsay nu va mai avea dreptul să se uite la mine ca la o femeie pe care a plătit-o.

— Își îngropă fața în palme ca să-și ascundă lacrimile, dar Eugène îi dădu mîinile deoparte, ca s-o poată privi : avea o înfățișare sublimă.

— Nu-i așa că-i groaznic să amesteci banii cu iubirea ? N-ai să mă poți iubi niciodată, spuse ea.

Cu totul descumpănit de acest amestec de simțăminte curate care fac măreția femeilor și de păcate pe care sînt silite să le săvîrșească din pricina orînduirii sociale de astăzi, Eugène rostea duioase cuvinte de mîngîiere uitîndu-se cu încîntare la această minunată femeie de o atît de copilărească nechibzuință în strigătul ei de durere.

— Făgăduiește-mi că n-ai să faci din toate acestea o armă împotriva mea, îi spuse ea.

— O, doamnă, nici n-aș fi în stare, răspunse el.

Cu o mișcare plină de recunoștință și de dragă-lășenie, ea îi luă mîna și o puse pe inima ei.

— Mulțumită dumitale, iată-mă iarăși liberă și voioasă. Simțeam o mîină de fier asupra mea, care mă apăsa neconținut. De astăzi înainte vreau să duc o viață simplă, să nu mai cheltuiesc nimic. Spune-mi, prietene, am să-ți plac așa cum voi fi? Păstrează asta, îi spuse ea luînd numai șase hîrtii. La drept vorbind, îți datorez o mie de taleri, pentru că am mers în tovărășie cu dumneata.

Eugène se apăra ca o fecioară. Cînd însă baroana îi spuse: „Dacă nu-mi vei fi complice te voi socoti dușman!“, primi banii.

— Îi voi păstra ca pe o rezervă, cînd se va ivi o nenorocire, zise el.

— Iată cuvîntul pe care-l așteptam cu groază! izbucni ea pîlînd. Dacă vrei să fiu ceva în viața dumitale, jură-mi, spuse ea, că niciodată de aci încolo nu vei mai juca. Doamne, din pricina mea să apuci pe calea asta? Aș muri de durere.

Ajunseră acasă. O clipă, Eugène rămase uluit de contrastul dintre mizeria pe care o aflase și bogăția pe care o vedea. Sinistrele cuvinte ale lui Vautrin îi sunară iarăși în ureche.

— Stai coalea, îi spuse baroana cînd intrară în odaia ei, arătîndu-i canapeluța din fața căminului. Am de scris o scrisoare destul de anevoioasă. Sfătuiește-mă.

— Nu scrie nimic, îi spuse Eugène. Pune banii în plic, adresa deasupra și trimite-i prin cameristă.

— Dar ești o drăgălășenie de om! zise ea. Ah, iată, domnule, ce înseamnă să fii în adevăr binecrescut. Beauséant pursînge, adăugă ea surîzînd.

„E fermecătoare“, își spuse Eugène, care o îndrăgea tot mai mult.

Se uită prin odaie, în care se simțea ca o adiere voluptuoasă eleganță a unei bogate curtezane.

— Ți place ? îl întrebă ea în timp ce suna să vină camerista.

— Thérèse, te rog să duci chiar dumneata scrisoarea aceasta domnului de Marsay și să i-o dai în mână. Dacă nu e acasă, mi-o aduci îndărăt.

Thérèse plecă, strecurînd o privire vicleană către Eugène. Masa era gata. Rastignac dădu brațul doamnei de Nucingen, care îl duse într-o minunată sufragerie, unde regăsi același lux pe care-l admirase la vară-sa.

— În zilele cînd vom merge la Teatrul Italian vei lua masa cu mine și apoi mă vei întovărăși.

— Ce ușor m-aș deprinde cu această viață plăcută dacă aș ști că durează ! Dar eu sînt un biet student, care trebuie să-și facă o stare.

— Se va face de la sine, spuse rîzînd doamna de Nucingen. Nu vezi ? Pînă la urmă, toate lucrurile intră în buna lor rînduială : nici nu visăm că astăseară voi fi atît de fericită.

Este în firea femeilor să încerce a dovedi imposibilul prin posibil și a nimici faptele prin presimțiri. Cînd intră împreună cu Rastignac în loja lor, la Teatrul Bouffons, doamna de Nucingen avea o înfățișare atît de mulțumită și care o făcea așa de frumoasă, încît cei din sală își îngăduiră acele mărunte clevetiri în fața cărora femeile rămîn fără apărare și care te fac să ieși drept adevărate păcate născocite fără nici un temei. Cel care cunoaște Parisul nu crede nimic din tot ce se spune și nu spune nimic din tot ce se întimplă. Eugène luă mîna baroanei, și prin strîngeri mai puternice sau mai ușoare își împărtășiră simțămintele pe care le stîrnea muzica. A fost pentru amîndoi o seară de amețitoare încîntări. Au plecat împreună și doamna de Nucingen a ținut să-l întovărășească pe Eugène pînă la Pont-Neuf, sfădindu-se tot dru-

mul pentru o sărutare pe care ea nu voia să i-o dea, după ce la Palais Royal îi dăduse atâtea și cu atîta căldură. Pentru această schimbare în purtarea ei, Eugène o dojeni.

— Tot ce a fost adineauri, răspunse ea, pornea din recunoștința pe care ți-o port pentru nesperatul dumitale devotament; acum ar fi o făgăduială.

— Și nu vrei să-mi faci nici una, nerecunoscătoare!

Eugène se mînie. Cu o mișcare de îndurerată neliniște, care-l încîntă totdeauna pe un îndrăgostit, ea îi întinse mîna să i-o sărute, iar el i-o luă cu o asprime care o fermecă.

— Ne vedem luni, la bal, îi spuse ea.

Pornind pe jos, sub minunata revărsare a luminii de lună, Eugène se adînci în gînduri. Era deopotrivă fericit și nemulțumit; fericit de o aventură al cărei deznodămînt părea că îi va dărui una dintre cele mai frumoase și mai elegante femei din Paris, ținta dorințelor lui, nemulțumit pentru că-și vedea răsturnate toate planurile de îmbogățire și abia acum își dădea seama de adevărul gîndurilor nehotărîte, în voia cărora se lăsase cu două zile mai înainte. Numai în lumina unei înfrîngeri putem vedea cît de aprige sînt cerințele noastre. Eugène, cu cît se bucura mai mult de desfătările Parisului, cu atît mai vîrtos voia să iasă din viața lui de tînăr sărac și necunoscut. Ghemuind în buzunar hîrtia de o mie de franci, născocea o mie de temeiuiri viclene care să-i dea dreptul să și-o însușească. În sfîrșit, ajunse în strada Neuve-Sainte-Geneviève, și urcînd scara zări o pîlpîire de lumină. Moș Goriot lăsase ușa deschisă și lîmînarea aprinsă, pentru ca studentul să nu uite să-i povestească despre fie-sa, cum spunea el. Eu-

gène nu-i ascunse nimic din tot ce se întîmplase.

— Aşadar, strigă moş Goriot în culmea unei deznădăjduite gelozii, ele mă cred ruinat, deşi am încă o rentă de o mie trei sute de livre ! Doamne ! De ce n-a venit la mine, biata micuţă ? Mi-aş fi vîndut rentele, aş fi luat ceva din capital şi eu ce-mi rămînea mi-aş fi făcut o pensie viageră. De ce n-ai venit, bietul meu vecin, să-mi spui în ce încurcătură se află fata ? Cum de te-a lăsat inima să rişti la joc biata ei sută de frăncuţi ? Ți se sfişie inima de milă. Aştia sînt ginerii ! Oh, dacă aş putea, le-aş suci gîtul. Doamne, să plîngă ea... A plîns ?

— Cu capul pe jiletca mea, răspunse Eugène.

— Oh, dă-mi-o, zise moş Goriot. Cum ! Au curs pe ea lacrimile fetei mele, ale dragei mele Delphine, care cînd era micuţă n-a plîns niciodată ! Oh, am să-ţi cumpăr altă jiletcă, pe asta să n-o mai porţi, să mi-o laşi mie. După contractul de căsătorie, are dreptul să se folosească de averea ei ! Ah ! chiar mîine am să mă duc la avocatul Derville. Am să cer prin justiţie să-i depună întreaga ei avere. Cunosco legile ! Sînt lup bătrîn şi am să-mi arăt colţii.

— Uite, moşule, mia de franci pe care a vrut să mi-o dea din cîştigul nostru. Păstrează-i-o în jiletcă.

Goriot ridică ochii către Eugène şi îi strînse mîna, pe care picură o lacrimă din ochii bătrînului.

— Dumneata ai să izbuteşti în viaţă, îi spuse el, Dumnezeu e drept. Eu ştiu ce este cîntea şi pot să te încredinţez că puţini oameni sînt ca dumneata. Îmi dai voie să te socot ca pe un fiu iubit ? Haide, du-te de te culcă. Dumneata poţi să dormi, pentru că nu eşti încă tată. Ea plîngea, şi eu aflu abia acum, eu, care şedeam liniştit la masă, ca un

idiot, în vreme ce ea se zbuciuma, eu, care aş vinde pe Dumnezeu tatăl, pe Dumnezeu fiul şi pe Sfântul Duh ca să le cruţ o lacrimă !

„Pe Dumnezeul meu, îşi spuse Eugène, întinzându-se în pat, cred că o să rămân cinstit toată viaţa. E o mulţumire şi asta să-ţi urmezi imboldurile inimii.“

Numai cei care cred în Dumnezeu, pare-se, să-virşesc binele în taină, iar Eugène credea în Dumnezeu. A doua zi, la ora balului, Rastignac se duse la doamna de Beauséant, care îl luă cu sine, ca să-l înfăţişaze ducesei de Carigliano. Primit de ducasă cu toată voia bună, Eugène se găsi din nou în faţa doamnei de Nucingen. Delphine se gătise cu gândul de a plăcea tuturor, pentru ca astfel să-i placă şi mai mult lui Eugène, de la care aştepta cu nerăbdare o privire, fiind încredinţată că-şi ascunde foarte bine nerăbdarea. Pentru cel care ştie să ghicească tresăririle sufleteşti ale unei femei, clipa aceasta e plină de farmec. Cine nu s-a desfătat adesea rostindu-şi cu întârziere o părere care era aşteptată cu înfrigurare, tăinuindu-şi şăgalnic o plăcere, căutînd mărturisiri în neliniştea pe care o stîrnea, bucurîndu-se de temerile pe care ştia bine că le va împrăştia cu un singur surîs ? În timpul acelei serbări, studentul avu putinţa să-şi dea seama dintr-o dată de toată însemnătatea situaţiei lui şi înţelese că fiind cunoscut ca văr al doamnei de Beauséant deţinea un anume loc în societatea înaltă. Iar cucerirea doamnei de Nucingen, cucerire care se şi punea pe seama lui, îl învederase în aşa măsură, încît toţi ceilalţi tineri îi aruncau priviri pizmuitoare ; prinzînd cîteva, avu prilejul să guste cele dintîi bucurii ale trufiei. Trecînd dintr-un salon în altul printre grupurile de invitaţi, auzi laudele ce i se aduceau pentru

norocul pe care-l avusese. Femeile îi preziceau toate izbînzile. Delphine, de teamă să nu-l piardă, îi făgădui sărutarea pe care cu două seri mai înainte i-o refuzase cu atîta înversunare. La balul acesta, Rastignac primi mai multe invitații. Vă-ră-sa îl înfățișă cîtorva femei care se socoteau, toate, printre cele mai elegante și despre ale căror case se spunea că erau în adevăr plăcute. Astfel, se văzu dintr-o dată intrat în cea mai înaltă și cea mai aleasă lume din Paris. Seara aceea avu pentru el farmecul unui strălucit început, și avea să-și amintească de ea pînă la adînci bătrîneți, ca o fată care nu uită niciodată balul la care a avut cele dintîi izbînzii. A doua zi, în timpul mesei, cînd îi povesti lui moș Goriot aceste succese, de față fiind toți ceilalți clienți ai pensiunii, Vautrin îi întîmpină istorisirea cu un surîs drăcesc.

— Și-ți închipui, spuse acest feroce logician, că un tînăr care începe a fi cunoscut în lumea bună poate locui în strada Neuve-Sainte-Genève, în casa Vauquer, într-o pensiune care, fără îndoială, este în toate privințele vrednică de un nesfîrșit respect, dar care nu se potrivește nici pe departe cu deprinderile societății înalte? Casa asta e bogată, strălucește prin belșugul ei și se mîndrește a fi în clipa de față castelul unui Rastignac, însă, oricum, se află pe strada Neuve-Sainte-Genève, și chiar habar n-are ce înseamnă luxul, pentru că este pur și simplu *patriarhalorama*. Tînărul meu prieten, urmă Vautrin cu un aer de zeflema oarecum patern, dacă vrei să te arăți în Paris așa cum se cuvine, îți trebuie trei cai și un tilbury pentru drumurile de dimineață, un cupeu pentru cele de seară, ceea ce face în totul nouă mii de franci numai pentru vehicule. N-ai fi vrednic de soarta dumitale dacă ai lăsa mai puțin de trei mii de

franci la croitor, șase sute de franci la parfumer, o sută de taleri la cizmar, o sută de taleri la pălărier. Cît despre spălătoreasă, o să te coste o mie de franci. Tinerii care au izbînzii în lumea mare trebuie să fie foarte tari în capîtolul rufăriei, pentru că este cel mai des cercetat. Altarele bisericii și ale iubirii cer giulgiurile cele mai frumoase. Am ajuns deci la paisprezece mii de franci. Nu mai vorbesc de ceea ce vei pierde la cărți și la curse, de ceea ce vei cheltui pentru felurite daruri. Trebuie să punem cel puțin două mii de franci de buzunar. Am dus și eu viața asta și știu cîți bani înghite... Aducă la aceste prime necesități trei sute de ludovici pentru fiertura cea de toate zilele și o mie de franci pentru culcuș. Iacă, băiete, cu cele douăzeci și cinci de miișoare ale noastre pe an, ori trăim ca un pașă, ori, dacă nu, cădem în noroi, ne facem de rîs și ne trezim dați afară din viitorul care ne așteaptă, din izbîrurile și de la amantele noastre ! A, era să uit valetul și groomul ! Cine o să-ți ducă bilețelele de dragoste, Christophe ? Și o să le scrii pe hîrtia pe care o folosești acum ? Ar fi o adevărată sinucidere. În privința asta, crede pe un bătrîn cu experiență, urmă Vautrin cu un rinforzando în glasul-i de bas. Ori exilează-te într-o mansardă și căsătorește-te cu munca, ori ia altă cale.

Și Vautrin făcu cu ochiul, strecurînd către domnișoara Taillefer o privire care reamîntea și închidea în sine toate ispititoarele argumente pe care le semănase în sufletul studentului pentru a-l corupe. În zilele care urmară, Rastignac duse viața cea mai împrăștiată. Masa de seară o lua mai totdeauna cu doamna Nucingen, pe care după aceea o întovărășea la petreceri. Se întorcea acasă la ceasul trei sau patru dimineața, se scula la amiază,

se îmbrăca și, dacă era vreme frumoasă, se ducea să se plimbe la Bois cu Delphine, risipindu-și fără socoteală vremea, al cărei preț nu-l cunoștea, și adulmecînd toate învățăturile, toate ispitele vieții de lux cu înfrigurata ardoare cu care caliciul unui curmal-femelă primește pulberea fecundării. Juca pe sume mari, pierdea sau cîștiga mult, și pînă la urmă se deprinse să ducă viața nemăsurat de costisitoare pe care o duc toți tinerii avuți din Paris. Din cele dintii cîștiguri, Rastignac înapoiasc maică-si și surorilor lui cei o mie cinci sute de franci, trimițîndu-le și cîteva frumoase daruri. Deși anunțase că voia să se mute din casa Vauquer, la sfîrșitul lunii ianuarie încă nu știa cum să iasă din această încurcătură. Aproape toți tinerii sînt supuși unei legi care pare inexplicabilă, dar care izvorăște din însăși tinerețea lor și din furia cu care se avîntă în desfătări. Bogați sau săraci, ei nu găsesc niciodată bani pentru cele de trebuință vieții, dar găsesc totdeauna cînd e vorba să-și îndeplinească un capriciu. Risipitori cu tot ce pot dobîndi pe datorie, ei se dovedesc avari cu tot ce trebuie să plătească cu bani peșin și par a se răzbuina pentru ceea ce n-au, risipind ceea ce pot avea. Astfel, ca să vorbim limpede, un student se îngrijește mai degrabă de pălăria decît de haina lui. Croitorul cîștigă atît de mult, încît devine un permanent creditor, în vreme ce pălărierul, avînd de încasat sume mici, este cel mai înverșunat dintre toți oamenii cu care studentul e silit să se tîrguiască. Cînd într-o seară, la teatru, lornietele femeilor frumoase prînd în lentila lor pe un tînăr de la balcon cu o minunată jiletcă, e foarte îndoielnic dacă acel tînăr are și ciorapi; neguțătorul care vinde mărunțișurile de îmbrăcăminte este încă una din gărgărițele care-i rod punga. Aici

ajunsese și Rastignac. Totdeauna deșartă cînd avea de plătit ceva doamnei Vauquer, totdeauna plină cînd avea de satisfăcut o cerință a vanității sale, punga lui avea cele mai aiurite ghinioane sau izbinzi, în necurmată contradicție cu cele mai firești soroace de plată. Ca să plece din acea pensiune ticăloasă și plină de toate miasmele, în care simțea că năzuințele lui se înjoseau neconținut, nu trebuia oare să plătească gazdei pe o lună înainte și să-și cumpere mobilă pentru viitorul său apartament de dandy? Dar tocmai asta nu izbutea niciodată. Dacă pentru a-și rostui bani de joc știa să cumpere pe datorie de la bijutierul lui ceasornice și lanțuri de aur, pe care avea să le plătească scump la viitoarele cîștiguri, dar pe care deocamdată le ducea la muntele de pietate, acest sumbru și discret prieten al întregului tineret, în schimb, cînd era vorba să-și plătească masa și casa sau să-și cumpere uneltele ce-i trebuiau ca să tragă din această viață elegantă foloasele ce urmărea își pierdea pe loc îndrăzneala și nu mai era în stare să nascocoască nimic. Cerințele obișnuite ale vieții, ca și datoriile făcute pentru nevoile pe care și le împlinise, nu izbuteau de fel să-l inspire în găsirea unei soluții. Ca mai toți oamenii care trăiesc la voia întîmplării, el aștepta pînă în ultima clipă și numai atunci își achita acele creanțe pe care burghezii le socot drept sfinte, asemenea lui Mirabeau¹, care nu-și plătea datoria la brutar decît atunci cînd lua înfricoșătoarea formă a unei polițe. În vremea aceasta, Rastignac pierduse tot ce avea și se înglodase în datorii. Acum începea în sfîrșit să înțeleagă că fără venituri precise îi va

¹ *Gabriel-Honoré Riquetti, conte de Mirabeau (1749—1791), orator și om politic francez (n.r.).*

fi cu neputință să ducă mai departe această existență. Dar gemînd neconținut sub împunsăturile lipsurilor de tot felul, nu se simțea totuși în stare să renunțe la coplesitoarele desfătări ale acestei vieți și voia cu orice chip să o continue. Întîmplările pe care se bizuise în planurile de îmbogățire se dovedeau a fi simple năluciri, iar adevăratele piedici sporeau zi de zi. Pătrunzînd în tainele căsniciei domnului și doamnei de Nucingen, își dăduse seama că pentru a face din iubire o unealtă de îmbogățire trebuia mai întîi să deșerte pînă la fund cupa rușinii și să arunce departe acele nobile idei prin care se răscumpără păcatele tinereții. Această viață, strălucitoare pe dinafară, dar pe dinăuntru roasă de toți viermii remușcării, această viață cu plăceri de o clipă, ispășite apoi din greu prin îndelungate chinuri, Rastignac și-o însușise și se tăvălea în ea, ca Omul distrat zugrăvit de La Bruyère¹, un culcuș în glodul din șanțul drumului; dar, tot ca Omul distrat, nu-și murdărise încă decît veșmintele.

— Eh, l-am ucis pe mandarin? îl întrebă Bianchon într-o zi, pe cînd se ridica de la masă.

— Nu încă, răspunse el, dar horcăie.

Medicinistul luă acest răspuns drept o glumă, dar Rastignac nu glumise. Pentru întîia oară după atîta vreme luase masa de seară la pensiune și tot timpul se arătase îngîndurat. După desert, în loc să plece, rămase în sala de mîncare lîngă domnișoara Taillefer, căreia îi arunca din cînd în cînd priviri pline de înțeles. Cîțiva clienți ai pensiunii zăboveau încă la masă, mîncînd nuci, iar

¹ Literat și filozof francez (1645—1696), autorul lucrării *Les caractères*, valoroasă culegere de portrete, scrisă cu intenția de a moraliza viciile și apucăturile ridicule ale vremii sale (n.r.).

alții se plimbau prin odaie, urmînd discuțiile pe care le începuseră în timpul cinei. Ca în mai toate serile, pleca fiecare cînd voia, după interesul cu care lua parte la discuție sau după cum avea digestia — mai grea sau mai ușoară. Iarna, rareori se întîmpla ca pensionarii să plece mai devreme de ceasul opt, cînd cele patru femei, rămînînd între ele, puteau să se răzbune pentru tăcerea pe care sexul lor le-o impunea în mijlocul acestei reuniuni de bărbați. Văzîndu-l pe Eugène atît de coplesit de gînduri, Vautrin, care la început părea tare grăbit, rămase în sala de mîncare și se așeză astfel încît studentul să nu-l poată vedea și, deci, să-l creadă plecat. Mai tîrziu, în loc să iasă împreună cu cei din urmă pensionari, care mai întîrziaseră, trecu în salonul de alături și rămase acolo. Vautrin citise în sufletul studentului și avea presimțirea că se va produce un fapt hotărîtor. În adevăr, Rastignac se găsea într-o situație încurcată, prin care vor fi trecut, desigur, mulți tineri. Îndrăgostită cu adevărat sau doar jucîndu-se de-a dragostea, doamna de Nucingen îl trecuse pe Rastignac prin toate frămîntările unei adevărate pasiuni, desfășurînd pentru el toate resursele diplomației feminine ce se foloseau atunci la Paris. După ce se compromisese în ochii lumii, pentru ca astfel să-l poată statornici lîngă sine pe vărul doamnei de Beauséant, acum, cînd urma să-i dea cu adevărat drepturile, de care părea că se și bucură, doamna de Nucingen șovăia. Vreme de o lună, ea îi întăritase cu atîta iscusință simțurile, încît sfîrșise prin a-l lovi în suflet. Dacă, la începutul legăturii lor, studentul se socotise stăpîn, după aceea doamna de Nucingen fu cea care se dovedi cea mai tare, prin acele viclenii femeiești care stîrneau în Eugène toate simță-

mintele, bune sau rele, ale celor doi sau trei oameni ce trăiesc contopiți, în sufletul oricărui tânăr parizian. Să fi fost oare un calcul? Nu. Femeile sînt totdeauna sincere, chiar și în împletirea celor mai mari prefăcătorii, pentru că și atunci se pleacă în fața unui simțămînt firesc. Poate că Delphine, după ce îngăduise acestui tânăr să pună atîta stăpînire pe ea și după ce îi arătase atîta dragoste, da ascultare acum unui simțămînt de demnitate care o îndemna fie să-și ia înapoi concesiile pe care le făcuse, fie să găsească o bucurie în a le amîna împlinirea. Este doar așa de firesc ca o pariziană, chiar atunci cînd e tîrită de pasiune, să șovăie în căderea ei și să pună la încercare sufletul aceluia căruia îi va încredința toată viața ei! Doamna de Nucingen fusese înșelată înțîia oară în toate nădejdlile ei de un tânăr egoist, și credința ei nu fusese prețuită așa cum se cuvenea. Cu drept cuvînt putea fi acum neîncredătoare. Se poate de asemenea ca în purtarea lui Eugène, pe care această atît de grabnică izbîndă îl făcuse trufaș, ea să fi văzut un soi de dispreț pricinuit de ciudățenia situației lor. Ea năzuia fără îndoială să se arate impunătoare unui om de vîrsta lui Eugène și să stea cu măreție în fața lui, după ce atîta vreme se făcuse atît de mică înaintea celui care o părăsise. Ea nu voia ca Eugène s-o creadă o cucerire ușoară, tocmai pentru că el știa că fusese amanta lui de Marsay. În sfîrșit, după ce îndurase înjositoarele desfătări ale unui adevărat monstru, ale unui tânăr desfrînat, ea găsea atîta bucurie acum, străbătînd înflorițele tînuturi ale iubirii, încît desigur că se afla ca într-o învăluire de vrajă, privind cu încîntare toate priveliștile, ascultîndu-le îndelung freamătul și zăbovind îndelung sub mîngîierea neprihăni-

telor adieri. Adevărata iubire plătea păcatele iubirii ticăloase. Dar această neînțelegere va dăinui, din nefericire, mereu cîtă vreme bărbații nu vor ști ce puzderie de flori cad în sufletul unei femei sub secera celei dintii înșelări. Oricare ar fi fost însă pricina, Delphine îl amăgea pe Rastignac și-i plăcea să-l amăgească, fără îndoială pentru că se știa iubită și era deplin încredințată că atunci cînd va hotărî regescul ei bun-plac de femeie va cîrma într-o singură clipă toate mîhnirile iubitului ei. Dintr-un simțămînt de prețuire față de sine, Eugène nu voia să iasă înfrînt din cea dintii luptă pe care o da și o urmărea pe Delphine cu toată stăruința, ca un vînător începător care ține cu tot dinadinsul să împuște o potîrniche de ziua Sfîntului Hubert¹, pe care-l prăznuiește pentru înția oară. Neliniștile prin care trecea, deznădejile, false sau adevărate, ca și amorul propriu jignit îl legau tot mai strîns de această femeie. Tot Parisul îl socotea stăpînul doamnei de Nucingen, cînd în realitate, din ziua cînd o cunoscuse, el nu făcuse nici un pas mai departe. Neștiind încă în acea vreme că acest șăgalnic joc de-a dragostea al unei femei dă atîtea foloase cît nu prețuiesc uneori plăcerile înseși ale dragostei împlinite, Eugène era cuprins adesea de o prostească turbare. Dacă în această perioadă, în care femeia cerca să se apere de dragoste, Rastignac lua drept pradă cele dintii poame verzi ale iubirii, prețul lor era însă tot așa de mare pe cît erau de verzi, acruțe și gustoase. Văzîndu-se fără un ban în buzunar și fără nici o nădejde de viitor, cîteodată, în ciuda glasului de

¹ Sfîntul Hubert, despre care se spune că ar fi trăit prin veacul al VII-lea, a fost episcop de Maastricht și Liège și este patronul vînătorilor. E sărbătorit în ziua de 3 noiembrie (n.r.).

împotrivire al conștiinței sale, se gîdea că o căsătorie cu domnișoara de Taillefer i-ar da putința să se înavuțască, așa cum demonstrase Vautrin. Or, în seara aceea Rastignac trăia o clipă în care mizeria lui răcnea cu atîta putere, încît aproape fără voie se lăsă biruit de viclenele argumente ale cumplitelui sfinx, a cărui privire avea uneori asupra lui o adevărată putere de fascinație. După ce Poiret și domnișoara Michonneau se urcară în camerele lor, Rastignac, crezîndu-se numai cu doamna Vauquer și doamna Couture, care împleteau niște mînecuțe de lînă moțîind lîngă sobă, strecură către domnișoara Taillefer o privire atît de duioasă, încît aceasta își plecă ochii în pămînt.

— Ai vreun necaz, domnule Eugène? îl întrebă Victorine după o clipă de tăcere.

— Cine n-are necazurile lui?! răspunse Rastignac. Dacă noi tinerii am ști că sîntem iubiți cu un devotament care să răsplătească jertfele ce sîntem totdeauna gata să facem, poate că n-am avea niciodată necazuri.

Drept răspuns, domnișoara Taillefer îi aruncă o privire care nu lăsa nici o îndoială în privința înțelesului ei.

— De pildă, dumneata însăși, domnișoară, as-tăzi te socoți sigură de inima dumitale; dar poți da cheazășie că nu te vei schimba niciodată?

Un surîs trecu pe buzele bietei fete, ca o rază care i-ar fi țîșnit din suflet, și chipul îi străluci cu atîta putere, încît Eugène, văzînd că a stîrnit o atît de năprasnică izbucnire de simțăminte, se înspăimîntă.

— Dacă mîine ai fi bogată și fericită, dacă ți-ar cădea din cer o imensă avere, ai mai iubi pe tînărul sărac care îți va fi plăcut în zilele dumitale de strîmtorare?

Fata înclină din cap cu gingășie.

— Pe un tânăr nefericit ?

Ea înclină iarăși din cap.

— Ce prostii spuneți acolo ? strigă doamna Vauquer.

— Dă-ne pace, spuse Eugène, ne înțelegem de minune.

— Așadar, în curînd vom avea căsătoria domnului cavaler de Rastignac cu domnișoara Victorine Taillefer ? întrebă Vautrin cu puternica lui voce, ivindu-se deodată în ușa sălii de mîncare.

— Ah, cum m-ai speriat ! spuseră într-un glas doamna Couture și doamna Vauquer.

— Nici că puteai nimeri mai rău ! zise rîzînd Eugène, căruia glasul lui Vautrin îi pricinuise cea mai cumplită tulburare din cîte simțise în viața lui.

— Să lăsăm glumele nepotrivite, domnilor ! zise doamna Couture. Hai sus, fata mea.

Doamna Vauquer porni și ea în urma celor două pensionare, ca să-și petreacă seara în apartamentul lor, crușîndu-și astfel lumînarea și focul. Eugène rămase singur, față-n față cu Vautrin.

— Știam că ai să ajungi aici, îi spuse acesta cu veșnicul lui sînge rece. Dar ascultă-mă, am și eu slăbiciunile mele sufletești, ca orice om. În clipa asta să nu iei nici o hotărîre, pentru că nu ești în apele dumitale. Ești plin de datorii. Vreau să vii la mine împins nu de pasiune sau de deznădejde, ci numai de rațiune. Ai nevoie poate de o mie de taleri. Ține-i.

Și acest demon, scoțînd portofelul din buzunar, trase trei bilete de bancă, pe care le flutură sub ochii studentului. Eugène se afla atunci într-o stare groaznică. Datora marchizului de Adjuda și conțelului de Trailles o sută de ludovici, pe care îi

pierduse la cărți. Neavînd acești bani, nu cuteza să se ducă la doamna de Restaud, unde era așteptat în seara aceea. Era una din acele seri cînd nu sînt invitați decît prietenii intimi, cînd se mănîncea mici prăjituri și se bea ceai, dar cînd poți să și pierzi șase mii de franci la whist.

— Domnule, îi răspunse Eugène abia stăpînindu-și un tremur convulsiv, după destăinuirile pe care mi le-ai făcut, trebuie să înțelegi că-mi este cu neputință să fiu datornicul dumatile.

— Ei, bine, mi-ar fi părut rău dacă mi-ai fi dat alt răspuns, urmă ispititorul. Ești un tînăr frumos, gîngăș, mîndru ca un leu și blind ca o fecioară. Ai fi o minunată pradă pentru diavol. Îmi plac tinerii de felul ăsta. Încă două-trei reflecții de înaltă politică, și vei ajunge să vezi lumea așa cum este. Jucînd cîteva mici scene de virtute, omul superior își face toate fanteziile în aclamațiile entuziaste ale nerozilor de la parter. În scurtă vreme, vei fi de-ai noștri. Ah, dacă ai vrea să fii elevul meu, te-aș face să ajungi orice dorrești. Nici n-ai apuca să-ți închegei în minte o dorință, că pe loc ți-aș împlini-o cu vîrf și îndesat, oricare ți-ar fi vrerea : onoruri, avere, femei. Am fi în stare să prefacem toată civilizația în ambrozie. Ai fi copilul nostru răsfățat. Benjaminul nostru, și pentru dumneata ar muri toți, cu voie bună. Orice piedică ți s-ar ivi în cale, am înlătura-o. Dar ai încă scrupule, mă socoți deci un scelerat ? Ei bine, un om tot așa de cinstit, pe cît te crezi dumneata deocamdată, domnul de Turenne¹, făcea mici afaceri cu tilharii de codru,

¹ *Henri de La Tour, viconte de Turenne* (1611—1675), mareșal al Franței pe vremea lui Ludovic al XIII-lea (n.r.).

fără să se socoată compromis. Nu vrei să-mi fii dator, ha ? De asta să nu te sinchisești, urmă Vautrin schițînd un surîs. Ia cearșafuile astea și scrie aici, spuse el scoțînd un formular de poliță ; aici, de-a curmezișul : „Am primit suma de trei mii de franci, plătibilă peste un an“. Pune și data ! Suma e destul de mare ca să-ți poată înlătura toate scrupulele. Spune-mi jidov, dacă vrei, și cu asta socotește-te achitat de orice recunoștință. Astăzi îți îngădui încă să mă disprețuiești, pentru că știu bine că mai târziu vei ține la mine. Vei găsi în mine acele abisuri fără fund, acele vaste simțăminte concentrate pe care imbecilii le numesc vicii, dar niciodată n-ai să mă vezi nici laș, nici ingrât. Pe scurt, micuțule, nu sînt nici un pion, nici un *nebun*, ci sînt un *turn* ¹.

— Ce fel de om ești dumneata ? izbucni Eugène. Ai venit pe lume parcă într-adins ca să mă chinuiești.

— Nicidecum. Sînt un om bun, care e gata să se umple el însuși de glod, numai ca să te pună pe dumneata la adăpost pentru tot restul zilelor. Te întreb : pentru ce acest devotament ? Ei bine, am să ți-o spun într-o zi în șoaptă, la ureche. Te-am luat cam pe neașteptate la început, cînd ți-am arătat carionul ² orînduirii sociale și jocul mașinării lui ; dar această primă spaimă îți va trece, cum îi trece leatului cea dintîi frică pe cîmpul de luptă, și ai să te deprinzi a vedea în oameni niște simpli soldați hotărîți să moară în slujba celor care se ung ei înșiși regi. Vremurile s-au schimbat.

¹ Figuri din jocul de șah (n.r.).

² Ceasornic care vestește orele printr-un crîmpei de arie ; aici, în sens de mecanismul orînduirii sociale.

Odinioară îi spuneai unui viteaz : „Iacă o sută de taleri, ucide-mi pe domnul cutare“, și te așezai liniștit la masă, după ce, pentru un *da* sau pentru un *nu*, trimiseseși un om pe lumea cealaltă. Astăzi îți propun să-ți dau o avere frumoasă în schimbul unui semn din cap, care nu te compromite cu nimic, iar dumneata stai pe gânduri. Trăim într-un veac de moleșală.

Eugène semănă polița și i-o dădu, primind în schimb biletele, de bancă.

— Și acum să vorbim ca doi oameni cu cap, urmă Vautrin. Peste câteva luni vreau să plec în America să mă fac plantator de tutun. Am să-ți trimit țigări, ca la un prieten ce-mi ești. Dacă mă voi îmbogăți, am să te ajut. Dacă nu voi avea copii (ceea ce este foarte probabil, pentru că n-am poftă să mă replantez prin butași în lumea asta), ei bine, atunci am să-ți las toată averea prin testament. Nu este asta o dovadă de prietenie ? Trebuie să știi că țin la dumneata. Așa e firea mea : îmi place să mă devotiez altuia. Și am făcut-o de câteva ori pînă acum. Vezi, micuțule, eu trăiesc într-o sferă mai înaltă decît aceea în care trăiesc ceilalți oameni. Eu socot că faptele sînt simple mijloace și nu am în vedere decît scopul pe care-l urmăresc. Ce înseamnă pentru mine un om ? Asta ! făcu Vautrin, trosnindu-și unghia degetului gros sub unul din dinții din față. Un om este tot, sau nimic. Cînd îl cheamă Poiret, e chiar mai puțin decît nimic : poți să-l strivești ca pe-o ploșniță, e turtit și pute. Cînd însă seamănă cu dumneata, omul este un zeu, nu mai este o mașină învăluită în piele ; este un teatru în care se mișcă cele mai frumoase simțăminte, și eu nu trăiesc decît prin simțăminte. Un simțămînt nu este oare lumea întreagă cuprinsă într-o singură gîndire ?

Uită-te la moș Goriot: cele două fete sînt pentru el tot universul, sînt firul cu ajutorul căruia se poate diriguî în labirintul creației. Ei bine, pentru mine, care am cercetat viața în toate amănuntele, nu există decît un singur simțămînt adevărat, prietenia de la om la om. Pierre și Jaffier, asta e pasiunea mea. Știu pe de rost *Veneția salvată*¹. Ai văzut mulți oameni atît de viteji încît atunci cînd un camarad le spune: „Hai să îngropăm un cadavru!” să se ducă îndată, fără să sufle un singur cuvînt și fără plicticoase lecții de morală? Iacă, eu am făcut treaba asta. N-aș spune-o oricui. Dar dumneata ești un om superior, dumitale ți se poate spune tot, pentru că înțelegi tot. N-ai să te bălăcești multă vreme în smîrcurile în care viețuiesc pocitaniile din jurul nostru. Și-acum destul, ne-am înțeles. Ai să te însori. Să ne urmărim fiecare țelul. Al meu este de fier și nu se îndoaie niciodată, he, he !

Vautrin plecă, fără a mai aștepta răspunsul negativ al studentului, pe care voia să-l lase liniștit. Cunoștea, pare-se, taina acestor mici împotriviri, acestor lupte din care bărbații își fac o fală față de ei înșiși și de care se slujesc ca să-și îndreptățească faptele lor nevrednice.

„Facă ce-o pofti, eu în nici un caz n-am să mă-nzor cu domnișoara Taillefer!” își spuse Eugène.

După o scurtă criză de febră lăuntrică, pricinuită de gîndul că încheiase un pact cu omul acesta, care-l îngrozea, dar care creștea în ochii

¹ Lucrarea cea mai importantă a poetului dramatic englez Thomas Otway (1652—1685). Piesa, reluată cu succes în Franța pe vremea lui Balzac, produsese asupra acestuia o puternică impresie.

lui prin însuși cinismul ideilor sale și prin îndrăzneala cu care strîngea ca într-o menghină întreaga societate, Rastignac se îmbracă, porunci să i se aducă o trăsură și se duse la doamna de Restaud. În zilele din urmă, contesa se arătase deosebit de prevenitoare față de acest tînar, care intra cu pași siguri în lumea bună, unde într-o zi avea să dobîndească poate o înrîurire de temut. Rastignac își plăti datoriile pe care le avea la domnii de Trailles și de Adjuda, jucă whist o parte din noapte și recîștigă tot ce pierduse. Superstițios ca mai toți oamenii care abia își croiesc drumul în viață și care sînt mai mult sau mai puțin fataliști, el socoti că acest noroc e o răsplată cerească pentru stăruința cu care se încăpățîna să rămînă pe calea cea bună. A doua zi dimineata îl întrebă cu mare grabă pe Vautrin dacă mai are polița pe care i-o semnase în ajun. La răspunsul afirmativ al acestuia, Eugène îi înturnă cu o firească bucurie cei trei mii de franci.

— Merge bine, îi spuse Vautrin.

— Dar fără să fiu complicele dumitale, zise Eugène.

— Știu, știu, îl întrerupse Vautrin. Ești încă în perioada copilăriilor. Caști gura la zorzoancele care împodobesc intrarea.

Două zile mai tîrziu, în Grădina Botanică, pe o alee singuratică, Poiret și domnișoara Michonneau ședeau pe bancă, la soare, de vorbă cu domnul pe care studentul în medicină îl socotea pe bună dreptate suspect.

— Domnișoară, spunea domnul Gondureau, nu înțeleg cauza scrupulelor dumitale. Escelența-sa monseniorul ministru al poliției generale a regatului...

— Aha, excelența-sa monseniorul ministru al poliției generale a regatului... ! repetă Poiret.

— Da, excelența-sa se ocupă personal de această afacere.

Cui nu i se va părea de necrezut faptul că Poiret, fost slujbaș, un om fără îndoială cu virtuți burgheze, deși cu totul lipsit de idei, a continuat să-l asculte mai departe pe pretinsul rentier din strada Buffon, după ce acesta rostise cuvântul poliție, lăsînd astfel să i se vadă sub masca de om de treabă adevărata lui față de agent al instituției din strada Jérusalem ?

Și totuși, nimic nu era mai firesc. Pentru a înțelege mai bine din care anume specie făcea parte Poiret în vasta familie a neghiobilor, este nevoie să facem o remarcă pe care, de altfel, au mai făcut-o și alți observatori înaintea noastră, dar nu a fost dată în vileag pînă astăzi. Există o populație plumiferă, care trăiește înghesuită în buget, între primul grad de latitudine, unde sînt cuprinse salariile de o mie două sute de franci pe an, un fel de Groenlandă administrativă, și gradul al treilea, de unde încep salariile mai călduțe, de la trei la șase mii de franci, regiunea temperată, în care se aclimatizează și chiar înflorește gratificația, deși cultura ei întîmpină destule greutăți. Printre trăsăturile prin care această gîntă subalternă își dezvăluie beteaga ei îngustime de spirit, una dintre cele mai caracteristice este un soi de respect involuntar, mașinal, instinctiv, pentru marele lama¹ din orice minister, pe care slujbașul îl cunoaște dintr-o semnătură ilizibilă și sub numele de *Exce-*

¹ Persoană care reprezintă autoritatea supremă într-un minister : la mongoli și la tibetani, marele lama (dalai-lama) este șeful suprem al religiei budiste.

lența-sa monseniorul ministru, patru cuvinte care au același sens ca și *il Bōndo Cani* din *Califul din Bagdad*¹ și care, pentru această populație supusă înseamnă puterea supremă, fără putință de apel. Ca și papa pentru creștini, ministrul este din punct de vedere administrativ infailibil în ochii slujbașului; strălucirea pe care o împrăștie trece asupra actelor sale, asupra cuvintelor sale, ca și asupra oamenilor care vorbesc în numele său; cu zorzoanele lui, el acoperă orice și dă caracter de lege faptelor pe care le poruncește; numele de *Excelență*, care mărturisește curățenia gândurilor și sfințenia hotărârilor sale, slujește drept pașaport ideilor celor mai puțin admisibile. Fapte pe care acești bieți oameni n-ar fi în stare să le facă în propriul lor folos, le săvârșesc cu mare grabă de îndată ce aud cuvîntul „*Excelența-sa*“. Birourile administrației au o anume supunere pasivă, după cum armata și-o are pe-ai ei, sistem care înăbușă conștiința, distruge personalitatea omului și pînă la urmă îl adaptează la mașina guvernamentală ca pe-un șurub sau ca pe-o piuliță. Astfel, domnul Gondureau, care părea iscusit în cunoașterea oamenilor, văzînd de la început în Poirot pe unul dintre acești birocrați neghiobi, a scos, atunci cînd a fost nevoie, cuvîntul de talisman „*Excelența-sa*“ ca pe un *Deus ex machina*², dezvăluindu-și bătăliile și uluindu-l pe Poirot, pe care îl socotea masculul domnișoarei Michonneau, după cum pe ea o socotea femela lui Poirot.

¹ Operă comică într-un act (textul de Saint-Just-Dancourt, muzica de Boieldieu), reprezentată cu mare succes pe la 1800 (n.r.).

² În limba latină: „*Zeu (coborît) cu mașina*“, expresie privind întrebuintarea unui mijloc neobișnuit și nevrosimil pentru a da unei situații un sfîrșit fericit (n.r.).

— De vreme ce chiar excelența-sa... Excelența-sa monseniorul... Ah, atunci se schimbă lucrurile, zise Poirot.

— Ai auzit ce spune domnul în a cărui judecată se pare că ai încredere, urmă așa-zisul rentier întorcându-se către domnișoara Michonneau. Excelența-sa are în clipa de față cea mai deplină certitudine că pretinsul Vautrin, care locuiește în casa Vauquer, este un ocnaș evadat de la Toulon, unde era cunoscut sub numele de *Păcălește-Moartea*.

— Ah, *Păcălește-Moartea*! făcu Poirot, fericit om dacă merită cu adevărat acest nume.

— Da, urmă agentul. I s-a dat această poreclă pentru că din cele mai îndrăznețe atacuri a avut norocul să scape cu viață. E un om primejdios, înțelegi? Și are însușiri care-l fac cu totul deosebit. Chiar și condamnarea care i s-a dat i-a creat în banda lui un loc de mare onoare...

— Este deci un om de onoare? întrebă Poirot.

— În felul lui, da. A consimțit să ia asupra-și crima altuia, un fals săvârșit de un tânăr foarte frumos, la care ținea mult, un italian, mare cartofor, care după aceea a intrat în armată, unde de altfel s-a purtat foarte bine.

— Dar dacă excelența-sa ministrul poliției este încredințat că domnul Vautrin este *Păcălește-Moartea*, de ce mai are nevoie de mine? întrebă domnișoara Michonneau.

— Așa e, interveni Poirot, dacă e în adevăr ministru, după cum ne-ai făcut onoarea să ne spui, are o anumită certitudine...

— Certitudinea nu este cuvântul potrivit. E vorba de o bănuială. Veți înțelege îndată problema. Jacques Collin, zis și *Păcălește-Moartea*, se bucură de toată încrederea deținuților din trei

închisori, care l-au ales agentul și bancherul lor. Aceste afaceri, pe care nu le poate face decît un om de marcă, îi aduc un mare cîștig.

— Ah, ah, înțelegi calamburul, domnișoară ? zise Poirot. Domnul îl numește un om de marcă pentru că a fost marcat ¹.

— Falsul Vautrin, urmă agentul, primește capitalurile domnilor ocași, le plasează, le păstrează și le ține la dispoziția celor care izbutesc să evadeze, a familiilor lor cînd hotărăsc astfel prin testament sau a amantelor lor cînd îi dau dispoziție să le înmîneze anume sume.

— A amantelor lor ! Vrei să spui, poate, a nevestelor lor.

— Nu, domnule, mai toți ocașii n-au decît soții nelegitime, pe care noi le numim concubine.

— Așadar, toți trăiesc în concubinaj ?

— Firește.

— Ei bine, zise Poirot, astea sînt grozăvii, pe care monseniorul n-ar trebui să le tolereze. De vreme ce ai cîntea să vezi pe excelența-sa, e datoria dumitale, care pari a fi însuflețit de idei filantropice, să-l luminezi asupra purtării imorale a acestor oameni, care dau cea mai rea pildă restului societății.

— Dar, domnule, guvernul nu-i ține acolo unde îi ține ca să-i dea drept pildă de virtute.

— Ai dreptate. Îngăduie-mi totuși, domnule...

— Să vedem ce vrea să ne spună domnul, micuțule drag, zise domnișoara Michonneau.

— Îți dai seama, domnișoară, reluă firul Gondureau. Guvernul are un mare interes să pună mîna pe un tezaur ilicit, despre care se spune că

¹ Ocașii erau „marcați” pe braț, pe piept sau pe spate, cu un semn sau cu inițialele lor, pentru a putea fi identificați oricînd (n.r.).

se urcă la o sumă destul de mare. Păcălește-Moartea încasează valori uriașe, tăinuind nu numai sumele pe care le posedă unii dintre camarazii săi, ci și pe cele care provin de la Societatea celor zece mii...

— Zece mii de hoți ! izbucni înspăimîntat Poiret.

— Nu. Societatea celor zece mii este o asociație a hoților de elită, a celor ce lucrează în stil mare și nu se amestecă niciodată într-o afacere care nu le aduce un câștig de cel puțin zece mii de franci. Această societate e alcătuită din cei mai distinși clienți ai curților cu juri. Ei cunosc bine codul, și cînd sînt prinși nu riscă niciodată pedeapsa cu moartea. Collin este omul lor de încredere, sfătuitoarea lor. Cu ajutorul uriașelor lui venituri, omul acesta a știut să-și creeze o poliție a lui și legături foarte întinse, pe care le învăluie într-un mister de nepătruns. Deși e mai bine de un an de cînd l-am împresurat cu spionii noștri, n-am izbutit totuși pînă acum să pătrundem în tainele lui. Cu tezaurul și cu iscusința lui, el întreține viciul în chip satornic, furnizează capitaluri crimei și ține în slujbă o armată de ticăloși, care duc un neîntreput război împotriva societății. Înșfăcîndu-l pe Păcălește-Moartea și punînd mîna pe banca lui, am tăia răul de la rădăcină. Iată de ce această expediție a luat proporțiile unei afaceri de stat și de înaltă politică, menită să onoreze pe cei care vor colabora la izbînda ei. Chiar și dumneata, domnule, ai putea să reintri în administrație și să ocupi un loc de secretar la un comisariat de poliție, slujbă care nu te-ar împiedica să-ți primești mai departe pensia.

— Dar, întrebă domnișoara Michonneau, pentru ce nu fuge Păcălește-Moartea cu banii ce i s-au încredințat ?

— Oh ! făcu agentul, dacă ar fura banii ocnașilor, oriunde s-ar duce ar fi urmărit de un om însărcinat să-l ucidă. Apoi, să furi un tezaur nu-i chiar așa de ușor cum ar fi de pildă să răpești pe o domnișoară de neam mare. De altfel, Collin n-ar fi în stare să dea o asemenea lovitură, s-ar socoti dezonorat.

— Așa este domnule, zise Poirot, ar fi cu totul dezonorat.

— Bine, dar toate acestea nu ne lămuresc pentru ce nu veniți pur și simplu să puneți mâna pe el, spuse domnișoara Michonneau.

— Uite, domnișoară, am să-ți răspund... Dar, îi șopti el la ureche, împiedică-l pe domnul dumitale să mă mai întrerupă, pentru că, așa cum a pornit-o, nu mai sfîrșim niciodată. Mare noroc trebuie să aibă bătrînul ăsta dacă mai găsește pe cineva care să stea să-l asculte ! Păcălește-Moar-tea, venind la Paris, s-a îmbrăcat în pielea unui om cinstit, se înfățișează ca un foarte de treabă burghez parizian și locuiește într-o pensiune care nu bate la ochi. E tare dibaci și nu-i chip să-l iei pe neașteptate. Așadar, domnul Vautrin este un om onorabil, care face niște afaceri uriașe.

„Firește“, spuse Poirot în sinea lui.

— Ministrul nu vrea să-și ridice în cap toată negustorimea din Paris și toată opinia publică, arestînd din greșeală pe un autentic Vautrin. Domnul prefect de poliție e în primejdie să-și piardă slujba din cauza dușmanilor pe care-i are. Dacă s-ar face vreo greșeală în afacerea asta, cei care abia așteaptă să-i ia locul s-ar folosi de lătrăturile și de larma cercurilor liberale, ca să-l dea peste cap. Trebuie să lucrăm, deci, cum am lucrat în afacerea *Cognard*, falsul conte de Sainte-

Hélène. Dacă el ar fi fost în adevăr conte de Sainthe-Hélène, am fi dat de bucluc. Uite pentru ce trebuie să verificăm informațiile pe care le avem !

— Da, spuse cu vioiciune domnișoara Michonneau, dar pentru asta vă trebuie o femeie frumoasă.

— Păcălește-Moartea nu se va încurca niciodată cu o femeie, zise agentul. Am să-ți spun un secret : nu-i plac femeile.

— În cazul ăsta, presupunînd chiar că aş primi să fac o asemenea verificare în schimbul a două mii de franci, nu văd cum v-aş putea fi de folos.

— Nimic mai simplu, zise necunoscutul. Îți voi da un flacon cu o doză de lichid, preparat anume ca să pricinuiască o revărsare de sînge în creier, care dă toate simptomele apoplexiei, fără a fi însă de fel primejdioasă. Acest amestec poate fi dat în vin sau cafea. Cînd vezi că omul se prăbușește, îl întinzi pe un pat și-l dezbraci, chipurile ca să vezi dacă nu cumva trage să moară. Îndată ce rămii cu el, îi arzi o palmă pe umăr, pleosc ! și vezi dacă apar inițialele.

— O nimica toată, zise Poirot.

— Eh, primești ? o întrebă Gondureau pe bătrîna domnișoară.

— Dar, dragă domnule, spuse domnișoara Michonneau, dacă nu vor apărea inițialele, mi se vor plăti totuși cei două mii de franci ?

— Nu.

— Care va fi plata mea în acest caz ?

— Cinci sute de franci.

— Să faci un asemenea lucru pentru o sumă așa de mică ? Pentru un om cu conștiință răul este același, și eu, domnule, am conștiința mea, pe care trebuie s-o liniștesc.

— Te asigur, spuse Poirot, că domnișoara are multă conștiință, pe lângă că este o ființă foarte amabilă și tare dibace.

— Iacă, reluă vorba domnișoara Michonneau, dacă Vautrin este Păcălește-Moartea, îmi dai trei mii de fraнци; iar dacă este un burghez oarecare, nu-mi dai nimic.

— Făcut! zise Gondureau, dar cu condiția să împlinești treaba chiar mâine.

— Prea degrabă, dragă domnule, trebuie să cer și sfatul duhovnicului meu.

— Ce vicleană! zise agentul ridicîndu-se. Atunci, pe mâine. Și dacă între timp vei avea să-mi dai vreo știre, mă găsești în străduța Sainte-Anne, în fundul curții bisericii Sainte-Chapelle. Sub bolta de la intrare nu e decît o singură poartă. Întrebi de domnul Gondureau.

Bianchon venea de la cursul lui Cuvier, și auzul lui fu izbit de un nume atît de original ca Păcălește-Moartea și de acel *făcut!* care se știa că e vorba obișnuită a vestitului șef al poliției de siguranță din acea vreme.

— De ce n-ai sfîrșit chiar acum? Afacerea asta ți-ar aduce o rentă viageră de trei sute de franci, spuse Poirot către domnișoara Michonneau.

— Pentru ce? zise ea. Pentru că trebuie să chibzuim. În caz că într-adevăr domnul Vautrin este ocașul Păcălește-Moartea, poate că aș scoate mai mult dacă m-aș aranja cu el. În același timp însă, cerîndu-i bani ar însemna să-l previn și ar fi în stare să spele putina *pe gratis*. Ceea ce ar fi o păcăleală groaznică.

— Chiar dacă ar fi prevenit, urmă Poirot, nu ne-a spus domnul acesta că este pus sub supraveghere? Dumneata însă, în adevăr, n-ai mai cîștiga nimic.

„De altfel, gîndi domnișoara Michonneau, nu pîot să-l sufăr pe omul ăsta ! Nu găsește să-mi spună decît lucruri neplăcute.“

— Dar, reluă Poirot, așa ar fi mai bine. După cum spunea acest domn, care mi se pare foarte distins, pe lingă că e bine îmbrăcat, scăpînd societatea de un criminal, orișicît de virtuos ar fi, faci un act de supunere față de lege. Cine a băut, va mai bea. Dacă i-ar veni poftă într-o zi să ne omoare pe toți ? Vezi dumneata, drăcia dracului ! Mai întîi, vina acestor asasinate ar cădea asupra noastră, fără să mai ținem seama că tot noi am fi și cele dintîi victime.

Domnișoara Michonneau era însă atît de frămîntată, încît nu putea să urmărească frazele care cădeau una cîte una din gura lui Poirot, ca picăturile de apă dintr-un robinet ce n-a' fost bine închis. Cînd bătrînul acesta începea să sporovăiască, dacă nu-l oprea domnișoara Michonneau îi dădea într-una înainte ca o caterincă. După ce atîngea un prim subiect, intra în diferite paranteze care-l ducea la un alt subiect, cu totul potrivit, fără să tragă nici o încheiere. Pînă să ajungă la casa Vauquer, Poirot se strecurase într-un lung șir de pasaje și citate tranzitorii, care-l făcuseră să povestească depoziția lui în procesul numitului Ragoûlleau și al femeii Morin, în care apăruse ca martor al apărării. Intrînd în casă, tovarășa sa băgă de seamă dintru început că Eugène de Rastignac și domnișoara Taillefer se află într-o convorbire intimă, de un interes atît de palpitant, încît nici unul dintre ei nu prinse de veste cînd cei doi bătrîni pensionari trecură prin sala de mîncare.

— Nici că putea să sfîrșească altfel, spuse domnișoara Michonneau. De opt zile se sorbeau din ochi, nu alta !

— Da, răspunse Poirot. Așa încît ea a fost condamnată.

— Cine ?

— Doamna Morin.

— Eu vorbesc de domnișoara Victorine, zise domnișoara Michonneau intrînd fără să-și dea seama în camera lui Poirot, iar dumneata îi dai zor cu doamna Morin. Cine mai e și asta ?

— Dar domnișoara Victorine ce vină are ? întrebă Poirot.

— Are vina că-l iubește pe domnul Eugène de Rastignac și că merge înainte, fără să știe unde are să ajungă, sărmana inocentă !

În dimineața aceea, Eugène se afla în culmea deznădejdiei, din pricina doamnei de Nucingen. În adîncul sufletului său, el se lăsase cu totul în seama lui Vautrin, fără a mai voi să cerceteze nici motivele prieteniei pe care i-o purta acest om nemaipomenit, nici unde-l va duce o asemenea tovărășie. Numai o minune l-ar mai fi putut salva din abisul în care făcuse cel dintîi pas cu un ceas mai înainte, cînd schimbase cu domnișoara Taillefer cele mai duioase făgăduințe. Victorine avea simțămîntul că ascultă un glas de înger, cerurile se deschiseseră în fața ochilor ei, iar casa Vauquer se împodobise cu fantasticele culori în care decoratorii de teatru zugrăvesc palatele de pe scenă : iubea și era iubită, sau cel puțin așa credea ! Și care femeie n-ar fi crezut ca și ea, vînzîndu-l și ascultîndu-l pe Rastignac, în timpul

acestei ore furate tuturor Argușilor¹ din casă ? Zbătîndu-se împotriva conștiinței lui, știind că săvîrșește o faptă rea și voind s-o săvîrșească, spunîndu-și că va răscumpăra acest mic păcat făcînd o femeie fericită, Eugène se împodobise cu propria lui deznădejde și strălucea în toate focurile infernului care sălășluia în clipa aceea în inima lui. Din fericire pentru el, minunea se împlini : Vautrin intră plin de veselie și citi dintr-o ochire în sufletele celor doi tineri, pe care-i căsătorise prin uneltirile geniului său diabolic, dar cărora le tulbură pe loc bucuria, cîntînd cu glasul puternic și batjocoritor :

*Fanchetta mea-i fermecătoare
În simplitatea ei...*

Victorine plecă în fugă, ducînd cu sine o fericire tot așa de mare pe cît fusese și suferința care-i umpluse viața pînă în clipa aceea. Sărmana fată ! O strîngere de mîna, obrazul atins în treacăt de o șuviță din părul lui Rastignac, un cuvînt șoptit atît de aproape încît simțise în ureche caldă unduire care se desprindea de pe buzele studentului, mijlocul cuprins de brațu-i, care tremura ușor, o sărutare pe gît — aceasta a fost logodna iubirii ei, logodnă pe care vecinătatea butucănoasei Silvia, gata să intre oricînd în această strălucitoare sală de mîncare, o făcu mai înflăcărată, mai vie, mai înlănțuitoare decît cele mai minunate mărturii de credință istorisite în paginile celor mai vestite povestiri de dragoste. Aceste *mici îngăduințe*, ca să întrebuițăm o minunată vorbă a strămoșilor noștri, păreau adevărate nelegiuiri în ochii unei

¹ *Argus* — uriaș din mitologia elină, despre care se spunea că are o sută de ochi, devenit simboiul supravegheții neobosite (n.r.).

fete pioase care se spovedea la fiecare cincisprezece zile ! În ceasul acela ea risipise atîta bogăție de suflet cîtă nu va mai putea să dea niciodată după aceea, nici chiar atunci cînd, bogată și fericită, se va dărui întreagă.

— Afacerea s-a făcut, spuse Vautrin lui Eugène. Cei doi dandy ai noștri s-au înjurat. Totul s-a petrecut așa cum se cuvenea. Afacere de opinie. Porumbelul nostru s-a apucat să-mi insulte șoimul. Întîlnirea are loc mîine, la fortul Clignancourt. La ceasul opt și jumătate, domnișoara Taillefer, stînd liniștită colea și muind încetinel felioara de piine cu unt în cafeaua cu lapte, va deveni moștenitoarea averii și a dragostei tatălui ei. Nu ți se pare nostimă povestea asta ? Micul Taillefer e foarte tare în spadă și e sigur de el ca de un brelan de ași ; va fi însă rănit printr-o lovitură născocită de mine, un anume fel de a ridica spada și de a o înfige în fruntea adversarului. Am să-ți arăt figura asta, pentru că este strașnic de folositoare.

Rastignac ascultă prostit și nu știa ce să răspundă.

În clipa aceea, moș Goriot, Bianchon și alți cîțiva pensionari intrară în sala de mîncare.

— Așa te vreau, îi spunea Vautrin lui Eugène. De data asta știi ce faci. Bravo, vulturașule ! Ai să ajungi conducător de oameni. Ești tare, spătos, viteaz. Toată stima mea !

Voia să-l ia de mîină, dar Rastignac își trase cu grabă brațul și, pîlînd, se lăsă pe un scaun : i se părea că vede în fața lui o baltă de sînge.

— Aha, tot mai avem cîteva scutece mînjite de virtute ! îi spuse Vautrin cu glasul scăzut. Taica Doliban are trei milioane, îi cunosc averea. Cînd

vei umfla zestrea, o să ți se pară că ești imaculat ca o rochie de mireasă.

Rastignac nu șovăi. Hotărî ca, chiar în seara aceea, să vestească pe domnii Taillefer, tatăl și fiul. După ce plecă Vautrin, moș Goriot îi spuse lui Eugène la ureche :

— Ești trist, copilul meu, dar eu am să te înveselesc. Haide !

Bătrînul fabricant de făinoase își aprinse feștila de la flacăra lămpii. Eugène îl urmă, stăpînit de dorința de a afla cu o clipă mai degrabă despre ce e vorba.

— Să intrăm la dumneata, spuse bătrînul, care ceruse Silviei cheia lui Eugène. Astăzi de dimineață credeai că nu te iubește, așa-i ? urmă el. Te-a alungat și ai plecat supărat, disperat. Prostitule ! Mă aștepta pe mine. Înțelegi ? Trebuia să ne ducem împreună ca să sfîrșim de aranjat o bijuterie de apartament, în care ai să te muți peste trei zile. Să nu mă dai de gol. Vrea să-ți facă o surpriză ; dar eu nu puteam să-ți ascund taina asta. Vei sta în strada Artois, la doi pași de strada Saint-Lazare. Vei fi instalat ca un prinț. Ți-am ales mobilele, ca pentru o mireasă. De o lună ne străduim, fără a-ți spune nimic. Avocatul a început lupta, fata mea își va dobîndi venitul zestrei sale — treizeci și șase de mii de franci pe an — iar eu voi cere plasarea celor opt sute de mii de franci în bunuri sigure și văzute.

Eugène se plimbă tăcut, cu brațele încrucișate, de la un capăt la altul al odăii lui sărăcăcioase și neorînduite. Moș Goriot prinse o clipă cînd studentul era întors cu spatele, și puse pe cămin o cutie de marochin roșu, pe care erau imprimare în aur armele familiei de Rastignac.

— Dragul meu copil, spuse bietul bătrîn, am intrat pînă în gît în treaba asta. Dar, vezi dumneata, este și oarecare egoism în ceea ce am făcut, pentru că am și eu un interes în schimbarea locuinței dumitale. Dacă-ți voi cere ceva, n-ai să mă respingi, nu-i așa ?

— Ce ?

— Deasupra apartamentului dumitale, la etajul al cincilea, e o odaie care ține de apartament. Aș vrea să mă mut în ea. Ce zici ? Am îmbătrînit, stau prea departe de fete. N-am să te stînjenesc cu nimic. Numai că am să fiu și eu pe-acolo. Ai să-mi vorbești despre ea în fiecare seară. Asta n-are să te necăjească, nu-i așa ? Cînd te vei întoarce acasă, eu am să fiu în pat ; am să te aud și am să-mi spun : „A văzut-o pe mica mea Delphine. A dus-o la bal. Mulțumită lui, e și ea în sfîrșit fericită.“ Dacă voi fi bolnav, ară să fie un balsam pentru sufletul meu să te aud întorcîndu-te, mișcîndu-te, umblînd prin casă. Vei aduce cu dumneata ceva din ființa fetei mele ! Nu voi avea de făcut decît un pas ca să fiu la Champs-Elysées, unde ele se plimbă în fiecare zi, și am să le pot vedea mereu, pe cînd acum mi se întîmplă uneori să ajung prea tîrziu. Și apoi, poate că va veni și ea la dumneata. Am s-o aud, am s-o văd în mantila ei de dimineată, cu pasul gingaș ca de pisicuță. De o lună e iarăși cum a fost, fetița veselă și drăguță, gătită, de odinioară. Sufletul ei e pe cale să se însănătoșească, și fericirea asta ți-o datorește numai dumitale. Oh ! pentru dumneata aș fi în stare să fac și imposibilul ! Adineauri, întorcîndu-mă împreună cu ea, mi-a spus : „Tăicuțule, sînt foarte fericită !“ Cînd îmi spune ceremonios *tată*, mă îngheață ; dar cînd îmi spune

tăicuțule, le văd parcă iarăși micuțe, și toate amintirile îmi revin în minte. Am simțămîntul că sînt și mai mult tatăl lor. Mi se pare că nu mi le-a luat încă altcineva.

Unchiașul își șterse ochii ; plîngea.

— De cînd n-o mai auzisem vorbindu-mi astfel, de cînd nu mai mersesem la braț cu ea ! Da, da, de mai bine de zece ani n-am mai mers alături de ele ! Ce bine-i să te freci de rochia ei, să mergi în pas cu ea, să-i simți căldura ! Pe scurt, astăzi de dimineață am dus-o pe Delphine peste tot locul, am colindat prin prăvălii și apoi am întovărășit-o acasă. Oh, ia-mă pe lîngă dumneata ! Cînd vei avea cîte-odată nevoie de cineva care să-ți facă vreun serviciu, eu am să fiu acolo. Ah, dacă ar muri namila aceea de alsacian, dacă guta de care suferă ar avea inteligența de a i se sui la stomac, ce fericită ar fi fata ! Ai fi ginerele meu, ai putea ieși împreună cu ea ca bărbat și nevastă, în văzul lumii. Doamne, necunoscînd nici una din plăcerile lumii, este așa de nefericită, încît îi iert orice. Dumnezeu trebuie să fie de partea părinților care-și iubesc copiii. Să știi că te iubeste peste măsură, spuse bătrînul după un răstimp, clătînînd din cap. Tot drumul mi-a vorbit despre dumneata : „Nu-i așa, tată, că e drăguț ? Și are inimă bună. Vorbește despre mine ?“ Din tot ce mi-a sporovăit în privința asta, din strada Artois pînă la pasajul Panoramelor, ai putea face cîteva cărți. În sfîrșit, și-a deșertat inima într-a mea. Și toată dimineața m-am simțit tînăr și ușor ca un fulg. I-am spus că mi-ai dat hîrtia aceea de o mie de franci. Oh, draga de ea, era atît de tulburată, încît a plîns. Dar ce ai acolo, pe cămin ?

spuse în cele din urmă moș Goriot, care murea de nerăbdare văzându-l pe Rastignac neclintit.

Eugène, cu desăvîrșire uluit, se uita prost la vecinul său. Între duelul care trebuia să aibă loc a doua zi, după cum îl vestise Vautrin, și această împlinire a celor mai scumpe speranțe ale sale, contrastul era atît de puternic, încît în clipa aceea i se părea că trăiește un vis cumplit. Se înturnă către cămin, dădu cu ochii de cutiuța pătrată, o deschise, și înăuntru găsi o filă de hîrtie, sub care se afla un ceasornic Bregnet. Pe fila de hîrtie sta scris :

*„Aș vrea să te gîndești la mine în fiecare clipă,
pentru că...”*

DELPHINE“

Cuvintele din urmă erau desigur în legătură cu vreo sfadă care se stîrnise cîndva între ei. Eugène simți o învăluire de duioșie. Armele familiei sale erau încrustate în aurul care căptusea cutioara de marochin. Bijuteria îndelung rîvnită, lăntugul, cheia, modelul, desenele — toate erau așa cum și le dorise. Moș Goriot strălucea de bucurie. Fără îndoială că-i făgăduise fie-si să-i povestească în amănunt cum va primi Eugène această surpriză, pentru că în acest joc de emoții bătrînul era cel de-al treilea partener și nu părea de fel cel mai puțin fericit. Ținea mult la Rastignac și din cauza fie-si, și din pricina felului său de a fi.

— Astă-seară ai să te duci s-o vezi. Te așteaptă. Matahala de alsacian supează la dansatoarea lui. Ha-ha, a rămas prost cînd avocatul meu i-a vorbit pe șleau ! Nu pretinde că o iubește pe fata mea pînă la adorație ? Să îndrăznească s-o atingă. și-l ucid pe loc. Numai cînd mă gîndesc că draga

mea Delphine ar putea fi a lui... (bătrînul suspină) aş fi în stare să fac moarte de om. La drept vorbind, n-ar fi însă moarte de om. E un porc cu cap de viţel. Ai să mă iei pe lângă dumneata, nu-î aşa ?

— Da, dragul meu moş Goriot, ştii doar cât ţin la dumneata...

— Văd prea bine. Dumitale nu ţi-e ruşine de mine ! Îngăduie-mi să te îmbrăţişez.

Şi bătrînul îl cuprinse în braţe.

— Făgăduieşte-mi că ai s-o faci fericită ! Ai să te duci astă-seară, da ?

— Oh, da ! Trebuie să ies în oraş pentru nişte treburi, pe care mi-e cu neputinţă să le amin.

— Pot să-ţi fiu de folos cu ceva ?

— Da. În timp ce eu mă voi duce la doamna de Nucingen, dumneata du-te la domnul Taillefer tatăl şi spune-i să-mi hotărască o oră în cursul serii, pentru că trebuie să-i vorbesc într-o chestiune de cea mai mare însemnătate.

— Aşadar, tinere, strigă moş Goriot cu faţa deodată schimbată, e adevărat că faci curte fie-si, cum spun imbecilii aceia de jos ? Să te ferească Dumnezeu ! Nu cunoşti încă laba lui Goriot. Iar dacă ne vei înşela, ai să ai de-a face cu pumnul meu... Oh ! dar nu e cu putinţă.

— Îţi jur că nu iubesc decît o singură femeie, zise studentul. Mi-am dat seama acum o clipă.

— Ah, ce fericit sînt ! făcu moş Goriot

— Dar, urmă studentul, fiul lui Taillefer are miine un duel şi am aflat că va fi ucis.

— Şi ce te priveşte asta ? întrebă Goriot.

— Dar trebuie să-i spunem bătrînului să-l oprească pe fiu-său... strigă Eugène.

În clipa aceea însă fu întrerupt de Vautrin, care trecea prin fața ușii cîntînd :

*O, Richard, regele meu !
Te părăsește toată lumea...
Bum ! bum ! bum ! bum ! bum !*

*Am cutreierat lumea-ndelung
Și pretutindeni m-am arătat... tra-la-la-la...*

— Domnilor, strigă Christophe, se răcește supa, toată lumea la masă.

— Ascultă, îi spuse Vautrin, vino de ia o sticlă de Bordeaux dintr-ale mele.

— Îți place ceasul ? întrebă moș Goriot. Se pricepe, nu-i așa ?

Vautrin, moș Goriot și Rastignac coborîră împreună și, venind cu întîrziere, fură siliți să se așeze la masă unul lîngă altul.

În timpul cinei, Eugène se arată foarte rece față de Vautrin, cu toate că omul acesta, atît de drăguț după judecata doamnei Vauquer, nu desfășurase niciodată atîta vervă ca în seara aceea. Cu glumele-i scînteietoare el izbuti să-i înveselească pe toți mesenii. Numai Eugène era înspăimîntat văzîndu-l atît de sigur de sine și cu atîta sînge rece.

— Pe unde naiba ai umblat pe ziua de azi ? îi spuse doamna Vauquer. Ești vesel ca un cînteț.

— Cînd fac afaceri bune, sînt totdeauna vesel.

— Afaceri ? zise Eugène.

— Firește. Am livrat o partidă de marfă care are să-mi aducă un bun comișion. Domnișoară Michonneau, urmă Vautrin băgînd de seamă că bătrîna fată îl cercetează cu stăruință, ce nu-ți place la mine, că mă scormonești atîta cu privirile ? Spune-mi ! Sînt gata să mă schimb pe dată, ca să-ți

fiu pe plac... Poiret, cred că n-o să ne luăm la hartă dintr-un fleac ca ăsta, ha ? zise el uitindu-se cu ochii micșorați la bătrînul slujbaş.

— Fir-ai să fii ! spuse pictorul cel tînăr către Vautrin. Ar trebui să-mi pozezi pentru Hercule-Poznaș.

— Făcut ! Pe Dumnezeuul meu ! Dacă domnișoara Michonneau binevoiește să pozeze în Venera de la Père-Lachaise, răspunse Vautrin.

— Și Poiret ? întrebă Bianchon.

— A, Poiret are să pozeze în Poiret ! Va fi zeul livezilor ! strigă Vautrin. E un derivat de pară...¹

— Mălăiață ! zise Bianchon. Iar dumneata ai să te afli între pară și brînză².

— Vorbiți numai prostii ! spuse doamna Vauquer. Mai bine ne-ai da și nouă din Bordeaux-ul dumitale. Văd că sticla scoate nasul afară. Asta are să ne întrețină veselia, pe lîngă că e bun pentru *stomah*.

— Domnii mei, zise Vautrin, doamna prezidentă ne cheamă la ordine. Doamna Couture și domnișoara Victorine nu se vor supăra de glumele dumneavoastră ; trebuie să respectați însă inocența lui moș Goriot. Vă propun o mică *sticlorama* de vin de Bordeaux, pe care numele de Laffitte îl face de două ori ilustru, fie spus în treacăt, fără nici o aluzie politică³. Hei, chelner ! zise Vautrin întorcîndu-se către Christophe, care nici nu se clinti. Vino-ncoace, Christophe ! Ce, ai uitat cum te cheamă ? Adu băutura, chelner !

¹ Joc de cuvinte intraductibil : *poire* (pară) — Poiret.

² Alt joc de cuvinte : *entre da poire et la fromage* = la sfîrșitul mesei.

³ Dublă aluzie la cunoscutele vinuri *Château-Laffitte* și la Jacques Laffitte (1767—1844), financiar vestit în epoca aceea.

— Iat-o, domnule, răspunse Christophe înfățișându-i sticla.

După ce umplu paharul lui Eugène și pe al lui moș Goriot, Vautrin turnă și într-al său, pe în-delete, câteva picături, și pe cînd cei doi vecini de masă băură, el îl degustă, dar îndată se strîmbă.

— Ei, drăcie ! Are iz de dop. Christophe, ia tu vinul ăsta, și nouă adu-ne altul. În dreapta, știi ? Sintem șaisprezece. Adu opt sticle.

— Dacă faci pe generosul, spuse pictorul, află că plătesc și eu o sută de castane.

— Oh ! Oh !

— Buuum !

— Prr !

Toți izbucniră în strigăte, care porniră în aceeași clipă din toate părțile, ca niște rachete.

— Hai, măicuță Vauquer, dă și dumneata două de șampanie ! îi strigă Vautrin.

— Na-ți-o ! De ce nu-mi ceri și casa ? Două, de șampanie ! Dar asta face doisprezece franci ! De unde să-i scot ? Dacă vrea domnu Eugène să plătească, atunci vă ofer lichior de coacăze.

— Hop și ea cu lichiorul de coacăze, care-ți face purgație mai abitir ca mana ! spuse cu glas scăzut studentul în medicină.

— Bianchon, taci ! strigă Rastignac. Cum aud vorbindu-se de mană... Haide, fie și șampanie, o plătesc, adăugă studentul.

— Silvia, zise doamna Vauquer, adu biscuiți și prăjiturile cele mici.

— Lasă prăjiturile cele mici, că s-au făcut mari. Le-a crescut și barbă. Biscuiții însă poate să-i aducă.

După o clipă, vinul de Bordeaux își făcu efectul, mesenii se însuflețiră, veselia spori. Într-o sălbatică dezlănțuire de risete, izbucniră ci-

teva imitații de animale. Slujbașul de la Muséum, apucându-se să redea unul din strigătele Parisului, care se asemena cu miorlăitul unui motan îndrăgostit, alte opt voci prinseră să ragă în același timp cuvintele următoare :

- Ascuțim cuțite !
- Scînteiuțe pentru păsăruici !
- Iată plăcerea, doamnelor, iată plăcerea !
- Lipim faianța !
- Pofțiți în baracă, pofțiți în baracă !
- Scuturați-vă nevestele, scuturați-vă hainele !
- Haine vechi, pălării și mărunțișuri de vânzare !

— Cireșe dulci, cireșe !

Premiul întîi îl luă Bianchon, pentru accentul nazal cu care strigă :

— Umbrele, vindem umbrele !

În cîteva clipe se stîrni o larmă, să-ți spargă urechile ; cuvintele cădeau alandala, o adevărată scenă de operă, pe care Vautrin o conducea ca un șef de orchestră, supraveghind pe Eugène și pe moș Goriot, care, pare-se, se și îmbătaseră. Rezemați de spătarele scaunelor, amîndoi contemplau cu o înfățișare gravă această neorînduială cu totul neobișnuită și abia dacă mai gustau cînd și cînd din pahare ; amîndoi erau preocupați de ceea ce aveau de făcut în seara aceea, și cu toate acestea nu se simțeau în stare să se ridice de la masă. Vautrin, care urmărea schimbarea înfățișării lor aruncîndu-le priviri piezișe, prinse clipa cînd pleoapele începură a le tremura, gata să se închidă, și plecîndu-se la urechea lui Rastignac, îi spuse :

— Flăcăușul meu, nu sîntem destul de vicleni ca să putem lupta cu tătucul Vautrin, iar el ține prea mult la dumneata ca să te lase să faci prostii.

Cînd hotărăsc eu un lucru, numai Dumnezeu din cer poate să mă oprească din drumul meu. Hah, voiam să-i dăm de veste lui moș Taillefer, să facem o greșală de mic școlar ! Cuptorul e cald, făina e frămîntată, pîinea e pe lopată. Mîine, cînd om mușca din ea, o să sară cojile pînă-n tavan. Și noi voiam să n-o băgăm la copt ? Nu, nu, are să se coacă toată ! Dacă avem cîteva mici remușcări, o să ni le vindece digestia. În timp ce noi vom trage un pui de somn, colonelul conte Franchessini, cu vîrfurile spadei lui, are să-ți deschidă succesiunea lui Michel Taillefer. Ca moștenitoare a lui frate-său, Victorine va avea un venit de cincisprezece miișoare de franci. M-am informat, și știu că succesiunea mamă-si trece de trei sute de mii...

Eugène asculta aceste cuvinte fără a putea răspunde ; limba îi era lipită parcă de cerul gurii, și o toropeală de neînvins îl doboră ; masa și chipurile mesenilor i se arătau învăluite într-o ceață luminoasă. Puțin după aceea, larma scăzu, pensionarii plecară unul cîte unul. Apoi, cînd nu mai rămase decît doamna Vauquer, doamna Couture, domnișoara Victorine, Vautrin și moș Goriot, Rastignac o văzu, ca prin vis, pe doamna Vauquer trebăluind cu carafele, deșertînd ce mai rămăsese pe fund și înjghebînd din resturi cîteva sticle pline.

— Ah, ce nebuni și ce tineri sînt ! spunea văduva.

Asta a fost cea din urmă frază pe care a mai putut s-o înțeleagă Eugène.

— Numai domnul Vautrin e-n stare de-o poznă ca asta ! zise Silvia. Să-l vedeți pe Christophe cum horcăie ca o sfîrșitoare !

— Rămii cu bine, măicuță, spuse Vautrin. Mă duc la teatrul de pe boulevard, să-l admir pe domnul

Marty în *Le mont sauvage*, o piesă minunată, după *Le Solitaire* ¹ Dacă vrei, te iau și pe dumneata, ca și pe aceste doamne.

— Mulțumesc, răspunse doamna Couture.

— Cum, vecino, exclamă doamna Vauquer, nu vrei să vezi o piesă scrisă după *Le Solitaire*, opera lui Atala de Chateaubriand ², pe care am citit-o cu atîta plăcere și care este așa de frumoasă, încît plîngeam ca Magdalenele din Elodia ³, astă-vară, sub *tiei*, în sfîrșit, o lucrare morală, care ar contribui poate la instruirea domnișoarei dumitale ?

— Nu avem voie să mergem la teatru, răspunse Victorine.

— Hei, ăștia doi sînt turtă, zise Vautrin scuturînd pe moș Goriot și pe Eugène, ale căror capete se clătinau caraghios.

Așezîndu-l pe Rastignac cu capul pe spătar, ca să poată dormi în voie, îl sărută cu căldură pe frunte, cîntînd :

Dormiți, îngerașilor, dormiți.

Voi veghea mereu asupra voastră.

— Mă tem că e bolnav, zise Victorine.

— Atunci, rămii să-l îngrijești, urmă Vautrin, și apoi îi șopti la ureche : Asta e datoria dumitale de soție supusă. Băiatul ăsta te adoră și îți prezic

¹ Singuraticul (fr.). E vorba de figura ermitului din *Atala*, care a inspirat și piesa de teatru *Le mont sauvage* (Muntele sălbatic).

² *François-René de Chateaubriand* (1768—1848), poet și prozator francez, autor, printre altele, al romanului *Atala*. Doamna Vauquer confundă titlul cărții cu numele autorului, trădîndu-și astfel incultura (n.r.).

³ În limba franceză, expresia „*Pleurer comme une Madeleine*“ înseamnă a plînge cu hohote, cum plîngea Maria-Magdalena la picioarele crucii pe care era răstignit Cristos.

că vei fi femeiușca lui. În sfârșit, spuse cu glas tare, *au fost venerați în tot ținutul, au trăit fericiți și au avut mulți urmași.* Așa sfârșesc toate romanele de dragoste. Hai, măicuță, zise întorcându-se către doamna Vauquer și cuprinzînd-o de mijloc. Pune-ți pălăria, frumoasa rochie înflorată și eșarfa contesei. Eu mă duc să-ți aduc o birjă.

Și ieși cîntînd :

*Soare, soare, soare divin,
Tu, care coci dovlecii...*

— Doamne ! Zău așa, doamnă Couture, cu omu ăsta și într-un bordei așa fi fericită. Și, arătînd către fostul fabricant de făinoase, adăugă: Uite-l pe moș Goriot criță ! Cărpănosu ăsta nu m-a dus în viața lui *nicătearea*. Dar o să cadă sub masă. Doamne, la vîrsta lui e o necuviință să-și bea mințile ! O să-mi răspunzi că nu poți să-ți bei ceea ce n-ai. Silvia, du-l în odaia lui.

Silvia, îl luă pe bătrîn de subsuori, îl împinse și-l aruncă îmbrăcat, ca pe-o boccea, de-a curmezișul patului.

— Bietul băiat, spunea doamna Couture uitîndu-se la Eugène și ridicîndu-i șuvițele de păr care-i căzuseră în ochi, e ca o fată, nu știe ce înseamnă un exces.

— A, pot să-ți spun că de treizeci și unu de ani, de cînd țin pensiunea, mi-au trecut prin mină, cum se spune, atîția tineri, dar n-am văzut nici unul atît de drăguț, atît de distins ca domnul Eugène. Ce frumos e cînd doarme ! Reazemă-i capul de umărul dumatăle, doamnă Couture. Ți-ai găsit ! A căzut pe umărul domnișoarei Victorine. Copiii au un Dumnezeu al lor. Ce pereche drăgălașă ar face amîndoi...

— Taci din gură, vecino, strigă doamna Couture, spui niște lucruri...

— Las', că n-aude. Silvia, hai să mă-mbraci. Am să-mi pun corsetul cel mare.

— Eh, poftim! Corsetul cel mare după masă, doamnă? zise Silvia. Nu, caută pe altcineva să-ți strângă șireturile, că eu n-am poftă să te omor. Dintr-o nechibzuință ca asta, poți să-ți pierzi viața.

— Puțin îmi pasă, vreau ca domnul Vautrin să se mîndrească cu mine.

— Pesemne că-ți iubești tare mult moștenitorii.

— Haide, Silvia, fără argumente, spuse văduva ridicîndu-se.

— La vîrsta dumneaei... zise bucătăreasa făcînd semn Victorinei către stăpînă-sa.

În sala de mîncare nu mai rămase decît doamna Couture și orfana ocrotită de ea, pe umărul căreia dormea Eugène. Sforăitul lui Christophe răsuna cu putere în tăcerea din casă, astfel încît somnul lui Eugène, care dormea cu o gingășie de copil, părea și mai liniștit. Fericită că putea să-și îngăduie una din acele fapte bune în care se revarsă tot sufletul unei femei și care îi dădea putința să simtă inima lui Eugène bătînd pe sînul ei, fără ca prin aceasta să se socoată întru nimic vinovată, pe chipul Victorinei plutea lumina ocrotirii materne, care-i dădea o înfățișare mîndră. Peste miile de gînduri care se iveau în ființa ei, se ridica biruitoare o furtunoasă dezlănțuire de voluptate, stîrnită de caldă și nevinovată apropiere a celor două tinere trupuri.

— Biata mea fetiță! spuse doamna Couture strîngîndu-i mîna.

Bătrîna doamnă privea cu încîntare această față neprihănită și îndurerată, pe care în clipa aceea co-

borise străluminarea fericirii. Victorine era asemenea acelor naive picturi din evul mediu la a căror zugrăvire artistul trecea peste toate trăsăturile de amănunt, pentru ca, liniștit și îndrăzneț, să-și pună întreaga putere de vrajă a penelului în redarea chipului de o culoare pală, dar în care cerul își răsfrînge parcă toată bogăția lui de nuanțe aurii.

— Și totuși, n-a băut mai mult de două pahare, măicuță, spuse Victorine trecîndu-și degetele prin cîrlionții lui Eugène.

— Tocmai de aceea, fata mea. Dacă ar fi fost un desfrînat, ar fi suportat vinul ca toți ceilalți. Pentru el, beția asta este o laudă.

În uliță se auzi duruit de trăsură.

— Măicuță, zise fata, vine domnul Vautrin. Ia, te rog, pe domnul Eugène. N-aș vrea ca omul acesta să mă vadă așa. Are uneori un fel de-a vorbi de parcă simți că-ți mînjește sufletul, și unele priviri care stînjenesc pe o femeie, ca și cînd ar dezbrăca-o.

— Te înșeli ! spuse doamna Couture. Domnul Vautrin este un om de ispravă, cam cum era răposatul domnul Couture — iute, dar bun, un soi de ursuz cu suflet blajin.

În clipa aceea, domnul Vautrin intră pe ne-simțite și privi îndelung tabloul pe care-l alcătuiau cei doi copii sub mîngîietoarea lumină a lămpii.

— Ei bine, spuse el încrucișîndu-și brațele, iată una din acele scene care i-ar fi inspirat pagini minunate bunului Bernardin de Saint-Pierre¹, autorul lui *Paul și Virginia*. Ce frumoasă e tinerețea, doamnă Couture ! Dormi, biet copil, adăugă

¹ Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre (1757—1814), scriitor romantic francez, cunoscut mai ales prin romanul sentimental *Paul și Virginia* (n.r.).

cu ochii asupra lui Eugène, cîteodată norocul îi vine dormind. Doamnă, urmă el întorcîndu-se către bătrînă, dacă m-am împrietenit cu băiatul ăsta, dacă sînt mişcat cînd îl văd, e din cauza desăvîrşitei armonii dintre chipul şi sufletul lui, care, aşa cum îl cunosc, este de o neasemuită frumuseţe. Parc-ar fi un heruvim care şi-a plecat capul pe umărul unui înger, nu-i aşa ? E un tînăr vrednic de-a fi iubit. Dacă aş fi femeie, n-aş dori decît să mor (nu, asta-i o prostie !), n-aş dori să trăiesc decît numai pentru el. Admirîndu-i pe amîndoi, aşa cum stau acum, doamnă, zise el cu glas scăzut, plecîndu-se la urechea văduvei, cuget fără să vreau că Dumnezeu i-a creat ca să fie unul al celuilalt. Providenţa are căile sale tainice, ea scormoneşte în rărunchi şi în suflete, izbucni un glas plin. Copiii mei, văzîndu-vă uniţi, uniţi în aceeaşi nevinovăţie, uniţi în toate simţirile omeneşti, doresc ca nimic să nu vă mai despartă vreodată. Dumnezeu ştie ce face. Şi, întorcîndu-se către fată, urmă : Mi se pare că am zărit o dată în palma dumitale linia prosperităţii. Dă-mi mîna, domnişoară Victorine. Mă pricep în chiromanţie şi am ghicit adesea norocul. Haide, nu-ţi fie frică. Oh ! ce văd aici ? Pe cuvîntul meu de om cinstit, în curînd ai să fii una dintre cele mai bogate moştenitoare din Paris. Îl vei copleşi de fericire pe cel care te iubeşte. Tatăl dumitale te cheamă lîngă el. Te vei căsători cu un tînăr de neam şt frumos, care te adoră.

În clipa aceea, paşii greoi ai cochetei văduve, care cobora scara, curmară profeţiile lui Vautrin.

— Uite-o pe măicuţa Vauquerre, frumoasă ca un astrrru, gătită ca un morcov. Nu ne înăbuşim olecuţă ? îi spuse, punînd mîna deasupra corsetului. Straşnic ai mai ferecat faţada, măicuţă ! Dacă

ne-o apuca plînsul, facem explozie. Dar să n-ai nici o grijă, am să-ți adun cioburile cu toată grija, ca un anticar.

— Se vede omul care cunoaște limbajul galanteriei franceze, spuse văduva plecîndu-se la urechea doamnei Couture.

— Cu bine, copii ! urmă Vautrin întorcîndu-se către Eugène și Victorine. Vă dau binecuvîntarea mea, le spuse punîndu-și mîinile pe capetele lor. Crede-mă, domnișoară, nu-i puțin lucru ruga unui om cinstit ; ea aduce noroc, pentru că Dumnezeu o ascultă.

— Cu bine, scumpă prietenă, spuse doamna Vauquer către pensionara ei. Crezi, adăugă ea în șoptă, că domnul Vautrin are intenții cu privire la persoana mea ?

— Eh...

— Ah, mamă dragă, spuse Victorine într-un suspin, cu privirile plecate asupra mîinilor ei, cînd cele două femei rămaseră între ele, dacă s-ar adevăra ceea ce a spus bunul nostru domn Vautrin !

— Dar pentru asta nu-i nevoie decît de un lucru, răspunse bătrîna doamnă. Să-l trîntească într-o zi calul pe monstrul de frate-tău...

— Oh, măicuță...

— Doamne, urmă văduva, o fi poate păcat că vrei răul dușmanului tău. Dacă-i așa, am să mă pocăiesc. Adevărul e că aș fi bucuroasă să-i duc flori la mormînt. Așa inimă neagră n-am văzut ! Nu îndrăznește el să ia apărarea mamă-si, ba, prin tot soiul de tertipuri, caută să pună mîna pe moștenirea ei. Vară-mea avea avere frumoasă. Din nefericire pentru tine, n-a fost trecut în foaia de zestre.

— Norocul pe care l-aș dobîndi cu prețul morții unui om m-ar apăsa ca o povară, zise Victorine.

Și decît să piară frate-meu ca să fiu eu fericită, prefer să rămîn toată viața în casa asta.

— Doamne, reluă doamna Couture, doar auziși ce spune bunul domn Vautrin, un om plin de credință, după cum ai văzut, un om care — spre marea mea bucurie — nu este un necredincios, ca toți cei care vorbesc despre Dumnezeu cu mai puțin respect decît însuși diavolul. Ei bine, cine poate ști care sînt căile Providenței ?

Cu ajutorul Silviei, cele două femei îl duseră pe Eugène în odaia lui și-l întinseră pe pat. Bucătăreasa îi desfăcu hainele, ca să se simtă în voie. Înainte de-a ieși din cameră, Victorine, folosind o clipă în care ocrotitoarea ei era întoarsă cu spatele, se plecă și-l sărută pe frunte pe Eugène, fericită de această ispravă, care i se părea o hotie ticăloasă. Cuprinse într-o privire întreaga odaie, adună, ca să spunem așa, într-o singură gîndire toate bucuriile pe care le trăise în ziua aceea, alcătui din ele un tablou și, contemplîndu-l îndelung, adormi, spunîndu-și că e cea mai fericită ființă din Paris.

Petrecerea din seara aceea, în cursul căreia Vautrin strecurase un narcotic în vinul lui Eugène și al lui moș Goriot, a fost pricina prăbușirii sale. Amețit de băutură, Bianchon a uitat s-o descoasă pe domnișoara Michonneau despre Păcălește-Moar-tea. Dacă n-ar fi făcut decît să rostească acest nume, atît ar fi fost de ajuns ca să stîrnească prudența lui Vautrin sau Jacques Collin, ca să-i spunem pe adevăratul lui nume, unul dintre cei mai vestiți ocnași. În afară de aceasta, porecla de Venera de la Père-Lachaise o hotărî pe domnișoara Michonneau să-l vîndă pe Collin tocmai în clipa în care, bizuindu-se pe dărnicia lui, chibzuia dacă n-ar fi mai bine să-l vestească despre cele ce se

pregăteau, dându-i astfel putința de a dispărea în timpul nopții. Domnișoara Michonneau se duse împreună cu Poiret în strada Sainte-Anne, ca să vorbească cu faimosul șef al poliției de siguranță, crezînd că au de-a face cu vreun funcționar superior numit Gondureau. Directorul poliției judiciare îi întîmpină cu voie bună. După o discuție amănunțită domnișoara Michonneau ceru poziunea cu ajutorul căreia avea să verifice tatuajul. Cînd marele om din mica stradă Sainte-Anne, începînd să caute fiolele în sertarul biroului, avu o mișcare de vădită mulțumire, domnișoara Michonneau înțelese că această captură înseamnă mult mai mult decît arestarea unui pușcăriaș de rînd. Bătîndu-și capul în toate felurile, ajunsese la bănuiala că poliția nădăjduia ca, potrivit destăinuirilor făcute de pușcăriașii trădători, să pună mîna la timp pe o foarte mare sumă de bani. Cînd își mărturisî această bănuială, vulpoiul zîmbi și se strădui să-i înlăture gîndul acesta.

— Te înșeli, răspunse el. Collin este cea mai primejdioasă *sorbonă* pe care au avut-o vreodată răufăcătorii. Asta e tot. Tîlharii o știu prea bine. El este drapelul lor, sprijinul lor, un fel de Bonaparte al lor. Toți îl înconjoară cu dragoste. Ticălosul ăsta n-o să-și lase niciodată *cioata* în Place de la Grève¹.

Văzînd că domnișoara Michonneau n-a înțeles, Gondureau o lămuri că cele două cuvinte de care se folosisese — *sorbonă* și *cioată* — sînt două expresii tari din limbajul hoților, care, cei dintîi, au simțit nevoia de-a privi capul omului sub două aspecte diferite. *Sorbona* este capul omului în viață, chib-

¹ În Place de la Grève erau ghilotinați condamnații la moarte.

zuința și gîndirea lui. *Cioata* este un cuvînt de dispreț, menit să arate cît de puțin înseamnă un cap desprins de trunchi.

— Collin își bate joc de noi, urmă el. Cînd dăm peste un om ca ăsta, tare ca o bară de oțel englezesc, putem să-l ucidem dacă în clipa arestării opune cea mai mică împotrivire. Socotim că mîine dimineată are să facă vreun act de violență, ca să-l putem omori. În felul acesta scăpăm de proces, de cheltuielile de pază și de hrană, iar societatea se descotorosește de un om de teapa lui. Procedura, citarea martorilor, cheltuielile pe care le avem cu ei, execuția, tot ceea ce legea cere să facem ca să scăpăm de asemenea nemernic, costă peste o mie de taleri, cît ai să încasezi dumneata. Pe deasupra, este și o economie de timp. Cu o bună lovitură de baionetă dată în burta lui Păcălește-Moartea, împiedicăm o sută de alte crime, iar cincizeci de nemernici, gata să se prăbușească în ticăloșie, se vor păzi pe viitor cu toată înțelepciunea să nu ajungă în fața tribunalului corecțional. Iată ce înseamnă o bună poliție ! Adevărații oameni de bine spun că, procedînd astfel, preîntîmpinăm crimele.

— Și apărați țara, zise Poiret.

— Bravo, răspunse șeful, astă-seară vorbești cu chibzuință. Da, fără îndoială, slujim țara. Cu atît mai gravă este nedreptatea pe care ne-o face lumea. Noi aducem societății servicii foarte mari, care nu sînt cunoscute. În sfîrșit, omul superior e dator să se ridice deasupra prejudecăților, iar creștinul trebuie să se împace cu unele suferințe pe care binele le aduce cu sine atunci cînd nu este înfăptuit după ideile împărtășite de toată lumea. Parisul e Paris, asta e ! Cuvîntul acesta explică toată viața mea. Domnișoară, am cîntea să te salut. Mîine mă voi afla, împreună cu oamenii mei, la Jardin du

Roi. Trimiți pe Christophe în str. Buffon, să întrebe de domnul Gondureau acolo unde mă voi afla. Domnule, sluga dumitale. Dacă vi se va fura vreodată ceva, veniți la mine, sînt la dispoziția dumneavoastră.

— Și cînd te gîndești, spuse Poirot către domnișoara Michonneau, că sînt imbecili care-și pierd capul cînd aud de poliție ! Domnul acesta e foarte drăguț și-ți cere un lucru simplu ca bună ziua.

Ziua următoare avea să fie una dintre cele mai extraordinare din istoria casei Vauquer. Pînă atunci, evenimentul cel mai de seamă al acestei vieți tihnite fusese meteorica apariție a falsei contese de Ambermesnil. Dar această întîmplare avea să pălească cu totul față de peripețiile acestei zile însemnate, despre care doamna Vauquer avea să vorbească neconținut după aceea. Mai întîi, Goriot și Eugène de Rastignac dormiră pînă la ceasul unsprezece. Doamna Vauquer, care se întorsese la miezul nopții de la teatrul Gaîté, lenevi în pat pînă la zece și jumătate. Christophe, care dăduse gata vinul dăruit de Vautrin, dormi îndelung, așa încît toată treaba din casă se făcu cu mare zăbavă. Poirot și domnișoara Michonneau nu se arătară de fel nemulțumiți din pricină că masa întîrzia. Cît despre Victorine și doamna Couture, ele dormiră toată dimineața. Vautrin plecă în oraș înainte de ceasul opt și se întoarse chiar în clipa în care se servea dejunul. Nimeni nu protestă deci cînd Silvia și Christophe, pe la unsprezece și un sfert, ciocniră la toate ușile, dînd de știre că masa e gata. În timpul cît Silvia și omul de serviciu lipseau din sala de mîncare, domnișoara Michonneau, coborînd cea dintîi, turnă poțiunea în paharul de metal al lui Vautrin, rînduit împreună cu paharele celorlalți pensionari într-o cratiță cu apă fierbinte,

ca să țină cald caimacul ce trebuia pus în cafea. Pe această deprindere a pensiunii se bizuise bătrîna domnișoară în lovitura pe care o pregătise. Cei șapte pensionari se adunară nu fără oarecare anevoință. Eugène, întinzîndu-și brațele alene, cobora cel din urmă, cînd un comisionar îi aduse o scrisoare a doamnei de Nucingen. Scrisoarea avea următorul cuprins :

„N-am să mă arăt față de dumneata, prietene, nici minioasă, nici de o falsă vanitate. Te-am așteptat pînă la două după miezul nopții. Să aștepti ființa pe care o iubești ! Cine a trecut prin această tortură n-o impune nimănui. Văd bine că iubești pentru întîia oară. Așadar, ce s-a întîmplat ? Sînt îngrijorată. Dacă nu mi-ar fi fost teamă că-mi voi dezvălui tainele sufletului, aș fi venit să văd ce fericire sau ce nenorocire ți s-a întîmplat. Dar a ieși la ora aceea, în trăsura sau pe jos, nu înseamnă oare să te compromiți cu totul ? Mi-am dat seama ce nefericire este să fii femeie. Liniștește-mă, lămurește-mă pentru ce n-ai venit, după tot ce-ți spusese tata. Am să mă supăr, dar am să te iert. Ești bolnav ? De ce locuiești atît de departe ? Trimite-mi un cuvînt, pentru Dumnezeu ! Pe curînd, nu-i așa ? Dacă nu poți veni, un cuvînt îmi va fi de ajuns. Spune : «Vin în goană» sau : «Sînt bolnav». Dar dacă nu te-ai fi simțit bine, ar fi venit tata să-mi spună. Atunci, ce s-a întîmplat ?...”

— Da, ce s-a întîmplat ? strigă Eugène, năpustindu-se în sala de mîncare și ghemuind scrisoarea, fără a o citi pînă la capăt. Cît e ceasul ?

— Unsprezece și jumătate, zise Vautrin punîndu-și zahăr în ceașca de cafea.

Ocnașul evadat aruncă lui Eugène una din acele priviri reci și fascinatoare pe care le au numai oamenii înzestrați cu o mare forță magnetică și care, zice-se, au darul de-a calma chiar și pe nebunii furioși din casele de sănătate. Eugène se cutremură din toate măduarele. În stradă se auzi duruit de trăsură, și un servitor, pe care doamna Couture îl recunoscuse pe loc, pentru că purta livrea casa Taillefer, dădu buzna în odaie, cu o înfățișare înspăimântată.

— Domnișoară, strigă el, vă cheamă domnul, tatăl dumneavoastră... s-a întâmplat o mare nenorocire. Domnul Frédéric s-a bătut în duel, a primit o lovitură în frunte, doctorii nu mai trag nădejde să-l scape. Abia dacă o să aveți timp să vă luați rămas bun de la dînsul. Și-a pierdut cunoștința.

— Bietul băiat ! exclamă Vautrin. Cum e cu puțință să te iei la harță cu cineva cînd ai un venit de treizeci de mii de livre ? Hotărît lucru, tinerii de astăzi nu mai știu să-și trăiască viața !

— Domnule ! îi strigă Eugène.

— Ce poștești, copil mare ce ești ? zise Vautrin sfîrșind în liniște cafeaua, îndeletnicire pe care domnișoara Michonneau o urmărea cu atîta încordare, încît nici nu se tulbură de nemaipomenita întîmplare care-i uluise pe toți ceilalți. Nu se bat oamenii în duel în fiecare dimineață, la Paris ?

— Merg cu dumneata, Victorine, zise doamna Couture.

Și cele două femei zburară fără a-și mai lua șalurile sau pălăriile. Înainte de-a pleca, Victorine, cu ochii plînși, aruncă lui Eugène o privire care spunea : „N-aș fi crezut niciodată că fericirea noastră mă va costa atîtea lacrimi !“

— Doamne, parc-ai fi proroc, domnule Vautrin, zise doamna Couture.

— Sînt de toate, spuse Jacques Collin.

— Ciudat ! urmă doamna Vauquer, sporovăind fără rost asupra acestei întîmplări. Moartea ne ia fără să ne întrebe. Tinerii mor adesea înaintea bătrînilor. Noi, femeile, sîntem fericite că nu ne batem în duel ; avem însă alte metehne, de care bărbații sînt cruțați. Noi aducem pe lume copiii, iar suferințele unei mame sînt fără de sfîrșit ! Ce noroc pe Victorine ! Tată-său va trebui s-o primească în casa lui.

— Ia uite, zise Vautrin uitîndu-se la Eugène, ieri fata asta n-avea un ban, și astăzi are cîteva milioane.

— Eh, domnule Eugène, exclamă doamna Vauquer, ai cîștigat lozu ăl mare.

Tocmai atunci moș Goriot se întoarse către student și-l văzu ținînd în mînă scrisoarea ghemuită.

— Nici n-ai citit-o pînă la sfîrșit ! Ce înseamnă asta ? O să fii și dumneata la fel cu toți ceilalți ? Îl întrebă bătrînul.

— Doamnă, n-am să mă căsătoresc în viața mea cu domnișoara Victorine, spuse Eugène către doamna Vauquer cu un simțămînt de groază și de silă care-i miră pe cei de față.

Moș Goriot îi luă mîna și i-o strînse. Ar fi vrut să i-o sărute.

— Oh, oh ! făcu Vautrin. Italienii au o vorbă minunată : *Col tempo*¹ !

— Aștept răspunsul, îi spuse lui Rastignac comisionarul trimis de doamna de Nucingen.

— Spune că am să vin.

¹ Cu timpul, încetul cu încetul (n.r.).

Omul plecă. Eugène se afla într-o stare de puternică iritație, care îl ducea pînă la nechibzuință. — Ce-i de făcut ? spunea el cu glas tare. N-am nici o dovadă.

Vautrin zîmbi. În clipa aceea, poțiunea, absorbită de stomac, începu să-și facă efectul. Cu toate acestea, ocașul era atît de vînjos, încît izbuti să se ridice, se uită la Rastignac și-i spuse cu glas adînc :

— Tinere, norocul ne vine dormind.

Și căzu țeapăn, lovit parcă de moarte.

— Așadar, este o justiție divină ! zise Eugène.

— Dar ce are bietul domnul Vautrin ?

— Apoplexie ! strigă domnișoara Michonneau.

— Silvia, hai fată, du-te și adu un doctor, zise văduva. Ah, domnule Rastignac, du-te degrabă la domnul Bianchon. S-ar putea ca Silvia să nu-l găsească pe doctorul nostru, domnul Grimpal.

Rastignac, fericit că are un pretext ca să părăsească această înspăimîntătoare hrubă, plecă în goană.

— Hai, Christophe, dă fuga la farmacie și cere ceva contra apoplexiei.

Christophe plecă.

— Haide, moș Goriot, ajută-ne să-l ducem sus, în camera lui.

Îl luară, îl urcară pe scară și-l așezară în pat.

— Nu pot să vă fiu de nici un folos, trebuie să mă duc la fie-mea, zise domnul Goriot.

— Bătrîn egoist, strigă doamna Vauquer, pleacă, dar-ar Dumnezeu să mori ca un cîine !

— Du-te și vezi dacă n-ai puțin eter, spuse către doamna Vauquer domnișoara Michonneau, care, ajutată de Poiret, îl dezbrăcase pe Vautrin.

Doamna Vauquer coborî în camera ei, lăsînd-o pe domnișoara Michonneau stăpînă pe cîmpul de luptă.

— Hai, scoate-i cămașa și întoarce-l degrabă ! Fă și dumneata ceva, scutește-mă de-a vedea un trup gol, zise ea către Poiret. Stai ca o momîie.

Cînd Vautrin fu întors pe-o parte, domnișoara Michonneau îi trase o palmă puternică pe umăr, și în mijlocul petei roșietice cele două litere fatale se iviră, albe.

— Iacă, ți-ai cîștigat destul de ușor gratificația de trei mii de franci ! exclamă Poiret ținîndu-l pe Vautrin în picioare, în vreme ce domnișoara Michonneau îi puneă cămașa. Of, dar greu mai e, urmă el în timp ce-l culca în pat.

— Lasă vorba ! N-o fi dosit vreo casetă pe-aici ? întrebă cu grabă bătrîna domnișoară, ai cărei ochi cercetau toate mărunțișurile din odaie cu atîta aviditate, încît răzbăteau parcă prin pereți. Dacă am deschide scrinul ăsta, sub un pretext oarecare ? urmă ea.

— Cred că ar fi o greșeală, zise Poiret.

— De loc, făcu ea. Banii, fiind furați de la toată lumea, nu sînt ai nimănui. Dar vine văduva.

— Uite eter, zise doamna Vauquer. Într-adevăr, astăzi e ziua aventurilor ! Doamne, omul ăsta nu poate fi bolnav. E alb ca un pui de găină.

— Ca un pui de găină ? repetă Poiret.

— Inima îi bate regulat, spuse văduva punîndu-i mîna pe inimă.

— Regulat ? zise Poiret cu mirare.

— E sănătos tun.

— Crezi ? întrebă Poiret.

— Vezi bine ! Parc-ar dormi. Silvia s-a dus după doctor. Iacă, domnișoară Michonneau, îi e greață de eter. Haida-de, n-are decît un spasm Pulsul

e bun. E tare ca un turc. Ia te uită, domnișoară, ce blană are pe burtă. Omu ăsta trăiește o sută de ani ! Peruca nici nu i s-a clintit. He, e lipită. Poartă păr fals, fiindcă e roșcovan. Roșcovanii ăștia cică sînt ori foarte buni, ori foarte răi. El o fi din cei buni ?

— Bun de spînzurat, zise Poirot.

— De gîtul unei femei frumoase vrei să spui, exclamă cu însuflețire domnișoara Michonneau. Hai, pleacă, domnule Poirot. E treaba noastră, a femeilor, să vă îngrijim cînd sînteți bolnavi. De altfel, cît te pricepi dumneata la asta, mai bine du-te de te plimbă, adăugă ea. Doamna Vauquer și cu mine avem să-l îngrijim cum se cuvine pe iubitul nostru domn Vautrin.

Poirot ieși fără să crînească, încetinel, ca un cîine căruia stăpînu-său i-a dat un picior. Rastignac plecase în oraș, pentru că se înăbușea și simțea nevoia să umble, să respire. Această crimă săvîrșită la oră fixă, el voise s-o împiedice în ajun. Ce se întîmplase ? Ce trebuia să facă acum ? Tremura la gîndul că e complice. Vautrin, cu sîngele lui rece, îl înspăimînta și acum.

„Dacă totuși Vautrin ar muri fără să spună nimic ?“ se întreba Rastignac.

Străbătea aleile grădinii Luxemburg ca și cînd ar fi fost fugărit de o haită de cîini, pe care i se părea că-i și aude hămăind în urma lui.

— Hei, îi strigă Bianchon, ai citit *Le pilote* ?

Le pilote era o gazetă radicală, condusă de domnul Tissot, care trimitea în provincie, cîteva ceasuri după ziarele de dimineață, o ediție cu cele mai noi știri, ce ajungeau astfel în țară cu douăzeci și patru de ore înaintea celorlalte ziare.

— E o întîmplare grozavă, zise internul de la spitalul Cochin. Taillefer-fiul s-a bătut în duel cu

contele Franchessini, din vechea gardă, care r-a vîrît de două degete spada în frunte. Iat-o pe mica Victorine una dintre cele mai bogate partide din Paris. Eh, ce spui? Dacă s-ar fi știut asta... Ce loterie e și moartea! E adevărat că Victorine îți cam făcea ochi dulci?

— Tacă-ți gura, Bianchon, n-am să mă-nsor cu ea niciodată. Iubesc o femeie încîntătoare, care mă iubește și ea...

— Îmi spui asta ca și cînd te-ai lupta din răsuputeri să nu-i fii necredincios. Arată-mi o femeie care să merite a-i jertfi averea nobilului domn Taillefer.

— Toți demonii din lume se țin astăzi de capul meu! strigă Rastignac.

— Dar cu cine te războiești? Ai căpiat? Dă-mi mîna să-ți iau pulsul, spuse Bianchon. Ai febră.

— Du-te la bătrîna Vauquer. Ticălosul de Vautrin s-a prăbușit adineauri, ca mort.

— A, zise Bianchon despărțindu-se de Rastignac, îmi confirmi niște bănuieli pe care vreau să le verific.

Îndelungata plimbare a studentului în drept avu un caracter solemn. El își făcu oarecum un examen de conștiință. Și dacă în acest răstimp se cercetă cu luare-aminte, dacă fu necruțător cu el însuși, dacă avu clipe de șovăire, în această aspră și cumplită dezbatere cel puțin cîntea lui se dovedi tare ca o bară de fier care rezistă la toate încercările. Își aduse aminte de destăinuirile pe care i le făcuse în ajun moș Goriot, se gîndi la apartamentul pe care i-l alesese Delphine, în strada Artois; luă din nou scrisoarea ei, o reciti, o sărută.

„O iubire ca asta este ancora mîntuirii mele, își spuse el. Bietul bătrîn a trecut prin multe suferințe sufletești. Nu vorbește niciodată despre

mîhnirile lui, dar oricine i le poate ghici. Ei bine, am să-l îngrijesc ca pe-un părinte, am să-i dăruiesc toate bucuriile. Dacă Delphine mă iubește, are să vină adesea la mine și are să-și treacă ziua împreună cu el. Nobila contesă de Restaud este o ticăloasă; ar fi în stare să-l facă pe tată-său portar. Draga mea Delphine! Ea se poartă mai bine cu moșneagul și e vrednică de-a fi iubită. Ah, astă-seară voi fi fericit!”

Scoase ceasul și-l admiră.

„Am izbutit în toate! Cînd două ființe se leagă într-o iubire veșnică, pot foarte bine să se ajute între ele, așa că îmi este îngăduit să primesc darul acesta. De altfel, fără îndoială că voi răzbate în viață și voi putea să-i întorc totul însutit. În dragostea noastră nu e nici o crimă, nu e nimic care să-i dea prilej chiar și virtuții celei mai severe să-și încrunte sprîncenele. Cîți oameni cinstiți n-au legături de felul acesta! Nu înșelăm pe nimeni. Ceea ce-i înjosește pe oameni e minciuna. A minți nu înseamnă oare a abdica? Delphine trăiește despărțită de bărbatu-său de atîta vreme. De altfel, eu însumi am să-i spun alsacianului că trebuie să-mi cedeze femeia pe care nu e-n stare s-o facă fericită.”

Această luptă a lui Rastignac cu el însuși ținu multă vreme. Deși pînă la urmă virtuțile tinereții trebuiau să iasă biruitoare, o curiozitate de neînvinș îl împinse pe la ceasul patru și jumătate, pe înnoptate, către casa Vauquer, pe care își jurase lui însuși s-o părăsească pentru totdeauna. Voia să afle dacă Vautrin murise. După ce-i administrase un vomitiv, Bianchon plecase la spital cu materiile debordate de Vautrin, pentru a le face analiza chimică. Văzînd că domnișoara Michonneau stăruie cu tărie să le arunce, bănuielile lui se în-

tăriseră. Pe de altă parte, Vautrin își revenise prea repede pentru ca Bianchon să nu bănuiască în toată întâmplarea un complot urzit împotriva omului care înveselea întreaga pensiune. Când Rastignac se întoarse acasă, Vautrin se afla în sala de mâncare, rezemat de sobă, în picioare. Atrăși de vestea duelului lui Taillefer-fiul, clienții pensiunii, cu excepția lui moș Goriot, dornici să cunoască amănuntele acestei afaceri și înrîurirea ei asupra sorții Victorinei, se adunaseră mai devreme decât de obicei și discutau despre această întâmplare. Când sosi, Eugène dădu cu ochii de Vautrin, care ședea neclintit și a cărui privire îi pătrunse atât de adânc în inimă și îi mișcă atât de puternic cele câteva coarde vinovate, încît se cutremură.

— Ei bine, dragă băiete, îi spuse ocnașul evadat, Cîrna¹ o să aibă multă bătaie de cap cu mine. După cum spun aceste doamne, am biruit o hemoragie cerebrală, care ar fi putut ucide un bou.

— Ah, poți să spui chiar un taur ! exclamă văduva Vauquer.

— Îți pare rău că n-am murit ? îi spuse Vautrin în șoaptă lui Rastignac, incredințat că-i ghicise gîndurile. Așta ar însemna că ești un om al dracului de tare !

— Pe Dumnezeu meu, zise Bianchon, domnișoara Michonneau vorbea alaltăieri de un domn poreclit Păcălește-Moartea. Numele ăsta ți s-ar potrivi de minune.

Cuvîntul acesta avu asupra lui Vautrin efectul unui trăsnet : păli, se clătină, și privirea lui, cu forța ei de atracție, căzu ca o rază de soare asupra domnișoarei Michonneau, care, sub această țîșnire .

¹ Moartea (n.r.).

de voință, simți cum i se moaie genunchii. Fata bătrână se lăsă moale pe un scaun. Lepădînd masca blajină sub care își ascundea adevărata lui fire chipul ocnașului se înfățișă deodată atît de sãlatic încît Poirot, dîndu-și seama cã domnișoara Michonneau se află în primejdie, sãri între ea și Vautrin. Neînțelegînd încă nimic din această dramă ceilalți pensionari rãmaseră uluiți. În aceeași clipă se auziră în uliță pași soldățești și zăngănit de arme. În timp ce Collin căuta o ieșire, uitîndu-se cu o mișcare reflexă la pereți, patru oameni se iviră în ușa dinspre salon. Cel dintîi era șeful Siguranței, ceilalți trei erau ofițeri de poliție.

— În numele legii și al regelui! spuse unul dintre ofițeri, al cãruia glas fu acoperit de un murmur de uimire.

În cuprinsul încăperii se așternu îndată tăcerea, iar pensionarii se traseră în lături, lăsînd loc de trecere celor trei polițiști, toți cu mîna în buzunar, pe pistolul încărcat. Doi jandarmi, care veneau în urma agenților, se așezară în fața ușii dinspre salon, și alți doi — în fața celei care da spre scară. Afară, pe pavajul care mărginea tot lungul fațadei, se auziră pași și puști de soldați. Păcălește-Moartea nu mai putea să aibă nici o nădejde de fugă; toate privirile se pironiră, doborîtoare, asupra lui. Șeful se duse drept la el și dintru început îi dădu o lovitură atît de puternică, încît peruca îi căzu, dezvăluind capul lui Collin în toată hîda lui urîțenie. Cu părul roșu-cărmiziu, tăiat scurt, care dădea întregii lui înfățișări o înfricoșătoare expresie de forță și de violenție, capul și chipul, în deplină potrivire cu trupul, se iviră într-o străluminare de inteligență, ca și cînd toate focurile infernului l-ar fi cuprins în vîlvătaia lor. În clipa aceea toți

cei de față îl înțelesesă pe Vautrin pe de-a-ntregul — cu trecutul, cu prezentul, cu viitorul lui, cu credințele lui neîndurate, cu religia bunului său plac, cu acea regească putere pe care i-o dădea cinismul gândirii și faptelor lui, precum și forța unei organizații ce nu se da îndărăt de la nimic. Singele îi năvăli în obraz, iar în ochi îi fulgeră două scînteieri ca de pisică sălbatică. Și deodată avu o zvicnire în sine, cu o mișcare atît de feroce în forța ei stăpînită și cu un asemenea răcnet, încît toți pensionarii izbucniră în strigăte de spaimă. Văzîndu-l încordat ca un leu, agenții, ținînd seama și de larma celor din jur, scoaseră pistoalele. Cu sclipirea țevelor de armă în față, Collin își dădu seama de primejdia în care se află și deodată făcu dovada celei mai mari puteri omenești. Cumplită și măreață priveriște ! În înfățișarea lui se săvîrși o schimbare, care n-ar putea fi asemuită decît cu aceea care se petrece într-un cazan plin cu fumegarea aburilor, gata să arunce în aer un munte întreg, dar pe care o singură picătură de apă rece îi împrășteie într-o clipită. Picătura de apă care îi răci turbata-i mînie fu o reflecție care-i trecu prin minte cu iuțeala unui fulger. Cu ochii la perucă, Collin zîmbi :

— Astăzi ți-ai uitat politețea acasă, spuse către șeful Siguranței.

Și, întinzînd mîinile spre jandarmi, le făcu semn din cap să se apropie.

— Domnilor jandarmi, puneți-mi cătușele sau lanțul. Cei de față sînt martori că nu opun împotrivire.

Repeziciunea cu care lava și focul țîșniră și se traseră înapoi în acest vulcan uman stîrni în sala de mîncare un murmur de admirație.

— Ți-a cam pierit piuitul, domnule care înfunza oamenii-n pușcării, urmă ocnașul, cu ochii asupra vestitului director al poliției judiciare.

— Hai, dezbrăcați-l ! spuse omul din ulicioara Sainte-Anne, cu o înfățișare plină de dispreț.

— De ce ? zise Collin. Aici sînt și doamne. Eu nu tăgăduiesc nimic și mă predau.

Se opri o clipă și se uită asupra adunării, ca un orator care se pregătește să facă destăinuire uluitoare.

— Scrie, taică Lachapelle, spuse el întorcîndu-se către un bătrînel cu părul alb care se așezase la capătul mesei, după ce scosese dintr-o geantă procesul-verbal de arestare. Recunosc că sînt Jacques Collin, zis și Păcălește-Moartea, condamnat la douăzeci de ani de ocnă, și am dovedit chiar acum că-mi merit porecla. Dacă n-aș fi făcut decît să ridic mîna, spuse el către clienții pensiunii, acești trei copoi ar fi vărsat toată *povidla* din mine pe *bulevardul* domestic al măicuței Vauquer. Netrebnicii ăștia îți întind tot felul de capcane !

La aceste cuvinte, doamna Vauquer simți că se sfîrșește.

— Dumnezeuule, să-nnebunești, și alta nu ! Cînd mă gîndesc că nu mai departe decît aseară am fost cu el la teatrul Gaîté ! zise ea către Silvia.

— Fii înțeleaptă, măicuță, urmă Collin. Ce mare nenorocire, c-ai fost ieri în loja mea la Gaîté ? strigă el. Te socoți cumva mai bună decît noi ? Toate ticăloșiile pe care le ducem noi în spinare sînt mai puțin decît ticăloșia pe care o purtați în suflet voi, mădulare fleșcăite ale unei lumi putrede. Chiar și cel mai bun dintre voi e mai rău decît mine. Oprindu-și privirile asupra lui Rastignac, îi trimise un surîs voios, care contrasta ciudat cu

aspra înfățișare a chipului său. Cu toate astea, îngerașule, micul nostru tîrg merge mai departe, dacă-l vei primi ! Știi ?

Și fredonă :

*Fanchetta mea-i fermecătoare
În simplitatea ei...*

N-ai nici o grijă, urmă-el. Știu eu cum să-mi încasez drepturile ; sînt prea temut ca să îndrăznească cineva să mă *pingelească* !

Toată ocna, cu graiul și cu obiceiurile ei, cu năprasnicele-i treceri de la glumă la groază, cu înspăimîntătoarea-i măreție, cu familiaritatea și cu josnicia ei, apăru deodată în aceste cîteva cuvinte și în acest om, care nu mai era un om, ci tipul reprezentativ al unei întregi nații degenerată, al unui popor sălbatic și logic, brutal și mlădios. Într-o clipită, Collin se ridicase la înălțimea unui poet blestemat, în sufletul căruia se încăierau toate simțirile omenеști, afară de una singură — căința. Avea privirea arhanghelului prăbușit, pornit să ducă un război fără de sfîrșit. Rastignac lăsă ochii în jos, primind această vinovată înrîdire drept o ispășire a gândurilor lui urîte.

— Cine m-a trădat ? întrebă Collin trecîndu-și cumplita-i privire peste toți cei de față. Și, oprindu-se asupra domnișoarei Michonneau, urmă : Tu, hoască bătrînă ! Tu, care-ți vîri nasul peste tot locul, tu mi-ai pricinuit și așa-zisa dambă de ast-dimineață !... Cu două vorbe te-aș putea trimite să-ți reteze capul peste opt zile. Te iert, pentru că sînt creștin. De altfel, nici nu m-ai vîndut tu. Dar atunci, cine ? Ha, ha, cotrobăiți pe sus, strigă el auzind sus pașii polițiștilor, care-i deschideau dulapurile și-i luau hîrțile. Cuibu-i gol, păsăruicile au șters-o încă de ieri, așa că n-aveți să aflați

nîmic. Registrele mele de comerț sînt aici, spuse el ciocănind cu degetul în frunte. Acuma știu cine m-a vîndut. Nu poate fi altul decît nemernicul acela de Fir-de-Mătase. Nu-i așa, taică Inhațalume ? îl întrebă pe șeful poliției. Numai el știa că păstrez banii acolo sus. Dar acum n-o să mai găsiți nimic, drăguții mei copoiași. Cît despre Fir-de-Mătase, în cel mult cincisprezece zile o să-l vedeți cu *grădiniță pe burtă*, chiar dacă-l veți păzi cu toată jandarmeria voastră. Dar Michonnetti ăsteia cît i-ați dat ? întrebă pe polițiști. O mie de taleri ! Află că făceam mai mult decît atît, frumoasa mea Ninon, putregăită doamnă de Pompadour în zdrențe, Veneră de la Père-Lachaise ! Dacă mi-ai fi dat de veste, ai fi umflat șase mii de franci. Ah, nu știai, bătrînă vînzătoare de oameni ; dac-ai fi știut, ai fi încheiat tîrgul cu mine. Da, ți i-aș fi dat, ca să scap de o călătorie care mă plictisește și care mă face să pierd bani, spunea el pe cînd polițiștii îi puneau cătușele. Oamenilor ăstora le face o mare plăcere să mă tîriie îndelung ca să mă descoasă. Cel puțin dacă m-ar trimite îndată la ocnă, aș putea în scurtă vreme să-mi reiau ocupațiile, în ciuda micilor gură-cască de pe Quai des Orfèvres¹. Acolo, la ocnă, toți au să se dea de ceasul morții ca să înlesnească evadarea generalului lor, bunul Păcălește-Moartea ! Este printre voi vreunul care să aibă bogăția asta a mea, peste zece mii de frați gata să facă orice pentru voi ? întrebă el cu mîndrie. Și, bătîndu-se în piept, spuse : E ceva bun aici : în viața mea n-am trădat pe nimeni ! Hei, oală hîrbuită, ia te uită la oamenii ăștia, zise Collin întorcîndu-se către fata bătrînă.

¹ Chei din Paris unde se află situată clădirea Prefecturii poliției.

E-adevărat, la mine se uită cu spaimă ; dar cînd dau cu ochii de tine, li se-ntorc mațele pe dos, de scîrbă. Hai, du-te de-ți umflă cîștigul.

Tăcu un răstimp, uitîndu-se la ceilalți pensionari.

— Ce vă holbați ca proștii ? N-ați văzut în viața voastră un ocnaș ? Un ocnaș ca Jacques Collin, aici de față, este un om mai curajos decît ceilalți oameni și care protestează împotriva profundelor decepții pe care i le pricinuieste contractul social, cum spune Jean-Jacques, al cărui elev mă fălesc a fi. Pe scurt, stau singur împotriva guvernului, cu toată liota lui de jandarmi, tribunale, bugete, și pe toți îi învîrtesc pe deget.

— Drace, zise pictorul, ce minunat desen ar ieși !

— Ia spune-mi, paj al măriei-sale călăul, guvernator al VĂDUVEI (nume plin de o cumplită poezie, pe care ocnașii îl dau ghilotinei), adăugă el întorcîndu-se către șeful poliției de siguranță, fii băiat de treabă și spune-mi dacă-i adevărat că m-a vîndut Fir-de-Mătase. N-aș vrea să plătească pentru altul, n-ar fi drept.

În clipa aceea, agenții care cotrobăiseră peste tot și inventariaseră totul, se întoarseră în sala de mîncare și schimbaseră cîteva cuvinte în șoaptă cu șeful expediției.

Procesul-verbal era încheiat.

— Domnii mei, spuse Collin întorcîndu-se către pensionari, peste puțin au să mă ia. Toți mi-ați arătat bunăvoință în timpul cît am locuit în această casă, și vă rămîn recunoscător. Primiți cuvîntul meu de bun rămas. Îmi veți îngădui, sper, să vă trimit smochine din Provence.

Făcu cîteva pași către ușă, dar se întoarce către Rastignac.

— Rămîi cu bine, Eugène, spuse el cu un glas blînd și trist, care nu se potrivea de fel cu vorbi-

rea-i repezită de pînă acum. Ți-am lăsat un prieten devotat, dacă vei fi vreodată la strîmtoare.

Cu toate că avea mîinile prinse în cătușe, se puse în gardă, dădu comanda ca un maestru de scrimă, strigă „Unu, doi !” și fandă.

— Dacă ai vreun necaz, du-te la el. Poți dispune deopotrivă de om, ca și de bani.

Ciudatul personaj învălui cuvintele din urmă în destule schime de măscărici, ca să nu le poată înțelege decît el și Rastignac. După ce jandarmii, soldații și polițiștii plecară, Silvia, fricționîndu-și stăpîna cu oțet pe tîmple, se uită la pensionari, care ședeau buimăciți.

— Cu toate astea, spuse ea, a fost un om !

Această frază rupse vraja care-i cuprinsese pe toți sub înriurirea feluritelor simțăminte stîrnite de această scenă. În clipa aceea, pensionarii, după ce se uitară unii la alții, își opriră privirile toți deodată asupra domnișoarei Michonneau, care se ghemuise lîngă sobă, subțire, sfrijită și rece ca o mumie, cu ochii în pămînt, ca și cînd s-ar fi temut că umbra abajurului nu e destul de împînzită ca să-i ascundă expresia privirilor. Antipatia pe care i-o purtau toți de multă vreme se lămuri deodată. Un murmur care prin desăvîrșita lui unitate de sunet mărturisea un dezgust unanim prinse a răsună înăbușit. Domnișoara Michonneau îl auzi, dar rămase locului. Bianchon, cel dintîi, se plecă la urechea vecinului său.

— Dacă fata asta rămîne la masă, eu plec, spuse el cu jumătate glas.

Într-o clipită, toți, afară de Poiret, încuviințară propunerea studentului în medicină, care, tare pe această adeziune obștească, se îndreptă către bătrînul pensionar.

— Dumneata, care ești legat în chip deosebit cu domnișoara Michonncau, îi spuse el, vorbește-i, fă-o să înțeleagă că trebuie să plece chiar acum.

— Chiar acum ? repetă Poiret cu mirare.

Apoi se duse lângă bătrână și-i spuse câteva cuvinte, în șoptă.

— Dar mi-am plătit pensiunea pe toată luna, stau aici pe banii mei, ca și toți ceilalți, zise ea aruncînd asupra pensionarilor o privire de viperă.

— Dacă e numai atît, avem să punem mîna de la mîna, ca să-ți dăm banii înapoi, spuse Rastignac.

— Domnul e de partea lui Collin, spuse ea țîntind către student o privire înveninată și întrebătoare, și nu e greu de ghicit din ce pricină.

La acest cuvînt, Eugène sări, de parcă ar fi vrut să se năpustească asupra bătrînei domnișoare și s-o gîtuie. Privirea ei, a cărei perfidie o înțelesese prea bine, îi aruncase o groaznică lumină în suflet.

— Las-o ! strigă ceilalți pensionari.

Rastignac își încrucișă brațele, fără cuvînt.

— Să sfîrșim cu domnișoara Iuda, spuse pictorul întorcîndu-se către doamna Vauquer. Doamnă, dacă nu vrei s-o dai afară pe Michonetta asta, află că vom părăsi cu toții baraca dumată, spunînd pretutîndeni că aici nu locuiesc decît spioni și ocași. În caz contrariu însă, nu vom pomeni nimic despre acest eveniment, care, la urma urmei, s-ar fi putut întîmpla și în societatea cea mai bună. cîtă vreme ocașii nu sînt arși cu fierul roșu în frunte și nu li se interzice să se deghizeze în pașnici burghezi și să facă farse proaste, cum au obiceiul.

În urma acestui discurs, doamna Vauquer își reveni în fire ea printr-o minune, se îndreptă din șale, își încrucișă brațele și deschise ochii limpezi, fără urmă de lacrimă.

— Dar, dragă domnule, vrei să-mi ruinezi casa ? Iacă, domnul Vautrin... Of, Doamne, își spuse întrerupându-se singură, nu pot să-i spun decât pe numele lui de om cinstit ! Iată, urmă bătrîna, am rămas cu un apartament gol, și dumneata vrei să am încă două de închiriat, într-un sezon în care nimeni nu se mai mută...

— Domnilor, să ne luăm pălăriile și hai să mîncăm la Flicoteaux, în piața Sorbonei, zise Bianchon.

Socotind dintr-o singură privire care e partea cea mai de folos pentru sine, doamna Vauquer se duse în grabă către domnișoara Michonneau.

— Haide, drăguța mea, desigur că dumneata nu vrei să-mi ruinezi întreprinderea, nu-i așa ? Vezi bine în ce situație mă pun domnii aceștia. Retrage-te în camera dumitale astă-seară.

— Nu asta, nu asta, strigară pensionarii, noi vrem să plece chiar acum din casă !

— Dar biata domnișoară nici n-a stat la masă, spuse Poiret cu glas plîngăreț.

— Să mănînce unde-o pofti, strigară mai multe glasuri.

— Afară cu spioana !

— Afară cu spionii !

— Domnilor, izbucni Poiret ridicîndu-se deodată la înaltul curaj pe care iubirea îl dă chiar și berbecilor, respectați o persoană de sex contrariu.

— Spionii n-au sex, zise pictorul.

— Minunată *sexoramă* !

— *Afarorama* !

— Domnilor, asta este o necuviință. Cînd dai afară pe cineva, trebuie să păstrezi anumite forme. Noi am plătit și deci rămînem aici, zise Poiret punîndu-și șapca-n cap și așezîndu-se pe un scaun

lîngă domnișoara Michonneau, pe care doamna Vauquer o dăscălea de zor.

— Răutăciosule, îi spuse pictorul în batjocură, hai, răutăcios mic ce ești, cară-te !

— Foarte bine, dacă nu plecați dumneavoastră, plecăm noiăștilalți, zise Bianchon.

Și pensionarii se îndreptară toți către salon.

— Ce vrei să-mi faci, domnișoară ? strigă doamna Vauquer. Sînt ruînată. Nu poți să rămii aici. Sînt în stare să se dedea la acte de violență.

Domnișoara Michonneau se ridică.

— Pleacă ! — Nu pleacă ! — Pleacă ! — Nu pleacă !

Aceste cuvinte repetate alternativ, ca și ostilitatea comentariilor ce se făceau pe socoeala ei, o siliră pe domnișoara Michonneau să plece, după ce hotărî cu gazda anumite condiții, într-o convorbire dusă pe șoptite.

— Am să mă duc la doamna Buncaud, zise ea cu glas amenințător.

— Dar du-te unde vrei, domnișoară, răspunse doamna Vauquer socotindu-se greu jignită de faptul că bătrîna domnișoară alesese o firmă rivală, care îi era deci odioasă. Du-te la Buncaud, ca să-ți dea toate scursorile de vinuri și mîncări cumpărate de la dughenile cele mai proaste.

Pensionarii se așezară pe două rînduri, într-o tăcere deplină. Poirot o învălui pe domnișoara Michonneau într-o privire atît de duioasă și se arată atît de naiv nehotărît dacă să plece cu ea sau să rămînă, încît ceilalți, fericiți că bătrîna domnișoară pleacă, izbucniră în rîs, uitîndu-se unii la alții.

— Cuțu-cuțu-cuțu, Poirot ! îi strigă pictorul. Haide, hopa sus ! Hopa !

Slujbaşul de la Muséum începu să cînte în batjocură prima strofă dintr-o romanţă foarte cunoscută în acea vreme :

*Plecînd în depărtata Sirie,
Frumosul, junele Dunois...*

— Hai, du-te ! Mori de nerăbdare să pleci cu ea. *Trahit sua quemque voluptas* !¹ zise Bianchon.

— Sau : fiecare îşi urmează respectiva, traducere liberă după Virgiliu, îl îngînă repetitorul.

Domnişoara Michonneau întorcînd ochii către Poiret şi schiţînd o mişcare ca şi cînd ar fi vrut să-l ia de braţ, bătrînul nu se mai putu împotrivi acestei chemări şi sări s-o sprijine, ceea ce stîrni o dezlănţuire de aplauze şi de hohote de rîs.

— Bravo, Poiret ! — Bătrînul Pôiret ! — Apolo Poiret ! — Marte-Poiret ! — Poiret cel neînfricat !

Tocmai atunci sosi un comisionar, aducînd o scrisoare pentru doamna Vauquer, care, după ce o citi, se lăsă moale pe scaun.

— Nu-mi mai rămîne decît să dau foc casei, trăsni-o-ar Dumnezeu ! Taillefer-fiul a murit la ceasul trei. Am dorit binele celor două doamne şi-acum, iată, îmi primesc pedeapsa. Doamna Couture şi Victorine rămîn la tatăl fetei şi cer să le trimit lucrurile. Domnul Taillefer i-a îngăduit fetei s-o ţină pe văduva Couture ca doamnă de companie. Patru apartamente libere, cinci clienţi care pleacă !...

Se aşeză, gata parcă să izbucnească-n plîns.

— Mi-a intrat nenorocirea-n casă ! strigă ea.

În stradă se auzi hureit de roţi, care se opriră în faţa porţii.

¹ „Fiecare se lasă dus de gusturile lui“ (lat.), aforism din Vergiliu, *Egloge*, II, 65.

— Cine știe ce chilipir ne mai vine?! zise Silvia.

Goriot se ivi în ușă, cu fața strălucitoare și îmbujorată de fericire, de-ai fi zis că s-a întors la anii tinereții.

— Goriot în trăsură? spuseră pensionarii. Să știți că vine sfârșitul pământului!

Fostul fabricant de făinoase se duse drept la Eugène, care rămăsese îngîndurat într-un ungher, și-l luă de braț.

— Haide, îi spuse el cu voioșie.

— Nu știi ce s-a întîmplat? îl întreabă Eugène. Vautrin era un fost ocnaș și a fost arestat adineauri, iar Taillefer-fiul a murit.

— Ei și? Ce ne privesc pe noi treburile astea? răspunse moș Goriot. Astă-seară iau masa cu fie-mea, la dumneata, pricepi? Te așteaptă, haide!

Și-l trase de braț cu atîta putere, încît îl luă cu forța, răpindu-l ca pe-o iubită.

— Să mîncăm! strigă pictorul.

Își apropiară scaunele și se așezară...

— Zău că azi e ziua nenorocirilor! spuse butucănoasa Silvia. Tocana mea de berbec s-a prins. Ce să fac? O s-o mîncăți arsă!

Doamna Vauquer nu cuteză să sufle nici un cuvînt, numărînd în jurul mesei numai zece inși în loc de optsprezece; toți se străduiră însă s-o consoleze și s-o înveselească. Dacă la început clienții externi discutară despre Vautrin și despre întîmplările de peste zi, îndată după aceea, lăsîndu-se în voia convorbirii, care șerpua printr-atîtea subiecte, ajunseră a vorbi despre duedluri, despre ocnă, despre justiție, despre legile care trebuiau schimbate, despre pușcării. După un scurt răstimp se aflau la o mie de leghe de

Jacques Collin, de Victorine și de fratele ei. Deși nu erau decît zece la număr, făcură larmă cît douăzeci, așa că păreau a fi mai mulți decît în zilele celelalte; aceasta fu singura deosebire dintre masa din seara aceea și cea din ajun. Obișnuita nepăsare a acestei lumi egoiste, care a doua zi avea să găsească în faptele diverse ale Parisului o altă pradă de sfîșiat, ieși biruitoare și de data aceasta și pînă la urmă chiar și doamna Vauquer se liniști sub alinarea speranței, care cuvînta prin gura butucănoasei Silvia.

Ziua aceea și desfășurările din cursul serii aveau să fie o adevărată fantasmagorie pentru Eugène, care, cu toată firea lui tare și cu toată judecata lui cumpănită, nu izbutea să pună nici o rînduială în gîndurile lui cînd se trezi într-un cupeu de piață, alături de moș Goriot, ale cărui vorbe mărturiseau o neobișnuită bucurie și îi sunau la ureche, după atîtea emoții, ca și cînd ar fi venit de undeva din depărtarea unui vis.

— De ast-dimineață toate-s gata. O să luăm masa toți trei împreună, împreună! De patru ani n-am mai mîncat cu Delphine, cu micuța mea Delphine. O seară întreagă are să stea lîngă mine. Am muncit ca un lucrător, în cămașă și cu mînele sumese. Sîntem la dumneata de azi-dimineață. Am ajutat la căratul mobilelor. Ah, ah, nici nu-ți poți închipui ce drăguță e la masă. Are să-mi poarte de grijă: „Uite, tăticle, ia din asta, e foarte bună“. Și eu n-o să pot mîncea. Oh, de cînd n-am mai stat cu ea în tihnă, așa cum o să stăm acum!

— Oare s-a întors lumea pe dos? îi spuse Eugène.

— Pe dos? zise moș Goriot. Dar niciodată lumea n-a fost așa de bine așezată. Pe ulițe văd numai

fețe vesele, oameni care își dau mîna și se îmbrățișează ; oameni fericiți, de parcă fiecare s-ar duce să mănînce la fie-sa, să *chefuiască* la o masă strașnică, pe care a comandat-o chiar în fața mea bucătarului-șef de la Café des Anglais. Dar, pe dumnezeul meu, cînd ești cu ea, chiar și fierea ți se pare dulce ca mierea.

— Am impresia că revin la viață, zise Eugène.

— Hai, birjar, grăbește ! strigă moș Goriot ridicînd geamul din față. Mînă mai iute, ai o sută de gologani bacșiș dacă mă duci în zece minute unde ți-am spus.

Primind această făgăduială, birjarul trecu prin Paris ca un fulger.

— Mînă tare-ncet, spunea însă moș Goriot.

— Dar unde mă duci dumneata ? îl întrebă Rastignac.

— La dumneata acasă, răspunse moș Goriot.

Cupeul opri în strada Artois. Bătrînul coborî cel dintîi și aruncă zece franci birjarului, cu dărnicia unui văduvoi care, cuprins în vîrtejul desfătărilor lui, și-a pierdut orice socoteală.

— Hai sus, îi spuse lui Rastignac tîrîndu-l printr-o curte și îndrumîndu-l către ușa unui apartament de la catul al treilea, în fundul unei case noi și cu înfățișare frumoasă.

Moș Goriot nu mai avu nevoie să sune. Thérèse, camerista doamnei de Nucingen, le deschise îndată ușa. Eugène se trezi într-un minunat apartament de holtei, alcătuit dintr-o anticameră, un salonaș, un dormitor și un cabinet de toaletă cu ferestrele către o grădină. În salonaș, a cărui mobilă și împodobire puteau fi asemuite cu tot ce era mai frumos și mai plăcut în Paris, o găsi pe Delphine, care, învăluită în lumina lumînărilor, se ridică de pe canapeluța din fața căminului și, lăsînd evan-

taiul cu care se apăraseră de dogoarea focului, îi spuse cu glas plin de duioșie :

— A trebuit deci să trimit să te aducă, domnule care nu înțelegi nimic !

Thérèse ieși. Studentul o cuprinse pe Delphine cu brațele, o strinse cu putere și plinse de bucurie. Acest ultim contrast între ceea ce vedea acum și ceea ce văzuse mai înainte, în cursul unei zile, în care după atâtea zbuciumări își simțea mintea și inima trudite, îi pricinui o dezlănțuire de sensibilitate nervoasă.

— Știam eu că te iubește, murmură încetinel moș Goriot către fie-sa, în vreme ce Eugène zăcea pe canapeluță fără să poată rosti un singur cuvânt și fără să-și dea încă seama cum se săvârșise această nouă minune.

— Vino să vezi, îi spuse doamna de Nucingen luându-l de mână și ducându-l într-o odaie care, prin covoarele, mobilele și cele mai minunate amănunte ale ei, îi reaminti în proporții mai mici camera Delphinei.

— Lipsește patul, zise Rastignac.

— Da, domnule, răspunse Delphine roșind toată și strângându-i mâna.

Eugène o cuprinse cu privirea și, neștiutor încă, înțelese câtă adevărată și castă sfială poate sălăslui în sufletul unei femei care iubește.

— Ești una din făpturile vrednice de o adorație veșnică, îi spuse ea la ureche. Da, îndrăznesc să ți-o spun pentru că ne înțelegem atât de bine : cu cât o iubire este mai puternică și mai sinceră, cu atât mai mult se cuvine să fie învăluită, tănuită. Să nu încredințăm secretul nostru oricui.

— A, eu n-am să fiu oricine, mormăi moș Goriot.

— Știi prea bine că dumneata ești una cu noi.

— Oh, iată ceea ce vreau să aud ! Nici n-o să vă sinchisiți de mine, nu-i așa ? Eu am să plec și am să mă-ntorc ca un duh bun care este pretutindeni și pe care-l știi lângă tine, fără să-l vezi. Eh, Delphinette, Ninette, Dedel ! N-am avut dreptate când ți-am spus : „E un apartament drăguț în strada Artois, hai să-l mobilăm pentru el“ ? Tu nu voiai de fel. Ah, bucuria asta eu ți-am dat-o, cum tot eu ți-am dat și viața ! Părinții trebuie să dea neconținut ca să fie fericiți. Să dea mereu, asta se cheamă să fii tată.

— Dar cum a fost ? întrebă Eugène.

— Păi da, ea nu voia de fel. I-era teamă c-o să-nceapă lumea să spună cine știe ce nerozii pe seama ei, ca și când lumea ar prețui cât fericirea ! Parcă nu visează toate femeile să facă la fel ca ea...

Moș Goriot vorbea de unul singur. Doamna de Nucingen îl luase pe Rastignac în cabinetul de alături, unde se auzi un sărut luat în fugă. Mica încăpere era tot așa de elegantă ca și restul apartamentului, căruia de altfel, nu-i lipsea nimic.

— Ei, ți-am ghicit toate dorințele ? întrebă ea întorcându-se în salon ca să se așeze la masă.

— Chiar prea bine, răspunse el. Vai, acest lux desăvârșit, acest minunat vis înfăptuit, toată poezia acestei vieți pline de tinerețe și de eleganță — toate acestea le simt cu prea multă putere ca să nu fiu vrednic de ele. Și totuși, nu pot să le primesc de la dumneata, sînt prea sărac încă pentru ca...

— Ah ! Ah ! Ai și început să mi te împotrivești, spuse ea cu o ușoară notă de autoritate glumească, făcînd o mutrișoară drăgălașă cum fac femeile cînd vor să ia în rîs un scrupul, ca să-l poată înlătura cu totul.

Dar în ziua aceea Eugène își pusese întrebări prea grave, iar arestarea lui Vautrin, arătându-i în ce adînc abis era gata să se rostogolească, fusese un prea binevenit prilej de cercetare a simțămintelor înalte și a gingășiei lui sufletești pentru ca acum să cedeze în fața acestei mîngioase respingeri a gândurilor lui generoase. Il cuprinse o tristețe adîncă.

— Cum, spuse doamna de Nucingen, ai de gînd să nu primești ? Dar știi ce înseamnă o asemenea respingere ? Înseamnă că n-ai încredere în viitor, că nu cutezi să-ți legi viața dumitale de viața mea. Ți-e teamă deci că mă vei dezamăgi în afecțiunea pe care ți-o port ? Dacă mă iubești și dacă... dacă te iubesc și eu, pentru ce te dai înapoi din fața unor atît de mărunte îndatoriri ? Dacă ai ști cu cîtă plăcere m-am ocupat de această mică gospodărie a dumitale, n-ai șovăi nici o clipă, ci mi-ai cere iertare. Am avut bani, care erau ai dumitale, și m-am folosit de ei, asta e tot. Te socoți om în toată firea, dar ești tot copil. Îmi ceri mult mai mult... („Ah“, își spuse ea înțelegînd pătimașa privire a lui Eugène) și totuși faci atîtea mofturi pentru niște lucruri de nimic. Dacă nu mă iubești, atunci ai dreptate să nu primești. Soarta mea atîrnă de un singur cuvînt. Vorbește ! Dar, tată, adăugă Delphine după un scurt răstimp întorcîndu-se către moș Goriot, convinge-l dumneata. Își închipuie oare că eu nu sînt tot așa de simțitoare ca și el în ce privește cîntea noastră ?

Urmărind drăgălașa lor sfadă, moș Goriot avea surîsul fix al opiomanului care plutește în visurile lui de fericire.

— Copil ce ești ! urmă Delphine luînd mîna lui Eugène, ești în pragul vieții, îți stă în față o barieră pe care atîția alții n-o pot trece, o mîină

de femeie o ridică, și dumneata te dai îndărăt ! Dar ai să izbutești, ai să faci o carieră strălucită, succesul ți-e scris pe frumoasa dumitale frunte. Nu vei putea să-mi dai înapoi atunci ceea ce îți împrumut astăzi ? În vremea veche, doamnele nu dăruiau cavalerilor lor armuri, spade, coifuri, zale, cai, ca să poată lua parte în numele lor la luptele ce se dădeau la felurile serbări ? Ei bine, Eugène, lucrurile pe care ți le ofer eu sînt armele epocii noastre, uneltele de care are nevoie orice om care vrea să răzbată în viață. Ce drăguță trebuie să fie mansarda dumitale, dacă o fi semănînd cu odaia tatei ! Dar noi nu mai mîncăm astă-seară ? Vrei să mă mîhnești ? Hai, răspunde, zise ea scuturîndu-l de mînă. Pentru Dumnezeu, tăicu-țule, hotărăște-l odată, sau, de nu, plec, și n-am să-l mai văd în viața mea.

— Am să te hotărăsc, zise moș Goriot smulgîndu-se din extazul său. Dragă domnule Eugène, ai de gînd să împrumuți bani de la evrei, nu-i așa ?

— Sînt nevoit, răspunse el.

— Bun ! Te-am prins, urmă bătrînul scoțînd un portofel ponosit de piele ferfeniță. M-am făcut ovrei și am achitat toate facturile. Uite-le. Pentru tot ce vezi aici, nu datorești nici o centimă. Nu-i vorba de cine știe ce sumă ; una peste alta, cinci mii de franci. Ți i-am împrumutat eu. N-ai să mă refuzi, eu nu sînt femeie. Ai să-mi scrii o chitanță pe un petic de hîrtie, iar banii ai să mi-i dai mai tîrziu.

Eugène și Delphine se priviră cu mirare, cu ochii plini de lacrimi. Rastignac luă mîna bătrînului și i-o strînse.

— Ei, ce ? zise Goriot. Nu sînteți copiii mei ?

— Dar, bietul meu tată, spuse doamna de Nucingen, cum ai făcut ?

— Ei, asta-i ! răspunse Goriot. Când te-am hotărît să-l instalez într-un apartament mai aproape de tine și când te-am văzut cumpărînd lucruri ca pentru o mireasă, mi-am spus : „Are să se-ncurce !“ Avocatul meu pretinde că procesul care trebuie intentat bărbatului tău ca să-l facem să-ți dea averea îndărăt are să țină mai bine de șase luni. Bun. Am vîndut renta mea perpetuă de o mie trei sute cincizeci de livre. Din banii ăștia, cu cincisprezece mii de franci mi-am făcut o rentă viageră, garantată în ipotecă sigure, de o mie două sute de franci pe an, iar cu restul capitalului, dragi copii, am achitat datoriile voastre la negustori. Cît despre mine, am sus o odaie care mă costă cincizeci de taleri pe an, iar cu patruzeci de gologani pe zi pot să trăiesc ca un prinț, ba o să-mi mai rămînă și ceva în pungă. Haine nu prea stric, așa că altele, noi, aproape că nu-mi trebuie. Și uite-așa, de cincisprezece zile îmi rîd în barbă, spunîndu-mi : „Ce fericiți au să fie !“ Ei, nu sînteți fericiți ?

— Oh, tăicuțele, tăicuțele ! spuse doamna de Nucingen sărînd în brațele bătrînului, care o luă pe genunchii lui.

Îl potopi cu sărutări, îi mîngîie obrazii cu părul ei bălai și plînsese din plin pe fața lui bătrînă, acum întinerită și strălucitoare.

— Tată dragă, tu ești un adevărat tată ! Ba nu, nu exisă în toată lumea un alt tată ca tine. Eugène ținea de mult la dumneata, dar cît are să te iubească acum !

— Dar bine, măi copii, zise moș Goriot, care de zece ani nu mai simțise inima fie-si bătînd pe pieptul lui, dar bine, Delphinette, tu vrei să mor de fericire ? Biata mea inimă se sfărîmă în țandări.

Iacă, domnule Eugène, cu asta mi-ai și plătit datoria !

Și bătrînul își cuprinse fata într-o îmbrățișare atît de sălbatică, atît de nebună, încît ea spuse :

— Ah, mă doare !

— Te doare ? zise el pălînd.

O privi cu o înfățișare de supraomenească suferință.

Pentru a zugrăvi așa cum se cuvine chipul acestui Crist al paternității, ar trebui să căutăm comparațiile în icoanele pe care prinții paletelor le-au făurit ca să redea patimile suferite de mîntuitorul oamenilor în izbăvirea lumii lor.

— Nu, nu te doare ? urmă bătrînul, cu un surîs întrebător. Pe mine însă m-a durut strigătul tău. Asta are să te coste mai mult, îi spuse el în șoaptă, sărutînd-o încetinel pe ureche, dar trebuie s-o plătești. Astfel, se supără el.

Eugène sta împietrit în fața nesecătuitului devotament al acestui om și îl privea cu acea naivă încîntare care în anii tineri se confundă cu credința.

— Mă voi dovedi vrednic de toate acestea, izbucni el cu însuflețire.

— O, dragul meu Eugène, ce cuvînt minunat ai spus !

Și doamna de Nucingen îl sărută pe frunte.

— Pentru tine, a refuzat pe domnișoara Taillefer și milioanele ei, spuse moș Goriot. Da, biata micuță te iubea. Și acum, după moartea fratelui ei, e bogată ca un Cresus ¹.

— Oh, de ce-i spui asta ? strigă Rastignac.

¹ Ultimul rege al Lidiei (560—546 î.e.n.) (stat antic din Asia Mică), căruia i se atribuiau averi fabuloase (n.r.).

— Eugène, îi murmură Delphine la ureche, acum am totuși un regret pentru seara asta. Ah, Eugène, am să te iubesc mult ! Și totdeauna.

— De la nunta ta și apoi a Nasiei, n-am mai avut o zi așa de frumoasă ! strigă moș Goriot. Oricâte suferințe mi-ar trimite Dumnezeu, dacă nu vor fi din pricina voastră îmi voi putea spune : „În luna februarie din anul acesta am avut o clipă în care am fost mai fericit decît poate fi un om într-o viață întreagă“. Întoarce fața-ncoace, Fifine, spuse bătrînul către fie-sa. E tare frumoasă, nu-i așa ? Ia spune-mi, ai văzut multe femei care să aibă culorile atît de gingașe și gropița asta mică ? Nu-i așa că nu ? Ei bine, află că drăgălășenia asta de femeie e opera mea. Și de-acî încolo, fiind fericită grație dumatăle, are să fie de-o mie de ori mai frumoasă. Eu, vecine, pot să mă duc în infern ; dacă-ți trebuie locșorul meu din paradis, ți-l dăruiesc. Eh, hai să mîncăm, să mîncăm, urmă el nemaiștiind ce spune, toate astea sînt ale noastre.

— Bietul meu tată !

— Dacă ai ști, copila mea, zise bătrînul ridicîndu-se și ducîndu-se către ea, cuprinzîndu-i capul în mîini și sărutîndu-i cosițele aurii, dacă ai ști cît de fericit mă poți face tu și cu cît de puțină cheltuială ! Nu trebuie decît să vii să mă vezi din cînd în cînd. Am să fiu sus, în odaia mea. N-ai de făcut decît un pas. Spune, îmi făgăduiești ?

— Da, tată drag !

— Încă o dată.

— Da, tată bun !

— De ajuns. Dacă te-ai potrivi mie, te-aș pune să mi-o repeți de o sută de ori. Hai la masă !

Toată seara trecu în copilării de felul acesta, și moș Goriot nu se arătă mai puțin nebunatic decît

ei doi. Se trîntea la picioarele fie-si și i le săruta ; rămînea îndelung cu ochii pierduți în ochii ei ; își freca fruntea de rochia ei ; pe scurt, făcea toate nebuniile pe care le-ar fi putut face cel mai tînăr și cel mai îndrăgostit amant.

— Vezi, spuse Delphine către Eugène, cînd tata e cu noi, trebuie să fim numai ai lui. Cîteodată asta are să ne stînjenească.

Eugène, care avusese cîteva tresăriri de gelozie, nu putea să nu încuviințeze aceste cuvinte, în care se rezuma toată ingratitudea.

— Și cînd are să fie gata apartamentul ? întrebă Eugène uitîndu-se în jurul său. Astă-seară va trebui să ne despărțim ?

— Da, însă mîine vei veni să iei masa cu mine, răspunse Delphine cu o privire vicleană. E ziua cînd mergem la Italieni.

— Am să-mi cumpăr și eu un bilet la parter, zise moș Goriot.

Era miezul nopții. Trăsura doamnei de Nucingen aștepta la poartă. Moș Goriot și Eugène se întoarseră la pensiunea Vauquer, vorbind despre Delphine cu o însuflețire care sporea cu fiecare clipă, încît cele două violente pasiuni ale lor ajunseră la un ciudat război de cuvinte. Eugène nu putea să nu recunoască în sinea lui că iubirea de tată a bătrînului, pe care nu o păta nici un interes, strivea prin stăruința și puterea ei propria lui iubire. În ochii tatălui idolul se înfățișa în toată clipa, strălucitor și pur, iar adorația lui creștea neconținut, trăgîndu-și puterea deopotrivă din trecut ca și din viitor. Moș Goriot și Eugène o găsiră pe doamna Vauquer la gura sobei, între Silvia și Christophe. Bătrîna gazdă ședea ca Marius pe

ruinele Cartaginii¹. Jeluindu-se împreună cu Silvia, își aștepta cei doi pensionari, singurii care-i mai rămăsese. Deși lord Byron² îi atribuie lui Torquato Tasso³ atât de minunate lamentații, ele nu ating totuși nici pe departe adâncul adevăr al celor care țîșneau din gura doamnei Vauquer.

— Așadar, Silvia, mîine n-o să ai de făcut decît trei cești de cafea. Of, mi-a rămas casa pustie! Cum să nu ți se sfișie inima? Ce rost mai are viața fără clienți? Nici un rost. Mi-a rămas casa fără oameni, de parc-ar fi fără de mobile. Dar toată viața stă în mobile. Ce păcate am făcut, Doamne, că trimiți asupra mea atîtea nenorociri? Am cumpărat fasole și cartofi de iarnă, pentru douăzeci de persoane. Auzi dumneata, să mă trezesc cu poliția-n casă! O să mîncăm numai cartofi. Iar lui Christophe o să trebuie să-i dau drumul.

Savoiardul, care ațipise, se trezi brusc și spuse:

— Da, doamnă!

— Bietul băiat! zise Silvia. E ca un ciine credincios.

— Sezon mort, nu se mută nimeni. De unde să-mi vină pensionari? O să-mi pierd mințile. Și sibila⁴ asta de Michonneau mi l-a luat și pe

¹ E vorba de Caius Marius (156—86 î.e.n.), general roman, care, fugind din fața dușmanului său Sylla, a pōposit pe ruinele Cartaginii; dar nici aici nu și-a găsit liniștea fiind urmărit de dușmani.

² Lordul George Gordon Byron (1788—1824), poet romantic englez, autorul unor poeme printre care: *Rătăcirile lui Child Harold*, *Ghiaurul*, *Parisina* etc. (n.r.).

³ Torquato Tasso (1544—1595), poet italian, autorul cunoscutului poem *Ierusalimul liberat* (n.r.).

⁴ Categorisind-o pe domnișcara Michonneau drept „sibilă” (profeteasă), doamna Vauquer dovedește încă o dată insuficiența sa pregătire.

Poiret ! Ce i-o fi făcut, ca să-l atragă pînă-ntr-atît încît să se țină de ea ca un cățeluș ?

— Eh, drace, făcu Silvia ridicînd capul, fetele astea bătrîne cunosc toate meșteșugurile !

— Și bietul domn Vautrin, pe care l-au scos ocaș... urmă văduva, Vezi tu, Silvia, asta e mai presus de puterile mele, nici acum nu-mi vine să cred. O grădină de om ca el, care numai pentru cafele plătea cincisprezece franci pe lună, pînă la ultima centimă !

— Și era darnic, zise Christophe.

— Trebuie să fie o greșeală, spuse Silvia.

— Da de unde ! A mărturisit chiar el, urmă doamna Vauquer. Și cînd te gîndești că toate astea s-au întîmplat în casa mea, într-un cartier așa de liniștit, că nu vezi trecînd nici măcar o miță ! Mi se pare că visez, pe cîntea mea. Că, vezi tu, noi am văzut nenorocirea lui Ludovic al XVI-lea¹, am văzut căderea împăratului², l-am văzut apoi în-torcîndu-se și căzînd iarăși, dar toate acestea erau lucruri care puteau să se întîmple în chip firesc, pensiunile de familie însă n-aveau a se teme de nimic : de rege poți să te lipsești, dar de mîncat trebuie să mănînci în fiecare zi. Și cînd o femeie cîstită, născută de Conflans, dă la masă toate bî-nătățile, atunci, numai dac-ar veni sfîrșitul pămîntului... Dar să știi că asta e : vine sfîrșitul pămîntului !

— Și cînd te gîndești că domnișoara Michonneau, care v-a făcut tot necazul ăsta, o să se aleagă, după cit se spune, cu un cîștig de o mie de taleri ! exclamă Silvia.

¹ *Ludovic al XVI-lea* (1754—1793). rege al Franței, decapitat împreună cu soția sa Maria-Antoaneta, în 1793 (n.r.).

² E vorba de Napoleon I Bonaparte (n.r.).

— Să nu mai aud de ea, e o ticăloasă! zise doamna Vauquer. Și după toate celelalte, se mută la Buneaud! Femeia asta e în stare de orice, n-am nici o îndoială că la vremea ei a ucis, a furat, a făcut tot felul de grozăvii. Ea trebuia să înfunde ocna, nu acest biet om...

În clipa aceea, Eugène și moș Goriot traseră clopotul de la poartă.

— Ah, vin cei doi care mi-au rămas credincioși, spuse văduva suspinînd.

Cei doi credincioși, care abia își mai aduceau aminte de dezastrele ce se abătuseră asupra pensiunii, își anunțară gazda, fără prea multă ceremonie, că se vor muta pe Chaussée-d'Antin.

— Ah, Silvia, zise văduva, asta e cea din urmă nenorocire. Mi-ați dat o lovitură de moarte, domnilor! Mă seacă la inimă! Mi s-a pus o piatră aici. Zița de azi m-a îmbătrînit cu zece ani. O să-nnebunesc, pe cîntea mea! Ce să mă fac cu toată fasolea din cămară? Să știi, Christophe, că dacă-mi pleacă toți clienții, mîine sînt silită să-ți dau drumul. Cu bine, domnilor, noapte bună.

— Dar ce are? întrebă Eugène pe Silvia.

— Ce să aibă? După cele întîmplate, a plecat toată lumea. Asta a înnebunit-o cu totul. Auziți-o cum plînge. Las', că-i face bine. De cînd o slujesc, e întîia oară cînd își deșartă și ea ochii.

A doua zi, doamna Vauquer se *cumîntîise* — după cum spunea ea. Dacă părea mîhnită, ca o femeie care își pierduse toți pensionarii și a cărei viață era greu zdruncinată, în schimb își păstrase toată judecata, arătînd ce înseamnă adevărata durere, o durere profundă, care izvorăște din ciștigurile pierdute, din vechile deprinderi rupte dintr-o dată. Desigur că nici un amant despărțindu-se de locurile în care a trăit alături de iubita lui nu le-ar

fi cuprins într-o privire mai tristă decît aceea pe care doamna Vauquer o purta în dimineața aceea de-a lungul mesei sale goale. Eugène o consolă, spunîndu-i că în ôdaia lui are să se mute cu siguranță Bianchon, care își sfîrșea stagiul de intern peste cîteva zile, că slujbașul de la Muséum își arătase adesea dorința de a închiria apartamentul doamnei Couture și că, astfel, în scurtă vreme își va reface clientela.

— Să te-audă Dumnezeu, dragă domnule ! Dar în casa asta s-a çuibărit nenorocirea. N-au să treacă nici zece zile, și ai să vezi că are să se arate și moartea, spuse bătrîna aruncînd o privire plină de jale asupra sălii de mîncare. Pe cine are să-l ia oare ?

— Bine că ne mutăm ! îi șopti Eugène lui moș Goriot.

— Doamnă, zise Silvia venind în goană, înspăimîntată, de trei zile nu l-am mai văzut pe Mistigris.

— Ah, Doamne, dacă a murit pisica, dacă ne-a părăsit, eu...

Biata văduvă nu apucă să-și sfîrșească vorba ; își împreună mîinile și se prăbuși pe spătarul jîltului, doborîtă de această cumplită prevestire.

Către amiază, cînd venea poșta în cartierul Panteonului, Eugène primi o scrisoare într-un plic elegant, purtînd în sigiliu armele familiei de Beau-séant. Înăuntru era o invitație către domnul și doamna de Nucingen pentru balul pe care urma să-l dea vicontesa și care fusese anunțat cu o lună înainte. Pe lîngă această invitație, erau și cîteva rînduri pentru Eugène :

„Am socotit, domnule, că vei primi bucurios să fii interpretul simțămîntelor mele pe lîngă doamna de Nucingen ; îți trimit invitația pe care mi-ai

cerut-o și voi fi încintată să cunosc pe sora doamnei de Restaud. Adu-mi deci pe această drăguță doamnă și ai grijă să nu-ți ia toată afecțiunea: îmi datorezi o parte și mie, în schimbul celei pe care, la rindul meu, ți-o port.

VICONTESA DE BEAUSÉANT

„Dar, își spuse Eugène recitind biletul, doamna de Beauséant îmi spune destul de limpede că pe baronul de Nucingen nici nu vrea să-l vadă.“

Se duse în grabă la Delphine, fericit că-i poate dărui o bucurie pentru care fără îndoială că avea să fie răsplătit. Doamna de Nucingen era în baie. Rastignac așteptă în budoar, bîntuit de o nerăbdare firească pentru un tînăr înflăcărat și grăbit să-și ia în stăpînire amanta pe care o dorea de un an de zile. Sînt emoții pe care un tînăr nu le trăiește de două ori în viață. Cea dintîi femeie cu adevărat femeie de care se îndrăgostește un bărbat, adică aceea care i se înfățișează împodobită cu toată strălucirea ce se cere în înalta societate pariziană, nu va avea niciodată o rivală. Parisul își are un fel al lui de-a iubi care nu seamănă întru nimic cu celelalte iubiri din lume. Aici, nici bărbații, nici femeile nu se lasă înșelați de vitrinele pline de banalități sub care fiecare caută să-și ascundă cu decență așa-numitele simțăminte dezinteresate. În această lume, femeia nu are a-și împlini numai năzuințele inimii și pornirile simțurilor; ea știe prea bine că are de îndeplinit îndatoriri și mai însemnate față de nenumăratele vanități care prin îmbinarea lor alcătuiesc viața însăși. Aici mai cu osebire iubirea este prin însăși esența ei lăudăroasă, nerușinată, risipitoare, înșelătoare și fastuoasă. Dacă toate femeile de la curtea lui Ludovic al XIV-lea au pizmuit pe

domnișoara de La Vallière ¹ pentru înflăcărata pasiune care l-a făcut pe acest mare principe să uite că manșetele lui costau o mie de taleri fiecare, atunci cînd și le-a sfîșiat ca să înlesnească intrarea ducelui de Vermandois ² pe scena lumii, ce s-ar mai putea cere restului omenirii? Fiți tineri și bogați, purtați titlurile cele mai înalte, dacă puteți împodobiți-vă și cu alte însușiri; cu cît veți arde mai multă tămîie la picioarele idolului vostru, dacă totuși aveți idol, cu atît el va fi mai binevoitor. Iubirea este o religie, și cultul ei costă mai scump decît cultul oricărei alte religii. Iubirea trece degrabă și trece ca un ștregar, căruia îi place să pustiască locurile pe care le străbate. Simțirea năvalnică este poezia mansardelor, căci ce ar deveni acolo iubirea, dacă n-ar avea nici măcar această avuție? Dacă aceste draconice legi ale codului parizian își au excepțiile lor, ele nu pot fi găsite decît în singurătate, la sufletele care nu se lasă tîrîte de doctrinele sociale, la sufletele care trăiesc în preajma izvoarelor cu ape limpezi și iuți, dar care curg necurmat, la acele suflete care, iubind cu credință codrii verzi și ascultînd fericite graiul infinitului scris pentru ele în toate lucrurile și pe care îl regăsesc aidoma în străfundurile lor, așteaptă cu răbdare să-și ia zborul, plîngînd pe bieții pămînteni. Dar Rastignac, ca toți tinerii care au apucat să cunoască farmecul măririlor, voia să intre în lupta vieții înarmat din creștet pînă-n tălpi; îl cuprinsese înfrigurarea acestei lupte și se

¹ *Louise de la Baume-Le Blanc*, una dintre favoritele lui Ludovic al XIV-lea, căreia i-a dăruit castelul La Vallière (n.r.).

² Unul dintre fiii nelegitimi ai Louisei de La Vallière, recunoscut ulterior de rege și făcut amiral la vîrsta de cinci ani.

simțea poate îndeajuns de puternic ca s-o poată domina, dar nu cunoștea nici mijloace, nici ținta ambiției sale. În lipsa unei pure și sacre iubiri, singura care poate să umple o viață de om, această sete de putere poate deveni unul dintre lucrurile cele mai minunate; pentru aceasta este de ajuns s-o despoi de orice interes personal și să-i dai drept țintă slava patriei. Dar studentul nu ajunsese încă pe acea culme, din înălțimea căreia omul poate privi în voie și poate judeca limpede desfășurarea vieții. Până în clipa aceea el nu izbutise nici măcar să se desprindă cu totul din vraja acelor fragede și suave gânduri, care învăluie ca într-un frunziș tinerețea celor crescuți în provincie. El nu se hotărise încă să treacă Rubiconul vieții pariziene. În ciuda înflăcăratei lui curiozități, se gîndea totdeauna în taină la viața fericită pe care o duce adevăratul gentilom retras în castelul său. Totuși, cele din urmă scrupule ale sale se mistuiseră în ajun, cînd se văzuse în apartamentul lui. Bucurîndu-se de foloasele materiale ale vieții cum se bucura de multă vreme de foloasele morale pe care i le dădea calitatea lui de coborîtor dintr-o familie de aristocrați, el își lepădase pielea de provincial și își statornicise, încetul cu încetul, o situație din care își putea întrezări un viitor strălucit. Astfel, așteptînd pe Delphine, tolănit alene în acest salonaș, care începea a fi oarecum al său, se vedea atît de departe de acel Rastignac care descinsese cu un an în urmă în Paris, încît, privindu-l printr-un efect de optică morală ca printr-un ochean, se întreba dacă în acea clipă mai are ceva din personalitatea acestuia.

— Doamna vă așteaptă în camera dumisale, îi spuse Thérèse, la al cărei glas tresări.

O găsi pe Delphine fragedă și odihnită, întinsă pe canapeluța din fața căminului, în care ardea focul. Așa cum ședea, pe valuri de muselină, era cu neputință să n-o asemuiești cu acele minunate plante de India al căror fruct crește de-a dreptul din floare.

— În sfârșit, ai venit, spuse ea cu glas tulburat.

— Ghicește ce-ți aduc, zise Eugène luîndu-i mîna ca să i-o sărute.

Citind invitația, doamna de Nucingen avu o tresărire de bucurie. Întorcîndu-se către Eugène cu ochii în lacrimi, îl cuprinse cu brațele pe după gît și-l trase către sine, într-o dezlănțuire de vanitoasă satisfacție.

— Și numai dumitale (ție, îi spuse ea la ureche, dar să fim cuminți, Thérèse e alături, în cabinetul de toaletă), numai dumitale îți dătoresc fericirea asta? Da, îndrăznesc să spun că e o fericire. Dobîndită prin dumneata, nu e așa că prețuiește mai mult decît o simplă biruință de amor propriu? Nimeni n-a vrut să mă ducă în lumea aceasta. Mă socoți, poate, mărunță, ușuratică, frivolă, ca orice pariziană; dar gîndește-te, prietene, că sînt gata să-ți jertfesc orice și că dacă doresc mai aprig ca oricînd să intru în lumea din foburgul Saint-Germain, e numai din cauză că dumneata faci parte din ea.

— Nu ai impresia, o întrebă Eugène, că doamna de Beauséant pare a ne spune că nu prea ține să-l aibă pe baronul de Nucingen la balul ei?

— Bineînțeles, răspunse baroana înapoindu-i scrisoarea, femeile acestea au geniul impertinenței. Dar asta n-are nici o însemnătate, eu am să merg totuși la bal. Știu că soră-mea va veni și ea. Își pregătește o rochie minunată. Eugène, urmă Delphine cu glas scăzut, Anastasie vine la bal, ca să

împrăştie nişte bănuieţi cumplite. Nici nu ştii ce zvonuri umblă pe seama ei. Nucingen mi-a spus azi-dimineaţă că ieri, la club, se vorbea în gura mare. De ce atîrnă, Doamne, cinstea femeilor şi a familiilor ! Din cauza ei, sărmana, m-am simţit eu însămi lovită, jignită. Se zice că domnul de Trailles ar fi semnat poliţe în valoare de vreo sută de mii de franci, aproape toate expirate, din care pricină urmează a fi pus sub urmărire. În această grea situaţie, soră-mea ar fi vîndut unui ovrei toate bijuteriile ei — ştii, acele minunate bijuterii pe care ai avut prilejul să le vezi — moştenite de la mama domnului de Restaud. Pe scurt, de două zile nu se mai vorbeşte decît despre asta. Înţeleg deci prea bine pentru ce Anastasie îşi face o rochie de lamé şi pentru ce vrea să atragă asupra-şi toate privirile la balul doamnei de Beauséant, apărînd în toată strălucirea şi cu toate bijuteriile. Dar nici eu nu vreau să rămîn mai prejos. Totdeauna a căutat să mă strivească, niciodată n-a fost bună faţă de mine, care i-am făcut atîtea servicii, care i-am dat totdeauna bani cînd era strîmtorată... Dar să lăsăm lumea cealaltă, astăzi vreau să fiu deplin fericită.

Trecuse de miezul nopţii şi Rastignac se afla încă la doamna de Nucingen, care, copleşindu-l cu sărutările de despărţire ale tuturor amantilor — o despărţire încărcată cu toate bucuriile ce aveau să vină — îi spusese cu o înfăţişare tristă :

— Sînt aşa de fricoasă, aşa de superstiţioasă, în sfîrşit, numeşte aceste simţăminte ale mele cum vrei, dar să ştii că tremur de spaimă să nu plătesc această fericire prin cine ştie ce cumplită catastrofă.

— Copil ce eşti ! zise Eugène.

— Ah, aşadar astă-seară eu sînt copilul, spuse ea rîzînd.

Eugène se întoarse la pensiunea Vauquer hotărît ca a doua zi să se mute; pe drum se lăsă deci în voia acelor frumoase visuri pe care şi le făureşte orice tînar cînd simte încă pe buze gustul fericirii.

— Ei? îl întrebă moş Goriot cînd trecu prin faţa uşii lui.

— Mîine am să-ţi povestesc tot, răspunse Eugène.

— Tot, nu-i aşa? îi strigă bătrînul. Acuma culcă-te. Mîine vom începe viaţa noastră fericită.

A doua zi, Goriot şi Rastignac aşteptau să vină un comisionar, ca să se mute de la pensiune, cînd, către amiază, se auzi în strada Neuve-Sainte-Genève huruitul unui echipaj care se opri la poarta casei Vauquer. Coborînd din trăsura ei, doamna de Nucingen întrebă dacă tatăl ei se află încă la pensiune. La răspunsul afirmativ al Silviei, ea urcă sprintenă scările. Eugène era în camera lui, ceea ce vecinul său nu ştia. După masa de amiază, el îl rugase pe moş Goriot să-i ia şi bagajele lui, urmînd ca pe la ceasul patru să se întilnească în apartamentul din strada Artois. Pe cînd însă bătrînul era plecat după hamali, Eugène se dusesese la facultate, răspunsese la apel şi, fără să-l vadă cineva, se întorsese, ca să încheie socolile cu doamna Vauquer, nevoind să lase această sarcină în seama lui Goriot, care, în marea lui înflăcărare, ar fi fost în stare, fără doar şi poate, să plătească din buzunarul lui suma datorată de Rastignac. Dar gazda ieşise în oraş. Eugène se urcă în odaia lui, ca să vadă dacă n-a uitat ceva, şi se felicită că-i venise gîndul acesta, cînd găsi poliţa în alb pe care i-o dăduse lui Vautrin şi pe

care, după ce o achitase, o aruncase cu nepăsare în sertarul mesei. Cum în ziua aceea nu era foc în sobă, Eugène era gata să înceapă a o rupe în bucățele mărunte, când, recunoscînd glasul Delphiinei, se opri, ca să nu mai facă nici un zgomot și astfel să poată auzi ceea ce avea să spună ea, socotind, firește, că nu poate să aibă nici o taină față de el. Apoi, de la cele dintîi cuvinte, găsi că discuția dintre tată și fiică e prea interesantă ca să n-o asculte.

— Ah, tată, spunea ea, dea Domnul să-ți fi venit la vreme gîndul de-a cere socoteala averii mele, ca să nu mă trezesc ruinată ! Pot vorbi ?

— Firește, nu-i nimeni acasă, răspunse moș Goriot cu glas schimbat.

— Dar ce ai, tată ? întrebă doamna de Nucingen.

— Mi-ai dat o lovitură de secure în creștetul capului, răspunse bătrînul. Dumnezeu să te ierte, copila mea ! Tu nu știi cît de mult te iubesc. Dacă ai fi știut, nu mi-ai fi spus dintr-o dată asemenea lucruri, mai ales dacă situația nu este cu adevărat disperată. Dar spune-mi, ce s-a întîmplat de te-ai grăbit să vii aici, cînd peste cîteva minute trebuia să ne mutăm în apartamentul din strada Artois ?

— Ei, tată, în fața unei catastrofe, cine-și mai poate stăpîni cea dintîi mișcare ? Avocatul tău ne-a ajutat să descoperim o clipă mai devreme nenorocirea care, fără nici o îndoială, avea să izbucnească mai tirziu. Vechea dumitale experiență negustorească are să ne fie de folos în împrejurararea asta și am alergat la dumneata cum te agăți de o creangă cînd ești în primejdie să te îneci. Domnul Derville, văzînd că Nucingen îi făcea atîtea șicane, l-a amenințat că-i va intenta un proces, spunîndu-i că autorizația președintelui tribunalului va fi dobîndită fără întîrziere. Nucingen a

venit azi-dimineață la mine și m-a întrebat dacă vreau să-l ruinez și pe el, și pe mine. I-am răspuns că nu mă pricep de fel în treburile acestea, că am avut o avere a mea, că s-ar fi cuvenit să fiu în posesia ei și că tot ce este în legătură cu această neînțelegere dintre noi îl privește pe avocatul căruia i-am încredințat procesul, pentru că eu nu știu și nu înțeleg nimic în această privință. Nu m-ai învățat să-i spun așa ?

— Ba da, răspunse moș Goriot.

— După aceea, urmă Delphine, Nucingen m-a pus în curent cu afacerile lui. A aruncat toți banii lui și pe ai mei în niște întreprinderi abia începute, pentru care a trebuit să scoată sume mari. Dacă l-aș forța să-mi înapoieze dota, ar fi silit să depună bilanțul ; pe cînd dacă mă învoiesc să aștept un an, se angajează pe cuvînt de onoare să-mi restituie o avere îndoită sau întreită, investind capitalul meu în cîteva întreprinderi din țară, la sfîrșitul cărora aş rămîne stăpînă pe toate bunurile lor. Tată dragă, vorbea cu toată sinceritatea și m-a înspăimîntat. Mi-a cerut iertare pentru felul cum s-a purtat cu mine, mi-a redat libertatea, mi-a îngăduit să trăiesc așa cum voi dori eu, cu condiția să-l las să gireze afacerile mele cu depline puteri, în numele meu. Ca să-și dovedească buna-credință, mi-a făgăduit că-l va chema pe domnul Derville ori de cîte ori voi vrea eu, ca să vadă dacă actele prin care mă va institui proprietară vor fi bine întocmite. Pe scurt, s-a predat în mîinile mele, legat cobză. Mi-a cerut ca socotelile casei să le țină tot el, încă doi ani, și m-a rugat să nu cheltuiesc pentru mine mai mult decît îmi va da el. Mi-a dovedit că tot ce putea face, era să salveze aparențele, că s-a despărțit de dansatoarea, cu care trăia, că va fi silit să facă eco-

nomiile cele mai aspre, fără însă ca lumea să știe, pentru ca astfel să poată ajunge la capătul speculațiilor lui fără să-și piardă creditul. L-am dojenit, i-am spus că nu cred nici o iotă din tot ce-mi înșiră, ca să-l fac să-mi mărturisească totul și să pot afla cât mai mult; mi-a arătat registrele, a plins. N-am văzut în viața mea un bărbat în halul acesta. Își pierduse capul, spunea că are să-și ia viața, vorbea în neștire. Mi-era milă de el.

— Și tu crezi balivernele astea?... strigă moș Goriot. Joacă teatru! Mi s-a întâmplat de multe ori să fac afaceri cu nemții. Cei mai mulți dintre ei sînt de bună-credință, plini de nevinovăție; dar cînd, sub înfățișarea lor de oameni sinceri și de ispravă, se apucă de vicleșuguri și înșelăciuni, îl întrec pe toți ceilalți. Bărbatu-tău își bate joc de tine... Văzîndu-se încolțit din toate părțile, face pe mortul; sub numele tău, el vrea să rămînă mai stăpîn pe avere decît este astăzi, cînd lucrează sub numele lui. Vrea să folosească această împrejurare ca să se pună la adăpost de primejdii. E tot așa de ager pe cît e de perfid. E un ticălos. Nu, nu, nici prin gînd nu-mi trece să iau drumul cimitirului lăsîndu-mi fetele în sapă de lemn. Mă mai pricep nițel în afaceri. Spune că și-a investit banii în întreprinderi; dacă-i așa, drepturile lui trebuie să fie garantate prin valori, chitanțe, contracte! Să le scoată la iveală și să-ți dea ce ți se cuvine. Vom alege investițiile cele mai bune, vom lua asupra noastră riscurile, și vom avea titluri de recunoaștere a drepturilor noastre pe numele *Delphine Goriot, soție a baronului de Nucingen, trăind sub regimul separației de bunuri*. Dar așa, cum? Crede că sîntem idioți? Că aș putea suporta, fie și numai două zile, ideea că ar fi cu putință ca tu să rămîi fără avere, fără pîinea de

toate zilele ? N-aş putea-o suporta nici o zi, nici o noapte, nici măcar două ceasuri ! Dacă ar fi așa, n-aş putea supraviețui. Cum ! Am muncit vreme de patruzeci de ani, am cărat saci în spinare, de curgea nădușeala potop de pe mine, o viață întreagă m-am lipsit de toate pentru voi, îngerașii mei, și toată truda, toate poverile mi se păreau ușoare, pentru că erau pentru voi. Și după toate acestea, astăzi, viața mea, munca mea să se împrăstie ca fumul ? Aș turba de furie. Jur pe ce am mai scump în cer și pe pământ că am să lămuresc totul, am să verific registrele, casa, întreprinderile ! N-o să mai am somn, n-o să mai pun capul pe pernă, n-o să mai bag o bucatăică în gură pînă cînd nu m-oi încredința că averea ta e toată așa cum trebuie să fie. Slavă Domnului, ești în separație de bunuri ; maestrul Derville, care din fericire e un om cinstit, are să-ți apere interesele. Pe Dumnezeuul meu, ai să rămii cu milionul tău, cu venitul tău de cincizeci de mii de livre pe an, pînă la sfîrșitul zilelor tale, sau de nu, dezlănțui un scandal în Paris, ah, ah ! Dacă nu ne-or face dreptate tribunalele, mă voi adresa Parlamentului. Dacă te-aș ști liniștită și fericită în privința banilor, mi s-ar ușura toate suferințele și toate necazurile. Banul e însăși viața. Cu bani faci orice. Ce ne tot cîntă matahala aceea de alsacian ? Delphine, din ce ți se cuvine să nu lași nici măcar un sfert de para dobitocului ăstuia, care te-a ținut în lanțuri și te-a făcut să suferi atîta. Dacă are nevoie de tine, o să-l strunim cum se cuvine și-o să-l facem să meargă pe calea cea bună. Doamne, îmi arde capul ca focul, simt că-mi fierb creierii. Delphine a mea în mizerie ! Oh, Fifine, tu ! Unde dracu sînt mînușile mele ? Haide ! Să mergem. Vreau să văd totul, — registrele, afacerile, casa,

corespondența — acum, pe loc ! N-am să am liniște pînă nu mă voi încredința cu ochii mei că averea ta nu înfruntă nici o primejdie.

— Dragă tată, stai binișor... Dacă arăți în chestiunea asta cea mai mică dorință de răzbûnare sau vreun gînd dușmănos, eu sînt pierdută. El te cunoaște prea bine și deci a socotit cu drept cuvînt că dacă sînt îngrijorată în privința averii mele este numai datorită înrîuririi dumitale. Dar, îți jur, averea asta e în mîna lui și el ține cu tot dinadinsul s-o aibă în mînă. Ar fi în stare să fugă cu toți banii și să ne lase așa, ticălosul ! Știe prea bine că eu n-am să-l urmăresc, pentru că nu vreau să necinstesc numele pe care-l port. E un om tare și slab în același timp. Am cumpănit totul în amănunt. Dacă-l vom scoate din sărite, mă va ruina.

— Așadar, e un tîlhar ?

— Ei da, tată, ăsta e adevărul, răspunse Delphine aruncîndu-se într-un jeț în hohote de plîns. N-am vrut să ți-o spun, ca să-ți cruț durerea că m-ai măritat cu un astfel de om ! Patimile ascunse și conștiința lui, sufletul și trupul — toate se potrivesc de minune în ființa lui ! E groaznic. Îl urăsc și-l disprețuiesc. Da, nu mai pot avea nici o fărîmă de stimă pentru acest josnic Nucingen, după tot ce mi-a spus. Un om care a fost în stare să se arunce în combinațiile comerciale de care mi-a vorbit nu poate avea nici cea mai mică delicatețe, și dacă am temerile pe care ți le-am împărtășit adineauri e din pricină că am citit în sufletul lui ca într-o carte. El, care mi-e bărbat, mi-a propus pe față să-mi dea toată libertatea — și înțelegi prea bine ce înseamnă asta — dacă primesc în schimb ca, într-un caz nenorocit, să fiu o uncaltă în mîna lui, pe scurt : dacă primesc să-și facă afacerile sub numele meu.

— Dar mai sînt și legile ! Dar mai este și piața Grève pentru gineri de felul ăsta ! strigă moș Goriot. L-aș ghilotina cu mîna mea dacă nu s-ar găsi un călău !

— Nu, tată, nu există lege împotriva lui. Ascultă în două cuvinte ce mi-a spus, lăsînd deoparte întortocherile în care își învăluia gîndul : „Sau pierzi tot, nu mai ai nici o para, ești ruinată — pentru că nu mi-aș putea lua un alt complice decît pe dumneata — sau mă lași să-mi duc pînă la capăt întreprinderile mele“. E limpede ? Ține încă la mine. Se bizuie pe cîntea mea de femeie ; știe că nu mă voi atinge de averea lui, mulțumindu-mă cu a mea. Trebuie să intru într-o tovărășie incorectă, hoțască, sub pedeapsa de-a fi ruinată. Îmi cumpără conștiința, și drept plată îmi dă îngăduința de a fi în toată voia amanta lui Eugène. „Îți permit să păcătuiești, dar lasă-mă să fac crime, ruinînd oameni fără vină.“ E un fel de-a vorbi destul de clar ? Știi ce înțelege el prin operațiuni ? Cumpără terenuri virane pe numele lui, apoi clădește pe ele case pentru prepuși ai lui. Aceștia încheie contracte pentru aceste clădiri cu toți antreprenorii, plătindu-i în efecte cu termen lung și consimțind, în schimbul unei mici sume, să-i dea chitanță soțului meu, care devine astfel posesorul caselor, în vreme ce prepușii, cînd trebuie să-i achite pe antreprenorii păcăliți, dau faliment. Bieții constructori s-au lăsat aiuriți de numele casei Nucingen. Am înțeles foarte bine lucrul ăsta. Am mai înțeles de asemenea că, pentru a dovedi în caz de nevoie plata unor sume enorme, Nucingen a trimis valori considerabile la Amsterdam, Londra, Neapole, Viena. Cum să punem mîna pe acești bani ?

Eugène auzi un zgomot înăbușit. Fără îndoială că moș Goriot căzuse în genunchi pe podeaua odăii.

— Dumnezeu, ce ți-am făcut? Fata mea în mîna acestui mizerabil! Poate să ceară orice de la ea, dacă vrea. Iartă-mă, fata mea! strigă moșneagul.

— Da, dacă mă aflu în prăpastia asta, e poate din greșeala ta, zise Delphine. Noi fetele avem atît de puțină judecată cînd ne mărităm! Ce știm noi despre lume, afaceri, bărbați, moravuri? Părinții ar trebui să gîndească în locul nostru. Dragă tată, nu-ți fac nici o imputare. Iartă-mă pentru ceea ce ți-am spus. Toată greșeala e a mea... Nu, tăicuțule, nu plînge, spuse ea sărutîndu-l pe frunte.

— Nu mai plînge nici tu, micuța mea Delphine. Dă-mi ochii, să-ți zvînt lacrimile cu sărutarea mea. Haide! Am să-mi adun eu mințile și am să descurs ițele încurcate de bărbatu-tău.

— Nu, lasă-mă pe mine. Știu eu cum să-l învîrtesc. Mă iubește? Ei, bine, am să mă folosesc de puterea pe care o am asupra lui, ca să-l fac să investească fără întîrziere o parte din banii mei în cîteva proprietăți. Poate că voi răscumpăra pe numele meu domeniul Nucingen din Alsacia. El ține mult la asta. Vino mîine, numai ca să vezi registrele, hîrțiile. Domnul Derville nu se pricepe de fel în cheștiile acestea comerciale... Sau nu, nu mîine. Nu vreau să mă enervez. Poimîine are loc balul doamnei de Beauséant, vreau să mă îngrijesc, ca să fiu frumoasă, odihnită și să-l fac fericit pe dragul meu Eugène!... Hai să văd și eu camera lui.

În clipa aceea, o trăsură se opri în stradă și se auzi pe scară glasul doamnei de Restaud, care o întreba pe Silvia:

— Tata e sus?

Această împrejurare îl salvă, din fericire, pe Eugène, care se şi gîndise să se arunce pe pat, prefăcîndu-se că doarme.

— Ah, tată, ai auzit ce se vorbeşte despre Anastasie ? zise Delphine, recunoscînd vocea soră-si. Se pare că şi în căsnicia ei se întîmplă lucruri ciudate.

— Ce anume ? spuse moş Goriot. Asta ar fi sfîrşitul vieţii mele. Capul meu nu mai poate suporta încă o nenorocire.

— Bună ziua, tată, zise contesa intrînd. Ah, uite-o şi pe Delphine !

Dînd cu ochii de soră-sa, doamna de Restaud păru stînjenită.

— Bună ziua, Nasie, spuse baroana. Ți se pare neobişnuit că mă găseşti aici ? Eu îl văd pe tata în fiecare zi.

— De cînd ?

— Dacă ai fi venit pe-aici, ai fi ştiut.

— Nu mă necăji, Delphine, zise contesa, cu glas mîhnit. Sînt tare nenorocită, sînt pierdută, sărmanul meu tată ! Oh, cu totul pierdută de data asta !

— Dar ce ți s-a întîmplat, Nasie ? strigă moş Goriot. Spune-ne tot, copila mea. Văd că păleşte. Delphine, ajut-o, haide, fii bună cu ea, şi am să te iubesc şi mai mult, dacă ar fi cu putinţă !

— Biata mea Nasie, spuse doamna de Nucingen ajutînd-o să se așeze pe un scaun. Vorbeşte. Noi sîntem singurele două ființe care te iubim mereu şi îndeajuns ca să-ți iertăm orice. Vezi tu, iubirea alor tăi este cea mai temeinică.

Îi dădu să respire săruri, şi contesa îşi reveni.

— Din asta are să mi se tragă moartea, spuse moş Goriot. Haide, urmă el stîrnind focul de turbă

din sobă, veniți încoace amîndouă. Mi-e frig. Ce s-a întîmplat, Nasie ? Spune degrabă. Ai să mă ucizi !

— Ei bine, zise biata femeie, bărbatu-meu știe tot. Închipuiește-ți, tată, e cîtăva vreme de-atunci, ți-aduci aminte de polița aceea a lui Maxime ? Nu era cea dintîi. Plătisem multe pînă atunci. Către începutul lui ianuarie, domnul de Trailles mi s-a părut tare mîhnit. Nu-mi spunea nimic. Dar e așa de ușor să citim în inima celor pe care-i iubim ! Un nimic e de ajuns. Și apoi, mai sînt și presimțirile. În sfîrșit, era mai drăgăstos, mai duios decît oricînd, iar eu eram din ce în ce mai fericită. Bietul Maxime ! În vremea aceea, în cugetul lui își lua rămas bun de la mine, după cum mi-a spus mai tîrziu : voia să-și zboare creierii ! În cele din urmă atîta l-am chinuit, atîta l-am rugat, am stat două ceasuri în genunchi în fața lui... pînă mi-a mărturisit că are datorii de o sută de mii de franci ! Oh ! tăicuțule, o sută de mii de franci ! Mi-am pierdut mințile. Dumneata nu puteai să ai suma asta, iar eu cheltuisem tot...

— Nu, zise moș Goriot, ca să fac rost de atîția bani ar fi trebuit să-i fur. Dar i-aș fi furat, Nasie ! Îi voi fura.

Cînd auziră acest cuvînt rostit cu glas lugubru, ca un horcăit de muribund, mărturisind agonia iubirii de tată redusă la neputință, cele două surori rămaseră o clipă tăcute. Ce egoism ar fi putut să rămînă nepăsător la acest strigăt de deznădejde care, ca o piatră aruncată într-un hău, îi arăta toată adîncimea ?

— Am găsit banii de care avem nevoie înstrăinînd lucruri care nu-mi aparțineau, zise contesa izbucnind în lacrimi.

Tulburată, Delphine începu și ea să plîngă, cu capul rezemat pe gîtul soră-si.

— Așadar, e adevărat ! spuse ea.

Anastasiu lăsa capul în jos, doamna de Nucingen o cuprinsese în brațe, o sărută cu duioșie și, sprijinindu-i fruntea pe umărul ei, îi spuse :

— Noi te vom iubi totdeauna, fără să te judecăm.

— Îngerășii mei, zise Goriot cu glas stins, de ce a trebuit să vină o nenorocire ca să văd în sfîrșit această unire a voastră ?

— Ca să salvez viața lui Maxime, în sfîrșit, ca să-mi salvez toată fericirea mea, urmă contesa, încurajată de aceste mărturii de caldă și tulburătoare dragoste, — m-am dus la acel cămătar pe care-l cunoști — o adevărată făptură a iadului, ce nu se înduioșează de nimic — m-am dus la domnul Gobseck, cu diamantele de familie, la care domnul de Restaud ține atît de mult. Le-am dus și pe ale lui, și pe ale mele, și le-am vîndut pe toate. Vîndut ! Înțelegi ? L-am salvat pe domnul de Trailles, dar eu sînt pierdută, Restaud știe tot.

— De la cine ? Cum ? Să-lucid ! strigă moș Goriot.

— Ieri m-a chemat în camera lui. M-am dus... „Anastasiu, mi-a spus cu o voce... (Oh ! mi-a fost de-ajuns să-l aud, ca să ghicesc totul), unde sînt diamantele dumitale ?“ — „La mine.“ — „Nu, mi-a răspuns uitîndu-se țintă în ochii mei, sînt aici, pe comodă.“ Și mi-a arătat caseta, acoperită cu baltista lui. „Știi de unde le-am luat ?“ m-a întrebat. Am căzut în genunchi în fața lui, am plîns, l-am întrebat de ce moarte vrea să mă vadă murind...

— Ai spus tu asta ? strigă moș Goriot. Pe sfîntul nume al lui Dumnezeu, cel care se va atinge de oricare dintre voi, cîtă vreme trăiesc eu, să știe

bine că am să-l ard la foc domol¹. Da, l-aș sfîșia ca pe...

Moș Goriot tăcu. Cuvintele i se înăbușeau în gîtlej.

— La urmă, draga mea, mi-a cerut un lucru mai greu chiar decît moartea. Facă Domnul ca nici o femeie să nu audă ce mi-a fost dat mie să aud.

— Am să-l ucid, spuse moș Goriot cu o desăvîrșită liniște. Dar n-are decît o viață și-mi datoarează două. În sfîrșit, ce voia ? întrebă el, cu ochii tîntiți către Anastasie.

— Ei bine, urmă contesa, după un răstimp s-a uitat la mine și mi-a spus : „Anastasie, voi îngropa în tăcere tot ce s-a întîmplat, vom rămîne împreună, avem copii. Nu-l voi uide pe domnul de Trailles. S-ar putea să nu-l nimeresc, iar ca să mă descotorosesc de el pe altă cale, m-aș lovi, poate, de justiția omenească. Să-l ucid în brațele dumitale ar însemna să dezonorez copiii. Dar, ca să te cruț de, a vedea cu ochii dumitale cum îți mor copiii, sau tatăl lor, sau eu însumi, îți pun două condiții. Răspunde : este vreunul dintre copii al meu ?” Am răspuns da. „Care ?” m-a întrebat el. „Ernest, cel mare.” „Bine, a zis el. Acum jură-mi că de-aci înainte într-o singură privință ai să faci așa cum îți spun eu.” Am jurat. „Vei semna actul de vînzare a bunurilor dumitale, cînd ți-o voi cere.”

— Să nu semnezi ! strigă moș Goriot. Să nu semnezi nici în ruptul capului. Ah, ah, domnule de Restaud, dacă nu știi ce înseamnă să faci o femeie fericită, ea se duce să-și caute fericirea aiurea, iar dumneata vrei s-o pedepsești pe ea pentru neroada dumitale neputință ?... Dar iacătă

¹ Așa-numiții eretici, în evul mediu, erau osîndiți de Inchiziție să fie arși pe rug, la foc iute sau — cea mai grea pedeapsă — la foc domol.

că mai sînt și eu pe lume ! Oprește-te ! Am să-
tai calea. Fii liniștită, Nasie. Ah, dumnealui își iu-
bește moștenitorul ! Bine, bine. Am să-i otrăvesc
feciorul, care — blestemată întîmplare ! — este
nepotul meu. Am dreptul să-l văd și eu pe mai-
muțoiul ăsta ! Am să-l iau și am să-l duc în satul
meu, nu te teme ! Iar pe monstrul de tată-său
am să-l îngenunchi, spunîndu-i : „Care pe care !
Dacă vrei să-ți redau copilul, dă-i fetei mele
averea ei și las-o să trăiască așa cum vrea ea“.

— Tată !

— Da, tată ! A, eu sînt tată adevărat. Să nu-mi
chinuiască fetele ticălosu ăsta de mare senior !
Drace, nu știu ce-mi umblă prin vine ! Parc-aș
avea singe de tigru, aș vrea să-i sfîșii pe acești
doi oameni. O, copilele mele ! Așadar, asta-i viața
voastră ? Dar asta-nseamnă moartea mea... Ce-o
să s-aleagă de voi cînd eu n-am să mai fiu ?
Părinții ar trebui să trăiască atît cît trăiesc copiii
lor. Doamne, greșită rînduială ai pus în lumea asta
a ta ! Și totuși, după cum se tot spune, ai și tu un
fiu. S-ar cuveni să ne cruți de-a suferi din pricina
suferințelor copiilor noștri. Îngerășii mei dragi !
Nu vă văd decît cînd vă răzbesc durerile. Nu-mi
împărtășiți decît lacrimile voastre. Firește, mă
iubiți, văd bine. Veniți încoace, veniți să plîngeți,
inima mea e largă și poate cuprinde totul... Da,
puteți s-o sfîșiați, și din fiecare fișie puteți face
cîte o inimă de tată. Aș vrea să iau asupra-mi
suferințele voastre, aș vrea să sufăr eu în locul
vostru... Ah, ce fericite erați cînd erați micuțe !

— Acelea au fost singurele noastre zile bune,
spuse Delphine. Unde-i vremea cînd ne dădeam
tumba de pe sacii cu făină din magazia cea mare ?

— Tată, nu ți-am spus totul, îi șopti Anastasie
lui moș Goriot, care sări în sus. N-am putut să

iau pe diamante o sută de mii de franci în cap. Maxime a fost pus sub urmărire. Nu mai datorăm decât douăsprezece mii de franci. Mi-a făgăduit că se va cuminti, că n-are să mai joace cărți. Dragostea lui e tot ce mi-a mai rămas pe lume și am plătit-o atât de scump, încît dacă aş pierde-o m-aş omorî. Pentru el mi-am jertfit averea, cinstea, liniştea, copiii ! Oh, tată, fă măcar ca Maxime să fie liber, să nu-şi piardă cinstea, să poată rămîne în societate, unde va putea să-şi facă o situație. Acum nu-mi mai datoreşte decât fericirea ; copiii noştri vor rămîne fără avere. Dacă-l vor închide la Sainte-Pélagie, voi pierde totul.

— N-am, Nasie. Nu mai am nimic ! Nimic ! E sfîrşitul lumii. Oh, fără nici o îndoială, lumea are să se prăbuşească ! Plecați, salvați-vă cît mai e vreme. Ah, nu mi-a mai rămas decât paftalele de argint și șase tacîmuri, cele dintîi pe care le-am cumpărat în viața mea. În sfîrșit, nu mai am decât renta viageră de o mie două sute de franci...

— Dar cu renta pe viață ce-ai făcut ?

— Am vîndut-o, păstrîndu-mi acest căpețel de venit pentru nevoile mele. Îmi trebuiau douăsprezece mii de franci, ca să aranjez un apartament pentru Fifina.

— Acasă la tine, Delphine ? o întrebă doamna de Restaud pe soră-sa.

— Ce importanță are asta ? urmă moș Goriot. Cei douăsprezece mii de franci i-am cheltuit.

— Înțeleg, zise contesa. Pentru domnul de Rastignac. Ah, biata mea Delphine, oprește-te. Vezi bine unde am ajuns eu.

— Draga mea, domnul de Rastignac nu este omul care să-și ruineze femeia pe care o iubește.

— Îți mulțumesc, Delphine... Altcceva așteptam de la tine în nenorocirea prin care trec. Dar tu n-ai ținut niciodată la mine.

— Ba da, Nasie ! Te iubește ! izbueni moș Goriot cu însuflețire. Mi-o spunea chiar adineauri. Vorbeam despre tine și susținea că tu ești frumoasă, iar ea e numai drăguță.

— Ea ? repetă contesa. Ea este o frumusețe rece.

— Chiar dacă ar fi așa, zise Delphine cu obrajii îmbujorați, cum te-ai purtat tu cu mine ? Te-ai lepădat de mine, ai făcut totul ca să mi se închidă ușile caselor în care voiam să merg, pe scurt : ai folosit orice prilej ca să mă faci să sufăr. Cât despre mine, venit-am eu la bietul tata, ca tine, ca să-i iau toată averea mie cu mie și să-l aduc în starea în care se află ? Asta-i opera ta, surioară. Eu l-am văzut pe tata de câte ori am putut, nu l-am dat afară din casă și n-am venit să-i ling mîna cînd am avut nevoie de el. N-am știut însă că a cheltuit cele douăsprezece mii de franci pentru mine. Eu țin rînduială în treburile mele, după cum știi. De altfel, darurile pe care mi le-a făcut tata nu i le-am cerut niciodată. .

— Erai mai fericită decît mine : domnul de Marsay era bogat, doar știi și tu ceva în privința asta. Dar așa ai fost totdeauna : răutăcioasă ca aurul. Rămîneți cu bine. Nu mai am nici soră, nici...

— Taci, Nasie ! strigă moș Goriot.

— Numai o soră ca tine poate să repete ceea ce nici străinii nu mai cred. Ești un monstru ! îi spuse Delphine.

— Copilele mele, copilele mele, tăceți, sau mă omor în fața voastră !

— Ha! , Nasie, zise doamna de Nucingen, te iert, pentru că ești nenorocită. Dar eu sînt mai bună

decît tine. Să-mi spui ceea ce mi-ai spus, tocmai în clipa cînd aş fi fost în stare să fac orice ca să-ţi vin în ajutor, cînd aş fi fost în stare chiar să intru în odaia bărbatului meu, ceea ce n-aş fi făcut nici pentru mine, nici pentru... Numai tu puteai să-mi spui ceea ce mi-ai spus, tu, care de nouă ani de zile mi-ai pricinuit atîtea suferinţe.

— Fetele mele, fetele mele, sărutaţi-vă ! zise bătrînul. Sînteţi ca doi îngeri.

— Nu vreau, lasă-mă ! strigă contesa, pe care Goriot o luase de braţ, scuturîndu-se din înclătarea bătrînului. E mai neîndurată faţă de mine decît chiar bărbatu-meu. Ai crede că e icoana tuturor virtuţilor !

— Prefer să se creadă că datorez bani domnului de Marsay decît să mărturisesc că domnul de Trailles mă costă mai mult de două sute de mii de franci, răspunse doamna de Nucingen.

— Delphine ! strigă contesa făcînd un pas către ea.

— Îţi spun adevărul, în vreme ce tu mă calomniezi, răspunse rece baroana.

— Delphine, eşti o...

Moş Goriot sări, o împiedică să mai vorbească, acoperindu-i gura cu palma.

— Doamne, tată, îi spuse Anastasie, cu ce ai umblat în mîină în dimineaţa asta ?

— A, da, am greşit, zise bietul bătrîn ştergîndu-şi mîinile pe pantaloni. Mă mut, nu ştiam că o să veniţi.

Era fericit că, atrăgîndu-şi această dojană, minia fie-si se va revărsa asupra lui.

— Ah, urmă el aşezîndu-se pe un scaun, mi-ai zdrobit înima. Mor, copilele mele ! Îmi ard creierii ca într-o vîlvătaie. Haide, fiţi drăguţe, iubiţi-vă ! Aveţi să mă ucideţi, Delphine, Nasie, haide, amîn-

două aveți dreptate, amîndouă ați greșit. Haide, Dedel, reluă vorba, întorcîndu-se cu ochii în lacrimi către baroană, îi trebuie douăsprezece mii de franci ; să-i căutăm. Nu vă uitați una la alta cu atîta dușmănie. (Se așeză în genunchi, în fața Delphinei.) Cere-i iertare, dacă vrei să-mi faci o bucurie, îi șopti el la ureche. Haide, ea e cea mai nenorocită.

— Biata mea Nasie, zise Delphine, înapăimîntată de expresia pe care durerea o dădea feței tatălui ei, am greșit, iartă-mă, sărută-mă...

— Ah, strigă moș Goriot, îmi turnați balsam pe inimă. Dar unde să găsim douăsprezece mii de franci ? Dacă m-aș duce eu în locul domnului de Traillès ?

— Ah, tată, spuseră amîndouă fetele înconjurîndu-l, nu, nu se poate.

— Dumnezeu să te răsplătească pentru gîndul acesta, căci noi n-am putea, nu-i așa, Nasie ? urmă Delphine.

— Și apoi, sărmane tată, asta ar fi doar un strop de apă, adăugă contesa.

— Dar un om nu poate să ia nici un ban pe singele lui ? strigă deznădăduit moșneagul. Mă dau cu totul celui care te va salva, Nasie ! Sînt în stare să ucid un om pentru el. După aceea am să fac ca Vautrin, — am să înfund ocnă ! Eu...

Se opri, ca lovit de trăsnet.

— Nu mai am nimic ! spuse el smulgîndu-și părul. Dacă cel puțin aș ști unde să mă duc să fur, dar și asta-i greu de găsit. Și apoi, îți trebuie oameni și timp ca să jefuiești o bancă. Iacă, mai bine să mor, e singurul lucru care-mi mai rămîne de făcut. Da, nu mai sînt bun de nimic, nu mai sînt tată ! Nu. A, ticălos bătrîn, ți-ai făcut o pensie pe viață, cînd aveai două fete ! Nu le iubești ? Să

crăpi, să crăpi ca un ciine ce ești ! Da, sînt mai rău ca un ciine, un ciine nu s-ar fi purtat așa ! Oh, capul meu... cum mai clocotește !

— Tăicuțule, strigară cele două fete venindu-i în preajmă ca să-l împiedice de a se năpusti cu capul în perete, fii cuminte, tăicuțule !

Plingea cu hohote. Eugène, îngrozit, luă hîrtia pe care o semnase pentru Vautrin și care era timbrată pentru o sumă mai mare, schimbă cifra și, după ce făcu o poliță în bună regulă pentru douăsprezece mii de franci la ordinul lui Goriot, intră în odaia acestuia.

— Iată banii dumitale, doamnă, spuse el înfățișînd hîrtia. Dormeam în odaia mea ; convorbirea dumneavoastră m-a trezit din somn și astfel am putut afla ce sumă datorez domnului Goriot. Iată creanța pe care o puteți negocia. O voi achita la termen.

Contesa rămăsese împietrită, cu hîrtia în mînă.

— Delphine, spuse ea palidă și tremurînd de mînie, de furie, de turbare, Dumnezeu mi-e martor că te iertasem pentru tot ce mi-ai făcut. Dar ce-i asta ? Cum adică, domnul era alături și tu știai ! Și ai avut josnicia de a te răzbuna, lăsîndu-mă să-i mărturisesc, fără să știu, toate tainele mele, viața mea, viața copiilor mei, rușinea și onoarea mea ! Pleacă ! Nu-mi mai ești nimic, te urăsc, îți voi face tot răul pe care voi putea să ți-l fac, te...

Mînia îi curmă vorba ; gîtlejul i se uscăse.

— Dar e fiul meu, copilul nostru, fratele tău, salvatorul tău ! strigă moș Goriot. Îmbrățișază-l, Nasie ; uite, eu îl îmbrățișez, reluă bătrînul strîngîndu-l pe Eugène către sine cu un fel de furie. O, copilul meu ! Aș vrea să-ți fiu mai mult decît un tată, aș vrea să-ți fiu o familie. Aș vrea să fiu

Dumnezeu, ca să-ți arunc lumea întreagă la picioare. Dar sărută-l, Nasie! Nu e un om, e un înger, un adevărat înger.

— Las-o, tată, zise Delphine, e nebună în clipa asta.

— Nebună! Nebună! Și tu cum ești? întrebă doamna de Restaud.

— Copilele mele, mă uciideți dacă urmați tot așa! strigă moșneagul prăbușindu-se pe pat, ca străpuns de un glonț. Au să mă ucidă, își spuse el.

Contesa se uită țintă la Eugène, care sta neclintit, uluit de violența acestei scene.

— Domnule...? îi spuse ea întrebându-l cu gestul, cu glasul și cu privirea, fără să ia seama la tată-său și la Delphine, care-i deschidea cu grabă gulerul.

— Doamnă, voi plăti și voi tăcea, răspunse Eugène, fără să mai aștepte întrebarea.

— Nasie, l-ai omorât pe tata! zise Delphine arătând către bătrîn, care leșinase, dar în aceeași clipă Anastasie plecă.

— O iert din toată inima, zise moș Goriot deschizînd ochii. E într-o stare îngrozitoare, care ar năuci și un cap mai bun decît al ei. S-o consolezi pe Nasie, să fii bună față de ea, făgăduiește-i-o bietului tău tată, care moare, spuse bătrînul către Delphine, strîngîndu-i mîna.

— Dar ce ai? întrebă ea înspăimîntată.

— Nimic, nimic, răspunse tatăl. Are să treacă. Am o greutate pe frunte, o migrenă... Biata Nasie, ce zile o așteaptă!

În clipa aceea, contesa se întoarse în odaie și se aruncă la picioarele tatălui ei:

— Iartă-mă! strigă ea.

— Lasă-mă, spuse moș Goriot, acum îmi faci și mai rău!

— Domnule, zise contesa către Rastignac, cu ochii scăldați în lacrimi, durerea m-a făcut să fiu nedreaptă. Vrei să fii fratele meu ? îl întreabă ea întinzându-i mîna.

— Nasie, îi spuse Delphine îmbrățișînd-o, micuța mea Nesie, să uităm tot ce-a fost.

— Nu, zise ea, eu am să-mi amintesc.

— Îngerașii mei, strigă moș Goriot, îmi ridicați perdeaua care mi se pusese pe ochi. Glasurile voastre îmi dau viață. Îmbrățișați-vă încă o dată. Eh, Nasie, polița asta are să te salveze ?

— Sper. Spune, tăicuțule, vrei s-o iscălești și tu ?

— Uite cum m-am prostit de-am putut să uit lucrul ăsta ! Dar mi-a fost rău, Nasie, nu fi supărată pe mine. Dă-mi de știre cînd scapi de necazul ăsta. Sau mai bine nu, am să viu chiar eu. Adică nu, n-am să vin, nu mai pot să-l văd în ochi pe bărbatu-tău. aș fi în stare să-l omor. Cînd va fi vorba însă de preschimbarea bunurilor tale, am să fiu acolo. Și-acuma du-te, copila mea, du-te degrabă și spune-i lui Maxime să se cumînțească. Eugène era uluit.

— Biata Anastasie, zise doamna de Nucingen, totdeauna a fost iute de fire, dar altminteri are inimă bună.

— S-a întors ca să ia iscălitura lui moș Goriot, șopti Eugène la urechea Delphinei.

— Crezi ?

— Aș vrea să nu cred. Păzește-te de ea, răspunse Rastignac ridicînd ochii către cer ca și cum ar fi vrut să-i încredințeze lui Dumnezeu gîndurile pe care nu cuteza să le rostească.

— Într-adevăr, i-a plăcut totdeauna să joace puțin teatru, și bietul tata s-a lăsat totdeauna prins de trucurile ei.

— Cum te simți, bunul meu moș Goriot ? îl întreabă Rastignac pe ūnchiaș.

— Aș vrea să dorm, răspunse el.

Eugène îl ajută să se culce. Bătrînul adormi, ținînd-o pe Delphine de mîna. După un răstimp, ea ieși încetinel din odaie.

— Diseară, la Italiani, îi spuse lui Eugène. Ai să-mi aduci vești despre tata. Iar mîine ai să te muți, domnul meu... Hai să-ți văd camera... Oh, ce oroare ! strigă ea trecînd pragul. Mai groaznică chiar decît odaia tatel. Eugène, te-ai purtat frumos. Te-aș iubi și mai mult dacă lucrul ar fi cu puțință. Dar, copilul meu, dacă vrei să faci avere nu trebuie să arunci douăsprezece mii de franci pe fereastră, așa cum ai făcut adineauri. Contele de Trailles e cartofo. Soră-mea nu vrea să înțeleagă lucrul ăsta. El s-ar fi dus să caute cei douăsprezece mii de franci care-i trebuiau, acolo unde știe atît de bine să piardă sau să cîștige munți de aur.

Un geamăt îi făcu să se întoarcă lîngă moș Goriot, care părea că doarme. Dar cînd cei doi amanți se apropiară, îl auziră murmurînd :

— Nu sînt fericite !

Fie că dormea, fie că veghea, cuvintele acestea fuseseră rostite în așa fel încît Delphine, mișcată pînă în adîncul sufletului, se apropie de patul sărăcăcios pe care zăcea tată-său și-l sărută pe frunte. El deschise ochii și spuse :

— E Delphine.

— Ei bine, cum te simți ? îl întreabă ea.

— Bine, răspunse el. Nu fi îngrijorată. Aăm să ies în oraș. Hai, duceți-vă, copiii mei, și fiți fericiți.

Eugène o întovărăşi pe Delphine pînă acasă, dar, neliniştit de starea în care îl lăsase pe Goriot, nu rămase să cineze cu ea, ci se întoarse la casa Vauquer. Îl găsi pe moş Goriot îmbrăcat, gata să se așeze la masă. Bianchon își alesese locul în așa fel încît să poată cerceta cu toată luarea-aminte fața fabricantului de făinoase. Cînd îl văzu luînd pîinea și mirosind-o, ca să-și dea seama din ce fel de făină e făcută, studentul, observînd în această mișcare totală absență a ceea ce s-ar putea numi conștiința actului săvîrșit, făcu un gest sinistru.

— Vino lingă mine, domnule intern al spitalului lui Cochin, îi spuse Eugène.

Bianchon se duse cu atît mai bucuros, cu cît era mai aproape de bătrînul client al pensiunii.

— Ce are ? îl întrebă Rastignac.

— S-ar putea să mă înșel, dar cred că e sfîrșit. Trebuie să se fi petrecut ceva extraordinar înăuntrul lui. Am impresia că este sub amenințarea iminentă a unei apoplexii serioase. Deși partea de jos a figurii e destul de liniștită, trăsăturile superioare ale feței se întind fără voia lui către frunte. Bagî de seamă ? Apoi ochii se află în aceea stare specială care denotă invazia serumului în creier. Nu ți se pare că sînt acoperiți de o pulbere fină ? Mîine dimineață am să-ți pot spune mai multe.

--- Există vreun remediu ?

— Nici unul. Poate că am izbuti să-i întîrziem moartea, dacă am găsi mijlocul să determinăm o reacție către extremități, către picioare. Dar dacă simptomele nu cedează pînă mîine seară, bietul bătrîn e pierdut. Știi cumva ce întîmplare i-a cauzat maladia ? Trebuie să fi primit o lovitură puternică, sub efectul căreia moralul a sucombat.

— Da, zise Rastignac amintindu-și că amîndouă fetele loviseră neconținut în inima tatălui lor. Cel puțin, își spunea el, Delphine îl iubește.

Seara, la Teatrul Italian, Rastignac începu vorba cu toată grija, ca să n-o sperie pe doamna de Nucingen.

— Nu te teme, răspunse ea după cele dintii cuvinte ale lui Eugène, tata e tare. Numai că azi-dimineață l-am cam zdruncinat puțin. Era vorba de averea noastră, așa că îți poți da seama de toată grozăvia acestei nenorociri. N-aș mai putea trăi dacă dragostea dumitale nu m-ar face astăzi cu totul nesimțitoare la fapte pe care odinioară le-aș fi socotit drept o tortură de moarte. Acum nu mai am decît o singură teamă și nu mi se poate întimpla decît o singură nenorocire: să pierd această dragoste, care m-a făcut să simt bucuria de-a trăi. În afară de acest simțămînt, toate celelalte mă lasă nepăsătoare și n-aș putea iubi nimic altceva pe lume. Dumnezeu ești totul pentru mine. Dacă simt fericirea de-a fi bogată, este numai ca să-ți plac și mai mult. Spre rușinea mea, sînt mai degrabă amantă decît fiică. De ce? Nu știu. Toată viața mea este în dumneata. Tata mi-a dat o inimă, dar dumneata ești cel care ai făcut-o să bată. Poate să mă osîndească toată lumea, puțin îmi pasă dacă dumneata, care nu ai dreptul să-mi porți ciudă, îmi ierți crimele pe care această năvalnică simțire mă osîndește să le săvîrșesc. Crezi că sînt o fiică denaturată? A, nu, nu poți să nu iubești un tată așa de bun ca al nostru. Dar puteam eu să-l împiedic de-a vedea urmările firești ale jalnicelor noastre căsătorii? De ce și-a dat încuviințarea? Nu era datoria lui să cugete în locul nostru? Astăzi, știu bine, el suferă deopotrivă cu noi. Dar ce putem face? Să-l

consolăm ? Nimic nu l-ar putea consola. Dacă ne-ar vedea resemnate ar suferi mai mult decît cînd ne vede plîngînd şi făcîndu-i imputări. Sînt împrejurări în viaţă în care totul este numai amărăciune.

Eugène rămase fără cuvînt, cuprins de duioşie faţă de această naivă revărsare a unui sentiment sincer. Dacă parizienele sînt adesea prefăcute, îmbătate de vanitate, preocupate de persoana lor, cochete, reci, tot aşa de sigur este că, atunci cînd iubesc cu adevărat, ele jertfesc dragostei lor mai multă simţire decît toate celelalte femei ; din toate micimile, ele îşi fac o măreţie a lor, înălţîndu-se pînă la sublim. Apoi, Eugène era impresionat de spiritul profund şi judicios pe care femeia îl desfăşoară în judecarea celor mai fireşti simţăminte, atunci cînd o afecţiune mai înaltă o desparte şi o depărtează de ele. Doamna de Nucingen se simţi jignită de tăcerea în care rămăsese Eugène.

— Dar unde ţi-s gîndurile ? îl întrebă ea.

— Ascult încă ceea ce mi-ai spus. Pînă în clipa asta credeam că te iubesc mai mult decît mă iubeşti dumneata pe mine.

Ea zîmbi şi, înarmîndu-se împotriva bucuriei care o învălui, se strădui să menţină convorbirea în marginile impuse de cuviinţă. Pînă atunci nu-i fusese dat să audă vibrantele mărturisiri ale unei iubiri tinere şi sincere. Cîteva cuvinte încă — şi nu s-ar mai fi putut stăpîni.

— Eugène, spuse ea schimbînd vorba, ai auzit nouitatea ? Tot Parisul are să vină mîine la doamna de Beauséant. Familia Rochefide şi marchizul de Adjuda s-au înţeles să nu dea în vileag nimic ; dar regele va semna mîine contractul de căsătorie, iar biata dumitale vară nu ştie încă nimic. Va trebui să-şi primească invitaţii, dar marchizul nu

va fi printre ei. În toate părțile nu se vorbește decît despre această întîmplare.

— Și lumea găsește prilej de veselie în această infamie, ba se și înfruptă din ea ! Doamna de Beaussant ar fi în stare să-și pună capăt zilelor din pricina asta.

— Nu, spuse Delphine surîzînd, nu cunoști femeile de felul acesta. Dar, oricum ar fi, toată lumea bună va veni la bal și voi fi și eu acolo ! Fericirea aceasta ți-o datoresc dumitale.

— N-o fi oare, întrebă Rastignac, un simplu zvon absurd, cum circulă atîtea în Paris ?

— Mîine o să cunoaștem adevărul.

Eugène nu se întoarce la casa Vauquer. Nu se putu hotări să nu guste în seara aceea bucuriile pe care i le dăruia noul său apartament. Dacă în ajun se despărțise de Delphine către ceasul unu după miezul nopții, de data asta Delphine se despărți de el către ceasul două, ca să se întoarcă acasă la ea. A doua zi Eugène dormi toată dimineata, și către amiază o așteptă pe doamna de Nucingen, care veni să ia masa cu el. Tinerii sînt atît de însetați de aceste fericiri gingașe, încît Rastignac aproape că-l uitase pe moș Goriot. Fu pentru el o adevărată sărbătoare să se deprindă cu toate acele lucruri elegante care acum erau ale lui. Iar doamna de Nucingen era lîngă el, sporind astfel farmecul fiecărui amănunt. Totuși, către ceasul patru, cei doi amănți își aduseră aminte de moș Goriot și de fericirile pe care nădăjduia să le aibă în casa cea nouă. Eugène era de părere că, dacă boala se va prelungi, bătrînul va trebui adus fără întîrziere în strada Artois. Despărțindu-se de Delphine, el plecă în goană la casa Vauquer. Nici moș Goriot, nici Bianchon nu erau la masă.

— Moș Goriot s-a betegit rău, îi spuse pictorul. Bianchon e sus, lângă el. Bătrînul a primit vizita uneia dintre fetele lui, contesa de *Restaudrama*. După aceea a plecat în oraș, boala i s-a agravat. Lumea va pierde una dintre cele mai frumoase podoabe ale ei.

Eugène urcă în grabă scara.

— Hei, domnule Eugène !

— Domnule Eugène, vă cheamă doamna, strigă Silvia.

— Domnule, îi spuse văduva, domnul Goriot și dumneata trebuia să vă mutați la 15 februarie. Au trecut trei zile peste 15, sîntem în 18. Trebuie să-mi plătești luna întreagă, și pentru el, și pentru dumneata. Dar dacă vrei să fii garantul domnului Goriot, cuvîntul dumitale mi-e de-ajuns.

— De ce ? N-ai încredere în el ?

— Încredere ! Dacă bătrînul dă ortu popii, fetele lui sînt în stare să nu-mi dea nici o lețcaie, iar boarfele lui nu fac, toate la un loc, nici zece franci. Azi-dimineață și-a luat cele din urmă tacîmuri care-i mai rămăseseră și nu știu ce-a făcut cu ele. Se îmbrăcase ca un tinerel. Dumnezeu să mă ierte, dar cred că-și dăduse cu roșu pe obraz, pentru că mi s-a părut întinerit.

— Răspund eu pentru el, zise Eugène tremurînd de groază și bănuind o catastrofă.

Se duse în camera lui moș Goriot. Bătrînul zăcea în pat. Bianchon ședea lângă el.

— Bună ziua, moșule, îi spuse Eugène.

Moșneagul îi zîmbi cu blîndețe și-i răspunse, privind-l cu ochi sticloși :

— Ea ce face ?

— Bine. Dar dumneata ?

— Potrivit.

— Nu-l obosi, îi spuse Bianchon ducându-l într-un ungher al odăii.

— Eh? întrebă Rastignac.

— Numai o minune l-ar mai putea scăpa. Congestia serioasă s-a produs. I-am pus cataplasme cu muștar. Din fericire, le simte, ceea ce înseamnă că-și fac efectul.

— Poate fi transportat?

— Nici nu te gîndi. Trebuie lăsat pe loc, cruțat de orice mișcare, de orice emoție...

— Bunul meu Bianchon, spuse Eugène, avem să-l îngrijim împreună.

— L-am adus și pe medicul-șef de la spitalul meu.

— Și?

— Nu se poate pronunța pînă mîine seară. Mi-a făgăduit că va veni încă o dată, pe seară, după ce-și va sfîrși lucrul. Din nefericire, acest moșneag prăpădit a făcut azi-dimineață o imprudență, în privința căreia nu vrea să dea nici o lămurire. E încăpățînat ca un catîr. Cînd vorbesc cu el, se face că nu aude, iar dacă e cu ochii deschiși, începe să geamă. S-a sculat cu noaptea-n cap și a pornit pe jos prin Paris, Dumnezeu știe pe unde. A luat cu el tot ce-i mai rămăsese ca avuție și s-a dus să facă cine știe ce afacere blestemată, care i-a depășit puterile! A fost pe aici și una dintre fetele lui.

— Contesa? întrebă Eugène. O oacheșă înaltă, cu ochii vii și frumos desenați, cu piciorul mic și mijlocul mlădios?

— Întocmai.

— Lasă-mă o clipă cu el, zise Rastignac. Am să-l spovedesc. Mie îmi va spune tot.

— În răstimp, eu mă duc la masă. Ai grijă însă

să nu-l tulburi prea tare ; mai sînt încă oarecare nădejdi de însănătoşire.

— N-ai grijă !

— Mîine au să petreacă bine, spuse moş Goriot către Eugène cînd rămaseră singuri. Se duc la un bal mare.

— Ce ispravă ai făcut azi-dimineaţă, tăicuţule, de eşti acum atît de bolnav, încît nu te poţi mişca din pat ?

— Nimic.

— Anastasie a fost pe la dumneata ? întrebă Rastignac.

— Da, răspunse moş Goriot.

— Atunci, nu te-ascunde de mine. Ce ţi-a mai cerut ?

— Ah, copilul meu, urmă bătrînul adunîndu-şi toate puterile ca să poată vorbi, e tare nenorocită ! De cînd cu chestia cu diamantele, Nasie nu mai are un franc. Pentru balul ăsta îşi comandase o rochie de lamé, care trebuie să-i vină ca o bijuterie. Croitoreasa ei, o ticăloasă, n-a vrut să i-o dea pe datorie, şi camerista a dat în numele ei o mie de franci aconto asupra rochiei. Biata Nasie, să ajungă ea în halul ăsta ! Dar între timp camerista, văzînd că Restaud nu-i mai încredinţează nimic Nasiei, s-a temut să nu-şi piardă banii şi s-a înţeles cu croitoreasa să nu-i dea rochia decît după ce Nasie îi va plăti mia de franci. Balul e mîine, rochia era gata. Nasie era în culmea deznadejzii. Atunci, s-a gîndit să-mi ceară împrumut tacîmurile ca să le pună amanet. Bărbatu-său ţine ca să se ducă la acest bal, pentru ca lumea să vadă diamantele, despre care se spune că au fost vîndute. Dar putea oare să-i spună acestui monstru. „Datorez o mie de franci, plăteşte-i“ ? Fireşte că nu. Eu însă am înţeles-o foarte bine.

Soră-sa, Delphine, are să vină la bal într-o rochie superbă. Anastasie nu poate să rămână mai prejos de sora ei mai mică. Și apoi, biata fată, a plîns așa de mult ! Ieri, cînd n-am avut cele douăsprezece mii de franci, m-am simțit așa de umilit, încît eram în stare să-mi dau ce bruma de zile îmi mai rămîn de trăit din viața asta mizerabilă, ca să-mi răscumpăr această vină. Vezi, dumneata, am avut tăria de-a răbda totul, dar lipsa de bani din vremea din urmă mi-a zdrobit inima. Oh, oh ! N-am stat o clipă la gînduri ; m-am gătit, m-am spilkuit și am pornit. Am vîndut tacîmurile și paf-talele pe șase sute de franci și am pus gaj la taica Gobseck creanța mea de rentă viageră pe un an, contra patru sute de franci bani peșin. Am să mănînc pîine goală. Ei și ? Cu pîine goală mă să-turam cînd eram tînăr ; o să meargă și acuma. Știu cel puțin că Nasie a mea o să aibă o seară minu-nată. Ce elegantă o să fie ! Hîrtia de o mie de franci e aici, sub pernă. Gîndul ăsta, că am sub căpătiul meu lucrul care are să-i facă atîta bu-curie bieteii Nasie, îmi dă viață. Acum are s-o poată da afară pe ticăloasa aia de Victoria. Ai mai pomenit slugi care să n-aibă încredere în stă-pînul lor ? Mîine am să mă însănătoșesc. Nasie vine la ceasul zece. Nu vreau ca fetele să mă creadă bolnav. Nu s-ar mai duce la bal, ar rămîne să mă îngrijească. Nasie are să mă sărute ca pe copilul ei. Dezmierdările ei mă vor vindeca. La urma ur-meii, nu m-ar fi costat o mie de franci spițeria ? Prefer să-i dau vraciului Vindecă-tot, Nasiei mele. Îi voi aduce cel puțin o mîngîiere, în suferința ei. În felul acesta îmi răscumpăr greșeala de a-mi fi făcut o rentă viageră. Fata e în fundul prăpas-tiei, și eu sînt destul de puternic ca s-o scot din nou la lumină. Oh, am să m-apuc iar de comerț.

Am să mă duc la Odesa, să cumpăr grîne. Grîul de-acolo e de trei ori mai ieftin decît al nostru. Dacă importul de cereale este oprit, oamenii de ispravă care fac legile nu s-au gîndit însă să oprească și importul fabricatelor din grîu. He-he !... Asta am descoperit-o azi-dimineață ! Se pot da lovături frumoase cu paste de făinoase !

„A înnebunit“, își spuse Eugène uitîndu-se țintă la moșneag.

— Hai, stai liniștit, nu mai vorbi...

Cînd Bianchon se întoarse de jos, Eugène coborî, ca să ia și el masa. După aceea, amîndoi își petrecură noaptea stînd pe rînd la căpătîiul bolnavului, unul citind tratate de medicină, celălalt scriind mamă-si și surorilor. A doua zi, simptomele care se declarară erau, după părerea lui Bianchon, de bun augur pentru bolnav, dar cereau îngrijiri neîntrerupte, pe care nu le puteau da decît cei doi studenți și care nu pot fi descrise fără a compromite prea pudica frazeologie a vremii noastre. O dată cu lipitorile aplicate pe trupul împuținat al bolnavului, i se puseră cataplasme, i se făcură băi de picioare și gimnastică medicală, lucruri care cereau toată forța și tot devotamentul celor doi tineri. Doamna de Restaud n-a mai venit la moș Goriot ; a trimis un comisionar, ca să ia banii.

— Credeam că are să vină chiar ea. Dar mai bine așa, ar fi fost neliniștită de starea mea, spuse tatăl, fericit pare-se de această împrejurare.

La ceasul șapte seara, veni Thérèse, cu o scrisoare din partea Delphinei :

„Dar ce faci, prietene ? O clipă m-am simțit iubită, și voi fi iarăși părăsită ? În mărturisirile făcute de la inimă la inimă, mi-ai arătat un suflet atît de minunat, încît sînt incredințată că faci parte dintre oamenii care, cunoscînd nenumăratele

nuanțe ale sentimentelor, rămîn totdeauna credincioși. Cum ai spus chiar dumneata, cînd ascultam împreună *Ruga* lui Mosé : « Pentru unii nu este decît o singură notă ; pentru alții este infinitul muzicii ». Adu-ți aminte că te aștept astă-seară ca să mergem la balul doamnei de Beausèant. Știu precis că azi-dimineață s-a semnat la curte contractul de căsătorie al domnului de Adjuda și că biata vicontesă n-a aflat această știre decît către ceasul două. Toată lumea bună se duce s-o vadă, ca gloata care dă năvală în piața Grève în ziua cînd urmează să aibă loc o execuție. Nu-i așa că e groaznic să te grăbești a vedea dacă femeia va putea să-și ascundă durerea, dacă va ști să moară frumos ? Dacă aș mai fi fost vreodată în casa ei, îți spun sincer, prietene, că astă-seară n-aș mai merge ; dar fără îndoială că de-acî înainte ea nu va mai da serbări, așa că toate strădaniile mele de pînă acum ar rămîne zadarnice. Situația mea este cu totul deosebită de a celorlalte invitate. De altfel, nu merg numai pentru mine, ci și pentru dumneata. Te aștept. Dacă peste două ceasuri nu vei fi la mine, nu știu dacă-ți voi putea ierta vreodată această trădare. »

Rastignac luă o pană și răspunse :

„Aștept un medic, ca să aflu cit mai are de trăit tatăl dumitale. E în agonie. Voi veni să-ți comunic hotărîrea, dar mă tem să nu fie o hotărîre de moarte. Vei vedea atunci dacă mai poți merge la bal. Mii de îmbrățișări. »

Medicul veni pe la ceasul opt și jumătate și, fără a spune că starea bolnavului e bună, nu socoti totuși că moartea e iminentă. El adăugă că vor urma ușurări și reșute alternative și ele

vor hotărî dacă bătrînul va scăpa cu viață și cu judecata întreagă.

— Pentru el ar fi mai bine să moară acum, zise doctorul la plecare.

Eugène îl lăsă pe moș Goriot în grija lui Bianchon și plecă la doamna de Nucingen, ca să-i ducă aceste triste vești, care, după judecata lui pătrunsă de îndatoririle de familie, trebuiau să amîne orice serbare.

— Spune-i totuși petrecere bună, îi strigă moș Goriot, care părea că ațipise, dar care, în clipa cînd Rastignac ieșea pe ușă, se săltă din șale.

Tînărul se înfățișă la doamna de Nucingen copleșit de durere, dar o găsi pieptănată, încălțată, avînd a-și pune numai rochia de bal. Dar, ca și cele din urmă trăsături de penel cu care pictorii își sfîrșesc tablourile, aceste ultime pregătiri cereau mai multă vreme decît lucrul întregii pînze.

— Cum, nu te-ai îmbrăcat încă ? îl întrebă ea.

— Dar, doamnă, tatăl dumitale...

— Iar tatăl meu ! strigă ea tăindu-i vorba. Doar n-ai să mă înveți dumneata ce îndatoriri am față de tata ! Îl cunosc cam de mulțisor. Nici o vorbă, Eugène ! Întîi îmbracă-te pentru bal și pe urmă te ascult. Thérèse ți-a pregătit totul acasă la dumneata. Trăsura mea e jos, ia-o și întoarce-te degrabă. În drum spre bal, vom vorbi despre tata. Trebuie să plecăm devreme. Dacă vom fi prinși în lanțul de trăsuri la intrare, să fim fericiți dacă vom putea ajunge la unsprezece.

— Doamnă...

— Haide, nici un cuvînt mai mult, spuse ea alergînd în salonașul ei, ca să-și ia un colier.

— Duceți-vă odată, domnule Eugène ! Doamna are să se supere, zise Thérèse împingînd către ușă pe tînărul îngrozit de acest elegant paricid.

Se duse să se îmbrace, făcînd cele mai triste și cele mai deprimante reflecții. Lumea i se înfățișa drept un ocean de glod, în care omul, de îndată ce pune piciorul, se cufundă pînă la gît.

„Aici nu se săvîrșesc decît crime meschine, își spuse el. Vautrin e mai mare.“

Rastignac avusese prilejul să vadă cele trei fețe ale societății : Supunerea, Lupta și Răzvrătirea ; Familia, Lumea și Vautrin. Nu cuteza să se hotărască pentru nici una. Supunerea era plictisitoare, Răzvrătirea cu neputință, Lupta nesigură. Gîndul îl purtă îndărăt, către familia lui. Își aminti emoțiile pure ale acelei vieți tihnite, retrăi zilele petrecute între ființele care-l iubeau atît de mult. Păzind legile firești ale căminului familial, aceste fapte scumpe găseau în existența lor o fericire deplină, neîntreruptă, scutită de chinuri. Dar, în ciuda acestor gînduri curate, el nu avu tăria să-i mărturisească Delphinei credința lui de om cu sufletul neprihănit, care-i poruncea să fie virtuos, în numele iubirii. Noua învățătură, pe care abia o începuse, își și dădea roadele. Iubirea lui dobîndise un caracter egoist. Cu spiritul lui ager pătrunsese sufletul Delphinei și își dădea seama că ar fi fost în stare să treacă și peste trupul tatălui ei ca să se ducă la bal, dar nu avea nici puterea de a-și lua față de ea rolul moralistului, nici curajul de a i se înfățișa într-o atitudine ce ar putea să-i displace, nici virtutea de-a o părăsi.

„Nu mi-ar ierta niciodată vina de-a fi avut dreptate împotriva ei, într-o împrejurare ca asta“ își spuse el.

După aceea începuse a dezbate în sine spusele medicilor, găsind o adevărată bucurie în gîndul că, la urma urmei, boala lui moș Goriot nu e chiar atît de primejdioasă cît crezuse el ; iar la

sfârșit adună o grămadă de argumente ticăloase, ca să îndreptățească purtarea Delphinei. Mai întâi, ea nu știa în ce stare se află tată-său. Și chiar dacă s-ar fi dus să-l vadă, bătrînul însuși ar fi trimis-o la bal. Legea socială, neîndurată în formularea ei, osîndește adesea fapte în care crima vădită își găsește o scuză în nenumăratele schimbări pe care le-au introdus în viața de familie deosebirile caracterelor, precum și diversitatea intereselor și a situațiilor. Eugène voia să se înșele pe sine însuși și era gata să-și jertfească conștiința la picioarele amantei sale. De două zile, viața lui era cu totul schimbată. Femeia aruncase în această viață toate neorînduiele ei, pusese în umbră familia și-și însușise totul în folosul ei. Rastignac și Delphine se întîlniseră în împrejurările cele mai potrivite pentru ca fiecare să cunoască prin celălalt desfătările cele mai puternice. Iubirea lor astfel plămădită sporise prin ceea ce de obicei ucide iubirea, prin desfătări. Posedînd această femeie, Eugène își dăduse seama că pînă atunci abia o dorise și nu începu s-o iubească cu adevărat decît a doua zi după ce cunoscuse fericirea : iubirea poate că nu e altceva decît recunoștința plăcerii împlinite. Ticălos sau sublim, Rastignac adora această femeie pentru voluptățile pe care el i le adusese ca zestre și pentru toate cele pe care i le dăruise ea ; la rîndul ei, Delphine îl iubea pe Rastignac cu pasiunea cu care Tantal l-ar fi iubit pe îngerul ce-ar fi venit să-i sature foamea sau să-i stingă setea care-i ardea gîtlejul secătuît.

— Și acum spune-mi, ce face tata ? îl întrebă doamna de Nucingen cînd îl văzu îmbrăcat pentru bal.

— Cît se poate de rău, răspunse el. Dacă vrei să-mi dai o dovadă de dragoste, hai să-l vedem.

— Da, vom merge, dar după bal, spuse ea. Bunul meu Eugène, fii drăguț și nu-mi face morală. Haidem !

Plecară. O bucată de drum, Eugène se ferecă în tăcere.

— Dar ce ai ? zise ea.

— Îmi sună în ureche horcăitul de moarte al tatălui dumitale, răspunse el cu glas întăritat de mînie.

Și, cu flacăra tinereții lui, începu a-i povesti fapta sălbatică pe care o săvîrșise doamna de Restaud, mînată de vanitatea ei, criza mortală pe care i-o pricinuisse bătrînelui cel din urmă act de devotament patern, arătînd cît de scump va costa rochia de lamé a Anastasiei. Delphine plîngea.

— Am să fiu urită, își spuse ea.

Lacrimile conteniră.

— Am să mă duc să-l îngrijesc pe tata și n-am să plec o clipă de la căpătîiul lui, urmă ea.

— Ah, iată-te așa cum doream să te văd, spuse Rastignac cu însuflețire.

În preajma palatului Beauséant sclikeau felinarele celor cinci sute de trăsurî. Doi jandarmi străjuiau ușa puternic luminată, bătînd pasul de o parte și de alta. Aristocrația Parisului se revărsa în valuri, și fiecare era atît de grăbit s-o vadă pe această mare doamnă în clipa prăbușirii ei, încît, cînd doamna de Nucingen și Eugène sosiră, toate apartamentele de la parter erau pline de lume. Din ziua cînd toată curtea dăduse năvală s-o vadă pe ducesa de Montpensier¹, căreia Ludovic al XIV-lea îi smulsese amantul din brațe, nici o altă dramă de iubire nu mai stîrnise atîta vîlvă

¹ Verișoara lui Ludovic al XIV-lea, care se îndrăgostise de Lauzun, don-juanul curții, de un rang inferior ei.

ca întâmplarea de acum a doamnei de Beauséant. În împrejurarea aceasta, cea din urmă fiică din cvasiregala casă de Burgundia se dovedi mai tare decît suferința prin care trecea, stăpînind pînă în cea din urmă clipă aristocrația, ale cărei deșertăciuni nu le primise, decît ca să se slujească de ele în clipele de biruință ale mării ei iubiri. Cele mai frumoase femei din Paris dădeau viață saloanelor, cu rochiile și cu surisurile lor. Cei mai distinși bărbați de la curte, ambasadorii, miniștrii, oamenii cei mai vestiți din toate ramurile de activitate, înzorzonați cu cruci, plăci și cordoane multicolore, se îmbulzeau în jurul vicontesei. Orchestra împrăstia sunetele ariilor sale sub lambriurile aurite ale palatului, care însă pentru regina lui era pustiu. Doamna de Beauséant sta în picioare în ușa salonului din față, primindu-și așa-zișii prieteni. Îmbrăcată în alb, fără nici o podoabă în părul împletit în cunună simplă, părea liniștită, și fața ei nu arăta nici durere, nici mîndrie, nici prefăcută bucurie. Nimeni nu i-ar fi putut citi în suflet. Era ca Niobe¹ tăiată în marmură. Către intimi surîsul ei avea uneori o nuanță glumeață. Dar față de toți se arăta așa cum o știau, așa cum era în zilele cînd fericirea o împodobeau cu strălucirea ei, încît chiar și cei mai insensibili o priveau cu admirație, așa cum tinerii romani îl aclamau pe gladiatorul care murea cu surîsul pe buze. Înalta societate se gătise parcă anume ca să-și ia rămas bun de la una dintre suveranele ei.

¹ Fiica lui Tantal și soția lui Amphion, regele Tebei, după cum spune legenda. Avea șapte fii și șapte fiice, care au fost uciși din răzbunare de Apollo și Diana. Copleșită de durere, Niobe s-a prefăcut în stîncă (n.r.).

— Tremuram de teamă că n-ai să vii, spuse ea către Rastignac.

— Doamnă — răspunse el cu glas învăluit de tulburare, luînd acest cuvînt drept o imputare, am venit ca să rămîn cel din urmă.

— Bine, spuse ea luîndu-i mîna. Din toți cei de-aici, ești poate singurul în care pot să mă încred. Prietene, să nu iubești decît pe femeia pe care știi că o vei iubi totdeauna. Să nu părăsești niciodată o femeie.

Luîndu-l de braț, intră împreună cu Rastignac în salonul în care se dansa și se așezară pe o canapea.

— Du-te de-l vezi pe marchiz, îi spuse ea. Jacques, valetul meu, te va însoți și-ți va da o scrisoare a mea, pentru el. Îi cer să-mi înapoieze scrisorile. Îmi place să cred că ți le va da pe toate. Dacă ți le dă, urcă-te în camera mea. Servitorii mă vor anunța.

Și se ridică pentru a întîmpina pe ducesa de Langeais, cea mai bună prietenă a ei, care tocmai sosea. Rastignac se duse la palatul Rochefide, unde marchizul de Adjuda trebuia să-și petreacă seara. Întrebă de el și-l găsi. Marchizul îl luă acasă la el, îi încredință o casetă și-i spuse :

— Aici sînt toate.

O clipă voi parcă să vorbească cu Eugène, fie ca să-l întrebe despre întîmplările de la bal și despre vicontesă, fie ca să-i mărturisească, poate, că e dezamăgit de căsătoria pe care o făcuse, cum de altfel s-a dovedit mai tîrziu, dar o fulgerare de orgoliu trecu prin ochii săi și avu jalnica tărie de a-și ascunde în sine cele mai înalte simțiri.

— Nu-i spune nimic despre mine, dragă Eugène.

Strînse mîna lui Rastignac cu o mișcare de mîhnită afecțiune și-i făcu semn să plece. Întorcîndu-se

la palatul Beauséant, Eugène fu dus în camera vicontesei, unde văzu toate pregătirile de plecare. Se așează în fața focului din cămin și, privind caseta de lemn de cedru, căzu într-o adîncă întristare. În ochii lui, doamna de Beauséant se înfățișa măreață, ca zeițele din *Iliada*.

— Ah, prietene !... zise vicontesa intrînd și sprîjinindu-și mîna pe umărul lui.

Rastignac o văzu plîngînd, cu ochii mari, cu o mîină ridicată, cu cealaltă tremurînd. Luă caseta cu o mișcare iute, o aruncă în foc și se uită la ea cum arde.

— Ei dansează ! Toți au venit la timp... Numai moartea întîrzie. Ssst ! prietene, spuse vicontesa punînd un deget pe buzele lui Rastignac, care voia să-i răspundă. Nu voi mai vedea niciodată nici Parisul, nici lumea. Mîine dimineată la cîinci plec. Mă duc să mă îngrop în fundul Normandiei. De la trei după amiază a trebuit să încep pregătirile, să semnez acte, să-mi văd de treburi. Nu puteam să trimit pe nimeni la...

Se opri.

— Trebuia să-l găsești la...

Și iarăși se opri, copleșită de durere. În asemenea clipe, orice lucru e prilej de suferință și sînt cuvînte pe care nu le poți rosti.

— În sfîrșit, urmă ea, mă bizuiam pe dumneata în astă seară, ca să-mi faci acest ultim serviciu. Voiam să-ți dau cheazășia prieteniei ce-ți port. Am să mă gîndesc adesea la dumneata, pentru că te cred bun și nobil, tînăr și nevinovat, în mijlocul unei lumi în care aceste însușiri sînt atît de rare. Aș dori să te gîndești și dumneata la mine cîteodată. Uite, spuse ea privind jur împrejur, uite caseta în care îmi țineam mînușile. De cîte ori o deschideam ca să le iau, înainte de a

pleca la bal sau la teatru, mă simțeam frumoasă, pentru că eram fericită, și nu mă atingeam din nou de ea decât ca să las înăuntru vreun gând plăcut. În cutioara asta e o mare parte din mine însămi, e doamna de Beauséant, întreagă, dar care astăzi nu mai există. Primește-o. Voi purta de grijă să-ți fie adusă acasă, în strada Artois. Doamna de Nucingen e foarte drăguță astă-seară. Iubește-o cu adevărat. Dacă nu ne vom mai vedea niciodată, fi încredințat, prietene, că am să mă rog pentru dumneată, care ai fost bun cu mine. Să coborîm. Nu vreau să le dau prilej să creadă că plîng. Am în fața mea o veșnicie, am să fiu singură, nimeni n-are să-mi ceară socoteală pentru lacrimile pe care le voi vărsa. Dar să mă mai uit o dată în odaia această.

Se opri. După ce-și ascunse o clipă ochii în palme și-i șterse, fi învioră cu apă rece și, luîndu-l de braț pe student, spuse :

— Să mergem !

Rastignac nu se simțise niciodată atît de adînc tulburat cît în fața acestei dureri stăpînite cu atîta noblețe. Întorcîndu-se în bal, Eugène făcu înconjurul salonului împreună cu doamna de Beauséant, cea din urmă și gîngășă atenție din partea acestei fermecătoare femei.

Intrînd în salonul unde dansul era în toi, Rastignac se opri uimit zărind una din acele perechi pe care întrunirea tuturor frumuseților omenești le face cu adevărat minunate. Niciodată nu avusese prilejul să admire o asemenea desăvîrșire. Într-un cuvînt, bărbatul era un adevărat Antinous¹, și purtările lui nu risipeau cîtuși de puțin farmecul pe care-l încercaî cînd îl priveai. Femeia era o

¹ Slav roman, favoritul împăratului Adrian, devenit tipul frumuseții masculine (n.r.).

zână care încînta privirea, fascina sufletul, ațîța chiar și simțirile cele mai reci. Toaleta se armoniza și la unul și la celălalt cu frumusețea. Toată lumea îi contempla cu plăcere și le invidia fericirea care li se citea în complicitatea ochilor și mișcărilor lor.

— Doamne, cine-i femeia asta ? întrebă Rastignac.

— O, fără îndoială, e cea mai frumoasă dintre toate, răspunse vicontesa. E lady Brandon. E celebră atît pentru norocul, cît și pentru frumusețea ei. A sacrificat totul pentru acest om. Se zice că au și copii. Dar nenorocirea îi însoțește fără încetare. Se zice că lordul Brandon a jurat să se răzbune cumpîlit pe nevastă-sa și pe amantul ei. Sînt fericiți, dar tremură într-una din pricina asta.

— Și el ?

— Cum ? Nu-l cunoști pe frumosul colonel Franchessini ?

— Cel care s-a bătut...

— Acum trei zile, da. A fost provocat de fiul unui bancher. N-a vrut decît să-l rănească, dar, din nenorocire, l-a ucis.

— Oh !

— Ce ai ? Tremuri ! întrebă vicontesa.

— N-am nimic, răspunse Rastignac.

O sudoare rece i se scurgea de-a lungul spinării. Vautrin îi apărea în față, cu figura lui de bronz. Eroul ocnei, dînd mîna cu eroul balului, punea într-o lumină nouă pentru el întreaga societate.

El zări îndată pe cele două surori, doamna de Restaud și doamna de Nucingen. Contesa se înfățișa în toată măreția, cu toate diamantele, care, desigur, îi ardeau trupul, știind că le purta pentru cea din urmă oară. În ciuda orgoliului și iubirii ei deopotrivă de mari, nu izbutea totuși să înfrunte

privirile bărbatului ei. Această priveliște nu era dintre acelea care să poată alina tristețea gândurilor lui Rastignac : sub diamantele celor două surori el văzu patul de mizerie pe care zăcea moș Goriot. Vicontesa, judecînd greșit pricina atitudinii lui melancolice, își retrase brațul.

— Du-te ! Nu vreau să-ți răpesc o plăcere, spuse ea.

Eugène fu chemat îndată de Delphine, fericită de impresia pe care o stîrnea și dornică să pună la picioarele studentului omagiile culese în această lume, în care nădăjduia că a intrat pentru totdeauna.

— Cum ți se pare Nasie ? îl întrebă ea.

— A scontat pînă și moartea tatălui ei, îi răspunse Rastignac.

Dimineața, pe la ceasurile patru, mulțimea începu a se rări. Puțin după aceea, muzica încetă. În salonul cel mare nu mai rămăsese decît ducesa de Langeais și Rastignac. Crezînd că nu-l va găsi decît pe student, vicontesa veni, după ce-și luase rămas bun de la domnul de Beauséant, care se dusesse să se culce repetîndu-i :

— Nu faci bine, draga mea, închizîndu-ți viața, la vîrsta dumitale ! Rămii cu noi.

Văzînd pe ducesă, doamna de Beauséant nu-și putu stăpîni o exclamație.

— Ți-am ghicit gîndul, Clara, îi spuse doamna de Langeais. Pleci pentru totdeauna, dar nu vei pleca înainte de-a asculta ceea ce vreau să-ți spun și înainte de-a ne înțelege.

Ea își luă prietena de braț, o duse în salonul de alături, și, privind-o cu ochii în lacrimi, o îmbrățișă, și o sărută pe amîndoi obraji.

— Nu vreau ca despărțirea noastră să fie rece, draga mea. Ar fi pentru mine o remușcare prea

grea. Poți să te bizui pe mine ca pe dumneata însăși. Astă-seară ai fost măreață, m-am simțit vrednică de dumneata și vreau să ți-o dovedesc. Uneori am greșit față de dumneata, nu m-am purtat cum s-ar fi cuvenit. Iartă-mă, draga mea. Mă lepăd de tot ce-ar fi putut să te jignească, și dacă ar fi cu putință mi-aș lua cuvintele înapoi. Sufletele noastre s-au reunit în aceeași durere și nu știu care dintre noi va fi cea mai nefericită. Domnul de Montriveau n-a fost aici astă-seară, înțelegi? Cine te-a văzut în timpul balului, Clara, n-are să te uite niciodată. Cît despre mine, mai fac un ultim efort. Dacă nu voi izbuti, mă voi retrage la o minăstire! Dumneata unde te duci?

— În Normandia, la Courcelles, ca să iubesc, ca să mă rog, pînă în ziua cînd Dumnezeu mă va chema la el.

— Vino încoace, domnule de Rastignac, zise vicontesa amintindu-și că tînărul aștepta alături.

Studentul se lăsă într-un genunchi, luă mîna vară-si și-o sărută.

— Rămîi cu bine, Antoinette, urmă doamna de Beauséant, și fii fericită! Cît despre dumneata, spuse ea întorcîndu-se către student, dumneata ești fericit, ești tînăr, poți crede în ceva. În clipa cînd voi pleca din lumea aceasta, voi avea în preajma mea cîteva trăiri sincere, așa cum au unii muritori privilegiați, călugărițele!

Rastignac plecă pe la cinci dinspre ziuă, după ce o văzu pe doamna de Beauséant în berlina¹ în care avea să călătorească, după ce își primi cel din urmă rămas bun, scăldat în lacrimi, care dovedeau că nici chiar ființele cele mai sus-puse

¹ Trăsură încăpătoare, cu capotă demontabilă și cu portiere cu geamuri. Cele dintîi trăsuri de acest fel au fost făcute la Berlin. De aici și numele lor (n.r.).

nu pot trăi în afara legii inimii și nu sînt cruțate de mîhniri, așa cum anumiți lingușitori ai poporului încearcă să-i încredințeze. Eugène se întoarse la casa Vauquer pe jos, pe o vreme umedă și rece. Ucenicia lui luase sfîrșit.

— Bietul moș Goriot nu mai poate fi salvat, spuse Bianchon cînd Rastignac intră în camera vecinului său.

— Prietene, zise Eugène după ce se uită la bătrînul care dormea, urmează-ți destinul modest, în marginile căruia îți închizi dorințele. Cît despre mine, sînt în plin infern și sînt silit să rămîn aici. Orice blestemății ți se vor spune despre lumea bună, crede-le ! Nici un Juvenal n-ar putea s-o zugrăvească în toată grozăvia ce se ascunde sub aurul și pietrele scumpe care o acoperă.

A doua zi, pe la ceasul două, Bianchon, silit să iasă în oraș, îl trezi din somn pe Rastignac, rugîndu-l să stea lîngă moș Goriot, a cărui stare se agravase în timpul dimineții.

— Bătrînul nu mai are nici două zile de trăit, ba poate chiar nici șase ceasuri, spuse medicinistul, și totuși trebuie să luptăm mai departe cu boala. Trebuie să-i dăm unele îngrijiri, care vor fi costisitoare. Sîntem infirmierii lui, dar, întrucît mă privește, n-am nici un ban. I-am întors buzunarele pe dos, i-am scotocit toate dulapurile : total general zero. Am prins o clipă cînd avea capul limpede și l-am întrebat. Mi-a răspuns că nu mai are nici o para. Tu ai ceva ?

— N-am decît douăzeci de franci, răspunse Rastignac, dar mă duc să-i joc și am să cîștig.

— Și dacă vei pierde ?

— Am să cer bani de la ginerii și fetele lui.

— Și dacă nu-ți vor da ? urmă Bianchon. Lucrul cel mai grabnic acum nu e să găsim bani,

ci să-l înfășurăm pe bătrîn într-un sinapism fierbinte¹, de la picioare pînă la jumătatea coapselor. Dacă se vaită, înseamnă că mai are oarecare putere. Știi cum se face asta. De altfel, Cristophe te va ajuta. Eu am să trec pe la farmacie, ca să spun că răspund personal pentru toate medicamentele pe care le vom lua. Păcat că bietul om nu poate fi transportat la spitalul nostru; ar fi fost mai bine îngrijit. Hai, vino să te instalez, și nu-l părăsi pînă nu mă întorc eu.

Cei doi tineri intrară în odaia în care zăcea bătrînul. Eugène se înspăimîntă văzînd cît de mult i se schimbase fața chinuită de spasmi, albă și foarte slăbită.

— Ei, cum merge, tăicuțule? întrebă el aplecîndu-se asupra patului.

Goriot își ridică ochii tulburi asupra lui Eugène și-l privi cu încordare, fără a-l recunoaște. Studentul nu putu să înfrunte această priveliște; lacrimile îi umeziră ochii.

— Bianchon, n-ar trebui să acoperim ferestrele?

— Nu, circumstanțele atmosferice nu-l mai afectează. Ce bine-ar fi dacă ar simți căldura sau frigul! Totuși, trebuie să facem foc, ca să-i fierbem ceaiurile și să-i pregătim atîtea alte lucruri. Am să-ți trimit un braț de surcele pînă cînd om face rost de lemne. Ieri și azi-noapte, am ars lemnele tale și toată turba bietului bătrîn. Vremea era umedă și se prelingea apa pe pereți. Abia am putut să zvînt puțin zidurile. Odaia e un adevărat grajd, deși Cristophe a măturat-o. Am afumat cu ienupăr, pentru că duhnea îngrozitor.

— Doamne! zise Rastignac, dar fetele lui...

— Uite, dacă cere de băut, să-i dai din asta,

¹ Compresă cu făină de muștar și apă fierbinte (n.r.).

spuse internul arătînd lui Rastignac o oală mare, albă. Dacă se vaită că simte fierbințeli și o înțepire a pîntecului, îl chemi pe Cristophe să te ajute și-i administrezi... știi ce. Dacă vezi cumva că se agită, că vorbește mult, în sfîrșit, dacă are un mic grăunte de demență, lasă-l în pace. Așa nu-i un semn rău. Trimite-l însă pe Cristophe la spitalul Cochin. Are să vină ori medicul nostru, ori un camarad al meu, ori eu însumi, ca să-i aplicăm o moxă¹. Astăzi de dimineață, în timp ce tu dormeai, am făcut un mare consult cu un elev al doctorului Gall, cu medicul-șef de la Hotel Dieu și cu cel de la spitalul nostru. Domnii aceștia cred că ar fi recunoscut unele simptome curioase, așa că vom urmări progresele maladiei ca să ne lămurim asupra mai multor puncte de mare însemnătate științifică. Unul dintre ei pretinde că, dacă presiunea serului s-ar exercita asupra unui anume organ mai mult decît asupra celorlalte, s-ar putea ivi fenomene cu totul deosebite. În cazul cînd bătrînul va începe să vorbească, ascultă-l deci cu luare-amînte, ca să-ți poți da seama la ce serie de idei se referă spusele lui : dacă sînt efecte de memorie, de pătrundere, de judecată, dacă se ocupă de lucruri materiale sau de sentimente, dacă face socoteli, dacă se întoarce la trecut, pe scurt : caută să ne poți face o relatare exactă. De asemenea e cu putință ca invaziunea să se producă în bloc ; în cazul acesta, va muri în starea de imbecilitate în care se află în clipa de față. În maladiile acestea se petrec tot felul de ciudățenii. Dacă bomba explodează prin partea aceasta, zise Bianchon arătînd occiputul bolnavului, se produc fenomene bizare, care sînt cunoscute:

¹ Arderea pielii cu un fier înroșit, ca să se vadă în ce măsură reacționează bolnavul la durere (n.r.).

creierul își redobîndește unele facultăți, și moartea vine încetul cu încetul. Serozitățile pot să și ocolească creierul, luînd un alt drum, care nu va putea fi stabilit decît la autopsie. La Incurabili este un bătrîn tîmpit, la care serozitățile s-au revărsat asupra coloanei vertebrale ; suferă cumplit, dar trăiește.

— Au petrecut bine ? zise moș Goriot recunoscîndu-l pe Eugène.

— Oh, nu se gîndește decît la fetele lui ! zise Bianchon. Noaptea asta mi-a spus de peste o sută de ori : „Ele dansează ! Ea are rochia pe care a dorit-o.“ Le chema pe nume. Mă făcea să plîng — să fiu al dracului ! — cu intonațiile lui : „Delphine ! Mica mea Delphine ! Nasie !“ Pe cîntea mea, zise medicinistul, te podideau lacrimile.

— Delphine e aici, nu-i așa ? zise moșneagul. Știam bine.

Și ochii lui, care dobîndiseră o intensitate de demență, cuprinseseră într-o privire pereții și ușa.

— Mă duc să-i spun Silviei să pregătească sinapismele, spuse Bianchon cu însuflețire. E momentul să i le aplicăm.

Rastignac rămase singur lîngă bătrîn, la celălalt capăt al patului, cu privirile ațintite asupra acestui chip înspăimîntător, a cărui vedere îi pricinuia o atît de mare durere...

— Doamna de Beauscânt pleacă, moșneagul moare, zise el. Sufletele curate nu pot zăbovi mult timp în lumea asta. În adevăr cum ar putea să se îmbine marile sentimente cu o societate meschină, mică, superficială ?

Imaginile petrecerii la care luase parte i se înfățișară în minte, contrastînd puternic cu priveliștea acestui pat de moarte. Bianchon se întoarse îndată.

— Ascultă, Eugène, l-am văzut pe medicul-șef al spitalului nostru și am venit îndărăt într-o goană. Dacă dă semne că-și păstrează judecata, dacă vorbește, culcă-l pe un sinapism, care să-l învâluie în muștar de la ceafă pînă la șale, și trimite pe cineva să ne cheme.

— Dragă Bianchon, zise Eugène.

— Oh, e vorba de un fapt științific, urmă medicinistul cu toată înflăcărea unui neofit.

— Așadar, zise Eugène, dintre toți, numai eu îl îngrijesc din afecțiune pe acest biet bătrîn.

— Dacă m-ai fi văzut azi-dimineață, n-ai vorbi așa, răspunse Bianchon, fără să se supere. Medicii, care își fac de multă vreme meseria, nu văd decît maladia. Eu văd încă pe bolnav, dragă băiete.

Și plecă, lăsîndu-l pe Eugène singur cu bătrînul și cu teama unei crize, care nu zăbovi prea mult.

— Ah, dumneata ești, dragul meu copil ! zise moș Goriot recunoscîndu-l pe Eugène.

— Ți-e mai bine ? îl întrebă studentul luîndu-i mîna.

— Da. Îmi simțeam capul strîns ca într-o menghină, dar acum m-a mai slăbit. Pe fetele mele le-ai văzut ? Au să vină îndată ; cum vor afla că sînt bolnav, într-un suflet au să alerge încoace ! Ce bine m-au îngrijit cînd ședeam în strada Jus-sienne ! Doamne ! Aș vrea să le primesc într-o odaie curată. Este aici un tînăr care mi-a ars toată turba pe care o aveam.

— Îl aud pe Cristophe pe scară, îi spuse Eugène. Îți aduce niște lemne, pe care ți le-a trimis tînărul acela.

— Bine. Dar cu ce să plătesc lemnele astea ? N-am nici un ban, copilul meu. Am dat tot, tot ce-am avut. Am ajuns un cerșetor. Rochia de lamé era frumoasă ? Măcar atît... (Ah, mă doare !) îți

mulțumesc, Cristophe ! Dumnezeu are să te răsplătească dragă băiete. Eu nu mai am nimic.

— Am să vă plătesc eu — și pe tine, și pe Silvia, îi spuse Eugène la ureche.

— Fetele ți-au spus că au să vină, nu-i așa, Cristophe ? Du-te încă o dată la ele, am să-ți dau o sută de bănuți. Spune-le că nu mă simt bine, că aș vrea să le îmbrățișez, să le mai văd o dată înainte de-a muri. Așa să le spui, dar ia seama, să nu le sperii prea tare.

Rastignac îi făcu semn lui Cristophe să plece.

— Au să vină, urmă bătrînul. Le știu. Delphine, cu bunătatea ei, ce grea mîhnire am să-i pricinuesc dacă voi muri ! Și Nasiei de asemenea. N-aș vrea să mor, numai ca să nu le fac să plîngă. A muri, bunul meu Eugène, înseamnă a nu le mai vedea. Acolo unde ne ducem toți, am să mă plictisesc groaznic. Pentru un părinte, infernul înseamnă să nu-și mai vadă copiii, iar eu mi-am făcut ucenicia în privința asta, de cînd s-au măritat fetele. Paradisul meu a fost casa din strada Jussienne. Spune-mi, dacă voi intra în paradis voi putea să mă întorc pe pămînt, în preajma lor, în chip de spirit ? Am auzit povești de-astea. Or fi adevărate ? În clipa asta, mi se pare că le văd așa cum erau în strada Jussienne. Dimineăța coborau din odăile lor și-mi spuneau : „Bună ziua, tăicuțule !“ Le luam pe genunchi, le făceam tot felul de năzdrăvănii, de pozne. Mă mîngîiau cu dragălașenie. În fiecare dimineăță luam masa împreună, împreună luam și masa de seară, în sfîrșit, eram cu adevărat tată, mă bucuram de copiii mei. Cînd ședeam în strada Jussienne, ele nu judecau încă, nu cunoșteau de fel lumea, mă iubeau cu adevărat. Doamne ! De ce n-au rămas totdeauna mici ? (Oh, mă doare, mi se desprinde capul de trunchi !)

Ah, ah, iertați-mă, copiii mei ! Sufăr cumplit, și suferința asta trebuie să fie un adevărat chin, pentru că, altminteri, m-ați învăța să rabd în-deajuns. Dumnezeuule ! Dacă aș avea măcar mîinile lor într-ale mele, n-aș mai suferi de fel. Crezi că au să vină ? Christophe e așa de nerod ! Ar fi trebuit să mă duc chiar eu. El are să le vadă... Dar dumneata ai fost ieri la bal. Spune-mi, cum erau ? Nu știau că sînt bolnav, nu-i așa ? Nici n-ar fi dansat, bieteile micuțe ! Oh, nu mai vreau să fiu bolnav. Au încă atît de multă nevoie de mine... Averile lor sînt în primejdie. Și peste ce bărbați au dat ! Vindecă-mă, vindecă-mă ! (Oh, ce durere !... Ah, ah, ah !) Vezi, trebuie să mă însănătoșesc, pentru că au nevoie de bani, și eu știu de unde să-i iau. Am să mă duc la Odesa și am să fabric făinoase. Sînt un viclean și jumătate. Am să cîștig milioane. (Oh, mă doare cumplit !)

Goriot tăcu o clipă, adunîndu-și parcă toate puterile într-o supremă străduință de-a suporta durerea.

— Dacă ar fi ele aici, nu m-aș văita; zise el. Atunci, de ce să mă vait ?

Îl cuprinse o ușoară ațipire, care ținu îndelung. Christophe se întoarse. Rastignac, crezînd că moș Goriot dormea, îl lăsă pe flăcău să spună cu glas tare cum își împlinise misiunea.

— Domnule, zise el, m-am dus mai întîi la doamna contesă, dar n-am putut vorbi cu dumneaei, pentru că avea socoteli grele cu bărbatu-său. A venit afară chiar domnul de Restaud și mi-a spus așa : „Domnul Goriot moare ? Ei bine, e cel mai bun lucru pe care-l are de făcut. Eu am treabă cu doamna de Restaud, ca să închei niște învoieli foarte însemnate, așa că doamna are să vină după ce vom sfîrși treaba.“ Domnul părea tare necăjit.

Cînd să plec, doamna a intrat în anticameră pe o ușă pe care n-o văzusem și mi-a spus : „Christophe, spune-i tatei că sînt într-o discuție cu bărbatu-meu și nu pot pleca de aici. E în joc viața sau moartea copiilor mei. Dar îndată ce voi sfîrși, voi veni să-l văd.“ Cît despre doamna baroană, altă poveste ! „Ah ! mi-a spus camerista ei, doamna s-a întors de la bal la cinci și un sfert, și acuma doarme ; dacă o scol înainte de amiază mă ceartă. Cînd m-o suna, am să-i spun că tatălui dumisale îi e rău. O veste rea poți s-o duci și mai tîrziu.“ Am rugat-o cît am putut. Nimic !... Am cerut să vorbesc cu domnul baron, dar ieșise în oraș.

— Nu vine nici una, strigă Rastignac. Am să le scriu la amîndouă.

— Nici una ! răspunse bătrînul ridicîndu-se din șale. Au treburi, dorm, nu vin. Știam. Numai în pragul morții îți cunoști copiii !... Ah, prietene, să nu te însori și să n-ai copii ! Le dai viața, și ei îți dau moartea. Îi vîri în lume, și ei te alungă din lume. Nu, n-au să vină ! O știam de zece ani. Cîteodată mi-o mărturiseam mie însumi, dar nu îndrăzneam s-o cred.

Două lacrimi se rostogoliră din ochii bătrînului, oprindu-se pe pleoapele roșietice, fără a luneca mai jos.

— Ah, dacă aș fi bogat, dacă mi-aș fi păstrat averea, dacă nu le-aș fi dat-o lor, amîndouă ar fi aici și mi-ar linge obrajii cu sărutările lor ! Aș fi locuit într-un palat, aș fi avut odăi frumoase, servitori, foc în sobă, iar ele ar fi plîns în hohote cu bărbații și cu copiii lor ! Aș fi avut toate bucuriile astea. Dar nu mai am nimic. Banul îți dă tot. Îți dă chiar și pe propriile tale fete. Oh, banii mei, unde sînt acuma ? Dacă aș avea comori de lăsat,

m-ar obloji, m-ar îngriji ; le-aş auzi, le-aş vedea. Ah, copilul meu drag, singurul meu copil, acum îmi iubesc şi mai mult părăsirea şi mizeria în care mă aflu ! Când un nenorocit e iubit, el ştie cel puţin că e iubit cu adevărat. Nu, aş vrea să fiu bogat, pentru că atunci le-aş putea vedea. Dar, zău, cine poate şti ? Amîndouă au inimi de piatră. Le-am iubit prea mult ca să mă mai poată iubi şi ele pe mine. Un tată trebuie să fie totdeauna bogat, trebuie să-şi țină copiii în frîu, ca pe nişte cai nărvaşi. Iar eu am stat în genunchi la picioarele lor. Mizerabilele ! Îşi încoronează așa cum se cuvine purtarea pe care au avut-o față de mine în acești zece ani din urmă. Dacă ai ști cum mă răsfățau îndată după ce se măritaseră ! (Oh, ce crud martiriu sufăr !) Le dădusem, fiecareia dintre ele, aproape opt sute de mii de franci și nu puteau nici ele, nici bărbații lor să se poarte rău cu mine. Mă primeau în casele lor : „Tată bun încoace, tată drag încolo“. Mă așteptau la masă în fiecare zi. Cinam cu bărbații lor, care îmi dădeau toată cinstea cuvenită. Treceam drept un om care mai are încă oarecare avere. De ce ? Nu le spuseseam nimic despre afacerile mele. Dar cu un om care dă cîte opt sute de mii de franci fetelor lui trebuie să te porți bine. Și mă răsfățau, dar pentru averea mea. Lumea nu-i frumoasă de loc. Am văzut-o prea bine. Mă duceam cu trăsura la teatru, iar în serile cînd primeau musafiri ședeam și eu cu ei, cît îmi plăcea. Pe scurt, spuneau deschis că sînt fetele mele și mărturiseau fără ocol că eu sînt tatăl lor. Ehei, mi-am păstrat istețimea și nu mi-a scăpat nimic din cîte s-au întîmplat. Toate erau făcute cu dibăcie și-mi sfîșiau inima. Vedeam bine că sînt prefăcătorii, dar boala era fără leac. La masa lor nu mă simțeam în voia mea, ca la masa de-ai ei.

Nu știam să vorbesc cu musafirii. De aceea, de câte ori unul dintre domnișorii aceia întreba la ureche pe ginerii mei „Cine e domnul?“, „E babacu, cu punga doldora, om bogat“. „Eh, drace!“ răspundea celălalt, și toți mă priveau cu respectul datorat banului. Dacă uneori îi stînjeneam oarecum, îmi răscumpăram din plin păcatele. De altfel, cine e desăvîrșit? (Tot capul mi-e o rană!) În clipa asta, iubite domnule Eugène, trec prin chinurile morții; și totuși, toată suferința de-acum nu-i nimic pe lîngă durerea pricinuită de cea dintîi privire prin care Anastasie m-a făcut să înțeleg că spusesem o prostie, din pricina căreia se simțea umilită: privirea aceea mi-a străpuns inima. Aș fi vrut să știu toate lucrurile din lume; dar ceea ce știam bine era numai că sînt un om de prisos pe suprafața pămîntului. A doua zi, ca să aflu o mîngiere, m-am dus la Delphine, dar iată că și la ea fac o prostie, care o înfurie. Eram ca nebun. Opt zile n-am știut ce să fac. De teama dojenilor lor, nu mai îndrăzneam să mă duc la ele. Și iată-mă la poarta fetelor mele. Dumnezeuule, de vreme ce știi mizeriile și suferințele pe care le-am îndurat, de vreme ce ai numărat loviturile de pumnal pe care le-am primit în vremea asta, care m-au îmbătrînit, m-au schimbat, m-au ucis, m-au albit, pentru ce mă faci să sufăr și astăzi? Am ispășit din plin păcatul de a le fi iubit fără măsură. Iar ele s-au răzbunat din plin de dragostea mea și m-au torturat ca niște călăi. Ce proști sînt părinții! Le iubeam atît de mult, că m-am întors la ele, ca un cartofor la masa verde. Fetele mele erau viciul meu, erau iubitele mele, erau tot! Amîndouă aveau nevoie de felurite lucruri, de găтели; cameristele lor îmi dădeau de știre, iar eu le dăruiam ceea ce rîvneau, ca să fiu bine primit în casele lor! Cu toate acestea,

mi-au dat cîteva mici lecții de bună purtare în societatea înaltă. Oh, își pierduseră răbdarea ! Începuseră a se rușina de mine. Așa pățești dacă te-apuci să-ți crești bine copiii. Eu nu mai eram însă la vîrsta învățăturii. (Doamne, ce dureri cumplite ! Medicii ! Dacă mi-ar deschide capul, n-aș mai suferi atîta.) Fetele mele, fetele mele ! Anastasie, Delphine ! Vreau să le văd. Trimite jandarmii să le caute și să le-aducă aici cu forța ! Dreptatea este de partea mea. Natura, codul civil, toate sînt de partea mea. Protestez ! Țara va pieri dacă părinții vor ajunge a fi călcați în picioare. Asta e limpede. Societatea, lumea, se întemeiază pe paternitate, și totul se va prăbuși cînd copiii nu-și vor mai iubi părinții. Oh, dacă le-aș putea vedea, dacă le-aș putea auzi ! Să-mi spună orice, numai să le aud glasul. Asta mi-ar alina durerile. Mai ales Delphine. Dar cînd or veni, spune-le să nu se uite cu nepăsare la mine, cum fac totdeauna. Ah, bunul meu prieten, domnule Eugène, dumneata nu știi ce înseamnă să vezi că o privire de aur se preschimbă dintr-o dată în plumb cenușiu. De cînd ochii lor nu s-au mai plecat asupra-mi cu strălucirea lor de odinioară, viața mea a fost o iarnă fără de sfîrșit ; n-am avut altă hrană decît mîhnirea, și cu ea m-am îndeștulat din plin ! Jignire și umilință, asta a fost viața mea. Le iubesc atît de mult, încît am înghițit cu nesăț toate înfruntările, pentru că printre ele îmi vindeau și cîte un biet căpețel de înjosoare bucurie. Un tată să ajungă să-și vadă fiicele pe furiș ! Le-am dăruit viața mea, întreagă, și ele nu-mi dăruiesc astăzi nici măcar un singur ceas ! Mi-e sete, mi-e foame, arde sufletul din mine, simt că mor, dar ele nu vin să-mi ușureze agonia. Pesemne că nu știu ce înseamnă să calci în picioare

cadavrul tatălui tău ! Dar e un Dumnezeu în cer, și el ne răzbună, împotriva voinței noastre, pe noi părinții. Oh, au să vină ! Veniți, dragele mele, veniți să-mi mai dați un sărut, sărutul cel din urmă, împărtaşania tatălui vostru, care se va ruga lui Dumnezeu pentru binele vostru, care-i va spune că v-ați purtat cu el ca niște fiice bune, care vă va apăra ! La urma urmei, voi n-aveți nici o vină. N-au nici o vină, prietene ! S-o spui tuturor, să nu le necăjească nimeni din pricina mea. Eu sînt cel care am greșit ; eu le-am învățat să mă calce în picioare. Asta era bucuria mea. Și asta nu privește pe nimeni — nici justiția omenească, nici justiția divină. Dumnezeu ar fi nedrept dacă le-ar osîndi din cauza mea. Eu sînt cel care n-am știut să mă conduc, eu am săvîrșit nerozia de-a renunța la drepturile mele. Pentru ele, aș fi fost în stare să mă cobor pînă la cea din urmă înjosire ! Ce vrei ? Chiar cea mai minunată fire, chiar cele mai bune suflete n-ar fi putut să reziste acestei stricăciuni la care le-am supus ca un părinte ușuratic. Sînt un ticălos și-mi primesc pedeapsa cuvenită. Numai eu sînt cauza neorînduielilor din viața lor, eu le-am stricat. Acum au ajuns să rîvnească plăcerile cum rîvneau odinioară bomboane. Le-am îngăduit să-și împlinească toate fanteziile lor de fete. La cinsprezece ani aveau trăsura lor ! Nimic nu le-a stat împotrivă. Eu singur sînt vinovat. Vinovat din dragoste. Glasul lor îmi răzbătea pînă-n adîncul inimii. Le aud, vin. Oh, da, au să vină ! Legea cere să vii să-ți vezi tatăl în ceasul morții ; legea e cu mine. Și-apoi, toată treaba asta nu costă decît un drum. Am să li-l plătesc. Scrie-le că ăm să le las milioane ! Pe cîntea mea. Am să mă duc să fac

paste făinoase la Odesa. Cunosce meseria. După planul pe care l-am făcut, am să cîștig milioane. Nimeni nu s-a gîndit la asta. Marfa n-are să se strice pe drum, ca grîul sau făina. Eh, eh, făinoasele au să aducă milioane ! Așa că dumneata nu le spui nici o minciună. Vorbește-le de milioane, și, chiar dacă vor veni din lăcomie de bani, prefer să fiu amăgit, pentru că așa am să le văd. Vreau fetele mele ! Eu le-am făcut și ale mele sînt ! zise bătrînul săltîndu-se din șale și întorcînd capul, cu părul alb răvășit către Eugène, cu o înfățișare care amenința prin tot ce putea să exprime amenințarea.

— Haide, îi spuse Eugène, culcă-te la loc, bunul meu moș Goriot. Am să le scriu. Și dacă nu vor veni, mă voi duce eu însumi la ele, îndată ce se va întoarce Bianchon.

— Dacă nu vor veni ? repetă bătrînul în hohote de plîns. Atunci am să mor, am să mor într-un acces de turbare ! Simt că turbez ! În clipa asta, îmi văd toată viața. Sînt un păcălit ! Nu mă iubesc, nu m-au iubit niciodată ! E limpede. Dacă n-au venit pînă acum, nici n-au să mai vină. Cu cît au zăbovit mai mult, cu atît mai puțin se vor hotărî să-mi facă această bucurie. Le știu. Niciodată n-au fost în stare să ghicească ceva din necazurile, din suferințele, din nevoile mele ; n-au să-mi ghicească nici moartea. Ele nu cunosc taina iubirii pe care le-o port. Da, văd bine : deprinse să-mi sfîșie măruntaiele din mine, tot ce-am făcut n-a avut nici un preț pentru ele. Dacă mi-ar fi cerut să-mi scot ochii din cap, le-aș fi spus : „Scoateți-i !“ Sînt prea prost. Își închipuie că toți părinții sînt ca tatăl lor. Trebuie să te prețuiești tu însuți. Copiii lor au să mă răzbune. Ar fi în folosul lor să vină aici. Dă-le de știre că-și

primejduiesc propria lor agonie. În crima pe care o făptuiesc ele astăzi, au adunat toate crimele din lume... Hai, du-te, spune-le că dacă nu vin săvîrşesc un paricid ! Au săvîrşit destule ; nu mai e nevoie să-l adauge şi pe acesta. Strigă împreună cu mine : „Hei, Nasie ! Hei, Delphine ! Veniţi la tatăl vostru, care a fost atît de bun cu voi şi care suferă !“ Nimic ; nimeni ! Muri-voi oare ca un cîine ? Asta mi-e răsplata ; sînt părăsit. Sînt nişte ticăloase, nişte ucigaşe. Mi-e groază de ele şi le blestem, iar noaptea am să ies din mormînt, ca să-mi reinnoiesc blestemul, pentru că în sfîrşit, prieteni, nu greşesc, nu-i aşa ? Ele se poartă destul de rău cu mine !... Dar ce vorbesc ? Nu-mi spuseşi oare că Delphine e aici ? Ea e cea mai bună dintre amîndouă... Dumneata, Eugène, eşti fiul meu ! Iubeşte-o, îngrijeşte-o ca un tată. Cealaltă e tare nenorocită. Şi averea lor ! A, Doamne, mor, sufăr prea mult ! Tăiaţi-mi capul, lăsaţi-mi numai inima.

— Cristophe, strigă Eugène, înspăimîntat de vaietele şi strigătele bătrînului, du-te de-l cheamă pe Bianchon şi adu-mi o cabrioletă. Bunul meu moş Goriot, mă duc la fetele dumitale şi am să ți le aduc aici.

— Cu forţa ! Cu forţa ! Cere ajutorul gărzii, al regimentelor de linie, al tuturor ; al tuturor ! zise bătrînul aruncîndu-i lui Eugène cea din urmă privire în care se mai văzu o sclipire de raţiune. Spune guvernului, spune procurorului că vreau să mi le aducă !

— Dar adineauri le-ai blestemat.

— Cine a spus asta ? răspunse unchiaşul, uluit. Ştii prea bine că le iubesc, că le ador ! Mi-ar fi de ajuns să le văd, ca să mă însănătoşesc... Du-te, bunul meu vecin, du-te ! Dumneata eşti bun. Aş

vrea să-ți mulțumesc, dar nu mai am de dat nimic alt decît binecuvîntarea unui muribund. Ah, aş vrea s-o văd cel puţin pe Delphine, ca să-i spun să-mi plătească datoria pe care o am faţă de dumneata. Adu-mi-o măcar pe ea, dacă cealaltă nu poate veni. Spune-i că dacă nu vrea să vină n-ai s-o mai iubeşti. Te iubeşte atît de mult, încî va veni. Dă-mi de băut ! Îmi ard măruntaiele ! Pune-mi ceva pe cap. Mîna fetelor mele m-ar salva, simt... Doamne, cine le va reface averea, dacă eu mă duc ? Vreau să mă duc la Odesa pentru ele, la Odesa, vreau să fac paste făinoase.

— Bea din asta, îi spuse Eugène săltîndu-l cu mîna stîngă, în vreme ce cu dreapta îi întindea o ceaşcă de ceai.

— A, văd bine că dumneata îţi iubeşti tatăl şi mama ! zise bătrînul strîngînd cu mîinile-i slăbite mîna lui Eugène. Voi muri fără să le văd, fără să-mi văd fetele, înţelegi ? Să te mistuie necurmat setea şi să nu poţi bea niciodată, asta a fost viaţa mea în aceşti zece ani din urmă... Ginerii mi-au ucis fetele. Da, după ce s-au măritat, eu n-am mai avut fete. Părinţi, cereţi Parlamentului să facă o lege a căsătoriei ! Sau, în sfîrşit, nu vă măritaţi fetele, dacă le iubiţi. Ginerele e un scelerat care strică tot ce este într-o fată, care mînjeşte totul. Să se sfîrşească cu căsătoriile ! Căsătoriile ne răpesc fetele, aşa că nu le mai putem avea lîngă noi în ceasul morţii. Faceţi o lege în privinţa morţii părinţilor. E îngrozitor ! Răzbunare ! Ginerii le împiedică să vină... Ucideţi-i !... La moarte cu Restaud, la moarte cu alsacianul, ei sînt ucigaşii mei !... Să moară sau să-mi dea fetele !... Ah, s-a sfîrşit, mor fără ele !... Ele... Nasie, Fifine. haide, veniţi odată ! Tăicuţul vostru se duce...

— Bunul meu moș Goriot, liniștește-te, haide, stai cuminte, nu te mai zbuciuma, nu te mai gîndi.

— Să nu le văd, asta e agonia mea !

— Ai să le vezi.

— Adevărat ? strigă rătăcit bătrînul. Oh ! să le văd ! Am să le văd, am să le aud glasul. Am să mor fericit. Ei bine, da, nu vreau să măi trăiesc, nu mai țin la viață, suferințele mele cresc neîncetat. Dar să le văd, să ating rochiile lor, ah, numai rochiile, cer destul de puțin. Să simt ceva din făptura lor ! Ajută-mă să le mîngîi părul... vreau...

Și se prăbuși cu capul pe pernă, doborît parcă de-o lovitură de măciucă. Mîinile se agitară pe învelitoare, ca și cînd ar fi vrut să apuce părul fetelor lui.

— Le binecuvîntez, spuse cu mare anevoință... Binecuvîntez...

Deodată, căzu istovit. În aceeași clipă sosi Bianchon.

— M-am întîlnit pe drum cu Christophe, zise el, îți va aduce îndată o trăsură.

Apoi se întoarse către bolnav, îi deschise pleoapele, și cei doi studenți văzură un ochi tulbure și fără de căldură.

— Nu cred să-și mai revină, zise Bianchon.

Îi luă pulsul, îl pipăi, puse mîna pe inima unchiașului.

— Mașina merge mereu ; dar în starea lui, asta e o nenorocire. Mai bine ar muri.

— Zău că da, zise Rastignac.

— Dar tu ce ai ? Ești palid ca moartea.

— Prietene, am auzit niște strigăte și niște vaiete. E un Dumnezeu în cer ! Da, e un Dumnezeu, și el ne-a făcut o lume mai bună sau pămîntul acesta este un nonsens. Dacă n-ar fi fost

atit de tragic, aş fi izbucnit în lacrimi ; dar inima şi stomacul mi s-au chircit cumplit.

— Ascultă, o să avem nevoie de multe lucruri ; de unde facem rost de bani ?

Rastignac îşi scoase ceasornicul.

— Ia-l, du-te degrabă şi pune-l amanet. Eu nu vreau să mă opresc în drum, căci mi-e frică de fiecare minut pierdut şi aştept pe Cristophe. N-am un ban, va trebui să plătesc birja când mă întorc.

Coborînd în grabă scara, Rastignac se duse în strada Helder, la doamna de Restaud. Pe drum, sub puternica înfriurire a înfricoşatei scene la care asistase, închipuirea îi spori revolta. Intrînd în anticameră şi întrebînd de doamna de Restaud, i se răspunse că nu primeşte pe nimeni.

— Dar eu, îi spuse valetului, vin din partea tatălui dumisale, care e pe moarte.

— Domnule, domnul conte ne-a dat poruncă neînduplecată...

— Dacă domnul de Restaud este acasă, spune-l în ce stare se află socrul său şi vesteşte-l că trebuie să-i vorbesc fără întîrziere.

Eugène aşteptă îndelung.

„Poate că în clipa asta bătrînul îşi dă sufletul“, gîndea el.

Valetul îl introduse în salonul din faţă, unde domnul de Restaud îl primi în picioare, fără a-l pofti să şadă, în faţa căminului, în care nu se făcuse foc.

— Domnule conte, îi spuse Rastignac, în clipa asta socrul dumneavoastră trage să moară într-o cămăruţă mizerabilă, fără un ban, ca să-şi poată cumpăra cel puţin lemne de foc. E în pragul morţii şi cere să-şi vadă fata...

— Domnule, îi răspunse cu răceală domnul de Restaud, aţi avut prilejul să vă daţi seama că nu

țin prea mult la domnul Goriot. Prin doamna de Restaud, el a pierdut totul în ochii mei ; îl socot pricina nenorocirii vieții mele și dușmanul liniștii mele. Fie că moare, fie că trăiește, îmi este cu desăvârșire indiferent. Acestea sînt sentimentele mele față de dînsul. Lumea poate să mă judece cu asprime, nu-mi pasă de opinia ei. Am de făcut acum lucruri mult mai însemnate decît să mă ocup de ceea ce gîndesc despre mine proștii și cei care nu mă interesează. Cît despre doamna de Restaud, ea nu poate să iasă din casă. De altfel, nici nu vreau. Spuneți-i tatălui ei că îndată ce-și va împlini îndatoririle pe care le are față de mine, față de copiii ei, va veni să-l vadă. Dacă își iubește cu adevărat tatăl, va fi liberă peste cîteva clipe...

— Domnule conte, nu am dreptul să vă judec purtarea. Sînteți stăpînul soției dumneavoastră. Mă pot bizui însă pe lealitatea dumneavoastră ? Atunci, făgăduiți-mi numai că-i veți spune că tatăl dumisale nu mai are de trăit nici măcar o zi și că, nevăzînd-o la căpătiul lui, a blestemat-o.

— Spuneți-i-o chiar dumneavoastră, răspunse domnul de Restaud, adînc impresionat de simțămîntele de indignare pe care le mărturisea Eugène prin înflăcările lui cuvinte.

Întovărașit de conte, Rastignac intră în salonul în care obișnuia să stea contesa : o găsi înecată în lacrimi și cufundată într-un jeț, ca o femeie care nu mai vrea altceva decît să moară. Îl cuprinse mila. Înainte de a se uita la Rastignac, ea aruncă spre bărbatu-său o privire înfricoșată, din care se vedea desăvârșita slăbire a puterilor ei, strivite deopotrivă de o tiranie morală și fizică. Contele își sumeți capul. Ea văzu în aceasta un îndemn ca să vorbească.

— Domnule, am auzit tot. Spune tatălui meu că, dacă ar cunoaște starea în care mă aflu, m-ar ierta... Nu mă așteptam la acest supliciu, care depășește puterile mele, domnule ! Dar mă voi împotrivi pînă la capăt, spuse ea întorcîndu-se către bărbatu-său. Sînt mamă. Spune-i tatei că, în ciuda aparențelor, n-am nici o vină față de el ! strigă ea către student, cu deznădejde.

Eugène se înclină în fața celor doi soți, înțelegînd criza cumplită prin care trece femeia, și se retrase uluit. Glasul domnului de Restaud îi arătase că demersul lui fusese de prisos ; în același timp, își dăduse seama că Anastasie nu mai e liberă pe hotărîrile ei. Se duse în grabă la doamna de Nucingen, pe care o găsi în pat.

— Sînt bolnavă, bietul meu prieten, îi spuse ea. Întorcîndu-mă de la bal, am răcit. Mă tem de o pneumonie. Aștept să vină doctorul.

— Chiar de-ai fi în pragul morții, îi spuse Eugène tăindu-i vorba, și tot ar trebui să te tîrăști pînă la tatăl dumitale. Te cheamă ! Dacă ai auzi cel mai slab dintre strigătele lui, nu te-ai mai simți bolnavă.

— Eugène, poate că tata nu-i chiar așa de rău, cît spui dumneata. Aș fi deznădăjduită însă dacă aș avea în ochii dumitale cea mai mică vină, și aș fi în stare să fac tot ce vei voi dumneata. Cît despre el, știu prea bine că ar muri de durere dacă ar ști că boala mea a devenit mortală din pricină că m-am dus să-l văd. Ei bine, voi veni îndată ce va sosi doctorul... Ah, dar unde ți-e ceasornicul ? întrebă ea văzînd că-i lipsește lăntugul.

Eugène roși.

— Eugène, Eugène, dacă l-ai vîndut, dacă l-ai pierdut... oh, ar fi atît de rău !

Studentul se plecă asupra patului și-i spuse la ureche Delphinei :

— Vrei să știi ? Iacă : tatăl dumitale n-are cu ce să-și cumpere nici giulgiul în care va fi învâluit astăseară. Nu mai aveam nici un ban și am pus zălog ceasul dumitale.

În aceeași clipă, Delphine sări din pat, se duse în grabă la scrinul ei, scoase dinăuntru punga și i-o dădu lui Rastignac. Apoi sună, strigînd :

— Merg îndată, merg îndată, Eugène. Lasă-mă să mă îmbrac. Aș fi un monstru ! Du-te, am să ajung înaintea dumitale ! Thérèse, strigă către cameristă, spune domnului de Nucingen să vină îndată, am să-i vorbesc.

Fericit că va putea vesti muribundului venirea cel puțin a uneia dintre fetele lui, Eugène sosi aproape bucuros în strada Neuve-Sainte-Genève. Căută în pungă, ca să poată plăti pe loc birjarului. În punga acestei tinere femei, atît de bogată, atît de elegantă, erau șaptezeci de franci. Cînd ajunse sus, îl găsi pe moș Goriot sprijinit de Bianchon, în vreme ce chirurgul spitalului lucra sub ochii medicului. Îi ardea spatele cu un fier înroșit în foc, cel din urmă remediu al științei, remediu inutil.

— Simți ? îl întrebă medicul.

Moș Goriot, zărindu-l pe student, răspunse :

— Nu-i așa că vin ?

— Poate să scape, zise chirurgul ; vorbește.

— Da, răspunse Eugène. Delphine e în urma mea.

— Aha, zise Bianchon, vorbea de fetele lui, după care strigă așa, cum strigă — zice-se — omul din țeară după apă...

— De ajuns, spuse medicul către chirurg, nu mai e nimic de făcut, nu mai poate fi salvat.

Bianchon și chirurgul îl așezară pe muribund în patul lui de mizerie.

— Totuși, ar trebui să i se schimbe rufăria, zise medicul. Deși nu mai e nici o speranță, trebuie să respectăm totuși în el natura umană. Am să mă întorc, Bianchon, îi spuse studentului. Dacă se mai vaită, aplică-i opiu pe diafragmă.

Chirurgul și medicul plecară.

— Hai, Eugène, curaj, băiete ! zise Bianchon lui Rastignac când rămaseră singuri. Trebuie să-i punem o cămașă curată și să-i schimbăm patul. Du-te și spune-i Silviei să aducă cearșafuri și să ne dea o mînă de ajutor.

Eugène coborî și o găsi pe doamna Vauquer punînd masa împreună cu Silvia. După cele dintîi cuvinte ale lui Rastignac, văduva se apropie de el, cu înfățișarea acru-dulceagă a unei negustorese bănuitoare, care nu vrea nici să păgubească, nici să-și supere mușteriu.

— Dragă domnule Eugène, răspunse ea, dumneata știi ca și mine că moș Goriot n-are un ban. Să dai cearșafuri unui om gata să dea ortu popii, înseamnă să le pierzi, mai ales că unul dintre ele va trebui sacrificat pentru giulgiu. Dumneata îmi datorezi o sută patruzeci și patru de franci. Pune patruzeci de franci pentru cearșafuri și alte cîteva mărunțișuri, candela, pe care are să ți-o dea Silvia : una peste alta fac cel puțin două sute de franci, pe care o biată văduvă ca mine n-are de unde să-i piardă. Apăi, fii drept domnule Eugène, am pierdut destul în aste cinci zile, de cînd mi-a intrat ghinionul în casă. Aș fi dat zece taleri, numai să se fi mutat omul ăsta de zilele trecute, așa cum spuseseseși. Treaba asta îi impresionează pe clienți. Pentru o nimica toată, eu l-aș fi dus la spital. În sfîrșit, pune-te și dumneata în

locul meu. Înainte de orice, negoțul, că doar din el trăiesc.

Eugène urcă în grabă în camera lui Moș Goriot.

— Bianchon, banii de pe ceasornic !

— Sînt pe masă. Au rămas trei sute șazeci și cîțiva franci. Din ceea ce am luat, am plătit tot ce datoram. Chitanța de la muntele de pietate e sub bani.

— Uite, doamnă, zise Rastignac cuprins de silă, după ce coborîse în mare grabă scara, să încheiem socotelile. Domnul Goriot nu va mai zăbovi mult în casa dumată, iar eu...

— Da, are să plece cu călciile înainte, bietul om, spuse ea numărînd cei două sute de franci, jumătate veselă, jumătate tristă.

— Să sfîrșim, zise Rastignac.

— Silvia, dă cearșafurile și du-te sus de-i ajută pe domni.

— Să n-o uiți pe Silvia, îi șopti doamna Vauquer lui Rastignac la ureche de două nopți stă de veghe.

Abia apucă Eugène să întoarcă spatele, că bătrîna se și duse în fugă după bucătăreasă.

— Ia cearșafurile vechi, de la numărul șapte. Pentru un mort, sînt destul de bune, zău așa, îi spuse ea la ureche.

Eugène, care urcase cîteva trepte pe scară, nu mai auzi aceste cuvinte ale bătrînei gazde.

— Hai să-i punem cămașa, îi spuse Bianchon. Ține-l drept.

Eugène se așază la căpătîiul patului și-l sprijini pe muribund, iar Bianchon îi scoase cămașa. Bătrînul făcu o mișcare ca și cînd ar fi vrut să păstreze la piept un anume lucru și scoase cîteva strigăte jalnice și nearticulate, ca un animal care vrea să dea glas unei mari dureri.

— Oh, oh, zise Bianchon, cere un lăntuș mic de fire de păr și un medaliu, pe care i le-am scos adineauri, ca să-i aplicăm moxa. Bietul om ! Trebuie să i le dăm înapoi. Le-am pus pe cămin.

Èugène luă lăntușul împletit din fire bălai-ce-nușii, fără îndoială o șuviță din părul doamnei Goriot. El citi pe o față a medalionului : *Anastasi*e, iar pe cealaltă : *Delphine*. Imaginea inimii lui, pe care o purta neconținut pe inimă. Șuvițele dinăuntru erau atît de subțiri, încît desigur că le luase cînd fetele se aflau în cei dintîi ani ai copilăriei lor. Cînd simți iarăși medalionul pe piept, bătrînul slobozi un *ah* ! prelung, mărturie a unei mulțumiri care te înfiora. Era una dintre cele din urmă tresăriri ale sensibilității lui, care se retrăgea, pare-se, spre centrul necunoscut de unde pornesc și către care se îndreaptă toate simțirile noastre. Chipu-i chinuit de durere luă o înfățișare de voie bună bolnăvicioasă. Zguduîți de această cumplită izbucnire a unui simțămînt care supraviețuia gîndirii, cei doi studenți vărsară lacrimi calde asupra muribundului, care scoase un strigăt de puternică bucurie.

— Nasie ! Ffine ! spuse el.

— Trăiește încă, zise Bianchon.

— Și la ce-i folosește ? întrebă Silvia.

— Ca să sufere, răspunse Rastignac.

Făcîndu-i semn prietenului său ca să facă întocmai ca el, Bianchon îngenunche și-și trecu brațele pe sub genunchii bolnavului, în vreme ce Rastignac, de cealaltă parte a patului, își petrecu miinile pe sub spinarea lui. Silvia era alături, gata să tragă cearșafurile cînd bolnavul va fi săltat, pentru a pune în loc pe cele pe care le adusese. Amăgit fără îndoială de lacrimile care căzuseră, Goriot, slujindu-se de cele din urmă puteri care-i

mai rămăseseră, întinse mâinile, întâlni de-o parte și de cealaltă a patului capetele celor doi studenți, îi prinse de păr cu putere și murmură stins :

— Ah, îngerii mei !

Două vorbe, două șoapte înginate de sufletul care, rostindu-le își luă zborul.

— Sărmanul ! zise Silvia, înduioșată de această exclamație, care zugrăvea cel mai înalt sentiment, stîrnit pentru cea din urmă oară de cea mai cumplită și cea mai involuntară minciună

Cel din urmă suspin al acestui părinte trebuia să fie un suspin de bucurie ! Și suspinul acesta era, așa cum fusese întreaga lui viață, o înșelare. Moș Goriot fu așezat cu pietate pe patul lui sărac. Din clipa aceea, fața lui păstra dureroasa întipărire a luptei care se dădea între viață și moarte într-o mașină ce nu mai avea acea conștiință cerebrală din care izvorăște pentru om sentimentul bucuriei și al durerii. Nimicirea deplină era numai o problemă de timp.

— Cîteva ceasuri are să rămînă în starea asta ; apoi are să moară, fără să-și dea seama. Nici măcar n-are să horcăie. Creierul trebuie să fie complet invadat.

În clipa aceea se auzi pe scară pas de femeie tînă, care urca gîfîind.

— Vine prea tîrziu, zise Rastignac.

Nu era Delphine, era Thérèse, camerista ei.

— Domnule Eugène, spuse ea, domnul și doamna s-au certat aprig, din pricină că biata doamnă a cerut bani pentru tatăl dumisale. Doamna a leșinat, a venit doctorul, a trebuit să-i ia sînge. Striga neconținut : „Tata moare, vreau să-l văd pe tăicuțul meu !“ Ce să vă mai spun, niște strigăte de țî se rupea inima de milă...

— De ajuns, Thérèse. Chiar dacă ar veni, ar fi de prisos. Domnul Goriot și-a pierdut cunoștința.

— Sărmanul domn, așa de rău e ? spuse Thérèse.

— Nu mai aveți nevoie de mine ; mă duc să pregătesc masa de seară, e patru și jumătate, zise Silvia, care în capul scării era gata să se ciocnească cu doamna de Restaud.

Apariția contesei fu gravă și cutremurătoare. Cu ochii pironiți pe patul pe care zăcea muribundul, în lumina scăzută a unei singure candelă, ea plângea cu hohote văzînd masca tatălui ei, pe care palpitau încă cele din urmă tresăriri de viață. Bianchon se retrase cu discreție.

— N-am putut să scap mai degrabă, spuse contesa către Rastignac.

Studentul încuviință din cap, cu mîhnire. Doamna de Restaud luă mîna tatălui ei și o sărută.

— Îți cer iertare, tată ! Odinioară spuneai că glasul meu te-ar întoarce de la groapă ; ei bine, revino o clipă la viață, ca să-ți binecuvîntezi fiica ta, care se pocăiește. Ascultă-mă. Ceea ce se întîmplă e groaznic ! Binecuvîntarea ta este singura pe care o mai pot primi de azi înainte, aici, pe pămînt. Toată lumea mă urăște, numai tu mă iubești. Chiar și copiii mei mă vor urî. Ia-mă cu tine, am să te iubesc, am să te îngrijesc. Nu mai aude... Vorbesc ca o nebună...

Căzînd în genunchi, rămase cu ochii ațintiți asupra acestor rămășițe, ca și cînd și-ar fi pierdut mințile.

— Nenorocirea mea este deplină, zise ea întorcîndu-se către Eugène. Domnul de Trailles m-a părăsit, lăsînd în urmă datorii enorme, și am aflat că m-a și înșelat. Bărbatu-meu n-are să mă ierte niciodată și a trebuit să-l las stăpîn pe averea

mea. Toate visurile mele s-au spulberat. Vai, pentru cine am trădat singura inimă care mă adora? (Și arată către tatăl ei.) L-am nesocotit, l-am respins, i-am pricinuit nenumărate suferințe, sînt o ticăloasă !

— O știa și el, zise Rastignac.

În clipa aceea, moș Goriot deschise ochii, dar fu numai un spasm. Tresărirea de nădejde a contesei fu tot așa de îngrozitoare ca și ochiul muribundului.

— Mă aude ? strigă ea. Nu, își spuse singură, așezîndu-se lîngă pat.

Doamna de Restaud își arată dorința de-a sta de veghe la căpătiul tatălui său, iar Eugène coborî, ca să guste ceva. Pensionarii se și adunaseră.

— Ei, îi spuse pictorul, se pare că vom avea sus, la etaj, o mică *mortorama*.

— Charles, răspunse Eugène, cred că ai putea să alegi pentru glumele tale o temă mai puțin lugubră.

— Așadar, nu mai avem voie nici să rîdem în casa asta ? continuă pictorul. Ce importanță are dacă, după cum spune Bianchon, bătrînul și-a pierdut cunoștința ?

— Va muri deci așa cum a trăit, adăugă slujbașul de la Muséum.

— Tata a murit, strigă contesa.

La acest groaznic strigăt, Silvia, Rastignac și Bianchon se duseră sus și o găsiră pe doamna de Restaud leșinată. După ce-și reveni în simțiri, o duseră la trăsură, care aștepta la poartă. Eugène o dădu în grija Thérèsei, poruncindu-i s-o ducă la doamna de Nucingen.

— A murit, anunță Bianchon întorcîndu-se în sala de mîncare.

— Haideți la masă, domnilor, zise doamna Vauquer. Se răcește supa.

Cei doi studenți se așezară alături.

— Ce avem de făcut acum ? se adresă Eugène către Bianchon.

— I-am închis ochii și l-am așezat după cuviință. Ne vom duce să declarăm decesul, iar medicul primăriei va veni să-l constate. După aceea, va fi învăluit în giulgiu și înmormântat. Altceva ce vrei să facem ?

— N-are să-și mai adulmece pâinea, cum avea obiceiul, zise un pensionar imitînd gestul bătrînului.

— La naiba, domnilor ! protestă repetitorul, lăsați-l în pace pe moș Goriot și nu ni-l mai vîriți pe gît, căci de un ceas l-ați tot gătit în toate sururile. Unul dintre privilegiile acestui minunat oraș, care este Parisul, este că aici poți să te naști, să trăiești și să mori neluat în seamă de nimeni. Să ne folosim deci de avantejele civilizației. Pe ziua de astăzi sînt șaizeci de morți. Vreți să vă jeluiți pe hecatombele Parisului ? Dacă moș Goriot a crăpat, cu atît mai bine pentru el ! Cine-l adoră, să se ducă să-l vegheze, iar pe noi ceilalți să ne lase să mîncăm în liniște.

— Ah, da, zise văduva, cu atît mai bine pentru el dacă a murit ! Bietul om a avut, pare-se, destule neplăceri cît a trăit.

Acesta a fost singurul discurs funebru pentru omul care în ochii lui Eugène înfățișa Paternitatea. Pensionarii începură a vorbi ca de obicei. Cînd Eugène și Bianchon sfîrșiră masa, țacănitul furculițelor și al lingurilor, rîsetele, feluritele înfățișări ale acestor chipuri de mîncăi indiferenți, nepăsarea lor, toate laolaltă îi făcură să înghețe de groază. Se duseră să caute un preot, care să vegheze și să se roage în timpul nopții la căpă-

țiiul mortului. Trebuia să orînduiască cele din urmă îndatoriri cuvenite bătrînului pe măsura puținilor bani pe care-i aveau. Către al noulea ceas al serii, trupul neînsuflețit fu așezat pe un catafalce îngust, între două candelă, în camera pustie, și un preot se așază alături. Înainte de a se duce să se culce, Rastignac, după ce îl întrebă pe cleric cît are să coste cortegiul și slujba ce trebuia făcută, scrise cîteva rînduri baronului de Nucingen și contelui de Restaud, rugîndu-i să trimită pe oamenii lor de afaceri să plătească toate cheltuielile înmormîntării. Dădu scrisorile lui Christophe, să le ducă în grabă, iar el se culcă și adormi, doborît de oboseală. A doua zi dimineață, Bianchon și Rastignac se văzură obligați să facă ei singuri declarația de deces, a cărui constatare avu loc către prînz. Două ceasuri mai tîrziu, nici unul dintre ce doi gineri nu trimisese bani, nimeni nu venise în numele lor, și Rastignac fu silit să-l plătească pe preot din banii lui. Silvia ceru zece franci, ca să-l pună pe bătrîn în giulgiu și să-l coasă. Eugène și Bianchon își făcură socoteala că, dacă rudele mortului nu vor voi să se amestece de fel, ei singuri abia vor putea face față cheltuielilor. Medicinistul hotărî să pună chiar el cadavrul într-un sicriu de sărac, pe care-l aduse de la spital, cumpărat pe un preț mai ieftin.

— Fă-le o farsă ticăloșilor ăstora, îi spuse lui Eugène. Du-te și cumpără la Père-Lachaise un loc pe cinci ani și comandă la biserică și la pompele funebre o înmormîntare de clasa a treia. Dacă ginerii și fetele lui nu-ți plătesc banii, pui să se graveze pe mormînt : „Aici zace domnul Goriot, tatăl contesei de Restaud și al baroanei de Nucingen, înmormîntat pe cheltuiala a doi studenți“.

Eugene nu urmă sfatul prietenului său decît după ce se duse fără nici un folos la doamna de Nucingen și la doamna de Restaud. Nici la una, nici la cealaltă nu izbuti să treacă mai departe de ușa de intrare. Cei doi portari primiseră porunci neînduplecate.

— Domnul și doamna, spuseră ei, nu primesc pe nimeni. Tatăl dumnealor a murit și sînt copleșiți de cea mai grea durere.

Eugène cunoștea acum de ajuns de bine înalta societate pariziană ca să știe că nu se cuvenea să mai stăruie. Avu totuși o ciudată strîngere de inimă cînd văzu că nu poate ajunge pînă la Delphine.

„Vinde o bijuterie, îi scrisese el din odăița portarului, pentru ca tatăl dumitale să poată fi dus cu toată cuviința la lăcașul lui din urmă.“

Puse biletul în plic și rugă pe portarul baronului să-l dea Thérèsei pentru stăpîină-sa ; dar portarul îl dădu baronului de Nucingen, care-l aruncă în foc. După ce rîndui toate cele de trebuință, Eugène se întoarse la pensiune către ceasul trei și nu-și putu stăpîni o lacrimă cînd văzu în fața porții sicriul, pe care abia îl acoperea o pînză neagră, așezat pe două scaune, în ulița pustie. Într-o căldărușă de aramă argintată, plină cu apă sfințită, era un firav pămătuf de busuioc, de care nu se atinsese nimeni. Pe poartă, nici un zăbranic de doliu. Era moartea omului sărac, fără fast, fără însoțitori, fără prieteni, fără rude. Bianchon, trebuind să se ducă la spital, îi scrisese cîteva rînduri lui Rastignac, spunîndu-i ce făcuse la biserică. Internul îl vestea că o liturghie costă prea scump, că trebuie să se mulțumească numai

cu citirea stîlpilor¹, care e mai ieftină, și că-l trimisese pe Christophe cu un bilet la Pompele funebre. Sfirșind de citit cuvintele zvîrlite în grabă de Bianchon, Eugène văzu în mîna doamnei Vauquer medalionul încercuit cu aur, în care erau șuvițele de păr ale celor două fete.

— Cum ai îndrăznit să-l iei ? îi spuse el.

— La dracu ! Doar n-o să-l îngroape cu el ! răspunse Silvia. E de aur.

— Fără îndoială, urmă Eugène cu indignare, trebuie să ia cu el cel puțin lucrul acesta, singurul care-i poate înfățișa pe cele două fete ale sale.

Cînd sosi dricul, Eugène ceru să se aducă coșciugul, scoase capacul din cuie și așeză cu religiozitate pe pieptul bătrînului imaginea care amintea vremea cînd Delphine și Anastasie erau tinere, fecioare și caste și cînd *nu judecau*, cum spusese el în strigătele agoniei. Rastignac și Christophe întovărășiră singuri, împreună cu doi ciocli, carul care-l ducea pe bietul om la biserica Saint-Étienne-du-Mont, aproape de strada Neuve-Sainte-Genève. Acolo, corpul fu pus într-o capelă mică și întunecată, în care studentul căuta zadarnic pe cele două fete ale lui moș Goriot sau pe soții lor. Nu se afla decît el și Christophe, care socotise că trebuie să-și împlinească cea din urmă îndatorire față de un om de la care încasase cîteva bune bacșișuri. Așteptînd să vină cei doi preoți, un copil din cor și paracliserul, Rastignac strînse mîna lui Christophe, fără a putea rosti nici un cuvînt.

— Da, domnule Eugène, spuse Christophe, era un om cinstit și de treabă, care n-a ridicat nici odată gîlșul, n-a supărat pe nimeni și n-a făcut nici un rău.

¹ Rugăciunile și slujba pentru morți (n.r.).

Cei doi preoți, copilul din cor și paracliserul sosiră și făcură tot ce se cade de făcut pentru șaptezeci de franci, într-o vreme în care biserica nu este destul de bogată ca să se poată ruga fără bani. Fețele bisericesti cîntară un psalm, *Libera* și *De profundis*. Slujba ținu douăzeci de minute. Nu aveau decît o singură trăsură pentru un preot și copilul din cor, care se învoiră să ia cu ei pe Eugène și Christophe.

— Cum nu e lume, zise preotul, putem să mergem mai repezător, ca să nu zăbovim. E cinci și jumătate.

Totuși, în clipa cînd așezau sicriul în dric, sosiră două trăsuri cu blazon, dar goale : una a contelui de Restaud, cealaltă a baronului de Nucingen, și amîndouă însoțiră convoiul pînă la Père-Lachaise. La ceasul șase, trupul lui moș Goriot fu coborît în groapă, în jurul căreia se aflau numai vizitii fiicelor sale, care se grăbiră să plece împreună cu preotul îndată ce fu rostită întru odihna bătrînului scurta rugăciune plătită cu banii studentului. Cei doi gropari zvîrliră cîteva lopeți de pămînt deasupra coșciugului, ca să-l acopere ; apoi, îndreptîndu-se din șale, unul dintre ei îi ceru lui Rastignac bacșișul cuvenit. Eugène căută în pungă, și negăsind nimic, fu silit să împrumute douăzeci de bani de la Christophe. Faptul acesta, atît de neînsemnat în sine, răscoli în sufletul lui Rastignac o dezlănțuire de amară tristețe. Lumina se împuținase. Amurgul jilav îi întărita nervii. Cu ochii ațintiți asupra gropii, Rastignac înmormîntă în adîncul ei cea din urmă lacrimă a tinereții, o lacrimă smulsă din sfintele emoții ale unei inimi curate, una din acele lacrimi care, din pămîntul unde cad, țîșnesc iarăși pînă la naltul cerului. Cu

brațele încrucișate, privea norii. Și văzîndu-l așa, Christophe îl părăsi.

Rămas singur, Rastignac făcu cîțiva pași prin cîmîțir ; în sus se zări Parisul, cu toate întortoche-rile lui de ulițe, culcat de-a lungul celor două ma-luri ale Senei, în care prindeau a scînteia cele dintîi lumini. Ochii lui cuprinseră aproape cu un fel de nesaț spațiul dintre coloana din Piața Ven-dôme și Domul Invalizilor, unde trăia lumea aceea minunată în care se străduise să răzbată. Arun-cînd asupra acestui stup ce zumzuia o privire care părea că-i pompează dinainte toată mierea, rosti aceste amenințătoare cuvinte :

— Între noi doi, acum !

Și, ca un prim act de provocare zvîrlit acestei lumi, Rastignac se duse să ia masa în acea seară la doamna de Nucingen. _____

Saché, septembrie 1834

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : ELENA CĂLUGĂRU

Apărut 1972. Hirtie ziar de 50 g/m². Format
700×920/32. Coli ed. 17,33. Coli tipar 12. A. nr.
27012/1971. C.Z. pentru bibliotecile mari și mici
84—31 = 59

Tiparul executat sub comanda nr.
10 938 la Combinatul Poligrafic „Casa
Scinței”, Piața Scinței nr. 1
București
Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

